सुन्दरकाण्ड - ध्यानम्

श्रीविषघ्नेश्वर ध्यानम्

शुक्लांबरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुभरूजम् |
प्रसन्नवटनं ध्यायेत् सर्वविघनोप शान्तये || 1.
वागीशाद्याः सुमनसः सवौथौना मुपक्रमे |
यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्त नमामि गजाननम् || 2.

श्रीसरस्वती प्रार्थना

दोर्भिर्युक्ता चतुर्भिः स्फटिकमणिमयी मक्षमालां दधाना
हस्तेनैकेन पदमं सितमपि च शुकं पुस्तकं चापरेण |
भासा कृन्देन्दु शङ्ख स्फटिकमणि निभा भासमाना समाना
सा मे वाग्देवतेयं निवसतु वदने सर्वदा सुप्रसन्ना || 3.

श्रीवाल्मीकि स्तुतिः

कूजन्तं राम रामेति मधुरं मधुराक्षरम् |
आरुह्य कविता शाखां वन्दे वाल्मीकि कोकिलम् || 4.

वाल्मीकेर्मुनि सिंहस्य कविता वन चारीणः |
श्रृण्वन् रामकथा नादं को न याति परां गतिम् || 5.

यः पिबन् सततं राम चरितामृत सागरम् |
अतृप्तस्तं मुनिं वन्दे प्राचेतस मकल्मषम् || 6.

श्रीहनुमत् स्तुतिः

गोष्पदी कृतवा राशि मशकी कृत राक्षसम् |
रामायण महामाला रत्नं वन्देऽनिलात्मजम् || 7.

अञ्जना नन्दनं वीरं जानकी शोक नाशनम् |
कपीश मक्ष हन्तारं वन्दे लङ्का भयङ्करम् || 8.

उल्लङ्घ्य सिन्धोः सलिलं सलीलं यः शोक वन्हिं जनकात्मजायाः |
आदाय तेनैव ददाह लङ्कां नमामि तं प्रान्जलि राञ्जनेयम् || 9.

आजञ्जनेय मति पाटलाननं काञ्चनाद्रि कमनीय विग्रहम् |
पारिजात तरुमूल वासिनं भावयामि पवमान नन्दनम् || 10.

यत्र यत्र रघुनाथ कीतनं तत्र तत्र कृत मस्तकाञ्जलिम् |
बाष्पवारि परिपूण लोचनं मारुतिं नमत राक्षसान्तकम् || 11.

मनोजवं मारुत तुल्यवेगं जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् |
वातात्मजं वानर यूथमुख्यं श्रीरामदूतं शिरसा नमामि || 12.

श्रीरामायण स्तुतिः

यः कणौञ्जति सम्पुटे रहरहः सम्यक् पिबत्यादराद्
वाल्मीके वदनारविन्द गलितं रामयणाख्यं मधु |
जन्म व्याधि जरा विपत्ति मरनैः अत्यन्त सोपद्रवं
संसारं स विहाय गच्छति पुमान् विष्णोः पदं शाश्वतम् || 13.

तदुपगत समास सन्धियोगं सम मधुरोप नतार्थ वाक्य बद्धम् ।
रघुवर चरितं मुनि प्रणीतं दश शिरसश्च वधं निशामयध्वम् ॥ 14.

वाल्मीकि गिरि सम्भूता राम सागर गामिनी ।
पुनातु भुवनं पुण्या रामायण महानदी ॥ 15.

श्लोक सार समाकीर्ण सर्गकल्लोल संकुलम् ।
काण्ड ग्राह महामीनं वन्दे रामायणाणवम् ॥ 16.

वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।
वेदः प्राचेतसा दासीत् साक्षा द्रामायणात्मना ॥ 17.

श्रीराम ध्यानम्

वैदेही सहितं सुरद्रुम तले हैम महामण्डपे
मध्ये पुष्पक मासने मणिमये वीरासने सुस्थितम् ।
अग्रे वाचयति प्रभञ्जन सुते तत्वं मुनिभ्यः पर
व्याख्यान्तं भरतादिभिः परिवृतं रामं भजे श्यामलम् ॥ 18.

वामे भूमि सुता पुरश्च हनुमान् पश्चात् सुमित्रा सुतः
शत्रुघ्नो भरतश्च पार्श्व दलयोर् वाय्वादिकोणेषु च ।
सुग्रीवश्च विभीषणश्च युवराट् तारासुतो जाम्बवान्
मध्ये नील सरोज कोमलसुचिं रामं भजे श्यामलम् ॥ 19.

नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय

देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
नमोऽस्तु स्द्रेन्द्र यमानिलेभ्यः
नमोऽस्तु चन्द्राकं मरुदगणेभ्यः ॥ 20.

बुद्धिर्बलं यशो धैर्यं निभयत्व मरोगता ।
अजाड्यं वाक्पटुत्वं च हनुमत् स्मरणात् भवेत् ॥ 21.

दूरी कृत सीतार्तिः प्रकटी कृत राम वैभव स्पृर्तिः ।
दारित दशमुख कीर्तिः पुरतो मम भातु हनुमतो मूर्तिः ॥ 22.

धर्मात्मा सत्य सन्धश्च रामो दाशरथियदि।
पौरुषे चाप्रति दवन्दव शरैणम् जहि रावणिम्॥ 23.

सकृदेव प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते ।
अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद् व्रतं मम ॥ 24.

सुन्दरकाण्ड प्रथम सर्गः (१) - ॥ समुद्रलङ्घनम् ॥

ततो रावणनीतायाः सीतायाः शत्रु कर्शनः ।
इयेष पद मन्वेष्टुं चारणा चरिते पथि ॥ १ ॥

दुष्करं निष्प्रति द्वन्द्वं चिकीर्षन्कर्म वानरः ।
समुदग्र शिरोग्रीवो गवां पतिरिवाऽऽबभौ ॥ २ ॥

अथ वैडूर्य वर्णेषु शाद्वलेषु महाबलः ।
धीरः सलिल कल्पेषु विचचार यथा सुखम् ॥ ३ ॥

द्विजान्वित्रासयन्धीमा नुरसा पादपान्हरन् ।
मृगांश्च सुबाहून्निघ्नन्प्रवृद्ध इव केसरी ॥ ४ ॥

नील लोहित माञ्जिष्ठ पत्र वर्णैः सितासितैः ।
स्वभाव विहितै श्चित्रैर्धातुभिः समलङ्कृतम् ॥ ५ ॥

कामरूपिभि राविष्ट मभीक्ष्णं सपरिच्छदैः ।
यक्ष किन्नर गन्धर्वैर्देव कल्पैश्च पन्नगैः ॥ ६ ॥

स तस्य गिरिवर्यस्य तले नागवरायुते ।
तिष्ठन्कपिवरस्तत्र ह्रदे नाग इवा बभौ ॥ ७ ॥

स सूर्याय महेन्द्राय पवनाय स्वयम्भुवे ।
भूतेभ्यश्चाञ्जलिं कृत्वा चकार गमने मतिम् ॥ ८ ॥

अञ्जलिं प्राङ्मुखः कृत्वा पवनायात्मयोनये ।
ततोऽहिववृधे गन्तुं दक्षिणो दक्षिणां दिशम् ॥ ९ ॥

प्लवङ्ग प्रवरैर्दृष्टः प्लवने कृत निश्चयः ।
ववृधे रामवृद्ध्यर्थं समुद्र इव पर्वसु ॥ १० ॥

निष्प्रमाण शरीरः सन् लिलङ्घयिषु रर्णवम् ।
बाहुभ्यां पीडयामास चरणाभ्यां च पर्वतम् ॥ ११ ॥

स चचाला चलश्चापि मुहूर्तं कपि पीडितः ।
तरूणां पुष्पि ताग्राणां सर्वं पुष्प मशातयत् ॥ १२ ॥

तेन पादप मुक्तेन पुष्पौघेण सुगन्धिना ।
सर्वतः संवृतः शैलो बभौ पुष्पमयो यथा ॥ १३ ॥

तेन चोत्तम वीर्येण पीड्यमानः स पर्वतः ।
सलिलं सम्प्रसुस्राव मदं मत्त इव द्विपः ॥ १४ ॥

पीड्यमानस्तु बलिना महेन्द्रस्तेन पर्वतः ।
रीती र्निर्वर्तयामास काञ्चनाञ्जन राजतीः ॥ १५ ॥

मुमोच च शिलाः शैलो विशालाः समनः शिलाः ।
मध्य मेनार्चिषा जुष्टो धूमराजी रिवानलः ॥ १६ ॥

गिरिणा पीड्यमानेन पीड्यमानानि सर्वतः ।
गुहाविष्टानि भूतानि विनेदुर्विकृतैः स्वरैः ॥ १७ ॥

स महासत्त्व सन्नादः शैलपीडा निमित्तजः ।
पृथिवीं पूरयामास दिशश्चोपवनानि च ॥ १८ ॥

शिरोभिः पृथुभिः सर्पा व्यक्त स्वस्तिक लक्षणैः ।
वमन्तः पावकं घोरं ददंशुर्दशनैः शिलाः ॥ १९ ॥

तास्तदा सविषैर्दष्टाः कुपितैस्तैर्महाशिलाः ।
जज्वलुः पावकोद्दीप्ता बिभिदुश्च सहस्रधा ॥ २० ॥

यानि चौषध जालानि तस्मिन् जातानि पर्वते ।
विषघ्नान्यपि नागानां न शेकुः शमितुं विषम् ॥ २१ ॥

भिद्यतेऽयं गिरिर्भूतैरिति मत्त्वा तपस्विनः ।
त्रस्ता विद्याधरास्तस्मा दुत्पेतुः स्त्रीगणैः सह ॥ २२ ॥

पानभूमिगतं हित्वा हैम मासव भाजनम् ।
पात्राणि च महार्हाणि करकांश्च हिरण्मयान् ॥ २३ ॥

लेह्या नुच्चावचान् भक्ष्यान् मांसानि विविधानि च ।
आर्षभाणि च चर्माणि खड्गांश्च कनकत्सरून् ॥ २४ ॥

कृत कण्ठ गुणाः क्षीबा रक्त माल्यानु लेपनाः ।
रक्ताक्षाः पुष्कराक्षाश्च गगनं प्रतिपेदिरे ॥ २५ ॥

हार नूपुर केयूर पारिहार्य धराः स्त्रियः ।
विस्मिताः सस्मितास्तस्थु राकाशे रमणैः सह ॥ २६ ॥

दर्शयन्तो महाविद्यां विद्याधर महर्षयः ।
सहितास्तस्थु राकाशे वीक्षाञ्चक्रुश्च पर्वतम् ॥ २७ ॥

शुश्रुवुश्च तदा शब्दमृषीणां भावितात्मनाम् ।
चारणानां च सिद्धानां स्थितानां विमलेऽम्बरे ॥ २८ ॥

एष पर्वत सङ्काशो हनूमान्मारुतात्मजः ।
तितीर्षति महावेगः समुद्रं मकरालयम् ॥ २९ ॥

रामार्थं वानरार्थं च चिकीर्षन्कर्म दुष्करम् ।
समुद्रस्य परं पारं दुष्प्रापं प्राप्तु मिच्छति ॥ ३० ॥

इति विद्याधराः श्रुत्वा वचस्तेषां महात्मनाम् ।
तमप्रमेयं ददृशुः पर्वते वानरर्षभम् ॥ ३१ ॥

दुधुवे च स रोमाणि चकम्पे चाचलोपमः ।
ननाद सुमहानादं सुमहानिव तोयदः ॥ ३२ ॥

आनुपूर्व्येण वृत्तं च लाङ्गूलं रोमभिश्चितम् ।
उत्पतिष्यन्विचिक्षेप पक्षिराज इवोरगम् ॥ ३३ ॥

तस्य लाङ्गूल माविद्ध मात्तवेगस्य पृष्ठतः ।
ददृशे गरुडेनेव ह्रियमाणो महोरगः ॥ ३४ ॥

बाहू संस्तम्भयामास महापरिघ सन्निभौ ।
ससाद च कपिः कट्यां चरणौ सञ्चुकोच च ॥ ३५ ॥

संहृत्य च भुजौ श्रीमांस्तथैव च शिरोधराम् ।
तेजः सत्त्वं तथा वीर्य माविवेश स वीर्यवान् ॥ ३६ ॥

मार्गमालोकयन्दूरा दूर्ध्वं प्रणि हितेक्षणः ।
रुरोध हृदये प्राणा नाकाश मवलोकयन् ॥ ३७ ॥

पद्भ्यां दृढ मवस्थानं कृत्वा स कपिकुञ्जरः ।
निकुञ्च्य कर्णौ हनुमा नुत्पतिष्यन्महाबलः ॥ ३८ ॥

वानरान्वानर श्रेष्ठ इदं वचन मब्रवीत् ।
यथा राघव निर्मुक्तः शरः श्वसन विक्रमः ॥ ३९ ॥

गच्छेत्तद्वद् गमिष्यामि लङ्कां रावण पालिताम् ।
न हि द्रक्ष्यामि यदि तां लङ्कायां जनकात्मजाम् ॥ ४० ॥

अनेनैव हि वेगेन गमिष्यामि सुरालयम् ।
यदि वा त्रिदिवे सीतां न द्रक्ष्याम्यकृत श्रमः ॥ ४१ ॥

बद्ध्वा राक्षस राजान मानयिष्यामि रावणम् ।
सर्वथा कृत कार्योऽह मेष्यामि सह सीतया ॥ ४२ ॥

आनयिष्यामि वा लङ्कां समुत्पाट्य सरावणाम् ।
एवमुक्त्वा तु हनूमान्वानरान् वानरोत्तमः ॥ ४३ ॥

उत्पपाताथ वेगेन वेगवा नविचारयन् ।
सुपर्णमिव चात्मानं मेने स कपिकुञ्जरः ॥ ४४ ॥

समुत्पतति तस्मिंस्तु वेगात्ते नगरोहिणः ।
संहृत्य विटपान् सर्वान्समुत्पेतुः समन्ततः ॥ ४५ ॥

स मत्तको यष्टि बकान् पादपान् पुष्प शालिनः ।
उद्वहन्नूरु वेगेन जगाम विमलेऽम्बरे ॥ ४६ ॥

ऊरु वेगोद्धता वृक्षा मुहूर्तं कपिमन्वयुः ।
प्रस्थितं दीर्घमध्वानं स्वबन्धुमिव बान्धवाः ॥ ४७ ॥

तमूरुवेगोन्मथिताः सालाश्चान्ये नगोत्तमाः ।
अनुजग्मुर्हनूमन्तं सैन्या इव महीपतिम् ॥ ४८ ॥

सुपुष्पिताग्रैर्बहुभिः पादपै रन्वितः कपिः ।
हनूमान्पर्वताकारो बभू वाद्भुत दर्शनः ॥ ४९ ॥

सारवन्तोऽथ ये वृक्षा न्यमज्जँल्लवणाम्भसि ।
भयादिव महेन्द्रस्य पर्वता वरुणालये ॥ ५० ॥

स नाना कुसुमैः कीर्णः कपिः साङ्कुर कोरकैः ।
शुशुभे मेघ सङ्काशः खद्योतै रिव पर्वतः ॥ ५१ ॥

विमुक्तास्तस्य वेगेन मुक्त्वा पुष्पाणि ते द्रुमाः ।
अवशीर्यन्त सलिले निवृत्ताः सुहृदो यथा ॥ ५२ ॥

लघुत्वे नोपपन्नं तद्विचित्रं सागरेऽपतत् ।
द्रुमाणां विविधं पुष्पं कपिवायु समीरितम् ॥ ५३ ॥

तारा शत मिवाकाशं प्रबभौ स महार्णवः ।
पुष्पौघेणानु बद्धेन नाना वर्णेन वानरः ।
बभौ मेघ इवाकाशे विद्युद्गण विभूषितः ॥ ५४ ॥

तस्य वेग समाधूतैः पुष्पैस्तोय मदृश्यत ।
ताराभि रभिरामाभि रुदिताभि रिवाम्बरम् ॥ ५५ ॥

तस्याम्बर गतौ बाहू ददृशाते प्रसारितौ ।
पर्वताग्राद् विनिष्क्रान्तौ पञ्चास्याविव पन्नगौ ॥ ५६ ॥

पिबन्निव बभौ चापि सोर्मिमालं महार्णवम् ।
पिपासुरिव चाकाशं ददृशे स महाकपिः ॥ ५७ ॥

तस्य विद्युत्प्रभाकारे वायुमार्गानु सारिणः ।
नयने विप्रकाशेते पर्वतस्था विवानलौ ॥ ५८ ॥

पिङ्गे पिङ्गाक्ष मुख्यस्य बृहती परिमण्डले ।
चक्षुषी सम्प्रकाशेते चन्द्र सूर्या विवोदितौ ॥ ५९ ॥

मुखं नासिकया तस्य ताम्रया ताम्रमाबभौ ।
सन्ध्यया समभिस्पृष्टं यथा तत्सूर्य मण्डलम् ॥ ६०

लाङ्गूलं च समाविद्धं प्लवमानस्य शोभते ।
अम्बरे वायुपुत्रस्य शक्रध्वज इवोच्छ्रितः ॥ ६१ ॥

लाङ्गूल चक्रेण महान् शुक्लदंष्ट्रोऽनिलात्मजः ।
व्यरोचत महाप्राज्ञः परिवेषीव भास्करः ॥ ६२ ॥

स्फिग्देशेनाभि ताम्रेण रराज स महाकपिः ।
महता दारितेनेव गिरिर्गैरिक धातुना ॥ ६३ ॥

तस्य वानर सिंहस्य प्लवमानस्य सागरम् ।
कक्षान्तर गतो वायुर्जीमूत इव गर्जति ॥ ६४ ॥

खे यथा निपतन्त्युल्का ह्युत्तरान्ताद् विनिःसृता ।
दृश्यते सानुबन्धा च तथा स कपिकुञ्जरः ॥ ६५ ॥

पतत्पतङ्ग सङ्काशो व्यायतः शुशुभे कपिः ।
प्रवृद्ध इव मातङ्गः कक्ष्यया बध्यमानया ॥ ६६ ॥

उपरिष्टाच्छरीरेण छायया चावगाढया ।
सागरे मारुताविष्टा नौरिवासीत् तदा कपिः ॥ ६७ ॥

यं यं देशं समुद्रस्य जगाम स महाकपिः ।
स स तस्योरु वेगेन सोन्माद इव लक्ष्यते ॥ ६८ ॥

सागरस्योर्मि जालाना मुरसा शैल वर्ष्मणा ।
अभिघ्नंस्तु महावेगः पुप्लुवे स महाकपिः ॥ ६९ ॥

कपिवातश्च बलवान् मेघवातश्च निःसृतः ।
सागरं भीम निर्घोषं कम्पयामासतु भृशम् ॥ ७० ॥

विकर्षन्नूर्मि जालानि बृहन्ति लवणाम्भसि ।
पुप्लुवे कपि शार्दूलो विकिरन्निव रोदसी ॥ ७१ ॥

मेरुमन्दर सङ्काशा नुद्धतान्स महार्णवे ।
अतिक्रामन् महावेगस् तरङ्गान् गणयन्निव ॥ ७२ ॥

तस्य वेग समुद्धूतं जलं सजलदं तदा ।
अम्बरस्थं विबभ्राज शारदाभ्र मिवाततम् ॥ ७३ ॥

तिमिनक्रझषाः कूर्मा दृश्यन्ते विवृतास्तदा ।
वस्त्राप कर्षणेनेव शरीराणि शरीरिणाम् ॥ ७४ ॥

प्लवमानं समीक्ष्याथ भुजङ्गाः सागरालयाः ।
व्योम्नि तं कपिशार्दूलं सुपर्ण इति मेनिरे ॥ ७५ ॥

दश योजन विस्तीर्णा त्रिंशद्योजन मायता ।
छाया वानर सिंहस्य जले चारुतराऽभवत् ॥ ७६ ॥

श्वेताभ्र घन राजीव वायु पुत्रानु गामिनी ।
तस्य सा शुशुभे छाया वितता लवणाम्भसि ॥ ७७ ॥

शुशुभे स महातेजा महाकायो महाकपिः ।
वायुमार्गे निरालम्बे पक्षवा निव पर्वतः ॥ ७८ ॥

येनासौ याति बलवान् वेगेन कपिकुञ्जरः ।
तेन मार्गेण सहसा द्रोणीकृत इवार्णवः ॥ ७९ ॥

आपाते पक्षिसङ्घानां पक्षिराज इवा व्रजन् ।
हनूमान् मेघजालानि प्रकर्षन् मारुतो यथा ॥ ८० ॥

पाण्डुरारुण वर्णानि नीलमाञ्जिष्ठकानि च ।
कपिनाऽऽकृष्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ ८१ ॥

प्रविशन् नभ्रजालानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ।
प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च चन्द्रमा इव लक्ष्यते ॥ ८२ ॥

प्लवमानं तु तं दृष्ट्वा प्लवङ्गं त्वरितं तदा ।
ववर्षुः पुष्प वर्षाणि देव गन्धर्व दानवाः ॥ ८३ ॥

ततापन हि तं सूर्यः प्लवन्तं वानरोत्तमम् ।
सिषेवे च तदा वायू राम कार्यार्थ सिद्धये ॥ ८४ ॥

ऋषयस् तुष्टुवुश्चैनं प्लवमानं विहायसा ।
जगुश्च देव गन्धर्वाः प्रशंसन्तो महौजसम् ॥ ८५ ॥

नागाश्च तुष्टुवुर्यक्षा रक्षांसि विबुधाः खगाः ।
प्रेक्ष्य सर्वे कपिवरं सहसा विगतक्लमम् ॥ ८६ ॥

तस्मिन् प्लवगशार्दूले प्लवमाने हनूमति ।
इक्ष्वाकु कुलमानार्थी चिन्तयामास सागरः ॥ ८७ ॥

साहाय्यं वानरेन्द्रस्य यदि नाहं हनूमतः ।
करिष्यामि भविष्यामि सर्व वाच्यो विवक्षताम् ॥ ८८ ॥

अह मिक्ष्वाकु नाथेन सगरेण विवर्धितः ।
इक्ष्वाकु सचिवश्चायं नावसीदितु मर्हति ॥ ८९ ॥

तथा मया विधातव्यं विश्रमेत यथा कपिः ।
शेषं च मयि विश्रान्तः सुखेनाति पतिष्यति ॥ ९० ॥

इति कृत्वा मतिं साध्वीं समुद्रश्छन्न मम्भसि ।
हिरण्यनाभं मैनाक मुवाच गिरिसत्तमम् ॥ ९१ ॥

त्वमिहासुर सङ्घानां पातालतल वासिनाम् ।
देवराज्ञा गिरिश्रेष्ठ परिघः सन्निवेशितः ॥ ९२ ॥

त्वमेषां जातवीर्याणां पुनरेवोत्पतिष्यताम् ।
पातालस्याऽप्रमेयस्य द्वार मावृत्य तिष्ठसि ॥ ९९ ॥

तिर्यगूर्ध्व मधश्चैव शक्तिस्ते शैल वर्धितुम् ।
तस्मात् सञ्चोदयामि त्वा मुत्तिष्ठ गिरिसत्तम ॥ ९४ ॥

स एष कपिशार्दूलस् त्वामुपर्येति वीर्यवान् ।
हनूमान् रामकार्यार्थं भीमकर्मा खमाप्लुतः ॥ ९५ ॥

अस्य साह्यं मया कार्य मिक्ष्वाकु कुलवर्तिनः ।
मम हीक्ष्वाकवः पूज्याः परं पूज्य तमास्तव ॥ ९६ ॥

कुरु साचिव्य मस्माकं न नः कार्य मतिक्रमेत् ।
कर्तव्य मकृतं कार्यं सतां मन्यु मुदीरयेत् ॥ ९७ ॥

सलिलादूर्ध्व मुत्तिष्ठ तिष्ठत्वेष कपिस्त्वयि ।
अस्माक मतिथिश्चैव पूज्यश्च प्लवतां वरः ॥ ९८ ॥

चामीकर महानाभ देव गन्धर्व सेवित ।
हनूमांस्त्वयि विश्रान्तस्ततः शेषं गमिष्यति ॥ ९९ ॥

काकुत्स्थस् यानृशंस्यं च मैथिल्याश्च विवासनम् ।
श्रमं च प्लवगेन्द्रस्य समीक्ष्योत्थातु मर्हसि ॥ १०० ॥

हिरण्यनाभो मैनाको निशम्य लवणाम्भसः ।
उत्पपात जलात्तूर्णं महा द्रुमलता युतः ॥ १०१ ॥

स सागर जलं भित्त्वा बभूवाभ् युत्थितस् तदा ।
यथा जलधरं भित्त्वा दीप्तरश्मिर् दिवाकरः ॥ १०२ ॥

स महात्मा मुहूर्तेन पर्वतः सलिलावृतः ।
दर्शयामास शृङ्गाणि सागरेण नियोजितः ॥ १०३ ॥

शातकुम्भ निभैः शृङ्गैः सकिन्नर महोरगैः ।
आदित्योदय सङ्काशै रालिखद्भि रिवाम्बरम् ॥ १०४ ॥

तप्त जाम्बूनदैः शृङ्गैः पर्वतस्य समुत्थितैः ।
आकाशं शस्त्र सङ्काश मभवत्काञ्चन प्रभम् ॥ १०५ ॥

जात रूपमयैः शृङ्गै र्भ्राजमानैः स्वयम्प्रभैः ।
आदित्य शत सङ्काशः सोऽभवद् गिरिसत्तमः ॥ १०६ ॥

तमुत्थित मसङ्गेन हनुमा नग्रतः स्थितम् ।
मध्ये लवण तोयस्य विघ्नोऽयमिति निश्चितः ॥ १०७ ॥

स तमुच्छ्रित मत्यर्थं महावेगो महाकपिः ।
उरसा पातयामास जीमूतमिव मारुतः ॥ १०८ ॥

स तथा पातितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।
बुद्ध्वा तस्य कपेर्वेगं जहर्ष च ननन्द च ॥ १०९ ॥

तमाकाशगतं वीर माकाशे समुपस्थितः ।
प्रीतो हृष्टमना वाक्य मब्रवीत् पर्वतः कपिम् ॥ ११० ॥

मानुषं धारयन्रूप मात्मनः शिखरे स्थितः ।
दुष्करं कृतवान्कर्म त्वमिदं वानरोत्तम ॥ १११ ॥

निपत्य मम शृङ्गेषु विश्रमस्व यथासुखम् ।
राघवस्य कुले जातै रुदधिः परिवर्धितः ॥ ११२ ॥

स त्वां रामहिते युक्तं प्रत्यर्चयति सागरः ।
कृते च प्रति कर्तव्य मेष धर्मः सनातनः ॥ ११३ ॥ ॥

सोऽयं त्वत् प्रतिकारार्थी त्वत्तः सम्मान मर्हति ।
त्वन्निमित्त मनेनाहं बहुमानात् प्रचोदितः ॥ ११४ ॥

तिष्ठ त्वं कपि शार्दूल मयि विश्रम्य गम्यताम् ।
योजनानां शतं चापि कपिरेष समाप्लुतः ॥ ११५ ॥

तव सानुषु विश्रान्तः शेषं प्रक्रमतामिति ।
तदिदं गन्धवत्स्वादु कन्दमूल फलं बहु ॥ ११६ ॥

तदास्वाद्य हरिश्रेष्ठ विश्रान्तोऽनु गमिष्यसि ।
अस्माकमपि सम्बन्धः कपिमुख्य त्वयाऽस्ति वै ॥ ११७ ॥

प्रख्यातस्त्रिषु लोकेषु महागुण परिग्रहः ।
वेगवन्तः प्लवन्तो ये प्लवगा मारुतात्मज ॥ ११८ ॥

तेषां मुख्यतमं मन्ये त्वामहं कपिकुञ्जर ।
अतिथिः किल पूजार्हः प्राकृतोऽपि विजानता ॥ ११९ ॥

धर्मं जिज्ञास मानेन किं पुनस्त्वादृशो महान् ।
त्वं हि देव वरिष्ठस्य मारुतस्य महात्मनः ॥ १२० ॥

पुत्रस्तस्यैव वेगेन सदृशः कपिकुञ्जर ।
पूजिते त्वयि धर्मज्ञ पूजां प्राप्नोति मारुतः ॥ १२१ ॥

तस्मात्त्वं पूजनीयो मे शृणु चाप्यत्र कारणम् ।
पूर्वं कृतयुगे तात पर्वताः पक्षिणोऽभवन् ॥ १२२ ॥

ते हि जग्मुर्दिशः सर्वा गरुडानिल वेगिनः । []
ततस्तेषु प्रयातेषु देवसङ्घाः सहर्षिभिः ॥ १२३ ॥

भूतानि च भयं जग्मुस्तेषां पतन शङ्कया ।
ततः क्रुद्धः सहस्राक्षः पर्वतानां शतक्रतुः ॥ १२४ ॥

पक्षांश्चिच्छेद वज्रेण तत्र तत्र सहस्रशः ।
स मामुपागतः क्रुद्धो वज्र मुद्यम्य देवराट् ॥ १२५ ॥

ततोऽहं सहसा क्षिप्तः श्वसनेन महात्मना ।
अस्मिँल्लवण तोये च प्रक्षिप्तः प्लवगोत्तम ॥ १२६ ॥

गुप्तपक्षसमग्रश्च तव पित्राऽभि रक्षितः ।
ततोऽहं मानयामि त्वां मान्यो हि मम मारुतः ॥ १२७ ॥

त्वया मे ह्येष सम्बन्धः कपिमुख्य महागुणः ।
अस्मिन्नेवं गते कार्ये सागरस्य ममैव च ॥ १२८ ॥

प्रीतिं प्रीतमनाः कर्तुं त्वमर्हसि महाकपे ।
श्रमं मोक्षय पूजां च गृहाण कपिसत्तम ॥ १२९ ॥

प्रीतिं च बहु मन्यस्व प्रीतोऽस्मि तव दर्शनात् ।
एवमुक्तः कपिश्रेष्ठस्तं नगोत्तम मब्रवीत् ॥ १३० ॥

प्रीतोऽस्मि कृत मातिथ्यं मन्युरेषोऽपनीयताम् ।
त्वरते कार्यकालो मे अहश्चाप्यति वर्तते ॥ १३१ ॥

प्रतिज्ञा च मया दत्ता न स्थातव्य मिहान्तरे ।
इत्युक्त्वा पाणिना शैल मालभ्य हरिपुङ्गवः ॥ १३२ ॥

जगामाकाश माविश्य वीर्यवान् प्रहसन्निव ।
स पर्वत समुद्राभ्यां बहुमाना दवेक्षितः ॥ १३३ ॥

पूजितश्चोप पन्नाभि राशीर्भि रनिलात्मजः ।
अथोर्ध्वं दूरमुत्प्लुत्य हित्वा शैल महार्णवौ ॥ १३४ ॥

पितुः पन्थान मास्थाय जगाम विमलेऽम्बरे ।
भूयश्चोर्ध्व गतिं प्राप्य गिरिं तमव लोकयन् ॥ १३५ ॥

वायुसूनुर्निरालम्बे जगाम विमलेऽम्बरे ।
तद्द्वितीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ १३६ ॥

प्रशशंसुः सुराः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः ।
देवताश्चाभवन् हृष्टास्तत्रस्थास् तस्य कर्मणा ॥ १३७ ॥

काञ्चनस्य सुनाभस्य सहस्राक्षश्च वासवः ।
उवाच वचनं धीमान् परितोषात् सगद्गदम् ।
सुनाभं पर्वतश्रेष्ठं स्वयमेव शचीपतिः ॥ १३८ ॥

हिरण्यनाभ शैलेन्द्र परितुष्टोऽस्मि ते भृशम् ।
अभयं ते प्रयच्छामि तिष्ठ सौम्य यथासुखम् ॥ १३९ ॥

साह्यं कृतं ते सुमहद्विक्रान्तस्य हनूमतः ।
क्रमतो योजनशतं निर्भयस्य भये सति ॥ १४० ॥

रामस्यैष हि दूत्येन याति दाशरथेर्हरिः ।
सत्क्रियां कुर्वता तस्य तोषितोऽस्मि दृढं त्वया ॥ १४१ ॥

ततः प्रहर्षमगमद्विपुलं पर्वतोत्तमः ।
देवतानां पतिं दृष्ट्वा परितुष्टं शतक्रतुम् ॥ १४२ ॥

स वै दत्तवरः शैलो बभूवा वस्थितस् तदा ।
हनूमांश्च मुहूर्तेन व्यति चक्राम सागरम् ॥ १४३ ॥

ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
अब्रुवन् सूर्यसङ्काशां सुरसां नागमातरम् ॥ १४४ ॥

अयं वातात्मजः श्रीमान्प्लवते सागरोपरि ।
हनूमान्नाम तस्य त्वं मुहूर्तं विघ्नमाचर ॥ १४५ ॥

राक्षसं रूपमास्थाय सुघोरं पर्वतोपमम् ।
दंष्ट्राकरालं पिङ्गाक्षं वक्त्रं कृत्वा नभःसमम् ॥ १४६ ॥

बलमिच्छामहे ज्ञातुं भूयश्चास्य पराक्रमम् ।
त्वां विजेष्यत्युपायेन विषादं वा गमिष्यति ॥ १४७ ॥

एवमुक्ता तु सा देवी दैवतैरभिसत्कृता ।
समुद्रमध्ये सुरसा बिभ्रती राक्षसं वपुः ॥ १४८ ॥

विकृतं च विरूपं च सर्वस्य च भयावहम् ।
प्लवमानं हनूमन्त मावृत्येद मुवाच ह ॥ १४९ ॥

मम भक्ष्यः प्रदिष्टस्त्व मीश्वरै र्वानरर्षभ ।
अहं त्वा भक्षयिष्यामि प्रविशेदं ममाननम् ॥ १५० ॥

एवमुक्तः सुरसया प्राञ्जलिर् वानरर्षभः ।
प्रहृष्टवदनः श्रीमा निदं वचन मब्रवीत् ॥ १५१ ॥

रामो दाशरथिर्नाम प्रविष्टो दण्डका वनम् ।
लक्ष्मणेन सहभ्रात्रा वैदेह्या चापि भार्यया ॥ १५२ ॥

अन्यकार्य विषक्तस्य बद्ध वैरस्य राक्षसैः ।
तस्य सीता हृता भार्या रावणेन यशस्विनी ॥ १५३ ॥

तस्याः सकाशं दूतोऽहं गमिष्ये राम शासनात् ।
कर्तु मर्हसि रामस्य साह्यं विषय वासिनी ॥ १५४ ॥

अथवा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाक्लिष्ट कारिणम् ।
आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रति शृणोमि ते ॥ १५५ ॥

एवमुक्ता हनुमता सुरसा काम रूपिणी ।
अब्रवीन्नाति वर्तेन्मां कश्चिदेष वरो मम ॥ १५६ ॥

तं प्रयान्तं समुद्वीक्ष्य सुरसा वाक्य मब्रवीत् ।
बलं जिज्ञास माना वै नागमाता हनूमतः ॥ १५७ ॥

प्रविश्य वदनं मेऽद्य गन्तव्यं वानरोत्तम ।
वर एष पुरा दत्तो मम धात्रेति सत्वरा ॥ १५८ ॥

व्यादाय वक्त्रं विपुलं स्थिता सा मारुतेः पुरः ।
एवमुक्तः सुरसया क्रुद्धो वानर पुङ्गवः ॥ १५९ ॥

अब्रवीत्कुरु वै वक्त्रं येन मां विषहिष्यसे ।
इत्युक्त्वा सुरसां क्रुद्धो दशयोजन मायतः ॥ १६० ॥

दशयोजन विस्तारो बभूव हनुमांस्तदा ।
तं दृष्ट्वा मेघसङ्काशं दशयोजन मायतम् ॥ १६१ ॥

चकार सुरसा चास्यं विंशद्योजन मायतम् ।
तं दृष्ट्वा विस्तृतास्यां तु वायुपुत्रः सुबुद्धिमान् ॥ १६२ ॥

हनूमांस्तु ततः क्रुद्धस् त्रिंशद्योजन मायतः ।
चकार सुरसा वक्त्रं चत्वारिंशत् तथोच्छ्रितम् ॥ १६३ ॥

बभूव हनुमान्वीरः पञ्चाशद् योजनोच्छ्रितः ।
चकार सुरसा वक्त्रं षष्टियोजन मायतम् ॥ १६४ ॥

तथैव हनुमान्वीरः सप्तती योजनोच्छ्रितः ।
चकार सुरसा वक्त्र मशीती योजनायतम् ॥ १६५ ॥

हनूमा नचल प्रख्यो नवती योज नोच्छ्रितः ।
चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजन मायतम् ॥ १६६ ॥

तद्दृष्ट्वा व्यादितं त्वास्यं वायुपुत्रः सुबुद्धिमान् ।
दीर्घ जिह्वं सुरसया सुघोरं नरकोपमम् ॥ १६७ ॥

स सङ्क्षिप्यात्मनः कायं बभूवाङ्गुष्ठ मात्रकः ॥ १६८ ॥

सोऽभिपत्याशु तद्वक्त्रं निष्पत्य च महाजवः ।
अन्तरिक्षे स्थितः श्रीमा निदं वचन मब्रवीत् ॥ १६९ ॥

प्रविष्टोऽस्मि हि ते वक्त्रं दाक्षायणि नमोऽस्तु ते ।
गमिष्ये यत्र वैदेही सत्यश्चासीद् वरस्तव ॥ १७० ॥

तं दृष्ट्वा वदनान् मुक्तं चन्द्रं राहु मुखादिव ।
अब्रवीत् सुरसा देवी स्वेन रूपेण वानरम् ॥ १७१ ॥

अर्थसिद्ध्यै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् ।
समानयस्व वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥ १७२ ॥

तत्तृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ।
साधु साध्विति भूतानि प्रशशंसुस् तदा हरिम् ॥ १७३ ॥

स सागर मना धृष्य मभ्येत्य वरुणालयम् ।
जगामाकाश माविश्य वेगेन गरुडोपमः ॥ १७४ ॥

सेविते वारिधाराभिः पतगैश्च निषेविते ।
चरिते कैशिकाचार्यै रैरावत निषेविते ॥ १७५ ॥

सिंह कुञ्जर शार्दूल पतगोरग वाहनैः ।
विमानैः सम्पतद्भिश्च विमलैः समलङ्कृते ।
वज्राशनि समाघातैः पावकै रुपशोभिते ॥ १७६ ॥

कृत पुण्यैर्महाभागैः स्वर्गजिद्भि रलङ्कृते ।
वहता हव्य मत्यर्थं सेविते चित्र भानुना ॥ । १७७ ॥

ग्रहन क्षत्र चन्द्रार्क तारा गण विभूषिते ।
महर्षि गण गन्धर्व नाग यक्ष समाकुले ॥ १७८ ॥

विविक्ते विमले विश्वे विश्वावसु निषेविते
देवराज गजाक्रान्ते चन्द्र सूर्य पथे शिवे ॥ १७९ ॥

विताने जीवलोकस्य वितते ब्रह्मनिर्मिते ।
बहुशः सेविते वीरै र्विद्याधर गणैर्वरैः ॥ १८० ॥

जगाम वायुमार्गे तु गरुत्मानिव मारुतिः ॥ १८१
प्रदृश्यमानः सर्वत्र हनूमान् मारुतात्मजः ।
भेजेऽम्बरं निरालम्बं लम्ब पक्ष इवाद्रिराट् ॥ १८२ ॥

प्लवमानं तु तं दृष्ट्वा सिंहिका नाम राक्षसी ।
मनसा चिन्तयामास प्रवृद्धा कामरूपिणी ॥ १८३ ॥

अद्य दीर्घस्य कालस्य भविष्याम् यहमाशिता ।
इदं हि मे महत्सत्वं चिरस्य वशमागतम् ॥ १८४ ॥

इति सञ्चिन्त्य मनसा छायामस्य समाक्षिपत् ।
छायायां गृह्यमाणायां चिन्तयामास वानरः ॥ १८५ ॥

समाक्षिप्तोऽस्मि सहसा पङ्गू कृत पराक्रमः ।
प्रतिलोमेन वातेन महानौरिव सागरे ॥ १८६ ॥

तिर्यगूर्ध्व मधश्चैव वीक्षमाणस्ततः कपिः ।
ददर्श स महत्सत्व मुत्थितं लवणाम्भसि ॥ १८७ ॥

तद्दृष्ट्वा चिन्तयामास मारुतिर् विकृताननम् ।
कपिराजेन कथितं सत्त्व मद्भुत दर्शनम् ॥ १८८ ॥

छाया ग्राहि महावीर्यं तदिदं नात्र संशयः ।
स तां बुद्ध्वार्थ तत्त्वेन सिंहिकां मतिमान्कपिः ॥ १८९ ॥

व्यवर्धत महाकायः प्रावृषीव बलाहकः ।
तस्य सा काय मुद्वीक्ष्य वर्धमानं महाकपेः ॥ १९० ॥

वक्त्रं प्रसारयामास पातालान्तर सन्निभम् ।
घनराजीव गर्जन्ती वानरं समभिद्रवत् ॥ १९१ ॥

स ददर्श ततस्तस्या विवृतं सुमहन् मुखम् ।
कायमात्रं च मेधावी मर्माणि च महाकपिः ॥ १९२ ॥

स तस्या विवृते वक्त्रे वज्रसंहननः कपिः ।
सङ्क्षिप्य मुहुरात्मानं निष्पपात महाबलः ॥ १९३ ॥

आस्ये तस्या निमज्जन्तं ददृशुः सिद्धचारणाः ।
ग्रस्यमानं यथा चन्द्रं पूर्णं पर्वणि राहुणा ॥ १९४ ॥

ततस् तस्या नखैस्तीक्ष्णैर् मर्माण्युत्कृत्य वानरः ।
उत्पपाताथ वेगेन मनः सम्पात विक्रमः ॥ १९५ ॥

तां तु दृष्ट्या च धृत्या च दाक्षिण्येन निपात्य च ।
स कपिप्रवरो वेगाद्ववृधे पुनरात्मवान् ॥ १९६ ॥

हृतहृत्सा हनुमता पपात विधुराम्भसि । ॥ १९७ ॥
तां हतां वानरेणाशु पतितां वीक्ष्य सिंहिकाम् ।
भूतान्याकाश चारीणी तमूचुः प्लवगोत्तमम् ॥ १९८ ॥

भीममद्य कृतं कर्म महत्सत्त्वं त्वया हतम् ।
साधयार्थ मभिप्रेत मरिष्टं प्लवतां वर ॥ १९९ ॥

यस्य त्वेतानि चत्वारि वानरेन्द्र यथा तव ।
धृतिर् दृष्टिर्मतिर्दाक्ष्यं स्व कर्मसु न सीदति ॥ २०० ॥

स तैः सम्भावितः पूज्यः प्रतिपन्नप्रयोजनः ।
जगामाकाश माविश्य पन्नगाशनवत् कपिः ॥ २०१ ॥

प्राप्तभूयिष्ठ पारस्तु सर्वतः प्रति लोकयन् ।
योजनानां शतस्यान्ते वनराजिं ददर्श सः ॥ २०२ ॥

ददर्श च पतन्नेव विविध द्रुम भूषितम् ।
द्वीपं शाखा मृग श्रेष्ठो मलयोप वनानि च ॥ २०३ ॥

सागरं सागरानूपं सागरानूपजान् द्रुमान् ।
सागरस्य च पत्नीनां मुखान्यपि विलोकयन् ॥ २०४ ॥

स महामेघसङ्काशं समीक्ष्यात्मान मात्मवान् ।
निरुन्धन्त मिवाकाशं चकार मतिमान्मतिम् ॥ २०५ ॥

कायवृद्धिं प्रवेगं च मम दृष्ट्वैव राक्षसाः ।
मयि कौतूहलं कुर्यु रिति मेने महाकपिः ॥ २०६ ॥

ततः शरीरं सङ्क्षिप्य तन्महीधर सन्निभम् ।
पुनः प्रकृति मापेदे वीतमोह इवात्मवान् ॥ २०७ ॥

तद्रूप मति सङ्क्षिप्य हनुमान् प्रकृतौ स्थितः ।
त्रीन् क्रमानिव विक्रम्य बलिवीर्य हरो हरिः ॥ २०८ ॥

स चारु नानाविध रूपधारी
परं समासाद्य समुद्र तीरम् ।
परैरशक्यः प्रतिपन्न रूपः
समीक्षितात्मा समवेक्षितार्थः ॥ २०९ ॥

ततः स लम्बस्य गिरेः समृद्धे
विचित्रकूटे निपपात कूटे ।
सकेत कोद्दालक नारिकेले
महाद्रिकूट प्रतिमो महात्मा ॥ २१० ॥

ततस्तु सम्प्राप्य समुद्रतीरं
समीक्ष्य लङ्कां गिरिवर्यमूर्ध्नि ।
कपिस्तु तस्मिन्निपपात पर्वते
विधूय रूपं व्यथयन्मृग द्विजान् ॥ २११ ॥

स सागरं दानव पन्नगा युतं
बलेन विक्रम्य महोर्मि मालिनम् ।
निपत्य तीरे च महोदधेस्तदा
ददर्श लङ्का ममरावती मिव ॥ २१२ ॥

इत्यर्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥
१ ॥

सुन्दरकाण्ड द्वितीय सर्गः (२) -॥ लंका प्रवेशः ॥

स सागर मनाधृष्य मतिक्रम्य महाबलः ।
त्रिकूट शिखरे लङ्कां स्थितां स्वस्थो ददर्श ह ॥ १ ॥

ततः पादप मुक्तेन पुष्प वर्षेण वीर्यवान् ।
अभिवृष्टः स्थितस्तत्र बभौ पुष्पमयो यथा ॥ २ ॥

योजनानां शतं श्रीमांस् तीर्त्वाप्युत्तम विक्रमः ।
अनिःश्वसन् कपिस्तत्र न ग्लानि मधिगच्छति ॥ ३ ॥

शतान्यहं योजनानां क्रमेयं सुबहून्यपि ।
किं पुनः सागरस्यान्तं सङ्ख्यातं शत योजनम् ॥ ४ ॥

स तु वीर्यवतां श्रेष्ठः प्लवतामपि चोत्तमः ।
जगाम वेगवाँल्लङ्कां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥ ५ ॥

शाद्वलानि च नीलानि गन्धवन्ति वनानि च ।
गण्डवन्ति च मध्येन जगाम नगवन्ति च ॥ ६ ॥

शैलांश्च तरुसञ्छन्नान् वनराजीश्च पुष्पिताः ।
अभिचक्राम तेजस्वी हनूमान् प्लवगर्षभः ॥ ७ ॥

स तस्मिन्नचले तिष्ठन्वनान् युपवनानि च ।
स नगाग्रे च तां लङ्कां ददर्श पवनात्मजः ॥ ८ ॥

सरलान् कर्णिकारांश्च खर्जूरांश्च सुपुष्पितान् ।
प्रियालान्मुचुलिन्दांश्च कुटजान् केतकानपि ॥ ९ ॥

प्रियङ्गून् गन्ध पूर्णांश्च नीपान् सप्तच्छदांस्तथा ।
असनान् कोविदारांश्च करवीरांश्च पुष्पितान् ॥ १० ॥

पुष्पभार निबद्धांश्च तथा मुकुलितानपि ।
पादपान्विहगा कीर्णान् पवनाधूत मस्तकान् ॥ ११ ॥

हंस कारण्ड वाकीर्णाः वापीः पद्मोत्पलायुताः ।
आक्रीडान्विविधान्रम्यान्विविधांश्च जलाशयान् ॥ १२ ॥

सन्ततान् विविधैर् वृक्षैः सर्वर्तु फल पुष्पितैः ।
उद्यानानि च रम्याणि ददर्श कपिकुञ्जरः ॥ १३ ॥

समासाद्य च लक्ष्मीवाँल्लङ्कां रावण पालिताम् ।
परिखाभिः सपद्माभिः सोत्पलाभि रलङ्कृताम् ॥ १४ ॥

सीतापहर णार्थेन रावणेन सुरक्षिताम् ।
समन्ताद् विचरद्भिश्च राक्षसै रुग्र धन्विभिः ॥ १५ ॥

काञ्चने नावृतां रम्यां प्राकारेण महापुरीम् ।
गृहैश्च ग्रहसङ्काशैः शारदाम्बुद सन्निभैः ॥ १६ ॥

पाण्डराभिः प्रतोलीभि रुच्चाभि रभिसंवृताम् ।
अट्टालक शताकीर्णां पताका ध्वज मालिनीम् ॥ १७ ॥

तोरणैः काञ्चनैर् दिव्यैर्लता पङ्क्ति विचित्रितैः ।

ददर्श हनुमाँल्लङ्कां दिवि देवपुरीमिव ॥ १८ ॥

गिरिमूर्ध्नि स्थितां लङ्कां पाण्डुरैर्भवनैः शुभैः ।

ददर्श स कपिश्रेष्ठः पुरमाकाशगं यथा ॥ १९ ॥

पालितां राक्षसेन्द्रेण निर्मितां विश्वकर्मणा ।
प्लवमाना मिवाकाशे ददर्श हनुमान् कपिः ॥ २० ॥

वप्र प्राकार जघनां विपुलाम्बु नवाम्बराम् ।
शतघ्नीशूल केशान्ता मट्टालक वतंसकाम् ॥ २१ ॥

मनसेव कृतां लङ्कां निर्मितां विश्वकर्मणा ।
द्वार मुत्तर मासाद्य चिन्तयामास वानरः ॥ २२ ॥

कैलास शिखर प्रख्या मालिखन्ती मिवाम्बरम् ।
डीयमाना मिवाकाश मुच्छ्रितैर् भवनोत्तमैः ॥ २३ ॥

सम्पूर्णां राक्षसै र्घोरै र्नागैर् भोगवतीमिव ।
अचिन्त्यां सुकृतां स्पष्टां कुबेराध्युषितां पुरा ॥ २४ ॥

दंष्ट्रिभिर्बहुभिः शूरैः शूल पट्टिस पाणिभिः ।
रक्षितां राक्षसैर्घोरैर्गुहा माशीविषै रिव ॥ २५ ॥

तस्याश्च महतीं गुप्तिं सागरं च निरीक्ष्य सः ।
रावणं च रिपुं घोरं चिन्तयामास वानरः ॥ २६ ॥

आगत्यापीह हरयो भविष्यन्ति निरर्थकाः ।
नहि युद्धेन वै लङ्का शक्या जेतुं सुरैरपि ॥ २७ ॥

इमां तु विषमां दुर्गां लङ्कां रावण पालिताम् ।
प्राप्यापि स महाबाहुः किं करिष्यति राघवः ॥ २८ ॥

अवकाशो न सान्त्वस्य राक्षसेष्वभिगम्यते ।
न दानस्य न भेदस्य नैव युद्धस्य दृश्यते ॥ २९ ॥

चतुर्णामेव हि गति र्वानराणां महात्मनाम् ।
वालिपुत्रस्य नीलस्य मम राज्ञश्च धीमतः ॥ ३० ॥

यावज्जानामि वैदेहीं यदि जीवति वा नवा ।
तत्रैव चिन्तयिष्यामि दृष्ट्वा तां जनकात्मजाम् ॥ ३१ ॥

ततः स चिन्तयामास मुहूर्तं कपिकुञ्जरः ।
गिरिशृङ्गे स्थितस् तस्मिन् रामस्याभ्युदये रतः ॥ ३२ ॥

अनेन रूपेण मया न शक्या रक्षसां पुरी ।
प्रवेष्टुं राक्षसैर्गुप्ता क्रूरैर्बल समन्वितैः ॥ ३३ ॥

उग्रौजसो महावीर्या बलवन्तश्च राक्षसाः ।
वञ्चनीया मया सर्वे जानकीं परिमार्गता ॥ ३४ ॥

लक्ष्या लक्ष्येण रूपेण रात्रौ लङ्कापुरी मया ।
प्रवेष्टुं प्राप्तकालं मे कृत्यं साधयितुं महत् ॥ ३५ ॥

तां पुरीं तादृशीं दृष्ट्वा दुराधर्षां सुरासुरैः ।
हनूमांश् चिन्तयामास विनिश्वस्य मुहुर्मुहुः ॥ ३६ ॥

केनोपायेन पश्येयं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
अदृष्टो राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ॥ ३७ ॥

न विनश्येत्कथं कार्यं रामस्य विदितात्मनः ।
एकामेकश्च पश्येयं रहिते जनकात्मजाम् ॥ ३८ ॥

भूताश्चार्था विपद्यन्ते देशकाल विरोधिताः ।
विक्लवं दूतमासाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥ ३९ ॥

अर्थानर्थान्तरे बुद्धिर् निश्चिताऽपि न शोभते ।
घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डित मानिनः ॥ ४० ॥

न विनश्येत् कथं कार्यं वैक्लव्यं न कथं भवेत् ।
लङ्घनं च समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ॥ ४१ ॥

मयि दृष्टे तु रक्षोभी रामस्य विदितात्मनः ।
भवेद् व्यर्थमिदं कार्यं रावणानर्थ मिच्छतः ॥ ४२ ॥

न हि शक्यं क्वचित्स्थातु मविज्ञातेन राक्षसैः ।
अपि राक्षस रूपेण किमु तान्येन केनचित् ॥ ४३ ॥

वायुरप्यत्र नाज्ञातश् चरेदिति मतिर्मम ।
न ह्यस्त्यविदितं किञ्चिद् राक्षसानां बलीयसाम् ॥ ४४ ॥

इहाहं यदि तिष्ठामि स्वेन रूपेण संवृतः ।
विनाश मुपयास्यामि भर्तुरर्थश्च हीयते ॥ ४५ ॥

तदहं स्वेन रूपेण रजन्यां ह्रस्वतां गतः ।
लङ्कामधि पतिष्यामि राघवस्यार्थ सिद्धये ॥ ४६ ॥

रावणस्य पुरीं रात्रौ प्रविश्य सुदुरासदाम् ।
विचिन्वन्भवनं सर्वं द्रक्ष्यामि जनकात्मजाम् ॥ ४७ ॥

इति सञ्चिन्त्य हनुमान् सूर्यस्यास्तमयं कपिः ।
आचकाङ्क्षे तदा वीरो वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥ ४८ ॥

सूर्ये चास्तं गते रात्रौ देहं सङ्क्षिप्य मारुतिः ।
वृषदंशकमात्रः सन्बभू वाद्भुत दर्शनः ॥ ४९ ॥

प्रदोषकाले हनुमांस् तूर्णमुत्प्लुत्य वीर्यवान् ।
प्रविवेश पुरीं रम्यां सुविभक्त महापथाम् ॥ ५० ॥

प्रासाद माला वितताां स्तम्भैः काञ्चन राजतैः ।
शात कुम्भमयैर् जालैर् गन्धर्व नगरोपमाम् ॥ ५१ ॥

सप्त भौमाष्ट भौमैश्च स ददर्श महापुरीम् ।
तलैः स्फटिक सङ्कीर्णैः कार्तस्वर विभूषितैः ॥ ५२ ॥

वैडूर्य मणि चित्रैश्च मुक्ताजाल विभूषितैः ।
तलैः शुशुभिरे तानि भवनान् यत्र रक्षसाम् ॥ ५३ ॥

काञ्चनानि विचित्राणि तोरणानि च रक्षसाम् ।
लङ्कामुद्द्योतया मासुः सर्वतः समलङ्कृताम् ॥ ५४ ॥

अचिन्त्या मद्भुताकारां दृष्ट्वा लङ्कां महाकपिः ।
आसीद् विषण्णो हृष्टश्च वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥ ५५ ॥

स पाण्डु रोद्विद्ध विमान मालिनीं
महार्ह जाम्बूनद जाल तोरणाम् ।

यशस्विनीं रावण बाहु पालितां
क्षपाचरै र्भीम बलैः समावृताम् ॥ ५६ ॥

चन्द्रोऽपि साचिव्य मिवास्य कुर्वं-
-स्तारागणैर् मध्यगतो विराजन् ।
ज्योत्स्ना वितानेन वितत्य लोकम्
उत्तिष्ठते नैक सहस्र रश्मिः ॥ ५७ ॥

शङ्खप्रभं क्षीर मृणाल वर्णम्
उद्गच्छमानं व्यवभास मानम् ।
ददर्श चन्द्रं स हरि प्रवीरः
पोप्लूयमानं सरसीव हंसम् ॥ ५८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

सुन्दरकाण्ड तृतीय सर्गः (३) -॥ लङ्काधिदेवताविजयः ॥

स लम्ब शिखरे लम्बे लम्ब तोयद सन्निभे ।
सत्त्वमास्थाय मेधावी हनुमान्मारुतात्मजः ॥ १ ॥

निशि लङ्कां महासत्त्वो विवेश कपिकुञ्जरः ।
रम्यकानन तोयाढ्यां पुरीं रावण पालिताम् ॥ २

शारदाम्बुधर प्रख्यै र्भवनै रुपशोभिताम् ।
सागरोपम निर्घोषां सागरानिल सेविताम् ॥ ३ ॥

सुपुष्ट बल सङ्घुष्टां यथैव विटपावतीम् ।
चारुतोरण निर्यूहां पाण्डुरद्वार तोरणाम् ॥ ४ ॥

भुजगाचरितां गुप्तां शुभां भोगवतीमिव ।
तां सविद्युद्घना कीर्णां ज्योति र्मार्ग निषेविताम् ॥ ५ ॥

मन्दमारुत सञ्चारां यथेन्द्रस्या मरावतीम् ।
शात कुम्भेन महता प्राकारेणाभि संवृताम् ॥ ६ ॥

किङ्किणी जाल घोषाभिः पताकाभि रलङ्कृताम् ।
आसाद्य सहसा हृष्टः प्राकार मभिपेदिवान् ॥ ७ ॥

विस्मयाविष्ट हृदयः पुरीमालोक्य सर्वतः ।
जाम्बूनदमयैद्वारैः वैडूर्य कृत वेदिकैः ॥ ८ ॥

वज्र स्फटिक मुक्ताभिर्मणि कुट्टिमभूषितैः ।
तप्तहाटक निर्यूहैः राजतामल पाण्डुरैः ॥ ९ ॥

वैडूर्य कृत सोपानैः स्फाटिकान्तरपांसुभिः ।
चारु सञ्जवनोपेतैः खमिवोत्पतितैः शुभैः ॥ १० ॥

क्रौञ्चबर्हिण सङ्घुष्टैः राजहंस निषेवितैः ।
तूर्याभरण निर्घोषैः सर्वतः प्रति नादिताम् ॥ ११ ॥

वस्वोक सारा प्रतिमां तां वीक्ष्य नगरीं ततः ।
खमिवोत्पतितां लङ्कां जहर्ष हनुमान्कपिः ॥ १२ ॥

तां समीक्ष्य पुरीं रम्यां राक्षसाधिपतेः शुभाम् ।
अनुत्तमामृद्धियुतां चिन्तयामास वीर्यवान् ॥ १३ ॥

नेयमन्येन नगरी शक्या धर्षयितुं बलात् ।
रक्षिता रावणबलैः उद्यतायुधधारिभिः ॥ १४ ॥

कुमुदाङ्गदयोर्वापि सुषेणस्य महाकपेः ।
प्रसिद्धेयं भवेद्भूमिः मैन्दद्विविदयोरपि ॥ १५ ॥

विवस्वतस्तनूजस्य हरेश्च कुशपर्वणः ।
ऋक्षस्य केतुमालस्य मम चैव गतिर्भवेत् ॥ १६ ॥

समीक्ष्य तु महाबाहू राघवस्य पराक्रमम् ।
लक्ष्मणस्य च विक्रान्तमभवत्प्रीतिमान्कपिः ॥ १७ ॥

तां रत्न वसनोपेतां गोष्ठागारावतंसकाम् ।
यन्त्रागारस्तनीमृद्धां प्रमदामिव भूषिताम् ॥ १८ ॥

तां नष्ट तिमिरां दीपैः भास्वरैश्च महागृहैः ।
नगरीं राक्षसेन्द्रस्य ददर्श स महाकपिः ॥ १९ ॥

अथ सा हरिशार्दूलं प्रविशन्तं महाबलम् ।
नगरी स्वेन रूपेण ददर्श पवनात्मजम् ॥ २० ॥

सा तं हरिवरं दृष्ट्वा लङ्का रावणपालिता ।
स्वयमेवोत्थिता तत्र विकृतानन दर्शना ॥ २१ ॥

पुरस्तात्कपिवर्यस्य वायुसूनोरतिष्ठत ।
मुञ्चमाना महानादमः अब्रवीत्पवनात्मजम् ॥ २२ ॥

कस्त्वं केन च कार्येण इह प्राप्तो वनालय ।
कथयस्वेह यत्तत्त्वं यावत्प्राणा धरन्ति ते ॥ २३ ॥

न शक्यं खल्वियं लङ्का प्रवेष्टुं वानर त्वया ।
रक्षिता रावण बलै रभिगुप्ता समन्ततः ॥ २४ ॥

अथ तामब्रवीद्वीरो हनुमानग्रतः स्थिताम् ।
कथयिष्यामि ते तत्त्वं यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ॥ २५ ॥

का त्वं विरूप नयना पुरद्वारेव तिष्ठसि ।
किमर्थं चापि मां रुद्ध्वा निर्भर्त्सयसि दारुणा ॥ २६ ॥

हनुमद्वचनं श्रुत्वा लङ्का सा कामरूपिणी ।
उवाच वचनं क्रुद्धा परुषं पवनात्मजम् ॥ २७ ॥

अहं राक्षस राजस्य रावणस्य महात्मनः ।
आज्ञाप्रतीक्षा दुर्धर्षा रक्षामि नगरीमिमाम् ॥ २८ ॥

न शक्या मामवज्ञाय प्रवेष्टुं नगरी त्वया ।
अद्य प्राणैः परित्यक्तः स्वप्स्यसे निहतो मया ॥ २९ ॥

अहं हि नगरी लङ्का स्वयमेव प्लवङ्गम ।
सर्वतः परिरक्षामि ह्येतत्ते कथितं मया ॥ ३० ॥

लङ्काया वचनं श्रुत्वा हनूमान् मारुतात्मजः ।
यत्नवान्स हरिश्रेष्ठः स्थितः शैल इवापरः ॥ ३१ ॥

स तां स्त्रीरूप विकृतां दृष्ट्वा वानर पुङ्गवः ।
आबभाषेऽथ मेधावी सत्त्ववान् प्लवगर्षभः ॥ ३२ ॥

द्रक्ष्यामि नगरीं लङ्कां साट्टप्राकार तोरणाम् ।
इत्यर्थमिह सम्प्राप्तः परं कौतूहलं हि मे ॥ ३३ ॥

वनान्युपवनानीह लङ्कायाः काननानि च ।
सर्वतो गृहमुख्यानि द्रष्टुमागमनं हि मे ॥ ३४ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लङ्का सा कामरूपिणी ।
भूय एव पुनर्वाक्यं बभाषे परुषाक्षरम् ॥ ३५ ॥

मामनिर्जित्य दुर्बुद्धे राक्षसेश्वरपालिता ।
न शक्यमद्य ते द्रष्टुं पुरीयं वनराधम ॥ ३६ ॥

ततः स कपिशार्दूलस्तामुवाच निशाचरीम् ।
दृष्ट्वा पुरीमिमां भद्रे पुनर्यास्ये यथागतम् ॥ ३७ ॥

ततः कृत्वा महानादं सा वै लङ्का भयावहम् ।
तलेन वानरश्रेष्ठं ताडयामास वेगिता ॥ ३८ ॥

ततः स कपिशार्दूलो लङ्कया ताडितो भृशम् ।
ननाद सुमहा नादं वीर्यवान् पवनात्मजः ॥ ३९ ॥

ततः संवर्तयामास वामहस्तस्य सोऽङ्गुलीः ।
मुष्टिनाभिजघानैनां हनूमान् क्रोध मूर्छितः ॥ ४० ॥

स्त्री चेति मन्यमानेन नातिक्रोधः स्वयं कृतः ।
सा तु तेन प्रहारेण विह्वलाङ्गी नीशाचरी ॥ ४१ ॥

पपात सहसा भूमौ विकृताननदर्शना ।
ततस्तु हनुमान् प्राज्ञस्तां दृष्ट्वा विनिपातिताम् ॥ ४२ ॥

कृपां चकार तेजस्वी मन्यमानः स्त्रियं तु ताम् ।
ततो वै भृशसंविग्ना लङ्का सा गद्गद्राक्षरम् ॥ ४३ ॥

उवाचागर्वितं वाक्यं हनूमन्तं प्लवङ्गमम् ।
प्रसीद सुमहाबाहो त्रायस्व हरिसत्तम ॥ ४४ ॥

समये सौम्य तिष्ठन्ति सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
अहं तु नगरी लङ्का स्वयमेव प्लवङ्गम ॥ ४५ ॥

निर्जिताहं त्वया वीर विक्रमेण महाबल ।
इदं तु तथ्यं शृणु वै ब्रुवन्त्या मे हरीश्वर ॥ ४६ ॥

स्वयम्भुवा पुरा दत्तं वरदानं यथा मम ।
यदा त्वां वानरः कश्चिद्विक्रमाद्वशमानयेत् ॥ ४७ ॥

तदा त्वया हि विज्ञेयं रक्षसां भयमागतम् ।
स हि मे समयः सौम्य प्राप्तोऽद्य तव दर्शनात् ॥ ४८ ॥

स्वयम्भूविहितः सत्यो न तस्यास्ति व्यतिक्रमः ।
सीतानिमित्तं राज्ञस्तु रावणस्य दुरात्मनः ॥ ४९ ॥

रक्षसां चैव सर्वेषां विनाशः समुपागतः ।
तत्प्रविश्य हरिश्रेष्ठ पुरीं रावण पालिताम् ।
विधत्स्व सर्वकार्याणि यानि यानीह वाञ्छसि ॥ ५० ॥

प्रविश्य शापोपहतां हरीश्वर
शुभां पुरीं राक्षस मुख्यपालिताम् ।
यदृच्छया त्वं जनकात्मजां सतीं
विमार्ग सर्वत्र गतो यथासुखम् ॥ ५१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे तृतीयः सर्गः

सुन्दरकाण्ड चतुर्थ सर्गः (४) - ॥ लङ्कापुरीपरिभ्रमणम्॥

स निर्जित्य पुरीं श्रेष्ठां लङ्कां तां कामरूपिणीम् ।
विक्रमेण महातेजा हनूमान् कपि सत्तमः ॥ १ ॥

अद्वारेण महाबाहुः प्राकार मभिपुप्लुवे ।
निशि लङ्कां महासत्वो विवेश कपि कुञ्जरः ॥ २ ॥

प्रविश्य नगरीं लङ्कां कपिराज हितङ्करः ।
चक्रेऽथ पादं सव्यं च शत्रूणां स तु मूर्धनि ॥ ३ ॥

प्रविष्टः सत्त्वसम्पन्नो निशायां मारुतात्मजः ।
स महापथमास्थाय मुक्तापुष्प विराजितम् ॥ ४ ॥

ततस्तु तां पुरीं रम्याम् लङ्कां अभिययौ कपिः ॥ ५
हसितोत्कृष्ट निनदैस्तूर्य घोष पुरःसरैः । ॥

वज्राङ्कुश निकाशैश्च वज्र जाल विभूषितैः ।
गृहमुख्यैः पुरी रम्या बभासे द्यौरिवाम्बुदैः ॥ ६ ॥

प्रजज्वाल तदा लङ्का रक्षोगणगृहैः शुभैः ।
सिताभ्र सदृशैश्चित्रैः पद्म स्वस्तिक संस्थितैः ॥ ७ ॥

वर्धमान गृहैश्चापि सर्वतः सुविभूषिता ।
तां चित्रमाल्याभरणां कपिराज हितङ्करः ॥ ८ ॥

राघवार्थं चरन् श्रीमान् ददर्श च ननन्द च ।
भवनाद्भवनं गच्छन् ददर्श पवनात्मजः ॥ ९ ॥

विविधाकृति रूपाणि भवनानि ततस्ततः ।
शुश्राव मधुरं गीतं त्रिस्थान स्वर भूषितम् ॥ १० ॥

स्त्रीणां मदसमृद्धानां दिवि चाप्सरसामिव ।
शुश्राव काञ्ची निनदं नूपुराणां च निःस्वनम् ॥ ११ ॥

सोपान निनदांश्चैव भवनेषु महात्मनाम् ।
आस्फोटित निनादांश्च क्ष्वेलितांश्च ततस्ततः ॥ १२ ॥

शुश्राव जपतां तत्र मन्त्रान्रक्षोगृहेषु वै ।
स्वाध्याय निरतांश्चैव यातु धानान्ददर्श सः ॥ १३ ॥

रावणस्तव सम्युक्तान गर्जतो राक्षसानपि ।
राजमार्गं समावृत्य स्थितं रक्षोबलं महत् ॥ १४ ॥

ददर्श मध्यमे गुल्मे रावणस्य चरान् बहून् ।
दीक्षितान् जटिलान्मुण्डान् गोऽजिनाम्बर वाससः ॥ १५ ॥

दर्भमुष्टिप्रहरणान् अग्निकुण्डायुधांस्तथा ।
कूटमुद्गर पाणींश्च दण्डायुध धरानपि ॥ १६ ॥

एकाक्षानेक कर्णांश्च लम्बोदर पयोधरान् ।
करालान् भग्न वक्त्रांश्च विकटान् वामनांस्तथा ॥ १७ ॥

धन्विनः खड्गिनश्चैव शतघ्नीमुसलायुधान् ।
परिघोत्तम हस्तांश्च विचित्र कवचोज्ज्वलान् ॥ १८ ॥

नातिस्थूलान्नातिकृशान्नातिदीर्घातिह्रस्वकान् ।
नातिगौरान् नातिकृष्णान् नातिकुब्जान्न वामनान् ॥ १९ ॥

विरूपान् बहुरूपांश्च सुरूपांश्च सुवर्चसः ।
ध्वजीन्पताकिनश्चैव ददर्श विविधायुधान् ॥ २० ॥

शक्ति वृक्षायुधांश्चैव पट्टशाशनिधारिणः ।
क्षेपणी पाश हस्तांश्च ददर्श स महाकपिः ॥ २१ ॥

स्रग्विणस्त्वनु लिप्तांश्च वराभरण भूषितान् ।
नाना वेष समायुक्तान्यथा स्वैर गतान्बहून् ॥ २२ ॥

तीक्ष्ण शूलधरांश्चैव वज्रिणश्च महाबलान् ।
शत साहस्र मव्यग्रमारक्षं मध्यमं कपिः ॥ २३ ॥

रक्षोधिपति निर्दिष्टं ददर्शान्तः पुराग्रतः ।
स तदा तद्गृहं दृष्ट्वा महाहाटक तोरणम् ॥ २४ ॥

राक्षसेन्द्रस्य विख्यात मद्रिमूर्ध्नि प्रतिष्ठितम् ।
पुण्डरीकावतंसाभिः परिखाभिः अलङ्कृतम् ॥ २५ ॥

प्राकारा वृत मत्यन्तं ददर्श स महाकपिः ।
त्रिविष्टप निभं दिव्यं दिव्य नाद विनादितम् ॥ २६ ॥

वाजिहेषित सङ्घुष्टं नादितं भूषणैस्तथा ।
रथैर्यानैर्विमानैश्च तथा हयगजैः शुभैः ॥ २७ ॥

वारणैश्च चतुर्दन्तैः श्वेताभ्र निचयोपमैः ।
भूषितं रुचिरद्वारं मत्तैश्च मृग पक्षिभिः ॥ २८ ॥

रक्षितं सु महावीर्यैर्यातुधानैः सहस्रशः ।
राक्षसाधि पतेर्गुप्त माविवेश महाकपिः ॥ २९ ॥

सहेम जाम्बूनद चक्रवालं
महार्ह मुक्ता मणि भूषितान्तम् ।
परार्थ्यकाला गरुचन्दनाक्तं
स रावणान्तः पुरमाविवेश ॥ ३० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥४॥

सुन्दरकाण्ड पञ्चम सर्गः(५) -॥ भवनविचयः ॥

ततः स मध्यं गतमंशुमन्तं
ज्योत्स्ना वितानं महदुद्वमन्तम् ।
ददर्श धीमान्दिवि भानुमन्तं
गोष्ठे वृषं मत्तमिव भ्रमन्तम् ॥ १ ॥

लोकस्य पापानि विनाशयन्तं
महोदधिं चापि समेधयन्तम् ।
भूतानि सर्वाणि विराजयन्तं
ददर्श शीतांशु मथाभियान्तम् ॥ २ ॥

या भाति लक्ष्मीर्भुवि मन्दरस्था
तथा प्रदोषेषु च सागरस्था ।
तथैव तोयेषु च पुष्करस्था
रराज सा चारु निशाकरस्था ॥ ३ ॥

हंसो यथा राजत पञ्जरस्थः
सिंहो यथा मन्दर कन्दरस्थः ।
वीरो यथा गर्वित कुञ्जरस्थः
चन्द्रोऽपि बभ्राज तथाम्बरस्थः ॥ ४ ॥

स्थितः ककुद्मानिव तीक्ष्ण शृङ्गो
महाचलः श्वेत इवोच्च शृङ्गः ।
हस्तीव जाम्बूनद बद्ध शृङ्गो
रराज चन्द्रः परिपूर्ण शृङ्गः ॥ ५ ॥

विनष्ट शीताम्बुतुषार पङ्को
महाग्रह ग्राह विनष्टपङ्कः ।
प्रकाश लक्ष्म्याश्रय निर्मलाङ्को
रराज चन्द्रो भगवान् शशाङ्कः ॥ ६ ॥

शिलातलं प्राप्य यथा मृगेन्द्रो
महारणं प्राप्य यथा गजेन्द्रः ।
राज्यं समासाद्य यथा नरेन्द्रः
तथा प्रकाशो विरराज चन्द्रः ॥ ७ ॥

प्रकाश चन्द्रोदय नष्टदोषः
प्रवृद्धरक्षः पिशिताशदोषः ।
रामाभिरामेरित चित्तदोषः
स्वर्ग प्रकाशो भगवान् प्रदोषः ॥ ८ ॥

तन्त्रीस्वनाः कर्णसुखाः प्रवृत्ताः
स्वपन्ति नार्यः पतिभिः सुवृत्ताः ।

नक्तञ्चराश्चापि तथा प्रवृत्ताः
विहर्तुमत्यद्भुत रौद्रवृत्ताः ॥ ९ ॥

मत्त प्रमत्तानि समा कुलानि
रथाश्व भद्रासन सङ्कुलानि ।
वीरश्रिया चापि समाकुलानि
ददर्श धीमान् स कपिः कुलानि ॥ १० ॥

परस्परं चाधिक माक्षिपन्ति
भुजांश्च पीनानधि निक्षिपन्ति ।
मत्त प्रलापानधि विक्षिपन्ति
मत्तानि चान्योन्य मधिक्षिपन्ति ॥ ११ ॥

रक्षांसि वक्षांसि च विक्षिपन्ति
गात्राणि कान्तासु च विक्षिपन्ति ।
रूपाणि चित्राणि च विक्षिपन्ति
दृढानि चापानि च विक्षिपन्ति ॥ १२ ॥

ददर्श कान्ताश्च समालभन्त्यः
तथा परास्तत्र पुनः स्वपन्त्यः ।
सुरूपवक्त्राश्च तथा हसन्त्यः
क्रुद्धाः पराश्चपि विनिःश्वसन्त्यः ॥ १३ ॥

महागजैश्चापि तथा नदद्भिः
सुपूजितैश्चापि तथा सुसद्भिः ।
रराज वीरैश्च विनिःश्वसद्भिः
ह्रदो भुजङ्गैरिव निःश्वसद्भिः ॥ १४ ॥

बुद्धि प्रधानान् रुचिराभि धानान्
संश्रद्दधानान् जगतः प्रधानान् ।
नाना विधानान् रुचिराभिधानान्
ददर्श तस्यां पुरि यातुधानान् ॥ १५ ॥

ननन्द दृष्ट्वा स च तान्सुरूपान्
नाना गुणानात्म गुणानुरूपान् ।
विद्योतमानान् स तदानु रूपान्
ददर्श कांश्चिच्च पुनर्विरूपान् ॥ १६ ॥

ततो वरार्हाः सुविशुद्ध भावाः
तेषां स्त्रियस्तत्र महानुभावाः ।
प्रियेषु पानेषु च सक्त भावा
ददर्श तारा इव सुप्रभावाः ॥ १७ ॥

श्रिया ज्वलन्तीस्त्रपयोप गूढा
निशीथ काले रमणोप गूढाः ।
ददर्श काश्चित्प्रमदोप गूढा
यथा विहङ्गाः कुसुमोप गूढाः ॥ १८ ॥

अन्याः पुनर्हर्म्य तलोपविष्टाः
तत्र प्रियाङ्केषु सुखोप विष्टाः ।
भर्तुः प्रिया धर्मपरा निविष्टा
ददर्श धीमान्मदनाभि विष्टाः ॥ १९ ॥

अप्रावृताः काञ्चन राजि वर्णाः
काश्चित्परार्थ्यास् तपनीयवर्णाः ।

पुनश्च काश्चिच्छश लक्ष्म वर्णाः
कान्त प्रहीणा रुचिराङ्ग वर्णाः ॥ २० ॥

ततः प्रियान्प्राप्य मनोभि रामान्
सुप्रीति युक्ताः प्रसमीक्ष्य रामाः ।
गृहेषु हृष्टाः परमाभि रामाः
हरिप्रवीरः स ददर्श रामाः ॥ २१ ॥

चन्द्रप्रकाशाश्च हि वक्त्र माला
वक्राक्षि पक्ष्माश्च सुनेत्रमालाः ।
विभूषणानां च ददर्श मालाः
शतह्रदानामिव चारु मालाः ॥ २२ ॥

न त्वेव सीतां परमाभि जातां
पथि स्थिते राजकुले प्रजाताम् ।
लतां प्रफुल्लामिव साधु जातां
ददर्श तन्वीं मनसाऽभिजाताम् ॥ २३ ॥

सनातने वर्त्मनि सन्निविष्टां
रामेक्षणान्तां मदनाभि विष्टाम् ।
भर्तुर्मनः श्रीमदनु प्रविष्टां
स्त्रीभ्यो वराभ्यश्च सदा विशिष्टाम् ॥ २४ ॥

उष्णार्दितां सानु सृतास्र कण्ठीं
पुरा वरार्होत्तम निष्क कण्ठीम् ।
सुजात पक्ष्मा मभि रक्तकण्ठीं
वने प्रनृत्तामिव नीलकण्ठीम् ॥ २५ ॥

अव्यक्त रेखामिव चन्द्ररेखां
पांसु प्रदिग्धामिव हेम रेखाम् ।
क्षत प्ररूढामिव बाणरेखां
वायु प्रभिन्नामिव मेघरेखाम् ॥ २६ ॥

सीता मपश्यन्मनुजेश्वरस्य
रामस्य पत्नीं वदतां वरस्य ।
बभूव दुःखाभिहतश्चिरस्य
प्लवङ्गमो मन्द इवाचिरस्य ॥ २७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकिये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

सुन्दरकाण्ड षष्ठः सर्गः(७) - ॥ रावणगृह प्रवेशनम् ॥

स निकामं विमानेषु विषण्णः कामरूप धृक् ।
विचचार पुनर्लङ्कां लाघवेन समन्वितः ॥ १ ॥

आससा दाथ लक्ष्मीवान् राक्षसेन्द्र निवेशनम् ।
प्राकारे णार्क वर्णेन भास्वरेणाभि संवृतम् ॥ २ ॥

रक्षितं राक्षसै घोरैः सिंहैरिव महद्वनम् ।
समीक्षमाणो भवनं चकाशे कपि कुञ्जरः ॥ ३ ॥

रूप्य कोपहितैश् चित्रैः तोरणैर् हेमभूषितैः ।
विचित्राभिश्च कक्ष्याभिर् द्वारैश्च रुचिरै वृतम् ॥ ४ ॥

गजास्थितैर् महामात्रैः शूरैश्च विगत श्रमैः ।
उपस्थित मसंहार्यैर् हयैः स्यन्दनयायिभिः ॥ ५ ॥

सिंह व्याघ्र तनुत्राणैर् दान्त काञ्चन राजतैः ।
घोषवद्भिर् विचित्रैश्च सदा विचरितं रथैः ॥ ६ ॥

बहुरत्न समाकीर्णं परार्ध्यासन भाजनम् ।
महारथ समावासं महारथ महास्वनम् ॥ ७ ॥

दृश्यैश्च परमोदारैस्तैस् तैश्च मृग पक्षिभिः ।
विविधैर्बहु साहस्रैः परिपूर्णं समन्ततः ॥ ८ ॥

विनीतैरन्तपालैश्च रक्षोभिश्च सुरक्षितम् ।
मुख्याभिश्च वरस्त्रीभिः परिपूर्णं समन्ततः ॥ ९ ॥

मुदित प्रमदा रत्नं राक्षसेन्द्र निवेशनम् ।
वराभरणसंह्रादैः समुद्र स्वन निःस्वनम् ॥ १० ॥

तद्राज गुण सम्पन्नं मुख्यैश् चागरु चन्दनैः ।
महाजनैः समाकीर्णं सिंहैरिव महद्वनम् ॥ ११ ॥

भेरी मृदङ्गा भिरुतं शङ्ख घोष निनादितम् ।
नित्यार्चितं पर्वहुतं पूजितं राक्षसैः सदा ॥ १२ ॥

समुद्रमिव गम्भीरं समुद्रमिव निःस्वनम् ।
महात्मनो महद्वेश्म महारत्न परिच्छदम् ॥ १३ ॥

महारत्न समाकीर्णं ददर्श स महाकपिः ।
विराजमानं वपुषा गजाश्व रथ सङ्कुलम् ॥ १४ ॥

लङ्काभरण मित्येव सोऽमन्यत महाकपिः ।
चचार हनुमांस्तत्र रावणस्य समीपतः ॥ १५ ॥

गृहाद्गृहं राक्षसाना मुद्यानानि च वानरः ।
वीक्षमाणो ह्यसन्त्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥ १६ ॥

अवप्लुत्य महावेगः प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
ततोऽन्यत्पुप्लुवे वेश्म महा पार्श्वस्य वीर्यवान् ॥ १७ ॥

अथ मेघ प्रतीकाशं कुम्भकर्ण निवेशनम् ।
विभीषणस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥ १८ ॥

महोदरस्य च गृहं विरूपाक्षस्य चैव हि ।
विद्युज् जिह्वस्य भवनं विद्युन्मालेस् तथैव च ॥ १९ ॥

वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ।
शुकस्य च महातेजाः सारणस्य च धीमतः ॥ २० ॥

तथा चेन्द्रजितो वेश्म जगाम हरि यूथपः ।
जम्बुमालेः सुमालेश्च जगाम हरिसत्तमः ॥ २१ ॥

रश्मि केतोश्च भवनं सूर्य शत्रोस् तथैव च ।
वज्र कायस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥ २२ ॥

धूम्राक्षस्य च सम्पातेर् भवनं मारुतात्मजः ।
विद्युद्रूपस्य भीमस्य घनस्य विघनस्य च ॥ २३ ॥

शुक नासस्य वक्रस्य शठस्य विकटस्य च ।
ह्रस्व कर्णस्य दंष्ट्रस्य रोमशस्य च रक्षसः ॥ २४ ॥

युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य ध्वज ग्रीवस्य नादिनः ।
विद्युज् जिह्वेन्द्र जिह्वानां तथा हस्तिमुखस्य च ॥ २५ ॥

करालस्य पिशाचस्य शोणिताक्षस्य चैव हि ।
क्रममाणः क्रमेणैव हनुमान् मारुतात्मजः ॥ २६ ॥

तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायशाः ।
तेषा मृद्धिमता मृद्धिं ददर्श स महाकपिः ॥ २७ ॥

सर्वेषां समतिक्रम्य भवनानि समन्ततः ।
आससादाथ लक्ष्मीवान् राक्षसेन्द्र निवेशनम् ॥ २८ ॥

रावणस्योप शायिन्यो ददर्श हरिसत्तमः ।
विचरन् हरि शार्दूलो राक्षसीर् विकृतेक्षणाः ॥ २९ ॥

शूलमुद्गर हस्ताश्च शक्ति तोमर धारिणीः ।
ददर्श विविधान् गुल्मांस्तस्य रक्षःपते गृहे ॥ ३० ॥

राक्षसांश्च महाकायान् नाना प्रहरणोद्यतान् ।
रक्तान् श्वेतान् सितांश्चैव हरींश्चापि महाजवान् ॥ ३१ ॥

कुलीनान् रूप सम्पन्नान् गजान्पर गजारुजान् ।
निष्ठितान् गज शिक्षाया मैरावत समान्युधि ॥ ३२

निहन्तॄन्पर सैन्यानां गृहे तस्मिन् ददर्श सः ।
क्षरतश्च यथा मेघान् स्रवतश्च यथा गिरीन् ॥ ३३ ॥

मेघस्तनित निर्घोषान् निर्धर्षान् समरे परैः ।
सहस्रं वाहिनीस्तत्र जाम्बूनद परिष्कृताः ॥ ३४ ॥

हेमजाल परिच्छन्नास् तरुणादित्य सन्निभाः ।
ददर्श राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य निवेशने ॥ ३५ ॥

शिबिका विविधाकाराः स कपिर्मारुतात्मजः ।
लतागृहाणि चित्राणि चित्रशाला गृहाणि च ॥ ३६ ॥

क्रीडा गृहाणि चान्यानि दारु पर्वत कानपि ।
कामस्य गृहकं रम्यं दिवा गृहकमेव च ॥ ३७ ॥

ददर्श राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य निवेशने ।
स मन्दर गिरि प्रख्यं मयूर स्थान सङ्कुलम् ॥ ३८ ॥

ध्वज यष्टिभि राकीर्णं ददर्श भवनोत्तमम् ।
अनेक रत्न सङ्कीर्णं निधिजालम् समन्ततः ॥ ३९ ॥

धीर निष्ठित कर्मान्तं गृहं भूतपते रिव ।
अर्चिर्भिश् चापि रत्नानां तेजसा रावणस्य च ॥ ४० ॥

विरराजाथ तद्वेश्म रश्मिवा निव रश्मिभिः ।
जाम्बूनद मयान्येव शयनान् यासनानि च ॥ ४१ ॥

भाजनानि च मुख्यानि ददर्श हरि यूथपः ।
मध्वासव कृत क्लेदं मणि भाजन सङ्कुलम् ॥ ४२ ॥

मनोरम मसम्बाधं कुबेर भवनं यथा ।
नूपुराणां च घोषेण काञ्चीनां निनदेन च ॥ ४३ ॥

मृदङ्ग तल घोषैश्च घोषवद्भिर् विनादितम् ।
प्रासाद सङ्घात युतं स्त्री रत्न शत सङ्कुलम् ।
सुव्यूढ कक्ष्यं हनुमान् प्रविवेश महागृहम् ॥ ४४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

सुन्दरकाण्ड – सप्तम सर्गः (७) - ॥ पुष्पकदर्शनम् ॥

स वेश्म जालं बलवान् ददर्श
व्यासक्त वैडूर्य सुवर्ण जालम् ।
यथा महत् प्रवृषि मेघजालं
विद्युत् पिनद्धं स विहङ्ग जालम् ॥ १ ॥

निवेशनानां विविधाश्च शालाः
प्रधान शङ्खायुध चापशालाः ।
मनोहराश् चाऽपि पुनर्विशालाः
ददर्श वेश्माद्रिषु चन्द्रशालाः ॥ २ ॥

गृहाणि नाना वसु राजितानि
देवासुरैश् चापि सुपूजितानि ।
सर्वैश्च दोषैः परि वर्जितानि
कपिर् ददर्श स्व बलार्जितानि ॥ ३ ॥

तानि प्रयत्नाभि समाहितानि
मयेन साक्षा दिव निर्मितानि ।
महीतले सर्व गुणोत्तराणि
ददर्श लङ्काधिपते गृहाणि ॥ ४ ॥

ततो ददर्शोच्छ्रित मेघरूपं
मनोहरं काञ्चन चारु रूपम् ।
रक्षोऽधिपस् यात्म बलानुरूपं
गृहोत्तमं ह्यप्रति रूप रूपम् ॥ ५ ॥

महीतले स्वर्ग मिव प्रकीर्णं
श्रिया ज्वलन्तं बहुरत्न कीर्णम् ।
नाना तरूणां कुसुमाव कीर्णं
गिरे रिवाग्रं रजसाव कीर्णम् ॥ ६ ॥

नारी प्रवेकै रिव दीप्यमानं
तटिद्भि रम्भोदव दर्च्यमानम् ।
हंस प्रवेकै रिव वाह्यमानं
श्रिया युतं खे सुकृतां विमानम् ॥ ७ ॥

यथा नगाग्रं बहुधातु चित्रं
यथा नभश्च ग्रह चन्द्र चित्रम् ।
ददर्श युक्ती कृत मेघ चित्रं
विमान रत्नं बहुरत्न चित्रम् ॥ ८ ॥

मही कृता पर्वत राजि पूर्णा
शैलाः कृता वृक्ष वितान पूर्णाः ।
वृक्षाः कृताः पुष्प वितान पूर्णाः
पुष्पं कृतं केसर पत्र पूर्णम् ॥ ९ ॥

कृतानि वेश्मानि च पाण्डुराणि
तथा सुपुष्पाण्यपि पुष्कराणि ।

पुनश्च पद्मानि सकेसराणि
धन्यानि चित्राणि तथा वनानि ॥ १० ॥

पुष्पाह्वयं नाम विराजमानं
रत्नप्रभा भिश्च विवर्धमानम् ।
वेश्मोत्त मानामपि चोच्चमानं
महाकपिस्तत्र महा विमानम् ॥ ११ ॥

कृताश्च वैडूर्य मया विहङ्गाः
रूप्य प्रवालैश्च तथा विहङ्गाः ।
चित्राश्च नाना वसुभिर् भुजङ्गाः
जात्यानु रूपास् तु रगाः शुभाङ्गाः ॥ १२ ॥

प्रवाल जाम्बूनद पुष्प पक्षाः
सलील मावर्जित जिह्म पक्षाः ।
कामस्य साक्षादिव भान्ति पक्षाः
कृता विहङ्गाः सुमुखाः सुपक्षाः ॥ १३ ॥

नियुज्यमानास्तु गजाः सुहस्ताः
सकेसराश् चोत्पल पत्रहस्ताः ।
बभूव देवी च कृता सुहस्ता
लक्ष्मीस्तथा पद्मिनि पद्म हस्ता ॥ १४ ॥

इतीव तद् गृह मभिगम्य शोभनं
सविस्मयो नगमिव चारु शोभनम् ।
पुनश्च तत्परम सुगन्धि सुन्दरं
हिमात्यये नगमिव चारु कन्दरम् ॥ १५ ॥

ततः स तां कपि रभिपत्य पूजितां
चरन् पुरीं दशमुख बाहु पालिताम् ।
अदृश्य तां जनक सुतां सुपूजितां
सुदुःखितः पति गुण वेग निर्जिताम् ॥ १६ ॥

ततस्तदा बहुविध भावितात्मनः
कृतात्मनो जनक सुतां सुवर्त्मनः ।
अपश्यतोऽभवदति दुःखितं मनः
सुचक्षुषः प्रविचरतो महात्मनः ॥ १७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

सुन्दरकाण्ड – अष्टम सर्गः (८) - ॥ पुष्पकानुवर्णनम् ॥

स तस्य मध्ये भवनस्य संस्थितं
महद् विमानं मणिवज्र चित्रितम् । []
प्रतप्त जाम्बूनद जालकृत्रिमं
ददर्श वीरः पवनात्मजः कपिः ॥ १ ॥

तदप्रमेया प्रतिकार कृत्रिमं
कृतं स्वयं साध्विति विश्व कर्मणा ।
दिवं गतं वायुपथे प्रतिष्ठितं
व्यराजतादित्य पथस्य लक्ष्मवत् ॥ २ ॥

न तत्र किञ्चिन्न कृतं प्रयत्नतो
न तत्र किञ्चिन्न महर्ह रत्नवत् ।

न ते विशेषा नियताः सुरेष्वपि
न तत्र किञ्चिन्न महा विशेषवत् ॥ ३ ॥

तपःसमाधान पराक्र मार्जितं
मनःसमाधान विचार चारिणम् ।
अनेक संस्थान विशेष निर्मितं
ततस् ततस् तुल्य विशेष दर्शनम् ॥ ४ ॥

मनः समाधाय तु शीघ्र गामिनं
दुरावरं मारुत तुल्य गामिनम् ।
महात्मनां पुण्य कृतां महर्धिनां
यशस्विना मग्र्य मुदा मिवालयम् ॥ ५ ॥

विशेष मालम्ब्य विशेष संस्थितं
विचित्र कूटं बहु कूट मण्डितम् ।
मनोभिरामं शरदिन्दु निर्मलं
विचित्र कूटं शिखरं गिरेर् यथा ॥ ६ ॥

वहन्ति यं कुण्डल शोभितानना
महाशना व्योम चरा निशाचराः ।
विवृत्त विध्वस्त विशाल लोचना
महाजवा भूतगणाः सहस्रशः ॥ ७ ॥

वसन्त पुष्पोत्कर चारु दर्शनं
वसन्त मासादपि कान्त दर्शनम् ।
स पुष्पकं तत्र विमान मुत्तमं
ददर्श तद्वानर वीर सत्तमः ॥ ८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

सुन्दरकाण्ड नवम सर्गः(९) - पुष्पक-वर्णनम्

तस्यालय वरिष्ठस्य मध्ये विपुल मायतम् ।
ददर्श भवन श्रेष्ठं हनुमान् मारुतात्मजः ॥ १ ॥

अर्धयोजन विस्तीर्ण मायतं योजनं हि तत् ।
भवनं राक्षसेन्द्रस्य बहु प्रासाद सङ्कुलम् ॥ २ ॥

मार्गमाणस्तु वैदेहीं सीता मायत लोचनाम् ।
सर्वतः परिचक्राम हनुमा नरिसूदनः ॥ ३ ॥

उत्तमं राक्षसावासं हनुमा नवलोकयन् ।
आससादाथ लक्ष्मीवान् राक्षसेन्द्र निवेशनम् ॥ ४ ॥

चतुर् विषाणैर् द्विरदैस् त्रिविषाणैस् तथैव च ।
परिक्षिप्त मसम्बाधं रक्ष्यमाण मुदायुधैः ॥ ५ ॥

राक्षसीभिश्च पत्नीभी रावणस्य निवेशनम् ।
आहृताभिश्च विक्रम्य राज कन्याभि रावृतम् ॥ ६ ॥

तन्नक्र मकरा कीर्णं तिमिङ्गिल झषाकुलम् ।
वायुवेग समाधूतं पन्नगै रिव सागरम् ॥ ७ ॥

या हि वैश्रवणे लक्ष्मीर्या चेन्द्रे हरिवाहने ।
सा रावण गृहे सर्वा नित्य मेवान पायिनी ॥ ८ ॥

या च राज्ञः कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च ।
तादृशी तद्विशिष्टा वा ऋद्धी रक्षो गृहेष्विह ॥ ९ ॥

तस्य हर्म्यस्य मध्यस्थं वेश्म चान्यत् सुनिर्मितम् ।
बहु निर्यूह सङ्कीर्णं ददर्श पवनात्मजः ॥ १० ॥

ब्रह्मणोऽर्थे कृतं दिव्यं दिवि यद् विश्वकर्मणा ।
विमानं पुष्पकं नाम सर्व रत्न विभूषितम् ॥ ११ ॥

परेण तपसा लेभे यत् कुबेरः पितामहात् ।
कुबेर मोजसा जित्वा लेभे तद्राक्षसेश्वरः ॥ १२ ॥

ईहा मृग समायुक्तैः कार्तस्वर हिरण्मयैः ।
सुकृतै राचितं स्तम्भैः प्रदीप्तमिव च श्रिया ॥ १३ ॥

मेरुमन्दर सङ्काशै रुल्लिखद्भि रिवाम्बरम् ।
कूटागारैः शुभाकारैः सर्वतः समलङ्कृतम् ॥ १४ ॥

ज्वलनार्क प्रतीकाशं सुकृतं विश्वकर्मणा ।
हेम सोपान सम्युक्तं चारु प्रवर वेदिकम् ॥ १५ ॥

जाल वातायनैर् युक्तं काञ्चनैः स्फाटिकैरपि ।
इन्द्रनील महानील मणिप्रवर वेदिकम् ॥ १६ ॥

विद्रुमेण विचित्रेण मणिभिश्च महाधनैः ।
निस्तुलाभिश्च मुक्ताभिस् तलेनाभि विराजितम् ॥ १७ ॥

चन्दनेन च रक्तेन तपनीय निभेन च ।
सुपुण्य गन्धिना युक्त मादित्य तरुणोपमम् ॥ १८ ॥

कूटागारैर् वराकारैर् विविधैः समलङ्कृतम् ।
विमानं पुष्पकं दिव्य मारुरोह महाकपिः ॥ १९ ॥

तत्रस्थः स तदा गन्धं पान भक्ष्यान्न सम्भवम् ।
दिव्यं सम्मूर्छितं जिघ्रद्रूपवन्त मिवानिलम् ॥ २० ॥

स गन्धस्तं महासत्त्वं बन्धुर् बन्धु मिवोत्तमम् ।
इत एहीत् युवाचेव तत्र यत्र स रावणः ॥ २१ ॥

ततस्तां प्रस्थितः शालां ददर्श महतीं शुभाम् ।
रावणस्य मनःकान्तां कान्तामिव वर स्त्रियम् ॥ २२ ॥

मणिसोपान विकृतां हेमजाल विभूषिताम् ।
स्फाटिकै रावृत तलां दन्तान्तरित रूपिकाम् ॥ २३ ॥

मुक्ताभिश्च प्रवालैश्च रूप्य चामीकरै रपि ।
विभूषितां मणि स्तम्भैः सुबहु स्तम्भ भूषिताम् ॥ २४ ॥

समैर् ऋजुभि रत्युच्चैः समन्तात् सुविभूषितैः ।
स्तम्भैः पक्षै रिवात्युच्चैर्दिवं सम्प्रस्थिता मिव ॥ २५ ॥

महत्या कुथयास् तीर्णां पृथिवी लक्षणाङ्कया ।
पृथिवीमिव विस्तीर्णां सराष्ट्र गृह मालिनीम् ॥ २६ ॥

नादितां मत्तविहगैर् दिव्य गन्धाधि वासिताम् ।
परार्ध्यास्तरणोपेतां रक्षोधिपनिषेविताम् ॥ २७ ॥

धूम्रा मगरु धूपेन विमलां हंस पाण्डुराम् ।
चित्रां पुष्पोपहारेण कल्माषी मिव सुप्रभाम् ॥ २८ ॥

मनःसंह्लाद जननीं वर्णस्यापि प्रसादिनीम् ।
तां शोक नाशिनीं दिव्यां श्रियः सञ्जननीमिव ॥ २९ ॥

इन्द्रिया णीन्द्रियार्थैस्तु पञ्च पञ्चभि रुत्तमैः ।
तर्पयामास मातेव तदा रावण पालिता ॥ ३० ॥

स्वर्गोऽयं देव लोकोऽय मिन्द्रस्येयं पुरी भवेत् ।
सिद्धिर्वेयं परा हि स्या दित्य मन्यत मारुतिः ॥ ३१ ॥

प्रध्यायत इवा पश्यत् प्रदीपांस् तत्र काञ्चनान् ।
धूर्तानिव महाधूर्तैर् देवनेन पराजितान् ॥ ३२ ॥

दीपानां च प्रकाशेन तेजसा रावणस्य च ।
अर्चिर्भिर् भूषणानां च प्रदीप्तेत् यभ्यमन्यत ॥ ३३ ॥

ततोऽपश्यत् कुथासीनं नानावर्णाम्बर स्रजम् ।
सहस्रं वरनारीणां नानावेष विभूषितम् ॥ ३४ ॥

परिवृत्तेऽर्धरात्रे तु पान निद्रावशं गतम् ।
क्रीडित् वोपरतं रात्रौ सुष्वाप बलवत् तदा ॥ ३५ ॥

तत्प्रसुप्तं विरुरुचे निःशब्दान्तर भूषणम् ।
निःशब्द हंस भ्रमरं यथा पद्मवनं महत् ॥ ३६ ॥

तासां संवृत दन्तानि मीलिताक्षाणि मारुतिः ।
अपश्यत् पद्म गन्धीनि वदनानि सुयोषिताम् ॥ ३७ ॥

प्रबुद्धानीव पद्मानि तासां भूत्वा क्षपाक्षये ।
पुनः संवृत पत्राणि रात्राविव बभुस् तदा ॥ ३८ ॥

इमानि मुख पद्मानि नियतं मत्त षट्पदाः ।
अम्बुजानीव फुल्लानि प्रार्थयन्ति पुनः पुनः ॥ ३९ ॥

इति चामन्यत श्रीमा नुपपत्त्या महाकपिः ।
मेने हि गुणतस्तानि समानि सलिलोद्भवैः ॥ ४० ॥

सा तस्य शुशुभे शाला ताभिः स्त्रीभिर् विराजिता ।
शारदीव प्रसन्ना द्यौस् ताराभि रभिशोभिता ॥ ४१ ॥

स च ताभिः परिवृतः शुशुभे राक्षसाधिपः ।
यथा ह्युडुपतिः श्रीमांस् ताराभिरभि संवृतः ॥ ४२ ॥

याश्च्यवन्तेऽम्बरात् ताराः पुण्यशेष समावृताः ।
इमास्ताः सङ्गताः कृत्स्ना इति मेने हरिस्तदा ॥ ४३ ॥

ताराणामिव सुव्यक्तं महतीनां शुभार्चिषाम् ।
प्रभा वर्ण प्रसादाश्च विरेजुस् तत्र योषिताम् ॥ ४४ ॥

व्यावृत्त गुरु पीनस्रक् प्रकीर्ण वर भूषणाः ।
पानव्याया मकालेषु निद्राप हृत चेतसः ॥ ४५ ॥

व्यावृत्त तिलकाः काश्चित् काश्चि दुद्भ्रान्त नूपुराः ।
पार्श्वे गलित हाराश्च काश्चित् परम योषितः ॥ ४६ ॥

मुक्ताहारा वृताश् चान्याः काश्चिद् विस्रस्त वाससः ।
व्याविद्ध रशना दामाः किशोर्य इव वाहिताः ॥ ४७ ॥

सुकुण्डल धराश्चान्या विच्छिन्न मृदितस्रजः ।
गजेन्द्र मृदिताः फुल्ला लता इव महावने ॥ ४८ ॥

चन्द्रांशु किरणाभाश्च हाराः कासाञ्चि दुत्कटाः ।
हंसा इव बभुः सुप्ताः स्तन मध्येषु योषिताम् ॥ ४९ ॥

अपरासां च वैडूर्याः कादम्बा इव पक्षिणः ।
हेम सूत्राणि चान्यासां चक्रवाका इवाभवन् ॥ ५० ॥

हंस कारण्डवा कीर्णाश् चक्रवाकोप शोभिताः ।
आपगा इव ता रेजुर्ज घनैः पुलिनैरिव ॥ ५१ ॥

किङ्किणी जाल सङ्कोशास् ता हैम विपुलाम्बुजाः ।
भावग्राहा यशस्तीराः सुप्ता नद्य इवाबभुः ॥ ५२ ॥

मृदुष्वङ्गेषु कासाञ्चित् कुचाग्रेषु च संस्थिताः ।
बभूवुर् भ्रमरानीव शुभा भूषण राजयः ॥ ५३ ॥

अंशुकान्ताश्च कासाञ्चिन् मुख मारुत कम्पिताः ।
उपर्युपरि वक्त्राणां व्याधूयन्ते पुनः पुनः ॥ ५४ ॥

ताः पताका इवोद्धूताः पत्नीनां रुचिर प्रभाः ।
नानावर्णाः सुवर्णानां वक्त्र मूलेषु रेजिरे ॥ ५५ ॥

ववल्गुश् चात्र कासाञ्चित् कुण्डलानि शुभार्चिषाम् ।
मुखमारुतसंसर्गान्मन्दं मन्दं सुयोषिताम् ॥ ५६ ॥

शर्करासव गन्धैश्च प्रकृत्या सुरभिः सुखः ।
तासां वदन निःश्वासः सिषेवे रावणं तदा ॥ ५७ ॥

रावणानन शङ्काश्च काश्चिद् रावण योषितः ।
मुखानि स्म सपत्नीना मुपा जिघ्रन् पुनः पुनः ॥ ५८ ॥

अत्यर्थं सक्त मनसो रावणे ता वरस्त्रियः ।
अस्वतन्त्राः सपत्नीनां प्रियमे वाचरंस् तदा ॥ ५९ ॥

बाहू नुपनि धायान्याः पारिहार्य विभूषितान् ।
अंशुकानि च रम्याणि प्रमदास् तत्र शिश्यिरे ॥ ६० ॥

अन्या वक्षसि चान्यस्यास् तस्याः काश्चित् पुनर्भुजम् ।
अपरा त्वङ्क मन्यस्यास् तस्याश् चाप्यपरा भुजौ ॥ ६१ ॥

ऊरु पार्श्व कटी पृष्ठ मन्योन्यस्य समाश्रिताः ।
परस्पर निविष्टाङ्ग्यो मद स्नेह वशानुगाः ॥ ६२ ॥

अन्योन्य स्याङ्ग संस्पर्शात् प्रीयमाणाः सुमध्यमाः ।
एकीकृत भुजाः सर्वाः सुषुपुस् तत्र योषितः ॥ ६३ ॥

अन्योन्य भुज सूत्रेण स्त्रीमाला ग्रथिता हि सा ।
मालेव ग्रथिता सूत्रे शुशुभे मत्तषट्पदा ॥ ६४ ॥

लतानां माधवे मासि फुल्लानां वायु सेवनात् ।
अन्योन्य माला ग्रथितं संसक्त कुसुमोच्चयम् ॥ ६५ ॥

व्यति वेष्टित सुस्कन्ध मन्योन्य भ्रमराकुलम् ।
आसीद्वन मिवोद्धूतं स्त्रीवनं रावणस्य तत् ॥ ६६ ॥

उचितेष्वपि सुव्यक्तं न तासां योषितां तदा ।
विवेकः शक्य आधातुं भूषणाङ्गाम्बर स्रजाम् ॥ ६७ ॥

रावणे सुख संविष्टे ताः स्त्रियो विविधप्रभाः ।
ज्वलन्तः काञ्चना दीपाः प्रैक्षन्ता निमिषा इव ॥ ६८ ॥

राजर्षि पितृ दैत्यानां गन्धर्वाणां च योषितः ।
राक्षसानां च याः कन्यास् तस्य कामवशं गताः ॥ ६९ ॥

युद्धकामेन ताः सर्वा रावणेन हृताः स्त्रियः ।
समदा मदनेनैव मोहिताः काश्चि दागताः ॥ ७० ॥

न तत्र काश्चित् प्रमदाः प्रसह्य
वीर्योप पन्नेन गुणेन लब्धाः ।
न चान्य कामापि न चान्य पूर्वा
विना वरार्हां जनकात्मजां ताम् ॥ ७१ ॥

न चा कुलीना न च हीन रूपा
ना दक्षिणा नानुपचार युक्ता ।
भार्याऽभवत् तस्य न हीन सत्त्वा
न चापि कान्तस्य न कामनीया ॥ ७२ ॥

बभूव बुद्धिस्तु हरीश्वरस्य
यदीदृशी राघव धर्म पत्नी ।
इमा यथा राक्षस राज भार्याः
सुजातमस्येति हि साधु बुद्धेः ॥ ७३ ॥

पुनश्च सोऽचिन्तय दार्तरूपो
ध्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता ।
अथाय मस्यां कृतवान् महात्मा
लङ्केश्वरः कष्ट मनार्य कर्म ॥ ७४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे नवमः सर्गः
॥ ९ ॥

सुन्दरकाण्ड दशमः सर्गः(१०) - ॥ मन्दोदरीदर्शनम् ॥

तत्र दिव्योपमं मुख्यं स्फाटिकं रत्न भूषितम् ।
अवेक्षमाणो हनुमान् ददर्श शयनासनम् ॥ १ ॥

दान्त काञ्चन चित्राङ्गैर् वैडूर्यैश्च वरासनैः ।
महार् हास्तरणो पेतै रुपपन्नं महाधनैः ॥ २ ॥

तस्य चैकतमे देशे सोऽग्र्यमाला विभूषितम् ।
ददर्श पाण्डुरं छत्रं ताराधिपति सन्निभम् ॥ ३ ॥

जातरूप परिक्षिप्तं चित्रभानु समप्रभम् ।
अशोकमाला विततं ददर्श परमासनम् ॥ ४ ॥

वालव्यजन हस्ताभिर् वीज्यमानं समन्ततः ।
गन्धैश्च विविधैर् जुष्टं वरधूपेन धूपितम् ॥ ५ ॥

परमास् तरणास्तीर्ण माविकाजिन संवृतम् ।
दामभिर् वरमाल्यानां समन्ता दुपशोभितम् ॥ ६ ॥

तस्मिन् जीमूत सङ्काशं प्रदीप्तोत्तम कुण्डलम् ।
लोहिताक्षं महाबाहुं महारजत वाससम् ॥ ७ ॥

लोहितेनानु लिप्ताङ्गं चन्दनेन सुगन्धिना ।
सन्ध्या रक्त मिवाकाशे तोयदं सतटिद्गणम् ॥ ८ ॥

वृत माभरणैर् दिव्यैः सुरूपं कामरूपिणम् ।
सवृक्ष वन गुल्माढ्यं प्रसुप्त मिव मन्दरम् ॥ ९ ॥

क्रीडित् वोपरतं रात्रौ वराभरण भूषितम् ।
प्रियं राक्षस कन्यानां राक्षसानां सुखावहम् ॥ १० ॥

पीत्वाप्युपरतं चापि ददर्श स महाकपिः ।
भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाधिपम् ॥ ११ ॥

निःश्वसन्तं यथा नागं रावणं वानरर्षभः ।
आसाद्य परमोद्विग्नः सोऽपासर्पत् सुभीतवत् ॥ १२ ॥

अथारोहण मासाद्य वेदिकान्तर माश्रितः ।
सुप्तं राक्षस शार्दूलं प्रेक्षते स्म महाकपिः ॥ १३ ॥

शुशुभे राक्षसेन्द्रस्य स्वपतः शयनोत्तमम् ।
गन्ध हस्तिनि संविष्टे यथा प्रस्रवणं महत् ॥ १४ ॥

काञ्च नाङ्गद नद्धौ च ददर्श स महात्मनः ।
विक्षिप्तौ राक्षसेन्द्रस्य भुजाविन्द्र ध्वजोपमौ ॥ १५ ॥

ऐरावत विषाणाग्रै रापीडन कृतव्रणौ ।
वज्रोल्लिखित पीनांसौ विष्णु चक्र परिक्षतौ ॥ १६ ॥

पीनौ सम सुजातांसौ सङ्गतौ बल सम्युतौ ।
सुलक्षण नखाङ्गुष्ठौ स्वङ्गुली तल लक्षितौ ॥ १७

संहतौ परिघाकारौ वृत्तौ करिकरोपमौ ।
विक्षिप्तौ शयने शुभ्रे पञ्चशीर्षा विवोरगौ ॥ १८ ॥

शशक्ष तज कल्पेन सुशीतेन सुगन्धिना ।
चन्दनेन परार्ध्येन स्वनुलिप्तौ स्वलङ्कृतौ ॥ १९ ॥

उत्तमस्त्री विमृदितौ गन्धोत्तम निषेवितौ ।
यक्ष पन्नग गन्धर्व देव दानव राविणौ ॥ २० ॥

ददर्श स कपिस् तस्य बाहू शयन संस्थितौ ।
मन्दरस्यान्तरे सुप्तौ महाही रुषिताविव ॥ २१ ॥

ताभ्यां स परिपूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसेश्वरः ।
शुशुभेऽचल सङ्काशः शृङ्गाभ्या मिव मन्दरः ॥ २२ ॥

चूतपुन्नाग सुरभिर् वकुलोत्तम सम्युतः ।
मृष्टान्न रस सम्युक्तः पान गन्धपुरःसरः ॥ २३ ॥

तस्य राक्षस सिंहस्य निश्चक्राम महामुखात् ।
शयानस्य विनिःश्वासः पूरयन्निव तद् गृहम् ॥ २४ ॥

मुक्तामणि विचित्रेण काञ्चनेन विराजितम् ।
मुकुटे नापवृत्तेन कुण्डलोज् ज्वलिताननम् ॥ २५ ॥

रक्त चन्दन दिग्धेन तथा हारेण शोभिना ।
पीनायत विशालेन वक्षसाभि विराजितम् ॥ २६ ॥

पाण्डरे णापविद्धेन क्षौमेण क्षतजेक्षणम् ।
महार्हेण सुसंवीतं पीतेनोत्तम वाससा ॥ २७ ॥

माषराशि प्रतीकाशं निःश्वसन्तं भुजङ्गवत् ।
गाङ्गे महति तोयान्ते प्रसुप्तमिव कुञ्जरम् ॥ २८ ॥

चतुर्भिः काञ्चनैर् दीपैर् दीप्यमान चतुर्दिशम् ।
प्रकाशी कृत सर्वाङ्गं मेघं विद्युद्गणै रिव ॥ २९ ॥

पादमूल गताश्चापि ददर्श सुमहात्मनः ।
पत्नीः स प्रिय भार्यस्य तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ ३० ॥

शशि प्रकाश वदनाश् चारु कुण्डल भूषिताः ।
अम्लान माल्याभरणा ददर्श हरियूथपः ॥ ३१ ॥

नृत्त वादित्र कुशला राक्षसेन्द्र भुजाङ्कगाः ।
वराभरण धारिण्यो निषण्णा ददृशे हरिः ॥ ३२ ॥

वज्र वैडूर्य गर्भाणि श्रवणान्तेषु योषिताम् ।
ददर्श तापनीयानि कुण्डलान् यङ्गदानि च ॥ ३३ ॥

तासां चन्द्रोपमैर् वक्त्रैः शुभैर् ललित कुण्डलैः ।
विरराज विमानं तन् नभस् तारागणै रिव ॥ ३४ ॥

मदव्याया मखिन्नास्ता राक्षसेन्द्रस्य योषितः ।
तेषु तेष् ववकाशेषु प्रसुप्तास् तनुमध्यमाः ॥ ३५ ॥

अङ्गहारैस् तथैवान्या कोमलैर् नृत्तशालिनी ।
विन्यस्त शुभ सर्वाङ्गी प्रसुप्ता वरवर्णिनी ॥ ३६ ॥

काचिद् वीणां परिष्वज्य प्रसुप्ता सम्प्रकाशते ।
महानदी प्रकीर्णेव नलिनी पोत माश्रिता ॥ ३७ ॥

अन्या कक्ष गतेनैव मड्डुकेना सितेक्षणा ।
प्रसुप्ता भामिनी भाति बाल पुत्रेव वत्सला ॥ ३८ ॥

पटहं चारु सर्वाङ्गी पीड्य शेते शुभस्तनी ।
चिरस्य रमणं लब्ध्वा परिष्वज्येव भामिनी ॥ ३९ ॥

काचिद्वंशं परिष्वज्य सुप्ता कमल लोचना ।
रहः प्रियतमं गृह्य सकामेव च कामिनी ॥ ४० ॥

विपञ्चीं परिगृह् यान्या नियता नृत्त शालिनी ।
निद्रावश मनुप्राप्ता सह कान्तेव भामिनी ॥ ४१ ॥

अन्या कनक सङ्काशै मृदु पीनैर्मनोरमैः ।
मृदङ्गं परिपीड्याङ्गैः प्रसुप्ता मत्त लोचना ॥ ४२ ॥

भुज पार्श्वान् तरस्थेन कक्षगेन कृशोदरी ।
पणवेन सहानिन्द्या सुप्ता मदकृतश्रमा ॥ ४३ ॥

डिण्डिमं परिगृह्यान्या तथै वासक्त डिण्डिमा ।
प्रसुप्ता तरुणं वत्स मुपगूह्येव भामिनी ॥ ४४ ॥

काचि दाडम्बरं नारी भुज सम्योग पीडितम् ।
कृत्वा कमल पत्राक्षी प्रसुप्ता मद मोहिता ॥ ४५ ॥

कलशीमप विद्ध्यान्या प्रसुप्ता भाति भामिनी ।
वसन्ते पुष्प शबला मालेव परिमार्जिता ॥ ४६ ॥

पाणिभ्यां च कुचौ काचित् सुवर्ण कलशोपमौ ।
उपगूह्या बला सुप्ता निद्रा बल पराजिता ॥ ४७ ॥

अन्या कमल पत्राक्षी पूर्णेन्दु सदृशानना ।
अन्या मालिङ्ग्य सुश्रोणीं प्रसुप्ता मद विह्वला ॥ ४८ ॥

आतोद्यानि विचित्राणि परिष्वज्य वरस्त्रियः ।
निपीड्य च कुचैः सुप्ताः कामिन्यः कामुका निव ॥ ४९ ॥

तासा मेकान्त विन्यस्ते शयानां शयने शुभे ।
ददर्श रूप सम्पन्ना मपरां स कपिः स्त्रियम् ॥ ५० ॥

मुक्तामणि समायुक्तर् भूषणैः सुविभूषिताम् ।
विभूषयन्ती मिव तत् स्वश्रिया भवनोत्तमम् ॥ ५१ ॥

गौरीं कनक वर्णाङ्गी मिष्टामन्तः पुरेश्वरीम् ।
कपिर् मन्दोदरीं तत्र शयानां चारु रूपिणीम् ॥ ५२ ॥

स तां दृष्ट्वा महाबाहुर् भूषितां मारुतात्मजः ।
तर्कयामास सीतेति रूप यौवन सम्पदा ।
हर्षेण महता युक्तो ननन्द हरियूथपः ॥ ५३ ॥

आस्फोटयामास चुचुम्ब पुच्छं
ननन्द चिक्रीड जगौ जगाम ।
स्तम्भान रोहन् निपपात भूमौ
निदर्शयन् स्वाम् प्रकृतिं कपीनाम् ॥ ५४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे दशमः सर्गः
॥ १० ॥

सुन्दरकाण्ड एकादश सर्गः(११) - ॥ पानभूमिविचयः ॥

अवधूय च तां बुद्धिं बभूवा वस्थितस् तदा ।
जगाम चापरां चिन्तां सीतां प्रति महाकपिः ॥ १ ॥

न रामेण वियुक्ता सा स्वप्तु मर्हति भामिनी ।
न भोक्तुं नाप्यलङ्कर्तुं न पान मुपसेवितुम् ॥ २ ॥

नान्यं नरमुपस्थातुं सुराणामपि चेश्वरम् ।
न हि राम समः कश्चिद् विद्यते त्रिदशेष्वपि ॥ ३ ॥

अन्येय मिति निश्चित्य पान भूमौ चचार सः ।
क्रीडिते नापराः क्लान्ता गीतेन च तथा पराः ॥ ४ ॥

नृत्तेन चापराः क्लान्ताः पान विप्र हतास् तथा ।
मुरवेषु मृदङ्गेषु पीठिकासु च संस्थिताः ॥ ५ ॥

तथास्तरण मुख्येषु संविष्टाश् चापराः स्त्रियः ।
अङ्गनानां सहस्रेण भूषितेन विभूषणैः ॥ ६ ॥

रूप सँल्लाप शीलेन युक्त गीतार्थ भाषिणा ।
देश कालाभि युक्तेन युक्त वाक्याभि धायिना ॥ ७ ॥

रताभिरत संसुप्तं ददर्श हरियूथपः ।
तासां मध्ये महाबाहुः शुशुभे राक्षसेश्वरः ॥ ८ ॥

गोष्ठे महति मुख्यानां गवां मध्ये यथा वृषः ।
स राक्षसेन्द्रः शुशुभे ताभिः परिवृतः स्वयम् ॥ ९ ॥

करेणुभिर् यथारण्ये परिकीर्णो महाद्विपः ।
सर्वकामै रुपेतां च पानभूमिं महात्मनः ॥ १० ॥

ददर्श हरि शार्दूलस् तस्य रक्षःपतेर्गृहे ।
मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च भागशः ॥ ११ ॥

तत्र न्यस्तानि मांसानि पान भूमौ ददर्श सः ।
रौक्मेषु च विशालेषु भाजनेष्वर्ध भक्षितान् ॥ १२ ॥

ददर्श हरिशार्दूलो मयूरान् कुक्कुटांस् तथा ।
वराह वार्ध्राण सकान् दधि सौवर्चला युतान् ॥ १३ ॥

शल्यान् मृग मयूरांश्च हनुमा नन्व वैक्षत ।
क्रकरान् विविधान् सिद्धांश् चकोरा नर्धभक्षितान् ॥ १४ ॥

महिषानेक शल्यांश्च छागांश्च कृत निष्ठितान् ।
लेह्या नुच्चावचान् पेयान् भोज्यानि विविधानि च ॥ १५ ॥

तथाम्ल लवणोत्तंसैर् विविधै राग षाडवैः ।
हार नूपुर केयूरै रपविद्धैर् महाधनैः ॥ १६ ॥

पान भाजन विक्षिप्तैः फलैश्च विविधैरपि ।
कृत पुष्पोप हारा भूरधिकं पुष्यति श्रियम् ॥ १७ ॥

तत्र तत्र च विन्यस्तैः सुश्लिष्टैः शयनासनैः ।
पानभूमिर् विना वह्निं प्रदीप्ते वोपलक्ष्यते ॥ १८ ॥

बहु प्रकारैर् विविधैर् वर संस्कार संस्कृतैः ।
मांसैः कुशल सम्युक्तैः पानभूमि गतैः पृथक् ॥ १९ ॥

दिव्याः प्रसन्ना विविधाः सुराः कृतसुरा अपि ।
शर्करासव माध्वीक पुष्पासव फलासवाः ॥ २० ॥

वास चूर्णैश्च विविधैर् द्दष्टा स्तैस्तैः पृथक् पृथक् ।
सन्तता शुशुभे भूमिर् माल्यैश्च बहु संस्थितैः ॥ २१ ॥

हिरण्मयैश्च विविधैर् भोजनैः स्फाटिकै रपि ।
जाम्बूनद मयैश्चान्यैः करकैरभि संवृता ॥ २२ ॥

राजतेषु च कुम्भेषु जाम्बूनद मयेषु च ।
पानश्रेष्ठं तदा भूरि कपिस् तत्र ददर्श ह ॥ २३ ॥

सोऽपश्यच्छात कुम्भानि शीधोर् मणिमयानि च ।
राजतानि च पूर्णानि भाजनानि महाकपिः ॥ २४ ॥

क्वचिदर्धाव शेषाणि क्वचित् पीतानि सर्वशः ।
क्वचिन्नैव प्रपीतानि पानानि स ददर्श ह ॥ २५ ॥

क्वचिद् भक्ष्यांश्च विविधान् क्वचित् पानानि भागशः ।
क्वचिदन्ना वशेषाणि पश्यन्वै विचचार ह ॥ २६ ॥

शयनान्यत्र नारीणां शुभ्राणि बहुधा पुनः ।
परस्परं समाश्लिष्य काश्चित् सुप्ता वराङ्गनाः ॥ २७ ॥

काश्चिच्च वस्त्रमन्यस्याः स्वपन्त्याः परिधाय च ।
आहृत्य चाबलाः सुप्ताः निद्राबल पराजिताः ॥ २८ ॥

तासा मुच्छ्वास वातेन वस्त्रं माल्यं च गात्रजम् ।
नात्यर्थं स्पन्दते चित्रं प्राप्य मन्द मिवानिलम् ॥२९ ॥

चन्दनस्य च शीतस्य शीधोर् माधुरसस्य च ।
विविधस्य च माल्यस्य धूपस्य विविधस्य च ॥ ३० ॥

बहुधा मारुतस्तत्र गन्धं विविध मुद्वहन् ।
रसानां चन्दनानां च धूपानां चैव मूर्छितः ॥ ३१ ॥

प्रववौ सुरभिर् गन्धो विमाने पुष्पके तदा ।
श्यामा वदातास् तत्रान्याः काश्चित्कृष्णा वराङ्गनाः ॥ ३२॥

काश्चित् काञ्चन वर्णाङ्ग्यः प्रमदा राक्षसालये ।
तासां निद्रावशत्वाच्च मदनेन च मूर्छितम् ॥ ३३ ॥

पद्मिनीनां प्रसुप्तानां रूप मासीद् यथैव हि ।
एवं सर्व मशेषेण रावणान्तःपुरं कपिः ॥ ३४ ॥

ददर्श सुमहा तेजा न ददर्श च जानकीम् ।
निरीक्षमाणश्च तदा ताः स्त्रियः स महाकपिः ॥ ३५ ॥

जगाम महतीं चिन्तां धर्मसाध्वस शङ्कितः ।
परदारा वरोधस्य प्रसुप्तस्य निरीक्षणम् ॥ ३६ ॥

इदं खलु ममात्यर्थं धर्मलोपं करिष्यति ।
न हि मे परदाराणां दृष्टिर् विषय वर्तिनी ॥ ३७ ॥

अयं चात्र मया दृष्टः परदार परिग्रहः ।
तस्य प्रादु रभूच्चिन्ता पुनरन्या मनस्विनः ॥ ३८ ॥

निश्चि तैकान्त चित्तस्य कार्य निश्चय दर्शिनी ।
कामं दृष्टा मया सर्वा विश्वस्ता रावण स्त्रियः ॥ ३९ ॥

न हि मे मनसः किञ्चिद् वैकृत्यमुपपद्यते ।
मनो हि हेतुः सर्वेषा मिन्द्रियाणां प्रवर्तने ॥ ४० ॥

शुभाशुभास्व वस्थासु तच्च मे सुव्यवस्थितम् ।
नान्यत्र हि मया शक्या वैदेही परिमार्गितुम् ॥ ४१ ॥

स्त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यन्ते सर्वथा परिमार्गणे ।
यस्य सत्त्वस्य या योनिस् तस्यां तत् परिमार्ग्यते ॥ ४२ ॥

न शक्या प्रमदा नष्टा मृगीषु परिमार्गितुम् ।
तदिदं मार्गितं तावच् छुद्धेन मनसा मया ॥ ४३ ॥

रावणान्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ।
देव गन्धर्व कन्याश्च नागकन्याश्च वीर्यवान् ॥ ४४ ॥

अवेक्षमाणो हनुमान् नैवापश्यत जानकीम् ।
तामपश्यन् कपिस्तत्र पश्यंश् चान्या वर स्त्रियः ॥ ४५ ॥

अपक्रम्य तदा वीरः प्रध्यातु मुपचक्रमे ।
स भूयस्तु परं श्रीमान् मारुतिर् यत्न मास्थितः ।
आपान भूमि मुत्सृज्य तद् विचेतुं प्रचक्रमे ॥ ४६ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

सुन्दरकाण्ड द्वादश सर्गः(१२) - ॥ हनुमद्विषादः ॥

स तस्य मध्ये भवनस्य मारुतिः
लता गृहांश् चित्र गृहान् निशा गृहान् ।
जगाम सीतां प्रति दर्शनोत्सुको
न चैव तां पश्यति चारुदर्शनाम् ॥ १ ॥

स चिन्तयामास ततो महाकपिः
प्रिया मपश्यन् रघुनन्दनस्य ताम् ।
ध्रुवं हि सीता म्रियते यथा न मे
विचिन्वतो दर्शनमेति मैथिली ॥ २ ॥

सा राक्षसानां प्रवरेण जानकी
स्वशील संरक्षण तत्परा सती ।
अनेन नूनं प्रति दुष्ट कर्मणा
हता भवेदार्यपथे परे स्थिता ॥ ३ ॥

विरूप रूपा विकृता विवर्चसो
महानना दीर्घ विरूप दर्शनाः ।
समीक्ष्य सा राक्षस राज योषितो
भयाद् विनष्टा जनकेश्व रात्मजा ॥ ४ ॥

सीता मदृष्ट्वा ह्यनवाप्य पौरुषं
विहृत्य कालं सह वानरैश् चिरम् ।
न मेऽस्ति सुग्रीव समीपगा गतिः
सुतीक्ष्ण दण्डो बलवांश्च वानरः ॥ ५ ॥

दृष्ट मन्तःपुरं सर्वं दृष्टा रावण योषितः ।
न सीता दृश्यते साध्वी वृथा जातो मम श्रमः ॥ ६ ॥

किं नु मां वानराः सर्वे गतं वक्ष्यन्ति सङ्गताः ।
गत्वा तत्र त्वया वीर किं कृतं तद् वदस्व नः ॥ ७ ॥

अदृष्ट्वा किं प्रवक्ष्यामि तामहं जनकात्मजाम् ।
ध्रुवं प्राय मुपैष्यन्ति कालस्य व्यति वर्तने ॥ ८ ॥

किं वा वक्ष्यति वृद्धश्च जाम्बवा नङ्गदश्च सः ।
गतं पारं समुद्रस्य वानराश्च समागताः ॥ ९ ॥

अनिर्वेदः श्रियो मूल मनिर्वेदः परं सुखम् ।
अनिर्वेदो हि सततं सर्वार्थेषु प्रवर्तकः ॥ १० ॥

करोति सफलं जन्तोः कर्म यत्तत् करोति सः ।
तस्मा दनिर्वेद कृतं यत्नं चेष्टेऽहमुत्तमम् ॥ ११ ॥

भूयस्तावद् विचेष्यामि देशान् रावण पालितान् ।
आपान शाला विचितास् तथा पुष्प गृहाणि च ॥ १२ ॥

चित्र शालाश्च विचिता भूयः क्रीडा गृहाणि च ।
निष्कुटान्तर रथ्याश्च विमानानि च सर्वशः ॥ १३ ॥

इति सञ्चिन्त्य भूयोऽपि विचेतु मुपचक्रमे ।
भूमीगृहांश् चैत्य गृहान् गृहाति गृहकानपि ॥ १४ ॥

उत्पतन् निष्पतंश्चापि तिष्ठन् गच्छन् पुनः पुनः ।
अपा वृण्वंश्च द्वाराणि कपाटान् यवघाटयन् ॥ १५ ॥

प्रविशन् निष्पतंश् चापि प्रपतन् नुत्पतन्नपि ।
सर्वमप् यवकाशं स विचचार महाकपिः ॥ १६ ॥

चतुरङ्गुल मात्रोऽपि नावकाशः स विद्यते ।
रावणान्तःपुरे तस्मिन्यं कपिर् न जगाम सः ॥ १७ ॥

प्राकारान्तर रथ्याश्च वेदिकाश् चैत्य संश्रयाः ।
दीर्घिकाः पुष्करिण्यश्च सर्वं तेनाव लोकितम् ॥ १८ ॥

राक्षस्यो विविधाकारा विरूपा विकृतास् तदा ।
दृष्टा हनुमता तत्र न तु सा जनकात्मजा ॥ १९ ॥

रूपेणा प्रतिमा लोके वरा विद्याधर स्त्रियः ।
दृष्टा हनुमता तत्र न तु राघवनन्दिनी ॥ २० ॥

नागकन्या वरारोहाः पूर्णचन्द्र निभाननाः ।
दृष्टा हनुमता तत्र न तु सीता सुमध्यमा ॥ २१ ॥

प्रमथ्य राक्षसेन्द्रेण नागकन्या बलाद् धृताः ।
दृष्टा हनुमता तत्र न सा जनक नन्दिनी ॥ २२ ॥

सोऽपश्यंस्तां महाबाहुः पश्यंश्चान्या वरस्त्रियः ।
विषसाद मुहुर् धीमान् हनुमान् मारुतात्मजः ॥ २३ ॥

उद्योगं वानरेन्द्राणां प्लवनं सागरस्य च ।
व्यर्थं वीक्ष्यानिल सुतश् चिन्तां पुन रुपागमत् ॥ २४ ॥

अवतीर्य विमानाच्च हनुमान् मारुतात्मजः ।
चिन्ता मुपजगामाथ शोकोप हत चेतनः ॥ २५ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

सुन्दरकाण्ड त्रयोदश सर्गः(१३) - ॥ हनूमन्निर्वेदः ॥

विमानात्तु सुसङ्क्रम्य प्राकारं हरि यूथपः ।
हनुमान् वेगवा नासीद् यथा विद्युद् घनान्तरे ॥ १ ॥

सम्परिक्रम्य हनुमान् रावणस्य निवेशनात् ।
अदृष्ट्वा जानकीं सीता मब्रवीद् वचनं कपिः ॥ २ ॥

भूयिष्ठं लोलिता लङ्का रामस्य चरता प्रियम् ।
न हि पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वाङ्ग शोभनाम् ॥ ३ ॥

पल्वलानि तटाकानि सरांसि सरितस् तथा ।
नद्योऽनूप वनान्ताश्च दुर्गाश्च धरणीधराः ॥ ४ ॥

लोलिता वसुधा सर्वा न तु पश्यामि जानकीम् ।
इह सम्पातिना सीता रावणस्य निवेशने ॥ ५ ॥

आख्याता गृध्र राजेन न च पश्यामि तामहम् ।
किं नु सीताऽथ वैदेही मैथिली जनकात्मजा ॥ ६ ॥

उपतिष्ठेत विवशा रावणं दुष्ट चारिणम् ।
क्षिप्र मुत्पततो मन्ये सीता मादाय रक्षसः ॥ ७ ॥

बिभ्यतो राम बाणाना मन्तरा पतिता भवेत् ।
अथवा ह्रियमाणायाः पथि सिद्ध निषेविते ॥ ८ ॥

मन्ये पतित मार्याया हृदयं प्रेक्ष्य सागरम् ।
रावणस् योरु वेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ॥ ९ ॥

तया मन्ये विशालाक्ष्या त्यक्तं जीवित मार्यया ।
उपर्युपरि वा नूनं सागरं क्रमतस् तदा ॥ १० ॥

विवेष्टमाना पतिता समुद्रे जनकात्मजा ।
अहो क्षुद्रेण वाऽनेन रक्षन्ती शील मात्मनः ॥ ११ ॥

अबन्धुर् भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ।
अथवा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभि रसितेक्षणा ॥ १२ ॥

अदुष्टा दुष्ट भावाभिर् भक्षिता सा भविष्यति ।
सम्पूर्ण चन्द्र प्रतिमं पद्मपत्र निभेक्षणम् ॥ १३ ॥

रामस्य ध्यायती वक्त्रं पञ्चत्वं कृपणा गता ।
हा राम लक्ष्मणेत् येवं हायोध्ये चेति मैथिली ॥ १४ ॥

विलप्य बहु वैदेही न्यस् तदेहा भविष्यति ।
अथवा निहिता मन्ये रावणस्य निवेशने ॥ १५ ॥

नूनं लालप्यते सीता पञ्जरस् तेव शारिका ।
जनकस्य सुता सीता रामपत्नी सुमध्यमा ॥ १६ ॥

कथ मुत्पल पत्राक्षी रावणस्य वशं व्रजेत् ।
विनष्टा वा प्रणष्टा वा मृता वा जनकात्मजा ॥ १७ ॥

रामस्य प्रिय भार्यस्य न निवेदयितुं क्षमम् ।
निवेद्यमाने दोषः स्याद्दोषः स्या दनिवेदने ॥ १८ ॥

कथं नु खलु कर्तव्यं विषमं प्रतिभाति मे ।
अस्मिन्नेवं गते कार्ये प्राप्तकालं क्षमं च किम् ॥ १९ ॥

भवेदिति मतं भूयो हनुमान्प्रविचारयन् ।
यदि सीता मदृष्ट्वाहं वानरेन्द्र पुरी मितः ॥ २० ॥

गमिष्यामि ततः को मे पुरुषार्थो भविष्यति ।
ममेदं लङ्घनं व्यर्थं सागरस्य भविष्यति ॥ २१ ॥

प्रवेशश्चैव लङ्कााया राक्षसानां च दर्शनम् ।
किं मां वक्ष्यति सुग्रीवो हरयो वा समागताः ॥ २२ ॥

किष्किन्धां समनुप्राप्तं तौ वा दशरथात्मजौ ।
गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परमप्रियम् ॥ २३ ॥

न दृष्टेति मया सीता ततस् त्यक्ष्यति जीवितम् ।
परुषं दारुणं क्रूरं तीक्ष्ण मिन्द्रिय तापनम् ॥ २४ ॥

सीता निमित्तं दुर्वाक्यं श्रुत्वा स न भविष्यति ।
तं तु कृच्छ्र गतं दृष्ट्वा पञ्चत्व गत मानसम् ॥ २५ ॥

भृशानुरक्तो मेधावी न भविष्यति लक्ष्मणः ।
विनष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मरिष्यति ॥ २६ ॥

भरतं च मृतं दृष्ट्वा शत्रुघ्नो न भविष्यति ।
पुत्रान् मृतान् समीक्ष्याथ न भविष्यन्ति मातरः ॥ २७ ॥

कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च न संशयः ।
कृतज्ञः सत्य सन्धश्च सुग्रीवः प्लवगाधिपः ॥ २८ ॥

रामं तथागतं दृष्ट्वा ततस् त्यक्ष्यति जीवितम् ।
दुर्मना व्यथिता दीना निरानन्दा तपस्विनी ॥ २९ ॥

पीडिता भर्तृ शोकेन रुमा त्यक्ष्यति जीवितम् ।
वालिजेन तु दुःखेन पीडिता शोक कर्शिता ॥ ३० ॥

पञ्चत्वं च गते राज्ञि तारापि न भविष्यति ।
माता पित्रोर् विनाशेन सुग्रीव व्यसनेन च ॥ ३१ ॥

कुमारोऽप्यङ्गदः कस्माद् धारयिष्यति जीवितम् ।
भर्तृजेन तु दुःखेन ह्यभिभूता वनौकसः ॥ ३२ ॥

शिरांस्यभि हनिष्यन्ति तलै र्मुष्टिभि रेव च ।
सान्त्वे नानु प्रदानेन मानेन च यशस्विना ॥ ३३ ॥

लालिताः कपि राजेन प्राणांस् त्यक्ष्यन्ति वानराः ।
न वनेषु न शैलेषु न निरोधेषु वा पुनः ॥ ३४ ॥

क्रीडा मनु भविष्यन्ति समेत्य कपि कुञ्जराः ।
सपुत्र दाराः सामात्या भर्तृ व्यसन पीडिताः ॥ ३५ ॥

शैलाग्रेभ्यः पतिष्यन्ति समेत्य विषमेषु च ।
विष मुद्बन्धनं वापि प्रवेशं ज्वलनस्य वा ॥ ३६ ॥

उपवास मथो शस्त्रं प्रचरिष्यन्ति वानराः ।
घोर मारोदनं मन्ये गते मयि भविष्यति ॥ ३७ ॥

इक्ष्वाकु कुल नाशश्च नाशश्चैव वनौकसाम् ।
सोऽहं नैव गमिष्यामि किष्किन्धां नगरी मितः ॥ ३८ ॥

न च शक्ष्याम्यहं द्रष्टुं सुग्रीवं मैथिलीं विना ।
मय्यगच्छति चेहस्थे धर्मात्मानौ महारथौ ॥ ३९ ॥

आशया तौ धरिष्येते वानराश्च मनस्विनः ।
हस्ता दानो मुखा दानो नियतो वृक्ष मूलिकः ॥ ४० ॥

वानप्रस्थो भविष्यामि ह्यदृष्ट्वा जनकात्मजाम् ।
सागरानूपजे देशे बहुमूल फलोदके ॥ ४१ ॥

चितां कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्ध मरणीसुतम् ।
उपविष्टस्य वा सम्यग् लिङ्गिनं साधयिष्यतः ॥ ४२ ॥

शरीरं भक्षयिष्यन्ति वायसाः श्वापदानि च ।
इदं महर्षिभिर् दृष्टं निर्याण मिति मे मतिः ॥ ४३ ॥

सम्यगापः प्रवेक्ष्यामि न चेत् पश्यामि जानकीम् ।
सुजात मूला सुभगा कीर्ति माला यशस्विनी ॥ ४४ ॥

प्रभग्ना चिररात्रीयं मम सीता मपश्यतः ।
तापसो वा भविष्यामि नियतो वृक्ष मूलिकः ॥ ४५ ॥

नेतः प्रतिगमिष्यामि तामदृष्ट्वा सितेक्षणाम् ।
यदीतः प्रति गच्छामि सीता मनधिगम्य ताम् ॥ ४६ ॥

अङ्गदः सह तैः सर्वैर् वानरैर्न भविष्यति ।
विनाशे बहवो दोषा जीवन् भद्राणि पश्यति ॥ ४७ ॥

तस्मात् प्राणान् धरिष्यामि ध्रुवो जीवित सङ्गमः ।
एवं बहुविधं दुःखं मनसा धारयन् मुहुः ॥ ४८ ॥

नाध्य गच्छत् तदा पारं शोकस्य कपिकुञ्जरः ।
ततो विक्रम मासअद्य धैर्यवान् कपिकुञ्जरः
रावणं वा वधिष्यामि दशग्रीवं महाबलम् ॥ ४९ ॥

काममस्तु हृता सीता प्रत्याचीर्णं भविष्यति ।
अथ वैनं समुत्क्षिप्य उपर्युपरि सागरम् ॥ ५० ॥

रामायोप हरिष्यामि पशुं पशुपते रिव ।
इति चिन्तां समापन्नः सीता मनधिगम्य ताम् ॥ ५१ ॥

ध्यान शोक परीतात्मा चिन्तयामास वानरः ।
यावत्सीतां हि पश्यामि रामपत्नीं यशस्विनीम् ॥ ५२ ॥

ताव देतां पुरीं लङ्कां विचिनोमि पुनः पुनः ।
सम्पाति वचनाच्चापि रामं यद्यानयाम् यहम् ॥ ५३ ॥

अपश्यन् राघवो भार्यां निर्दहेत् सर्ववानरान् ।
इहैव नियताहारो वत्स्यामि नियतेन्द्रियः ॥ ५४ ॥

न मत्कृते विनश्येयुः सर्वे ते नर वानराः ।
अशोक वनिका चेयं दृश्यते या महाद्रुमा ॥ ५५ ॥

इमामधि गमिष्यामि न हीयं विचिता मया ।
वसून् रुद्रांस् ततादित्या नश्विनौ मरुतोऽपि च ॥ ५६ ॥

नमस्कृत्वा गमिष्यामि रक्षसां शोकवर्धनः ।
जित्वा तु राक्षसान् सर्वा निक्ष्वाकु कुल नन्दिनीम् ॥ ५७ ॥

सम्प्रदास्यामि रामाय यथा सिद्धिं तपस्विने ।
स मुहूर्त मिव ध्यात्वा चिन्ताव ग्रथि तेन्द्रियः ।
उदतिष्ठन् महातेजा हनूमान् मारुतात्मजः ॥ ५८ ॥

नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्र यमानिलेभ्यो
नमोऽस्तु चन्द्रार्क मरुद् गणेभ्यः ॥ ५९ ॥

स तेभ्यस्तु नमस्कृत्वा सुग्रीवाय च मारुतिः ।
दिशः सर्वाः समालोक्य ह्यशोक वनिकां प्रति ॥ ६० ॥

स गत्वा मनसा पूर्व मशोक वनिकां शुभाम् ।
उत्तरं चिन्तयामास वानरो मारुतात्मजः ॥ ६१ ॥

ध्रुवं तु रक्षो बहुला भविष्यति वनाकुला ।
अशोक वनिकाऽचिन्त्या सर्व संस्कार संस्कृता ॥ ६२ ॥

रक्षिणश्चात्र विहिता नूनं रक्षन्ति पादपान् ।
भगवानपि सर्वात्मा नातिक्षोभं प्रवाति वै ॥ ६३ ॥

सङ्क्षिप्तोऽयं मयात्मा च रामार्थे रावणस्य च ।
सिद्धिं मे संविधास्यन्ति देवाः सर्षिगणास्त्विह ॥ ६४ ॥

ब्रह्मा स्वयम्भूर् भगवान् देवाश्चैव दिशन्तु मे ।
सिद्धि मग्निश्च वायुश्च पुरुहूतश्च वज्रभृत् ॥ ६५ ॥

वरुणः पाश हस्तश्च सोमादित्यौ तथैव च ।
अश्विनौ च महात्मानौ मरुतः शर्व एव च ॥ ६६ ॥

सिद्धिं सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्रभुः ।
दास्यन्ति मम ये चान्ये ह्यदृष्टाः पथि गोचराः ॥ ६७ ॥

तदुन्नसं पाण्डुर दन्त मव्रणं
शुचिस्मितं पद्म पलाश लोचनम् ।
द्रक्ष्ये तदार्या वदनं कदान्वहं
प्रसन्न ताराधिप तुल्य दर्शनम् ॥ ६८ ॥

क्षुद्रेण पापेन नृशंस कर्मणा
सुदारुणा लङ्कृत वेष धारिणा ।
बलाभि भूता ह्यबला तपस्विनी
कथं नु मे दृष्टि पथेऽद्य सा भवेत् ॥ ६९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

सुन्दरकाण्ड चतुर्दशः सर्गः (१४) -॥ अशोकवनं अन्वेषणम् ॥

स मुहूर्त मिव ध्यात्वा मनसा चाधिगम्य ताम् ।
अवप्लुतो महातेजाः प्राकारं तस्य वेश्मनः ॥ १ ॥

स तु संहृष्ट सर्वाङ्गः प्राकारस्थो महाकपिः ।
पुष्पिताग्रान् वसन्तादौ ददर्श विविधान् द्रुमान् ॥ २ ॥

सालान शोकान् भव्यांश्च चम्पकांश्च सुपुष्पितान् ।
उद्दालकान् नाग वृक्षांश् चूतान् कपि मुखानपि ॥ ३ ॥

अथाम्रवण सञ्छन्नां लता शत समावृताम् ।
ज्यामुक्त इव नाराचः पुप्लुवे वृक्ष वाटिकाम् ॥ ४ ॥

स प्रविश्य विचित्रां तां विहगै रभिनादिताम् ।
राजतैः काञ्चनैश् चैव पादपैः सर्वतो वृताम् ॥ ५ ॥

विहगै र्मृग सङ्घैश्च विचित्रां चित्र काननाम् ।
उदितादित्य सङ्काशां ददर्श हनुमान् कपिः ॥ ६ ॥

वृतां नानाविधैर् वृक्षैः पुष्पोपग फलोपगैः ।
कोकिलैर् भृङ्ग राजैश्च मत्तैर् नित्य निषेविताम् ॥ ७ ॥

प्रहृष्ट मनुजे काले मृग पक्षि समाकुले ।
मत्त बर्हिण सङ्घुष्टां नाना द्विज गणायुताम् ॥ ८ ॥

मार्गमाणो वरारोहां राजपुत्री मनिन्दिताम् ।
सुख प्रसुप्तान् विहगान् बोधयामास वानरः ॥ ९ ॥

उत्पतद्भिर् द्विर्जगणैः पक्षैः सालाः समाहताः ।
अनेक वर्णा विविधा मुमुचुः पुष्प वृष्टयः ॥ १० ॥

पुष्पावकीर्णः शुशुभे हनुमान् मारुतात्मजः ।
अशोक वनिका मध्ये यथा पुष्पमयो गिरिः ॥ ११ ॥

दिशः सर्वाः प्रधावन्तं वृक्ष षण्डगतं कपिम् ।
दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि वसन्त इति मेनिरे ॥ १२ ॥

वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पै रवकीर्णा पृथग्विधैः ।
रराज वसुधा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥ १३ ॥

तरस्विना ते तरवस् तरसाभि प्रकम्पिताः ।
कुसुमानि विचित्राणि ससृजुः कपिना तदा ॥ १४ ॥

निर्धूत पत्र शिखराः शीर्ण पुष्प फल द्रुमाः ।
निक्षिप्त वस्त्राभरणा धूर्ता इव पराजिताः ॥ १५ ॥

हनूमता वेगवता कम्पितास्ते नगोत्तमाः ।
पुष्प पर्ण फलान्याशु मुमुचुः पुष्पशालिनः ॥ १६ ॥

विहङ्ग सङ्घैर् हीनास्ते स्कन्ध मात्राश्रया द्रुमाः ।
बभूवु रगमाः सर्वे मारुते नेव निर्धुताः ॥ १७ ॥

निर्धूत केशी युवतिर् यथा मृदित वर्णका ।
निष्पीत शुभ दन्तोष्ठी नखैर् दन्तैश्च विक्षता ॥ १८ ॥

तथा लाङ्गूल हस्तैश्च चरणाभ्यां च मर्दिता ।
बभूवाशोक वनिका प्रभग्न वर पादपा ॥ १९ ॥

महा लतानां दामानि व्यधमत् तरसा कपिः ।
यथा प्रावृषि विन्ध्यस्य मेघजालानि मारुतः ॥ २० ॥

स तत्र मणि भूमीश्च राजतीश्च मनोरमाः ।
तथा काञ्चन भूमीश्च ददर्श विचरन् कपिः ॥ २१ ॥

वापीश्च विविधा काराः पूर्णाः परम वारिणा ।
महार्हैर् मणिसोपानै रुपपन्नास् ततस् ततः ॥ २२ ॥

मुक्ता प्रवाल सिकताः स्फाटिकान्तर कुट्टिमाः ।
काञ्चनैस् तरुभिश् चित्रैस् तीरजै रुपशोभिताः ॥ २३ ॥

फुल्ल पद्मोत् पलवनाश् चक्रवाकोप कूजिताः ।
नत्यूहरुत सङ्घुष्टा हंस सारस नादिताः ॥ २४ ॥

दीर्घाभिर् द्रुम युक्ताभिः सरिद्भिश्च समन्ततः ।
अमृतोपम तोयाभिः शिवाभि रुप संस्कृताः ॥ २५ ॥

लता शतै रवतताः सन्तान कुसुमा वृताः ।
नाना गुल्मावृत घनाः करवीर कृतान्तराः ॥ २६ ॥

ततोऽम्बुधर सङ्काशं प्रवृद्ध शिखरं गिरिम् ।
विचित्र कूटं कूटैश्च सर्वतः परिवारितम् ॥ २७ ॥

शिला गृहै रवततं नाना वृक्षैः समाकुलम् । [समावृतम्]
ददर्श हरि शार्दूलो रम्यं जगति पर्वतम् ॥ २८ ॥

ददर्श च नगात् तस्मान् नदीं निपतितां कपिः ।
अङ्कादिव समुत्पत्य प्रियस्य पतितां प्रियाम् ॥ २९ ॥

जले निपति ताग्रैश्च पादपै रुप शोभिताम् ।
वार्यमाणा मिव क्रुद्धां प्रमदां प्रिय बन्धुभिः ॥ ३० ॥

पुनरा वृत्त तोयां च ददर्श स महाकपिः ।
प्रसन्नामिव कान्तस्य कान्तां पुन रुपस्थिताम् ॥ ३१ ॥

तस्यादूरात् स पद्मिन्यो नाना द्विज गणायुताः । [-स]
ददर्श हरि शार्दूलो हनुमान् मारुतात्मजः ॥ ३२ ॥

कृत्रिमां दीर्घिकां चापि पूर्णां शीतेन वारिणा ।
मणिप्रवर सोपानां मुक्ता सिकत शोभिताम् ॥ ३३ ॥

विविधै मृग सङ्घैश्च विचित्रां चित्र काननाम् ।
प्रासादैः सुमहद्भिश्च निर्मितैर् विश्वकर्मणा ॥ ३४ ॥

काननैः कृत्रिमैश् चापि सर्वतः समलङ्कृताम् ।
ये केचित् पादपास्तत्र पुष्पोपग फलोपगाः ॥ ३५ ॥

सच्छत्राः सवितर्दीकाः सर्वे सौवर्ण वेदिकाः ।
लता प्रतानैर् बहुभिः पर्णैश्च बहुभिर् वृताम् ॥ ३६ ॥

काञ्चनीं शिंशुपा मेकां ददर्श हनुमान् कपिः ।
वृतां हेम मयीभिस्तु वेदिकाभिः समन्ततः ॥ ३७ ॥

सोऽपश्यद् भूमि भागांश्च गर्त प्रस्रवणानि च ।
सुवर्ण वृक्षा नपरान् ददर्श शिखि सन्निभान् ॥ ३८ ॥

तेषां द्रुमाणां प्रभया मेरोरिव दिवाकरः ।
अमन्यत तदा वीरः काञ्चनोऽस्मीति वानरः ॥ ३९ ॥

तां काञ्चनैस् तरुगणै र्मारुतेन च वीजिताम् ।
किङ्किणी शत निर्घोषां दृष्ट्वा विस्मय मागमत् ॥ ४० ॥

स पुष्पिताग्रां रुचिरां तरुणाङ्कुर पल्लवाम् ।
तामारुह्य महाबाहुः शिंशुपां पर्ण संवृताम् ॥ ४१ ॥

इतो द्रक्ष्यामि वैदेहीं राम दर्शन लालसाम् ।
इतश्चेतश्च दुःखार्तां सम्पतन्तीं यदृच्छया ॥ ४२ ॥

अशोक वनिका चेयं दृढं रम्या दुरात्मनः ।
चम्पकैश् चन्दनैश्चापि वकुलैश्च विभूषिता ॥ ४३ ॥

इयं च नलिनी रम्या द्विज सङ्घ निषेविता ।
इमां सा राम महिषी नून मेष्यति जानकी ॥ ४४ ॥

सा रामा राम महिषी राघवस्य प्रिया सती ।
वन सञ्चार कुशला नून मेष्यति जानकी ॥ ४५ ॥

अथवा मृग शाबाक्षी वनस्यास्य विचक्षणा ।
वनमेष्यति सार्येह राम चिन्तानुकर्शिता ॥ ४६ ॥

राम शोकाभि सन्तप्ता सा देवी वाम लोचना ।
वनवासे रता नित्य मेष्यते वन चारिणी ॥ ४७ ॥

वने चराणां सततं नूनं स्पृहयते पुरा ।
रामस्य दयिता भार्या जनकस्य सुता सती ॥ ४८ ॥

सन्ध्याकाल मनाः श्यामा ध्रुव मेष्यति जानकी ।
नदीं चेमां शिव जलां सन्ध्यार्थे वर वर्णिनी ॥ ४९ ॥

तस्याश् चाप्यनु रूपेय मशोक वनिका शुभा ।
शुभा या पार्थिवेन्द्रस्य पत्नी रामस्य सम्मता ॥ ५० ॥

यदि जीवति सा देवी ताराधिप निभानना ।
आगमिष्यति साऽवश्य मिमां शिव जलां नदीम् ॥ ५१ ॥

एवं तु मत्वा हनुमान् महात्मा
प्रतीक्षमाणो मनुजेन्द्र पत्नीम् ।
अवेक्षमाणश्च ददर्श सर्वं
सुपुष्पिते पर्ण घने निलीनः ॥ ५२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

सुन्दरकाण्ड पञ्चदशः सर्गः (१५) - ॥ सीतादर्शनम् ॥

स वीक्षमाणस् तत्रस्थो मार्गमाणश्च मैथिलीम् ।
अवेक्षमाणश्च महीं सर्वां तामन्व वैक्षत ॥ १ ॥

सन्तानकलताभिश्च पादपै रुपशोभिताम् ।
दिव्य गन्ध रसोपेतां सर्वतः समलङ्कृताम् ॥ २ ॥

तां स नन्दन सङ्काशां मृग पक्षिभि रावृताम् ।
हर्म्य प्रासाद सम्बाधां कोकिलाकुल निःस्वनाम् ॥ ३ ॥

काञ्चनोत्पल पद्माभिर् वापीभि रुपशोभिताम् ।
बह्वासन कुथोपेतां बहुभूमि गृहायुताम् ॥ ४ ॥

सर्वर्तु कुसुमै रम्यां फलवद्भिश्च पादपैः ।
पुष्पिताना मशोकानां श्रिया सूर्योदय प्रभाम् ॥ ५ ॥

प्रदीप्तामिव तत्रस्थो मारुतिः समुदैक्षत ।
निष्पत्र शाखां विहगैः क्रियमाणा मिवासकृत् ॥ ६ ॥

विनिष्पतद्भिः शतशश् चित्रैः पुष्पावतंसकैः ।
आमूल पुष्प निचितै रशोकैः शोक नाशनैः ॥ ७ ॥

पुष्प भाराति भारैश्च स्पृशद्भि रिव मेदिनीम् ।
कर्णिकारैः कुसुमितैः किंशुकैश्च सुपुष्पितैः ॥ ८ ॥

स देशः प्रभया तेषां प्रदीप्त इव सर्वतः ।
पुन्नागाः सप्त पर्णाश्च चम्पकोद् दालकास् तथा ॥ ९ ॥

विवृद्ध मूला बहवः शोभन्ते स्म सुपुष्पिताः ।
शातकुम्भ निभाः केचित् केचि दग्नि शिखोपमाः ॥ १० ॥

नीलाञ्जन निभाः केचित् त्त्राशोकाः सहस्रशः ।
नन्दनं विविधोद्यानं चित्रं चैत्ररथं यथा ॥ ११ ॥

अतिवृत्त मिवाचिन्त्यं दिव्यं रम्यं श्रियावृतम् ।
द्वितीयमिव चाकाशं पुष्प ज्योतिर् गणायुतम् ॥ १२ ॥

पुष्प रत्न शतैश् चित्रं पञ्चमं सागरं यथा ।
सर्वर्तु पुष्पैर् निचितं पादपैर् मधु गन्धिभिः ॥ १३ ॥

नाना निनादै रुद्यानं रम्यं मृग गणैर्द्विजैः ।
अनेक गन्ध प्रवहं पुण्य गन्धं मनोरमम् ॥ १४ ॥

शैलेन्द्रमिव गन्धाढ्यं द्वितीयं गन्ध मादनम् ।
अशोक वनिकायां तु तस्यां वानर पुङ्गवः ॥ १५ ॥

स ददर्शावि दूरस्थं चैत्यप्रासाद मुच्छ्रितम् ।
मध्ये स्तम्भ सहस्रेण स्थितं कैलास पाण्डुरम् ॥ १६ ॥

प्रवाल कृत सोपानं तप्त काञ्चन वेदिकम् ।
मुष्णन्त मिव चक्षूंषि द्योतमान मिव श्रिया ॥ १७ ॥

विमलं प्रांशु भावत्वा दुल्लिखन्त मिवाम्बरम् ।
ततो मलिन संवीतां राक्षसीभिः समावृताम् ॥ १८ ॥

उपवासकृशां दीनां निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ।
ददर्श शुक्ल पक्षादौ चन्द्ररेखा मिवामलाम् ॥ १९ ॥

मन्दं प्रख्याय मानेन रूपेण रुचिर प्रभाम् ।
पिनद्धां धूम जालेन शिखामिव विभावसोः ॥ २० ॥

पीतेनैकेन संवीतां क्लिष्टे नोत्तम वाससा ।
सपङ्का मनलङ्कारां विपद्मा मिव पद्मिनीम् ॥ २१ ॥

व्रीडिताम् दुःख सन्तप्तां परिम्लानां तपस्विनीम् ।
ग्रहेणाङ्गारके णेव पीडितामिव रोहिणीम् ॥ २२ ॥

अश्रु पूर्ण मुखीं दीनां कृशा मनशनेन च ।
शोक ध्यान परां दीनां नित्यं दुःख परायणाम् ॥ २३ ॥

प्रियं जन मपश्यन्तीं पश्यन्तीं राक्षसी गणम् ।
स्वगणेन मृगीं हीनां श्वगणाभि वृतामिव ॥ २४ ॥

नील नागाभया वेण्या जघनं गतयैकया ।
नीलया नीरदापाये वनराज्या महीमिव ॥ २५ ॥

सुखार्हां दुःख सन्तप्तां व्यसनाना मकोविदाम् ।
तां समीक्ष्य विशालाक्षी मधिकं मलिनां कृशाम् ॥ २६ ॥

तर्कयामास सीतेति कारणै रुप पादिभिः ।
ह्रियमाणा तदा तेन रक्षसा कामरूपिणा ॥ २७ ॥

यथा रूपा हि दृष्टा वै तथा रूपेय मङ्गना ।
पूर्ण चन्द्राननां सुभ्रूं चारु वृत्त पयोधराम् ॥ २८ ॥

कुर्वन्तीं प्रभया देवीं सर्वा वितिमिरा दिशः ।
तां नीलकेशीं बिम्बोष्ठीं सुमध्यां सुप्रतिष्ठिताम् ॥ २९ ॥

सीतां पद्म पलाशाक्षीं मन्मथस्य रतिं यथा ।
इष्टां सर्वस्य जगतः पूर्णचन्द्र प्रभामिव ॥ ३० ॥

भूमौ सुतनु मासीनां नियतामिव तापसीम् ।
निःश्वास बहुलां भीरुं भुजगेन्द्र वधूमिव ॥ ३१ ॥

शोक जालेन महता विततेन न राजतीम् ।
संसक्तां धूम जालेन शिखामिव विभावसोः ॥ ३२ ॥

तां स्मृतीमिव सन्दिग्धामृद्धिं निपतितामिव ।
विहतामिव च श्रद्धा माशां प्रति हतामिव ॥ ३३ ॥

सोपसर्गां यथा सिद्धिं बुद्धिं सकलुषामिव ।
अभूते नापवादेन कीर्तिं निपतितामिव ॥ ३४ ॥

रामोपरोध व्यथितां रक्षो हरण कर्शिताम् ।
अबलां मृग शाबाक्षीं वीक्षमाणां ततस्ततः ॥ ३५ ॥

बाष्पाम्बु परिपूर्णेन कृष्ण वक्राक्षि पक्ष्मणा ।
वदनेना प्रसन्नेन निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ॥ ३६ ॥

मल पङ्कधरां दीनां मण्डनार्हा ममण्डिताम् ।
प्रभां नक्षत्र राजस्य कालमेघै रिवावृताम् ॥ ३७ ॥

तस्य सन्दिदिहे बुद्धिर् मुहुः सीतां निरीक्ष्य तु ।
आम्नायाना मयोगेन विद्यां प्रशिथिला मिव ॥ ३८ ॥

दुःखेन बुबुधे सीतां हनुमा ननलङ्कृताम् ।
संस्कारेण यथा हीनां वाच मर्थान्तरं गताम् ॥ ३९ ॥

तां समीक्ष्य विशालाक्षीं राजपुत्री मनिन्दिताम् ।
तर्कयामास सीतेति कारणै रुपपादिभिः ॥ ४० ॥

वैदेह्या यानि चाङ्गेषु तदा रामोऽन्व कीर्तयत् ।
तान्याभरण जालानि शाखा शोभीन् यलक्षयत् ॥ ४१ ॥

सुकृतौ कर्ण वेष्टौ च श्वदंष्ट्रौ च सुसंस्थितौ ।
मणि विद्रुम चित्राणि हस्तेष् वाभरणानि च ॥ ४२ ॥

श्यामानि चिर युक्तत्वात् तथा संस्थानवन्ति च ।
तान्ये वैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽन्व कीर्तयत् ॥ ४३ ॥

तत्र यान् यवहीनानि तान्यहं नोपलक्षये ।
यान्यस्या नावहीनानि तानीमानि न संशयः ॥ ४४ ॥

पीतं कनक पट्टाभं स्रस्तं तद्वसनं शुभम् ।
उत्तरीयं नगासक्तं तदा दृष्टं प्लवङ्गमैः ॥ ४५ ॥

भूषणानि च मुख्यानि दृष्टानि धरणीतले ।
अनयै वापविद्धानि स्वनवन्ति महान्ति च ॥ ४६ ॥

इदं चिरगृहीतत्वाद् वसनं क्लिष्टवत्तरम् ।
तथापि नूनं तद्वर्णं तथा श्रीमद् यथेतरत् ॥ ४७ ॥

इयं कनक वर्णाङ्गी रामस्य महिषी प्रिया ।
प्रनष्टापि सती यास्य मनसो न प्रणश्यति ॥ ४८ ॥

इयं सा यत्कृते रामश् चतुर्भिः परितप्यते ।
कारुण्येना नृशंस्येन शोकेन मदनेन च ॥ ४९ ॥

स्त्री प्रनष्टेति कारुण्या दाश्रितेत्या नृशंस्यतः ।
पत्नी नष्टेति शोकेन प्रियेति मदनेन च ॥ ५० ॥

अस्या देव्या यथा रूप मङ्ग प्रत्यङ्ग सौष्ठवम् ।
रामस्य च यथा रूपं तस्येय मसितेक्षणा ॥ ५१ ॥

अस्या देव्या मनस् तस्मिंस् तस्य चास्यां प्रतिष्ठितम् ।
तेनेयं स च धर्मात्मा मुहूर्त मपि जीवति ॥ ५२ ॥

दुष्करं कृतवान् रामो हीनो यदनया प्रभुः ।
धारयत् यात्मनो देहं न शोके नावसीदति ॥ ५३ ॥

दुष्करं कुरुते रामो य इमां मत्तकाशिनीम् ।
विना सीतां महाबाहुर् मुहूर्तमपि जीवति ॥ ५४ ॥

एवं सीतां तदा दृष्ट्वा हृष्टः पवन सम्भवः ।
जगाम मनसा रामं प्रशशंस च तं प्रभुम् ॥ ५५ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

सुन्दरकाण्ड षोडशः सर्गः (१६) - ॥ सीतानुशोचनम् ॥

प्रशस्य तु प्रशस्तव्यां सीतां तां हरिपुङ्गवः ।
गुणाभिरामं रामं च पुनश् चिन्तापरोऽभवत् ॥ १ ॥

स मुहूर्त मिव ध्यात्वा बाष्पपर्या कुलेक्षणः ।
सीता माश्रित्य तेजस्वी हनुमान् विललाप ह ॥ २ ॥

मान्या गुरु विनीतस्य लक्ष्मणस्य गुरुप्रिया ।
यदि सीताऽपि दुःखार्ता कालो हि दुरतिक्रमः ॥ ३ ॥

रामस्य व्यवसायज्ञा लक्ष्मणस्य च धीमतः ।
नात्यर्थं क्षुभ्यते देवी गङ्गेव जलदागमे ॥ ४ ॥

तुल्य शील वयो वृत्तां तुल्याभि जन लक्षणाम् ।
राघवोऽर्हति वैदेहीं तं चेय मसितेक्षणा ॥ ५ ॥

तां दृष्ट्वा नवहेमाभां लोककान्ता मिव श्रियम् ।
जगाम मनसा रामं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ६ ॥

अस्या हेतोर् विशालाक्ष्या हतो वाली महाबलः ।
रावण प्रतिमो वीर्ये कबन्धश्च निपातितः ॥ ७ ॥

विराधश्च हतः सङ्ख्ये राक्षसो भीम विक्रमः ।
वने रामेण विक्रम्य महेन्द्रेणेव शम्बरः ॥ ८ ॥

चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीम कर्मणाम् ।
निहतानि जनस्थाने शरै रग्नि शिखोपमैः ॥ ९ ॥

खरश्च निहतः सङ्ख्ये त्रिशिराश्च निपातितः ।
दूषणश्च महातेजा रामेण विदितात्मना ॥ १० ॥

ऐश्वर्यं वानराणां च दुर्लभं वालि पालितम् ।
अस्या निमित्ते सुग्रीवः प्राप्तवाँल् लोक सत्कृतम् ॥ ११ ॥

सागरश्च मया क्रान्तः श्रीमान् नदनदीपतिः ।
अस्या हेतोर् विशालाक्ष्याः पुरी चेयं निरीक्षिता ॥ १२ ।

यदि रामः समुद्रान्तां मेदिनीं परिवर्तयेत् ।
अस्याः कृते जगच्चापि युक्त मित्येव मे मतिः ॥ १३ ॥

राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनकात्मजा ।
त्रैलोक्य राज्यं सकलं सीताया नाप्नुयात् कलाम् ॥ १४ ॥

इयं सा धर्मशीलस्य मैथिलस्य महात्मनः ।
सुता जनक राजस्य सीता भर्तृ दृढव्रता ॥ १५ ॥

उत्थिता मेदिनीं भित्त्वा क्षेत्रे हल मुखक्षते ।
पद्म रेणु निभैः कीर्णा शुभैः केदार पांसुभिः ॥ १६ ॥

विक्रान्तस् यार्यशीलस्य सम्युगेष् वनिवर्तिनः ।
स्नुषा दशरथस्यैषा ज्येष्ठा राज्ञो यशस्विनी ॥ १७ ॥

धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य रामस्य विदितात्मनः ।
इयं सा दयिता भार्या राक्षसीवशमागता ॥ १८ ॥

सर्वान्भोगान्परित्यज्य भर्तृस्नेहबलात्कृता ।
अचिन्तयित्वा दुःखानि प्रविष्टा निर्जनं वनम् ॥ १९ ॥

सन्तुष्टा फलमूलेन भर्तृ शुश्रूषणे रता ।
या परां भजते प्रीतिं वनेऽपि भवने यथा ॥ २० ॥

सेयं कनक वर्णाङ्गी नित्यं सुस्मित भाषिणी ।
सहते यातनामेता मनर्थाना मभागिनी ॥ २१ ॥

इमां तु शील सम्पन्नां द्रष्टु मर्हति राघवः ।
रावणेन प्रमथितां प्रपामिव पिपासितः ॥ २२ ॥

अस्या नूनं पुनर् लाभाद् राघवः प्रीतिमेष्यति ।
राजा राज्यात्परिभ्रष्टः पुनः प्राप्येव मेदिनीम् ॥ २३ ॥

काम भोगैः परित्यक्ता हीना बन्धु जनेन च ।
धारयत् यात्मनो देहं तत् समागम काङ्क्षिणी ॥ २४ ॥

नैषा पश्यति राक्षस्यो नेमान् पुष्प फलद्रुमान् ।
एकस् रहृदया नूनं राम मेवानु पश्यति ॥ २५ ॥

भर्ता नाम परं नार्या भूषणं भूषणादपि ।
एषा विरहिता तेन भूषणार्हा न शोभते ॥ २६ ॥

दुष्करं कुरुते रामो हीनो यदनया प्रभुः ।
धारयत् यात्मनो देहं न दुःखे नावसीदति ॥ २७ ॥

इमामसित केशान्तां शतपत्र निभेक्षणाम् ।
सुखार्हां दुःखितां दृष्ट्वा ममापि व्यथितं मनः ॥ २८ ॥

क्षिति क्षमा पुष्कर सन्निभाक्षी
या रक्षिता राघव लक्ष्मणाभ्याम् ।
सा राक्षसीभिर् विकृतेक्षणाभिः
संरक्ष्यते सम्प्रति वृक्षमूले ॥ २९ ॥

हिमहत नलिनीव नष्ट शोभा
व्यसन परम्परयाति पीड्यमाना ।
सहचर रहितेव चक्रवाकी
जनकसुता कृपणां दशां प्रपन्ना ॥ ३० ॥

अस्या हि पुष्पा वनताग्र शाखाः
शोकं दृढं वै जनयन्त् यशोकाः ।
हिमव्यपायेन च मन्दरश्मिः
अभ्युत्थितो नैकसहस्ररश्मिः ॥ ३१ ॥

इत्येव मर्थं कपि रन्ववेक्ष्य
सीतेय मित्येव निविष्ट बुद्धिः ।
संश्रित्य तस्मिन् निषसाद वृक्षे
बली हरीणाम ऋषभस् तरस्वी ॥ ३२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

सुन्दरकाण्ड सप्तदशः सर्गः (१७) - ॥ राक्षसी दर्शनम् ॥

ततः कुमुदषण्डाभो निर्मलो निर्मलं स्वयम् ।
प्रजगाम नभश् चन्द्रो हंसो नील मिवोदकम् ॥ १ ॥

साचिव्य मिव कुर्वन् स प्रभया निर्मल प्रभः ।
चन्द्रमा रश्मिभिः शीतैः सिषेवे पवनात्मजम् ॥ २ ॥

स ददर्श ततः सीतां पूर्णचन्द्र निभाननाम् ।
शोकभारै रिव न्यस्तां भारैर् नाव मिवाम्भसि ॥ ३ ॥

दिदृक्षमाणो वैदेहीं हनुमान् मारुतात्मजः ।
स ददर्शा विदूरस्था राक्षसीर् घोर दर्शनाः ॥ ४ ॥

एकाक्षी मेक कर्णां च कर्ण प्रावरणां तथा ।
अकर्णां शङ्कु कर्णां च मस्त कोच्छ्वास नासिकाम् ॥ ५ ॥

अतिकायोत्त माङ्गीं च तनु दीर्घ शिरोधराम् ।
ध्वस्त केशीं तथा केशीं केश कम्बल धारिणीम् ॥ ६ ॥

लम्ब कर्ण ललाटां च लम्बोदर पयोधराम् ।
लम्बोष्ठीं चुबुकोष्ठीं च लम्बास्यां लम्ब जानुकाम् ॥ ७ ॥

ह्रस्व दीर्घां तथा कुब्जां विकटां वामनां तथा ।
करालां भुग्न वक्त्रां च पिङ्गाक्षीं विकृताननाम् ॥ ८ ॥

विकृताः पिङ्गलाः कालीः क्रोधनाः कलह प्रियाः ।
कालायस महाशूल कूट मुद्गर धारिणीः ॥ ९ ॥

वराह मृग शार्दूल महिषाज शिवामुखीः ।
गजोष्ट्र हय पादीश्च निखात शिरसोऽपराः ॥ १० ॥

एक हस्तैक पादाश्च खर कर्ण्य श्व कर्णिकाः ।
गो कर्णीर् हस्ति कर्णीश्च हरि कर्णीस् तथापराः ॥ ११ ॥

अनासा अति नासाश्च तीर्यङ् नासा विनासिकाः ।
गज सन्निभ नासाश्च ललाटोच्छ्वास नासिकाः ॥ १२ ॥

हस्तिपादा महापादा गोपादाः पादचूलिकाः ।
अतिमात्र शिरोग्रीवा अतिमात्र कुचोदरीः ॥ १३ ॥

अतिमात्रास्य नेत्राश्च दीर्घ जिह्वा नखास्तथा ।
अजामुखीर् हस्तिमुखीर् गोमुखीः सूकरी मुखीः ॥ १४ ॥

हयोष्ट्र खर वक्त्राश्च राक्षसीर् घोर दर्शनाः ।
शूल मुद्गर हस्ताश्च क्रोधनाः कलहप्रियाः ॥ १५ ॥

कराला धूम्र केशीश्च राक्षसीर् विकृताननाः ।
पिबन्तीः सततं पानं सदा मांस सुराप्रियाः ॥ १६ ॥

मांस शोणित दिग्धाङ्गीर् मांस शोणित भोजनाः ।
ता ददर्श कपिश्रेष्ठो रोमहर्षण दर्शनाः ॥ १७ ॥

स्कन्धवन्त मुपासीनाः परिवार्य वनस्पतिम् ।
तस्याधस्ताच्च तां देवीं राजपुत्री मनिन्दिताम् ॥ १८ ॥

लक्षयामास लक्ष्मीवान् हनुमान् जनकात्मजाम् ।
निष्प्रभां शोक सन्तप्तां मल सङ्कुल मूर्धजाम् ॥ १९ ॥

क्षीण पुण्यां च्युतां भूमौ तारां निपतितामिव ।
चारित्र व्यपदेशाढ्यां भर्तृ दर्शन दुर्गताम् ॥ २० ॥

भूषणै रुत्तमैर् हीनां भर्तृ वात्सल्य भूषणाम् ।
राक्षसाधिप संरुद्धां बन्धुभिश्च विनाकृताम् ॥ २१ ॥

वियूथां सिंह संरुद्धां बद्धां गज वधूमिव ।
चन्द्ररेखां पयोदान्ते शारदाभ्रै रिवावृताम् ॥ २२ ॥

क्लिष्ट रूपा मसंस्पर्शा दयुक्ता मिव वल्लकीम् ।
सीतां भर्तृ वशे युक्ता मयुक्तां राक्षसी वशे ॥ २३ ॥

अशोक वनिका मध्ये शोक सागर माप्लुताम् ।
ताभिः परिवृतां तत्र सग्रहामिव रोहिणीम् ॥ २४ ॥

ददर्श हनुमान् देवीं लताम कुसुमामिव ।
सा मलेन च दिग्धाङ्गी वपुषा चाप्यलङ्कृता ॥ २५ ॥

मृणाली पङ्क दिग्धेव विभाति न विभाति च ।
मलिनेन तु वस्त्रेण परिक्लिष्टेन भामिनीम् ॥ २६ ॥

संवृतां मृग शाबाक्षीं ददर्श हनुमान् क पिः ।
तां देवीं दीन वदना मदीनां भर्तृ तेजसा ॥ २७ ॥

रक्षितां स्वेन शीलेन सीता मसित लोचनाम् ।
तां दृष्ट्वा हनुमान् सीतां मृगशाब निभेक्षणाम् ॥ २८ ॥

मृग कन्यामिव त्रस्तां वीक्षमाणां समन्ततः ।
दहन्तीमिव निःश्वासैर् वृक्षान् पल्लव धारिणः ॥ २९ ॥

सङ्घात मिव शोकानां दुःखस्योर्मि मिवोत्थिताम् ।
तां क्षमां सुविभक्ताङ्गीं विना भरण शोभिनीम् ॥ ३० ॥

प्रहर्ष मतुलं लेभे मारुतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ।
हर्षजानि च सोऽश्रूणि तां दृष्ट्वा मदिरेक्षणाम् ॥ ३१ ॥

मुमोच हनुमांस्तत्र नमश्चक्रे च राघवम् ।
नमस्कृत्वा स रामाय लक्ष्मणाय च वीर्यवान् ।
सीता दर्शन संहृष्टो हनुमान् संवृतोऽभवत् ॥ ३२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

सुन्दरकाण्ड अष्टादशः सर्गः(१८) - ॥ रावणागमनम् ॥

तथा विप्रेक्ष माणस्य वनं पुष्पित पादपम् ।
विचिन्वतश्च वैदेहीं किञ्चिच् छेषा निशाभवत् ॥ १ ॥

षडङ्ग वेद विदुषां क्रतु प्रवर याजिनाम् ।
शुश्राव ब्रह्म घोषांश्च विरात्रे ब्रह्म रक्षसाम् ॥ २ ॥

अथ मङ्गल वादित्रैः शब्दैः श्रोत्र मनोहरैः ।
प्राबुध्यत महाबाहुर् दशग्रीवो महाबलः ॥ ३ ॥

विबुध्य तु यथाकालं राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
स्रस्त माल्याम्बर धरो वैदेही मन्व चिन्तयत् ॥ ४ ॥

भृशं नियुक्तस् तस्यां च मदनेन मदोत्कटः ।
न स तं राक्षसः कामं शशाकात्मनि गूहितुम् ॥ ५ ॥

स सर्वाभरणैर् युक्तो बिभ्रच्छ्रिय मनुत्तमाम् ।
तां नगैर् बहुभिर् जुष्टां सर्वपुष्प फलोपगैः ॥ ६ ॥

वृतां पुष्करिणीभिश्च नाना पुष्पोप शोभिताम् ।
सदामदैश्च विहगैर् विचित्रां परमाद्भुताम् ॥ ७ ॥

ईहा मृगैश्च विविधैर् जुष्टां दृष्टि मनोहरैः ।
वीथीः सम्प्रेक्षमाणश्च मणि काञ्चन तोरणाः ॥ ८ ॥

नाना मृगगणा कीर्णां फलैः प्रपतितै वृताम् ।
अशोक वनिकामेव प्राविशत् सन्तत द्रुमाम् ॥ ९ ॥

अङ्गना शत मात्रं तु तं व्रजन्त मनुव्रजत् ।
महेन्द्रमिव पौलस्त्यं देव गन्धर्व योषितः ॥ १० ॥

दीपिकाः काञ्चनीः काश्चिज् जगृहुस् तत्र योषितः ।
वाल व्यजन हस्ताश्च ताल वृन्तानि चापराः ॥ ११ ॥

काञ्चनैरपि भृङ्गारैर् जह्रुः सलिल मग्रतः ।
मण्डलाग्रान् बृसींश्चैव गृह्यान्याः पृष्ठतो ययुः ॥ १२ ॥

काचिद् रत्नमयीं स्थालीं पूर्णां पानस्य भामिनी ।
दक्षिणा दक्षिणे नैव तदा जग्राह पाणिना ॥ १३ ॥

राजहंस प्रतीकाशं छत्रं पूर्ण शशि प्रभम् ।
सौवर्ण दण्ड मपरा गृहीत्वा पृष्ठतो ययौ ॥ १४ ॥

निद्रामद परीताक्ष्यो रावणस्योत्तमाः स्त्रियः ।
अनुजग्मुः पतिं वीरं घनं विद्युल्लता इव ॥ १५ ॥

व्याविद्ध हार केयूराः समामृदित वर्णकाः ।
समागलित केशान्ताः सस्वेद वदनास् तथा ॥ १६ ॥

घूर्णन्त्यो मद शेषेण निद्रया च शुभाननाः ।
स्वेद क्लिष्टाङ्ग कुसुमाः सुमाल्या कुलमूर्धजाः ॥ १७ ॥

प्रयान्तं नैर्ऋत पतिं नार्यो मदिर लोचनाः ।
बहुमानाच्च कामाच्च प्रिया भार्यास्त मन्वयुः ॥ १८ ॥

स च कामपराधीनः पतिस्तासां महाबलः ।
सीता सक्तमना मन्दो मदाञ्चित गतिर्बभौ ॥ १९ ॥

ततः काञ्चीनिनादं च नूपुराणां च निःस्वनम् ।
शुश्राव परम स्त्रीणां स कपिर् मारुतात्मजः ॥ २० ॥

तं चाप्रति मकर्माण मचिन्त्य बल पौरुषम् ।
द्वार देश मनुप्राप्तं ददर्श हनुमान्कपिः ॥ २१ ॥

दीपिकाभि रनेकाभिः समन्ता दवभासितम् ।
गन्धतैलाव सिक्ताभिर् ध्रियमाणाभि रग्रतः ॥ २२ ॥

काम दर्प मदैर् युक्तं जिह्म ताम्राय तेक्षणम् ।
समक्षमिव कन्दर्प मपविद्ध शरासनम् ॥ २३ ॥

मथितामृत फेनाभ मरजो वस्त्र मुत्तमम् ।
सलील मनुकर्षन्तं विमुक्तं सक्त मङ्गदे ॥ २४ ॥

तं पत्रविटपे लीनः पत्र पुष्प घनावृतः ।
समीपमिव सङ्क्रान्तं निध्यातु मुपचक्रमे ॥ २५ ॥

अवेक्षमाणस्तु ततो ददर्श कपि कुञ्जरः ।
रूप यौवन सम्पन्ना रावणस्य वरस्तियः ॥ २६ ॥

ताभिः परिवृतो राजा सुरूपाभिर् महायशाः ।
तन्मृग द्विज सङ्घुष्टं प्रविष्टः प्रमदावनम् ॥ २७ ॥

क्षीबो विचित्राभरणः शङ्कु कर्णो महाबलः ।
तेन विश्रवसः पुत्रः स दृष्टो राक्षसाधिपः ॥ २८ ॥

वृतः परम नारीभिस् ताराभि रिव चन्द्रामाः ।
तं ददर्श महातेजास् तेजोवन्तं महाकपिः ॥ २९ ॥

रावणोऽयं महाबाहु रिति सञ्चिन्त्य वानरः ।

सोयमेव पुरा शेते पुरमध्ये गृहोत्तमे
अवप्लुतो महातेजा हनुमान् मारुतात्मजः ॥ ३० ॥

स तथाऽप्युग्र तेजाः सन् निर्धूतस् तस्य तेजसा ।
पत्रगुह्यान्तरे सक्तो हनुमान् संवृतोऽभवत् ॥ ३१ ॥

स तामसित केशान्तां सुश्रोणीं संहत स्तनीम् ।
दिदृक्षु रसितापाङ्गा मुपावर्तत रावणः ॥ ३२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

सुन्दरकाण्ड एकोनविंशः सर्गः (१९) - ॥ सीता वर्णनम् ॥

तस्मिन्नेव ततः काले राजपुत्री त्वनिन्दिता ।
रूप यौवन सम्पन्नं भूषणोत्तम भूषितम् ॥ १ ॥

ततो दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसाधिपम् ।
प्रावेपत वरारोहा प्रवाते कदली यथा ॥ २ ॥

आच्छाद्योदर मूरुभ्यां बाहुभ्यां च पयोधरौ ।
उपविष्टा विशालाक्षी रुदन्ती वरवर्णिनी ॥ ३ ॥

दशग्रीवस्तु वैदेहीं रक्षितां राक्षसी गणैः ।
ददर्श सीतां दुःखार्तां नावं सन्ना मिवार्णवे ॥ ४ ॥

असंवृताया मासीनां धरण्यां संशित व्रताम् ।
छिन्नां प्रपतितां भूमौ शाखामिव वनस्पतेः ॥ ५ ॥

मल मण्डन चित्राङ्गीं मण्डनार्हा ममण्डिताम् ।
मृणाली पङ्क दिग्धेव विभाति न विभाति च ॥ ६ ॥

समीपं राज सिंहस्य रामस्य विदितात्मनः ।
सङ्कल्प हय सम्युक्तैर् यान्तीमिव मनोरथैः ॥ ७ ॥

शुष्यन्तीं रुदती मेकां ध्यान शोक परायणाम् ।
दुःखस्यान्त मपश्यन्तीं रामां राम मनुव्रताम् ॥ ८ ॥

वेष्टमानां तथाऽऽविष्टां पन्नगेन्द्र वधूमिव ।
धूप्यमानां ग्रहेणेव रोहिणीं धूमकेतुना ॥ ९ ॥

वृत्त शील कुले जाता माचारवति धार्मिके ।
पुनः संस्कार मापन्नां जातामिव च दुष्कुले ॥ १० ॥

अभूतेनाप वादेन कीर्तिं निपतितामिव ।
अम्नायाना मयोगेन विद्यां प्रशिथिलामिव ॥ ११ ॥

सन्नामिव महाकीर्तिं श्रद्धामिव विमानिताम् ।
पूजा मिव परिक्षीणा माशां प्रतिहतामिव ॥ १२ ॥

आयतीमिव विध्वस्ता माज्ञां प्रतिहतामिव ।
दीप्तामिव दिशं काले पूजा मपहृतामिव ॥ १३ ॥

पद्मिनीमिव विध्वस्तां हतशूरां चमूमिव ।
प्रभामिव तमोध्वस्ता मुपक्षीणा मिवापगाम् ॥ १४ ॥

वेदीमिव परामृष्टां शान्ता मग्नि शिखामिव ।
पौर्णमासी मिव निशां राहुग्रस्तेन्दु मण्डलाम् ॥ १५ ॥

उत्कृष्ट पर्ण कमलां वित्रासित विहङ्गमाम् ।
हस्ति हस्त परामृष्टा माकुलां पद्मिनी मिव ॥ १६ ॥

पति शोकातुरां शुष्कां नदीं विस्नावितामिव ।
परया मृजया हीनां कृष्णपक्ष निशामिव ॥ १७ ॥

सुकुमारीं सुजाताङ्गीं रत्नगर्भ गृहोचिताम् ।
तप्यमाना मिवोष्णेन मृणाली मचिरोद् धृताम् ॥ १८ ॥

गृहीता मालितां स्तम्भे यूथपेन विनाकृताम् ।
निःश्वसन्तीं सुदुःखार्तां गजराज वधूमिव ॥ १९ ॥

एकया दीर्घया वेण्या शोभमाना मयत्नतः ।
नीलया नीरदापाये वनराज्या महीमिव ॥ २० ॥

उपवासेन शोकेन ध्यानेन च भयेन च ।
परिक्षीणां कृशां दीना मल्पाहारां तपोधनाम् ॥ २१ ॥

आयाचमानां दुःखार्तां प्राञ्जलिं देवतामिव ।
भावेन रघुमुख्यस्य दशग्रीव पराभवम् ॥ २२ ॥

समीक्षमाणां रुदती मनिन्दितां
सुपक्ष्म ताम्रायत शुक्ल लोचनाम् ।
अनुव्रतां राम मतीव मैथिलीं
प्रलोभयामास वधाय रावणः ॥ २३ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९ ॥

सुन्दरकाण्ड विंशः सर्गः (२०) - ॥ रावण प्रर्थणा ॥

स तां पतिव्रतां दीनां निरानन्दां तपस्विनीम् ।
साकारैर् मधुरैर् वाक्यैर् न्यदर्शयत रावणः ॥ १ ॥

मां दृष्ट्वा नागनासोरु गूहमाना स्तनोदरम् ।
अदर्शन मिवात्मानं भयान्नेतुं त्वमिच्छसि ॥ २ ॥

कामये त्वां विशालाक्षि बहु मन्यस्व मां प्रिये ।
सर्वाङ्ग गुण सम्पन्ने सर्वलोक मनोहरे ॥ ३ ॥

नेह केचिन् मनुष्या वा राक्षसाः कामरूपिणः ।
व्यपसर्पतु ते सीते भयं मत्तः समुत्थितम् ॥ ४ ॥

स्वधर्मो रक्षसां भीरु सर्वथैव न संशयः ।
गमनं वा परस्त्रीणां हरणं सम्प्रमथ्य वा ॥ ५ ॥

एवं चैत दकामां तु न त्वां स्प्रक्ष्यामि मैथिलि ।
कामं कामः शरीरे मे यथाकामं प्रवर्तताम् ॥ ६ ॥

देवि नेह भयं कार्यं मयि विश्वसिहि प्रिये ।
प्रणयस्व च तत्त्वेन मैवं भूः शोक लालसा ॥ ७ ॥

एकवेणी धरा शय्या ध्यानम् मलिन मम्बरम् ।
अस्थानेऽप् युपवासश्च नैतान् यौपयिकानि ते ॥ ८ ॥

विचित्राणि च माल्यानि चन्दनान् यगरूणि च ।
विविधानि च वासांसि दिव्यान् याभरणानि च ॥ ९ ॥

महार्हाणि च पानानि शयनान् यासनानि च ।
गीतं नृत्तं च वाद्यं च लभ मां प्राप्य मैथिलि ॥ १० ॥

स्त्री रत्नमसि मैवं भूः कुरु गात्रेषु भूषणम् ।
मां प्राप्य हि कथं नु स्यास्त्वमनर्हा सुविग्रहे ॥ ११ ॥

इदं ते चारु सञ्जाते यौवनं व्यतिवर्तते ।
यदतीतं पुनर्नैति स्रोतः शीघ्र मपामिव ॥ १२ ॥

त्वां कृत्वोपरतो मन्ये रूपकर्ता स विश्वसृक् ।
न हि रूपोपमा त्वन्या तवास्ति शुभ दर्शने ॥ १३ ॥

त्वां समासाद्य वैदेहि रूप यौवन शालिनीम् ।
कः पुमानति वर्तेत साक्षादपि पितामहः ॥ १४ ॥

यद्यत् पश्यामि ते गात्रं शीतांशु सद्दशानने ।
तस्मिंस् तस्मिन् पृथु श्रोणि चक्षुर्मम निबध्यते ॥ १५ ॥

भव मैथिलि भार्या मे मोहमेनं विसर्जय ।
बह्वीना मुत्तम स्त्रीणा ममाग्र महिषी भव ॥ १६ ॥

लोकेभ्यो यानि रत्नानि सम्प्रमथ्या हृतानि वै ॥ १७ ॥

तानि मे भीरु सर्वाणि राज्यं चैतदहं च ते ।
विजित्य पृथिवीं सर्वां नाना नगर मालिनीम् ॥ १८ ॥

जनकाय प्रदास्यामि तव हेतोर् विलासिनि ।
नेह पश्यामि लोकेऽन्यं यो मे प्रतिबलो भवेत् ॥ १९ ॥

पश्य मे सुमहद् वीर्य मप्रति द्वन्द्व माहवे ।
असकृत् सम्युगे भग्ना मया विमृदित ध्वजाः ॥ २० ॥

अशक्ताः प्रत्यनीकेषु स्थातुं मम सुरासुराः ।
इच्छया क्रियता मद्य प्रतिकर्म तवोत्तमम् ॥ २१ ॥

सप्रभाण्यव सज्यन्तां तवाङ्गे भूषणानि च ।
साधु पश्यामि ते रूपं सम्युक्तं प्रति कर्मणा ॥ २२ ॥

प्रतिकर्माभि सम्युक्ता दाक्षिण्येन वरानने ।
भुङ्क्ष्व भोगान् यथाकामं पिब भीरु रमस्व च ॥ २३ ॥

यथेष्टं च प्रयच्छ त्वं पृथिवीं वा धनानि च ।
रमस्व मयि विस्रब्धा धृष्ट माज्ञापयस्व च ॥ २४ ॥

मत् प्रसादा ल्ललन्त्याश्च ललन्तां बान्धवास्तव ।
ऋद्धिं ममानुपश्य त्वं श्रियं भद्रे यशश्च मे ॥ २५ ॥

किं करिष्यसि रामेण सुभगे चीर वाससा ।
निक्षिप्त विजयो रामो गतश्रीर् वन गोचरः ॥ २६ ॥

व्रती स्थण्डिल शायी च शङ्के जीवति वा न वा ।
न हि वैदेहि रामस्त्वां द्रष्टुं वाप्युपलप्स्यते ॥ २७ ॥

पुरो बलाकै रसितैर् मेघैर् ज्योत्स्ना मिवावृताम् ।
न चापि मम हस्तात्त्वां प्राप्तु मर्हति राघवः ॥ २८ ॥

हिरण्यकशिपुः कीर्ति मिन्द्र हस्त गतामिव ।
चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ॥ २९ ॥

मनो हरसि मे भीरु सुपर्णः पन्नगं यथा ।
क्लिष्ट कौशेय वसनां तन्वी मप्य नलङ्कृताम् ॥ ३० ॥

त्वां दृष्ट्वा स्वेषु दारेषु रतिं नोपलभाम्यहम् ।
अन्तःपुर निवासिन्यः स्त्रियः सर्व गुणान्विताः ॥ ३१ ॥

यावन्त्यो मम सर्वासा मैश्वर्यं कुरु जानकि ।
मम ह्यसितकेशान्ते त्रैलोक्य प्रवराः स्त्रियः ॥ ३२ ॥

तास्त्वां परिचरिष्यन्ति श्रिय मप्सरसो यथा ।
यानि वैश्रवणे सुभ्रु रत्नानि च धनानि च ॥ ३३ ॥

तानि लोकांश्च सुश्रोणि मां च भुङ्क्ष्व यथासुखम् ।
न रामस् तपसा देवि न बलेन न विक्रमैः ।
न धनेन मया तुल्यस् तेजसा यशसाऽपि वा ॥ ३४ ॥

पिब विहर रमस्व भुङ्क्ष्व भोगान्
धननिचयं प्रदिशामि मेदिनीं च ।
मयि लल ललने यथासुखं त्वं
त्वयि च समेत्य ललन्तु बान्धवास्ते ॥ ३५ ॥

कुसुमित तरु जाल सन्ततानि
भ्रमर युतानि समुद्र तीरजानि ।
कनक विमल हार भूषिताङ्गी
विहर मया सह भीरु काननानि ॥ ३६ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

सुन्दरकाण्ड एकविंशः सर्गः (२१) - ॥ रावणतृणीकरणम् ॥

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सीता रौद्रस्य रक्षसः ।
आर्ता दीनस्वरा दीनं प्रत्युवाच शनैर्वचः ॥ १ ॥

दुःखार्ता रुदती सीता वेपमाना तपस्विनी ।
चिन्तयन्ती वरारोहा पतिमेव पतिव्रता ॥ २ ॥

तृणमन्तरतः कृत्वा प्रत्युवाच शुचिस्मिता ।
निवर्तय मनो मत्तः स्वजने क्रियतां मनः ॥ ३ ॥

न मां प्रार्थयितुं युक्तं सुसिद्धिमिव पापकृत् ।
अकार्यं न मया कार्य मेक पत्न्या विगर्हितम् ॥ ४ ॥

कुलं सम्प्राप्तया पुण्यं कुले महति जातया ।
एवमुक्त्वा तु वैदेही रावणं तं यशस्विनी ॥ ५ ॥

राक्षसं पृष्ठतः कृत्वा भूयो वचन मब्रवीत् ।
नाह मौपयिकी भार्या परभार्या सती तव ॥ ६ ॥

साधु धर्म मवेक्षस्व साधु साधु व्रतं चर ।
यथा तव तथाऽ न्येषां दारा रक्ष्या निशाचर ॥ ७ ॥

आत्मान मुपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ।
अतुष्टं स्वेषु दारेषु चपलं चलितेन्द्रियम् ॥ ८ ॥

नयन्ति निकृति प्रज्ञं परदाराः पराभवम् ।
इह सन्तो न वा सन्ति सतो वा नानुवर्तसे ॥ ९ ॥

तथा हि विपरीता ते बुद्धि राचार वर्जिता ।
वचो मिथ्या प्रणीतात्मा पथ्यमुक्तं विचक्षणैः ॥ १० ॥

राक्षसाना मभावाय त्वं वा न व्रतिपद्यसे ।
अकृतात्मान मासाद्य राजान मनये रतम् ॥ ११ ॥

समृद्धानि विनश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च ।
तथेयं त्वां समासाद्य लङ्का रत्नौघ सङ्कुला ॥ १२ ॥

अपराधात् तवैकस्य न चिराद् विनशिष्यति ।
स्वकृतैर् हन्य मानस्य रावणा दीर्घदर्शिनः ॥ १३ ॥

अभिनन्दन्ति भूतानि विनाशे पाप कर्मणः ।
एवं त्वां पाप कर्माणं वक्ष्यन्ति निकृता जनाः ॥ १४ ॥

दिष्ट्यैतद् व्यसनं प्राप्तो रौद्र इत्येव हर्षिताः ।
शक्या लोभयितुं नाह मैश्वर्येण धनेन वा ॥ १५ ॥

अनन्या राघवेणाहं भास्करेण प्रभा यथा ।
उपधाय भुजं तस्य लोकनाथस्य सत्कृतम् ॥ १६ ॥

कथं नामोप धास्यामि भुज मन्यस्य कस्यचित् ।
अह मौपयीकी भार्या तस्यैव वसुधापतेः ॥ १७ ॥

व्रत स्नातस्य धीरस्य विद्येव विदितात्मनः ।
साधु रावण रामेण मां समानय दुःखिताम् ॥ १८ ॥

वने वासितया सार्धं करेण्वेव गजाधिपम् ।
मित्र मौपयिकं कर्तुं रामः स्थानं परीप्सता ॥ १९ ॥

वधं चानिच्छता घोरं त्वयाऽसौ पुरुषर्षभः ।
विदितः स हि धर्मज्ञः शरणागत वत्सलः ॥ २० ॥

तेन मैत्री भवतु ते यदि जीवितु मिच्छसि ।
प्रसादयस्व त्वं चैनं शरणागत वत्सलम् ॥ २१ ॥

मां चास्मै प्रयतो भूत्वा निर्यातयितु मर्हसि ।
एवं हि ते भवेत् स्वस्ति सम्प्रदाय रघूत्तमे ॥ २२ ॥

अन्यथा त्वं हि कुर्वाणो वधं प्राप्स्यसि रावण ।
वर्जयेद् वज्र मुत्सृष्टं वर्जये दन्तकश् चिरम् ॥ २३ ॥

त्वद्विधं तु न सङ्क्रुद्धो लोकनाथः स राघवः ।
रामस्य धनुषः शब्दं श्रोष्यसि त्वं महास्वनम् ॥ २४ ॥

शतक्रतु विसृष्टस्य निर्घोष मशनेरिव ।
इह शीघ्रं सुपर्वाणो ज्वलितास्या इवोरगाः ॥ २५ ॥

इषवो निपतिष्यन्ति राम लक्ष्मण लक्षणाः ।
रक्षांसि परिनिघ्नन्तः पुर्या मस्यां समन्ततः ॥ २६ ॥

असम्पातं करिष्यन्ति पतन्तः कङ्क वाससः ।
राक्षसेन्द्र महासर्पान् स राम गरुडो महान् ॥ २७ ॥

उद्धरिष्यति वेगेन वैनतेय इवोरगान् ।
अपनेष्यति मां भर्ता त्वत्तः शीघ्र मरिन्दमः ॥ २८ ॥

असुरेभ्यः श्रियं दीप्तां विष्णु स्त्रिभिरिव क्रमैः ।
जनस्थाने हतस्थाने निहते रक्षसां बले ॥ २९ ॥

अशक्तेन त्वया रक्षः कृत मेत दसाधु वै ।
आश्रमं तु तयोः शून्यं प्रविश्य नरसिंहयोः ॥ ३० ॥

गोचरं गतयोर्भ्रात्रोरपनीता त्वयाधम ।
न हि गन्धमुपाघ्राय राम लक्ष्मण योस्त्वया ॥ ३१ ॥

शक्यं सन्दर्शने स्थातुं शुना शार्दूलयो रिव ।
तस्य ते विग्रहे ताभ्यां युगग्रहण मस्थिरम् ॥ ३२ ॥

वृत्रस् येवेन्द्र बाहुभ्यां बाहो रेकस्य निग्रहः ।
क्षिप्रं तव स नाथो मे रामः सौमित्रिणा सह ।
तोयमल्प मिवादित्यः प्राणा नादास्यते शरैः ॥ ३३ ॥

गिरिं कुबेरस्य गतोपधाय वा
सभां गतो वा वरुणस्य राज्ञः ।
असंशयं दाशरथेर्न मोक्ष्यसे
महाद्रुमः कालहतोऽशनेरिव ॥ ३४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

सुन्दरकाण्ड द्वाविंशः सर्गः (२२) - ॥ अवधि विधाणम् ॥

सीताया वचनं श्रुत्वा परुषं राक्षसाधिपः ।
प्रत्युवाच ततः सीतां विप्रियं प्रियदर्शनाम् ॥ १ ॥

यथा यथा सान्त्वयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा ।
यथा यथा प्रियं वक्ता परिभूतस् तथा तथा ॥ २ ॥

सन्नियच्छति मे क्रोधं त्वयि कामः समुत्थितः ।
द्रवतोऽमार्गमासाद्य हयानिव सुसारथिः ॥ ३ ॥

वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन्किल निबध्यते ।
जने तस्मिंस् त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायते ॥ ४ ॥

एतस्मात् कारणान्न त्वां घातयामि वरानने ।
वधार्हा मवमानार्हां मिथ्या प्रव्रजिते रताम् ॥ ५ ॥

परुषाणीह वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि माम् ।
तेषु तेषु वधो युक्तस् तव मैथिलि दारुणः ॥ ६ ॥

एवमुक्त्वा तु वैदेहीं रावणो राक्षसाधिपः ।
क्रोध संरम्भ सम्युक्तः सीता मुत्तर मब्रवीत् ॥ ७ ॥

द्वौ मासौ रक्षितव्यौ मे योऽवधिस्ते मया कृतः ।
ततः शयन मारोह मम त्वं वरवर्णिनि ॥ ८ ॥

ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां भर्तारं मामनिच्छतीम् ।
मम त्वां प्रात राशार्थ मालभन्ते महानसे ॥ ९ ॥

तां तर्ज्यमानां सम्प्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।
देव गन्धर्व कन्यास्ता विषेदुर् विकृतेक्षणाः ॥ १० ॥

ओष्ठ प्रकारै रपरा वक्त्रैर् नेत्रैस् तथाऽपराः ।
सीता माश्वासया मासुस् त्रिजिताम् तेन रक्षसा ॥ ११ ॥

ताभि राश्वासिता सीता रावणं राक्षसाधिपम् ।
उवाचात्म हितं वाक्यं वृत्त शौण्डीर्य गर्वितम् ॥ १२ ॥

नूनं न ते जनः कश्चि दस्ति निःश्रेयसे स्थितः ।
निवारयति यो न त्वां कर्मणोऽस्माद् विगर्हितात् ॥ १३ ॥

मां हि धर्मात्मनः पत्नीं शचीमिव शचीपतेः ।
त्वदन्यस्त्रिषु लोकेषु प्रार्थयेन् मनसापि कः ॥ १४ ॥

राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ।
उक्तवानसि यच्छापं क्व गतस् तस्य मोक्ष्यसे ॥ १५ ॥

यथा दृप्तश्च मातङ्गः शशश्च सहितो वने ।
तथा द्विरदवद् रामस्त्वं नीच शशवत् स्मृतः ॥ १६ ॥

स त्वमिक्ष्वाकु नाथं वै क्षिपन् निह न लज्जसे ।
चक्षुषोर्विषयं तस्य न तावदुपगच्छसि ॥ १७ ॥

इमे ते नयने क्रूरे विरूपे कृष्णपिङ्गले ।
क्षितौ न पतिते कस्मान् मामनार्य निरीक्षतः ॥ १८ ॥

तस्य धर्मात्मनः पत्नीं स्नुषां दशरथस्य च ।
कथं व्याहरतो मां ते न जिह्वा व्यवशीर्यते ॥ १९ ॥

असन्देशात्तु रामस्य तपसश् चानुपालनात् ।
न त्वां कुर्मि दशग्रीव भस्म भस्मार्ह तेजसा ॥ २० ॥

नापहर्तु महं शक्या तस्या रामस्य धीमतः ।
विधिस्तव वधार्थाय विहितो नात्र संशयः ॥ २१ ॥

शूरेण धनद भ्रात्रा बलैः समुदितेन च ।
अपोह्य रामं कस्माद्धि दार चौर्यं त्वया कृतम् ॥ २२ ॥

सीताया वचनं श्रुत्वा रावणो राक्षसाधिपः ।
विवृत्य नयने क्रूरे जानकी मन्व वैक्षत ॥ २३ ॥

नील जीमूत सङ्काशो महाभुज शिरोधरः ।
सिंह सत्त्व गतिः श्रीमान् दीप्त जिह्वाग्र लोचनः ॥ २४ ॥

चलाग्र मुकुट प्रांशुश् चित्र माल्यानु लेपनः ।
रक्त माल्याम्बर धर स्तप्ताङ्गद विभूषणः ॥ २५ ॥

श्रोणी सूत्रेण महता मेचकेन सुसंवृतः ।
अमृतोत्पाद नद्धेन भुजगेनेव मन्दरः ॥ २६ ॥

द्वाभ्यां स परिपूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसेश्वरः ।
शुशुभेऽचल सङ्काशः शृङ्गाभ्या मिव मन्दरः ॥ २७ ॥

तरुणादित्य वर्णाभ्यां कुण्डलाभ्यां विभूषितः ।
रक्त पल्लव पुष्पाभ्या मशोकाभ्या मिवाचलः ॥ २८ ॥

स कल्प वृक्ष प्रतिमो वसन्त इव मूर्तिमान् ।
श्मशान चैत्य प्रतिमो भूषितोऽपि भयङ्करः ॥ २९ ॥

अवेक्षमाणो वैदेहीं कोप संरक्त लोचनः ।
उवाच रावणः सीतां भुजङ्ग इव निःश्वसन् ॥ ३० ॥

अनयेनाभि सम्पन्न मर्थहीन मनुव्रते ।
नाशयाम् यह मद्य त्वां सूर्यः सन्ध्या मिवौजसा ॥ ३१ ॥

इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रु रावणः ।
सन्दिदेश ततः सर्वा राक्षसीर्घोर दर्शनाः ॥ ३२ ॥

एकाक्षी मेक कर्णां च कर्ण प्रावरणां तथा ।
गोकर्णीं हस्तिकर्णीं च लम्बकर्णी मकर्णिकाम् ॥ ३३ ॥

हस्तिपाद्यश्व पाद्यौ च गोपादीं पादचूलिकाम् ।
एकाक्षी मेकपादीं च पृथुपादी मपादिकाम् ॥ ३४ ॥

अतिमात्र शिरोग्रीवा मतिमात्र कुचोदरीम् ।
अतिमात्रास्य नेत्रां च दीर्घ जिह्वा मजिह्विकाम् ॥ ३५ ॥

अनासिकां सिंहमुखीं गोमुखीं सूकरी मुखीम् ।
यथा मद्वशगा सीता क्षिप्रं भवति जानकी ॥ ३६ ॥

तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः क्षिप्रं समेत्य च ।
प्रतिलोमानु लोमैश्च सामदानादि भेदनैः ॥ ३७ ॥

आवर्जयत वैदेहीं दण्डस् योद्यमनेन च ।
इति प्रति समादिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः ॥ ३८ ॥

काममन्यु परीतात्मा जानकीं पर्य तर्जयत् ।
उपगम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्य मालिनी ॥ ३९ ॥

परिष्वज्य दशग्रीव मिदं वचन मब्रवीत् ।
मया क्रीड महाराज सीतया किं तवानया ॥ ४० ॥

विवर्णया कृपणया मानुष्या राक्षसेश्वर ।
नूनमस्या महाराज न दिव्यान् भोग सत्तमान् ॥ ४१ ॥

विदधा त्यमर श्रेष्ठस्तव बाहु बलार्जितान् ।
अकामां कामयानस्य शरीर मुपतप्यते ॥ ४२ ॥

इच्छन्तीं कामयानस्य प्रीतिर् भवति शोभना ।
एवमुक्तस्तु राक्षस्या समुत्क्षिप्तस् ततो बली ॥ ४३ ॥

प्रहसन् मेघसङ्काशो राक्षसः स न्यवर्तत ।
प्रस्थितः स दशग्रीवः कम्पयन् निव मेदिनीम् ॥ ४४ ॥

ज्वलद् भास्कर वर्णाभं प्रविवेश निवेशनम् ।
देव गन्धर्व कन्याश्च नाग कन्याश्च सर्वतः ।
परिवार्य दशग्रीवं विविशुस्तद् गृहोत्तमम् ॥ ४५ ॥

स मैथिलीं धर्मपरा मवस्थितां
प्रवेपमानां परिभर्त्स्य रावणः ।
विहाय सीतां मदनेन मोहितः
स्वमेव वेश्म प्रविवेश भास्वरम् ॥ ४६ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

सुन्दरकाण्ड त्रयोविंशः सर्गः (२३) - ॥ रक्षसीप्रेरणम् ॥

इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रु रावणः ।
सन्दिश्य च ततः सर्वा राक्षसीर् निर्जगाम ह ॥ १ ॥

निष्क्रान्ते राक्षसेन्द्रे तु पुन रन्तःपुरं गते ।
राक्षस्यो भीम रूपास्ताः सीतां समभिदुद्रुवुः ॥ २ ॥

ततः सीता मुपागम्य राक्षस्यः क्रोध मूर्छिताः ।
परं परुषया वाचा वैदेहीमिद मब्रुवन् ॥ ३ ॥

पौलस्त्यस्य वरिष्ठस्य रावणस्य महात्मनः ।
दशग्रीवस्य भार्या त्वं सीते न बहु मन्यसे ॥ ४ ॥

ततस्त्वेक जटा नाम राक्षसी वाक्य मब्रवीत् ।
आमन्त्र्य क्रोध ताम्राक्षी सीतां करतलोदरीम् ॥ ५ ॥

प्रजापतीनां षण्णां तु चतुर्थो यः प्रजापतिः ।
मानसो ब्रह्मणः पुत्रः पुलस्त्य इति विश्रुतः ॥ ६ ॥

पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर् मानसः सुतः ।
नाम्ना स विश्रवा नाम प्रजापति समप्रभः ॥ ७ ॥

तस्य पुत्रो विशालाक्षि रावणः शत्रुरावणः ।
तस्य त्वं राक्षसेन्द्रस्य भार्या भवितु मर्हसि ॥ ८ ॥

मयोक्तं चारु सर्वाङ्गि वाक्यं किं नानुमन्यसे ।
ततो हरिजटा नाम राक्षसी वाक्य मब्रवीत् ॥ ९ ॥

विवर्त्य नयने कोपान् मार्जार सदृशेक्षणा ।
येन देवास् त्रयस् त्रिशद् देवराजश्च निर्जिताः ॥ १० ॥

तस्य त्वं राक्षसेन्द्रस्य भार्या भवितु मर्हसि ।
ततस्तु प्रघसा नाम राक्षसी क्रोध मूर्छिता ॥ ११ ॥

भर्त्सयन्ती तदा घोर मिदं वचन मब्रवीत् ।
वीर्योत्सिक्तस्य शूरस्य सङ्ग्रामेष् वनिवर्तिनः ॥ १२ ॥

बलिनो वीर्य युक्तस्य भार्यात्वं किं न लप्स्यसे ।
प्रियां बहुमतां भार्यां त्यक्त्वा राजा महाबलः ॥ १३ ॥

सर्वासां च महाभागां त्वामुपैष्यति रावणः ।
समृद्धं स्त्रीसहस्रेण नाना रत्नोप शोभितम् ॥ १४ ॥

अन्तःपुरं समुत्सृज्य त्वामुपैष्यति रावणः ।
अन्या तु विकटा नाम राक्षसी वाक्य मब्रवीत् ॥ १५ ॥

असकृद्देवता युद्धे नाग गन्धर्व दानवाः ।
निर्जिताः समरे येन स ते पार्श्व मुपागतः ॥ १६ ॥

तस्य सर्व समृद्धस्य रावणस्य महात्मनः ।
किमद्य राक्षसेन्द्रस्य भार्यात्वं नेच्छसेऽधमे ॥ १७ ॥

ततस्तु दुर्मुखी नाम राक्षसी वाक्य मब्रवीत् ।
यस्य सूर्यो न तपति भीतो यस्य च मारुतः ॥ १८ ॥

न वाति स्मा यतापाङ्गे किं त्वं तस्य न तिष्ठसि ।
पुष्पवृष्टिं च तरवो मुमुचुर् यस्य वै भयात् ॥ १९ ॥

शैलाश्च सुभ्रूः पानीयं जलदाश्च यदेच्छति ।
तस्य नैर्ऋत राजस्य राजराजस्य भामिनि ॥ २० ॥

किं त्वं न कुरुषे बुद्धिं भार्यार्थे रावणस्य हि ।
साधु ते तत्त्वतो देवि कथितं साधु भामिनि ।
गृहाण सुस्मिते वाक्य मन्यथा न भविष्यसि ॥ २१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

सुन्दरकाण्ड चतुर्विंशः सर्गः (२४) - राक्शसी तर्जणम्

ततः सीता मुपागम्य राक्षस्यो विकृताननाः ।
परुषं परुषा नार्य ऊचुस्तां वाक्य मप्रियम् ॥ १ ॥

किं त्वमन्तःपुरे सीते सर्व भूत मनोहरे ।
महार्ह शयनोपेते न वासमनु मन्यसे ॥ २ ॥

मानुषी मानुषस्यैव भार्यात्वं बहु मन्यसे ।
प्रत्याहर मनो रामान् न त्वं जातु भविष्यसि ॥ ३ ॥

त्रैलोक्य वसु भोक्तारं रावणं राक्षसेश्वरम् ।
भर्तार मुपसङ्गम्य विहरस्व यथासुखम् ॥ ४ ॥

मानुषी मानुषं तं तु राममिच्छसि शोभने ।
राज्याद् भ्रष्ट मसिद्धार्थं विक्लवं त्वमनिन्दिते ॥ ५ ॥

राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्म निभेक्षणा ।
नेत्राभ्या मश्रु पूर्णाभ्या मिदं वचन मब्रवीत् ॥ ६ ॥

यदिदं लोक विद्विष्ट मुदाहरथ सङ्गताः ।
नैतन् मनसि वाक्यं मे किल्बिषं प्रतिभाति वः ॥ ७ ॥

न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितु मर्हति ।
कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥ ८ ॥

दीनो वा राज्यहीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरुः ।
तं नित्य मनुरक्ताऽस्मि यथा सूर्यं सुवर्चला ॥ ९ ॥

यथा शची महाभागा शक्रं समुपतिष्ठति ।
अरुन्धती वसिष्ठं च रोहिणी शशिनं यथा ॥ १० ॥

लोपामुद्रा यथागस्त्यं सुकन्या च्यवनं यथा ।
सावित्री सत्यवन्तं च कपिलं श्रीमती यथा ॥ ११ ॥

सौदासं मदयन्तीव केशिनी सगरं यथा ।
नैषधं दमयन्तीव भैमी पति मनुव्रता ॥ १२ ॥

तथाह मिक्ष्वाकु वरं रामं पति मनुव्रता ।
सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोध मूर्छिताः ॥ १३ ॥

भर्त्सयन्ति स्म परुषैर् वाक्यै रावण चोदिताः ।
अवलीनः स निर्वाक्यो हनुमान् शिंशुपा द्रुमे ॥ १४ ॥

सीतां सन्तर्जयन्तीस् ताराक्षसी रश्रृणोल्कपिः ।
तामभिक्रम्य सङ्क्रुद्धा वेपमानां समन्ततः ॥ १५ ॥

भृशं संलिलिहुर् दीप्तान् प्रलम्बान् दशनच्छदान् ।
ऊचुश्च परम क्रुद्धाः प्रगृह्याशु परश्वधान् ॥ १६ ॥

नेय मर्हति भर्तारं रावणं राक्ष साधिपम् ।
सम्भर्त्स्यमाना भीमाभी राक्षसीभिर् वरानना ॥ १७ ॥

सा बाष्प मुप मार्जन्ती शिंशुपां तामुपागमत् ।
ततस्तां शिंशुपां सीता राक्षसीभिः समावृता ॥ १८ ॥

अभिगम्य विशालाक्षी तस्थौ शोक परिप्लुता ।
तां कृशां दीनवदनां मलिनाम्बर धारिणीम् ॥ १९ ॥

भर्त्सयां चक्रिरे सीतां राक्षस्यस् ताः समन्ततः ।
ततस्तां विनता नाम राक्षसी भीम दर्शना ॥ २० ॥

अब्रवीत् कुपिताकारा कराला निर्णतोदरी ।
सीते पर्याप्त मेतावद् भर्तुः स्नेहो निदर्शितः ॥ २१ ॥

सर्वत्राति कृतं भद्रे व्यसनायोप कल्पते ।
परितुष्टास्मि भद्रं ते मानुषस्ते कृतो विधिः ॥ २२ ॥

ममापि तु वचः पथ्यं ब्रुवन्त्याः कुरु मैथिलि ।
रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्व रक्षसाम् ॥ २३ ॥

विक्रान्तं रूपवन्तं च सुरेशमिव वासवम् ।
दक्षिणं त्याग शीलं च सर्वस्य प्रिय दर्शनम् ॥ २४ ॥

मानुषं कृपणं रामं त्यक्त्वा रावण माश्रय ।
दिव्याङ्ग रागा वैदेहि दिव्या भरण भूषिता ॥ २५ ॥

अद्य प्रभृति सर्वेषां लोकाना मीश्वरी भव ।
अग्नेः स्वाहा यथा देवी शचीवेन्द्रस्य शोभने ॥ २६ ॥

किं ते रामेण वैदेहि कृपणेन गतायुषा ।
एतदुक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि ॥ २७ ॥

अस्मिन् मुहूर्ते सर्वास्त्वां भक्षयिष्यामहे वयम् ।
अन्या तु विकटा नाम लम्बमान पयोधरा ॥ २८ ॥

अब्रवीत् कुपिता सीतां मुष्टि मुद्यम्य गर्जती ।
बहून् यप्रिय रूपाणि वचनानि सुदुर्मते ॥ २९ ॥

अनुक्रोशान् मृदुत्वाच्च सोढानि तव मैथिलि ।
न च नः कुरुषे वाक्यं हितं काल पुरःसरम् ॥ ३० ॥

आनीतासि समुद्रस्य पारमन्यैर् दुरासदम् ।
रावणान्तःपुरं घोरं प्रविष्टा चासि मैथिलि ॥ ३१ ॥

रावणस्य गृहे रुद्धा मस्माभिस्तु सुरक्षिताम् ।
न त्वां शक्तः परित्रातु मपि साक्षात् पुरन्दरः ॥ ३२ ॥

कुरुष्व हित वादिन्या वचनं मम मैथिलि ।
अलमश्रु प्रपातेन त्यज शोक मनर्थकम् ॥ ३३ ॥

भज प्रीतिं प्रहर्षं च त्यजैतां नित्य दैन्यताम् ।
सीते राक्षस राजेन सह क्रीड यथा सुखम् ॥ ३४ ॥

जानासि हि यथा भीरु स्त्रीणां यौवन मध्रुवम् ।
यावन्न ते व्यतिक्रामेत् तावत् सुख मवाप्नुहि ॥ ३५ ॥

उद्यानानि च रम्याणि पर्वतो पवनानि च ।
सह राक्षस राजेन चर त्वं मदिरेक्षणे ॥ ३६ ॥

स्त्री सहस्राणि ते सप्त वशे स्थास्यन्ति सुन्दरि ।
रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्व रक्षसाम् ॥ ३७ ॥

उत्पाट्य वा ते हृदयं भक्षयिष्यामि मैथिलि ।
यदि मे व्याहृतं वाक्यं न यथावत् करिष्यसि ॥ ३८ ॥

ततश् चण्डोदरी नाम राक्षसी क्रोध मूर्छिता ।
भ्रामयन्ती महच्छूल मिदं वचन मब्रवीत् ॥ ३९ ॥

इमां हरिण लोलाक्षीं त्रासोत् कम्पि पयोधराम् ।
रावणेन हृतां दृष्ट्वा दौर्हृदो मे महानभूत् ॥ ४० ॥

यकृत् प्लिह मथोत्पीडं हृदयं च सबन्धनम् ।
अन्त्राण्यपि तथा शीर्षं खादेय मिति मे मतिः ॥ ४१ ॥

ततस्तु प्रघसा नाम राक्षसी वाक्य मब्रवीत् ।
कण्ठमस्या नृशंसायाः पीडयाम किमास्यते ॥ ४२ ॥

निवेद्यतां ततो राज्ञे मानुषी सा मृतेति ह ।
नात्र कश्चन सन्देहः खादतेति स वक्ष्यति ॥ ४३ ॥

ततस् त्वजामुखी नाम राक्षसी वाक्य मब्रवीत् ।
विशस्येमां ततः सर्वाः समान् कुरुत पीलुकान् ॥ ४४ ॥

विभजाम ततः सर्वा विवादो मे न रोचते ।
पेयमानीयतां क्षिप्रं लेह्य मुच्चावचं बहु ॥ ४५ ॥

ततः शूर्पणखा नाम राक्षसी वाक्य मब्रवीत् ।
अजामुख्या यदुक्तं हि तदेव मम रोचते ॥ ४६ ॥

सुरा चानीयतां क्षिप्रं सर्वशोक विनाशिनी ।
मानुषं मांस मास्वाद्य नृत्यामोऽथ निकुम्भिलाम् ॥ ४७ ॥

एवं सम्भर्त्स्य माना सा सीता सुरसुतोपमा ।
राक्षसीभिः सुघोराभिर् धैर्य मुत्सृज्य रोदिति ॥ ४८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

सुन्दरकाण्ड पञ्चविंशः सर्गः (२५) - ॥ सीतानिर्वेदः ॥

तथा तासां वदन्तीनां परुषं दारुणं बहु ।
राक्षसीना मसौम्यानां रुरोद जनकात्मजा ॥ १ ॥

एवमुक्ता तु वैदेही राक्षसीभिर् मनस्विनी ।
उवाच परम त्रस्ता बाष्प गद्गदया गिरा ॥ २ ॥

न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितु मर्हति ।
कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥ ३ ॥

सा राक्षसी मध्यगता सीता सुर सुतोपमा ।
न शर्म लेभे दुःखार्ता रावणेन च तर्जिता ॥ ४ ॥

वेपते स्माधिकं सीता विशन्ती वाङ्ग मात्मनः ।
वने यूथ परिभ्रष्टा मृगी कोकै रिवार्दिता ॥ ५ ॥

सा त्वशोकस्य विपुलां शाखा मालम्ब्य पुष्पिताम् ।
चिन्तयामास शोकेन भर्तारं भग्न मानसा ॥ ६ ॥

सा स्नापयन्ती विपुलौ स्तनौ नेत्र जलस्रवैः ।
चिन्तयन्ती न शोकस्य तदाऽन्त मधिगच्छति ॥ ७ ॥

सा वेपमाना पतिता प्रवाते कदली यथा ।
राक्षसीनां भयत्रस्ता विवर्ण वदनाऽभवत् ॥ ८ ॥

तस्याः सा दीर्घ विपुला वेपन्त्या सीतया तदा ।
ददृशे कम्पिनी वेणी व्यालीव परिसर्पती ॥ ९ ॥

सा निःश्वसन्ती दुःखार्ता शोकोपहत चेतना ।
आर्ता व्यसृजद श्रूणि मैथिली विललाप ह ॥ १० ॥

हा रामेति च दुःखार्ता हा पुनर् लक्ष्मणेति च ।
हा श्वश्रु मम कौसल्ये हा सुमित्रेति भामिनी ॥ ११ ॥

लोकप्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदाहृतः ।
अकाले दुर्लभो मृत्युः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ॥ १२ ॥

यत्राह मेवं क्रूराभी राक्षसीभि रिहार्दिता ।
जीवामि हीना रामेण मुहूर्त मपि दुःखिता ॥ १३ ॥

एषाल्प पुण्या कृपणा विनशिष्याम् यनाथवत् ।
समुद्र मध्ये नौः पूर्णा वायुवेगै रिवाहता ॥ १४ ॥

भर्तारं तम पश्यन्ती राक्षसी वशमागता ।
सीदामि खलु शोकेन कूलं तोयहतं यथा ॥ १५ ॥

तं पद्मदल पत्राक्षं सिंह विक्रान्त गामिनम् ।
धन्याः पश्यन्ति मे नाथं कृतज्ञं प्रियवादिनम् ॥ १६ ॥

सर्वथा तेन हीनाया रामेण विदितात्मना ।
तीक्ष्णं विष मिवास्वाद्य दुर्लभं मम जीवितम् ॥ १७ ॥

कीदृशं तु मया पापं पुरा जन्मान्तरे कृतम् ।
येनेदं प्राप्यते दुःखं मया घोरं सुदारुणम् ॥ १८ ॥

जीवितं त्यक्तु मिच्छामि शोकेन महता वृता ।
राक्षसीभिश्च रक्ष्यन्त्या रामो नासाद्यते मया ॥ १९ ॥

धिगस्तु खलु मानुष्यं धिगस्तु परवश्यताम् ।
न शक्यं यत् परित्यक्तु मात्मच् छन्देन जीवितम् ॥ २० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

सुन्दरकाण्ड षड्विंशः सर्गः (२६) - ॥ प्राण त्याग निश्चयः॥

प्रसक्ताश्रु मुखीत्येवं ब्रुवन्ती जनकात्मजा ।
अधोमुख मुखी बाला विलप्तु मुपचक्रमे ॥ १ ॥

उन्मत्तेव प्रमत्तेव भ्रान्त चित्तेव शोचती ।
उपावृत्ता किशोरीव विवेष्टन्ती महीतले ॥ २ ॥

राघवस्य प्रमत्तस्य रक्षसा कामरूपिणा ।
रावणेन प्रमथ्याह मानीता क्रोशती बलात् ॥ ३ ॥

राक्षसी वश मापन्ना भर्त्स्यमाना सुदारुणम् ।
चिन्तयन्ती सुदुःखार्ता नाहं जीवितु मुत्सहे ॥ ४ ॥

न हि मे जीवितै रर्थो नैवार्थैर् नच भूषणैः ।
वसन्त्या राक्षसी मध्ये विना रामं महारथम् ॥ ५ ॥

अश्म सारमिदं नून मथवाऽप्य जरामरम् ।
हृदयं मम येनेदं न दुःखे नावशीर्यते ॥ ६ ॥

धिङ्मा मनार्या मसतीं याऽहं तेन विना कृता ।
मुहूर्तमपि रक्षामि जीवितं पाप जीविता ॥ ७ ॥

चरणेनापि सव्येन न स्पृशेयं निशाचरम् ।
रावणं किं पुनरहं कामयेयं विगर्हितम् ॥ ८ ॥

प्रत्याख्यातं न जानाति नात्मानं नात्मनः कुलम् ।
यो नृशंस स्वभावेन मां प्रार्थयितु मिच्छति ॥ ९ ॥

छिन्ना भिन्ना विभक्ता वा दीप्ते वाग्नौ प्रदीपिता ।
रावणं नोप तिष्ठेयं किं प्रलापेन वश्चिरम् ॥ १० ॥

ख्यातः प्राज्ञः कृतज्ञश्च सानुक्रोशश्च राघवः ।
सद्वृत्तो निरनुक्रोशः शङ्के मद्भाग्य सङ्क्षयात् ॥११॥

राक्षसानां जनस्थाने सहस्राणि चतुर्दश ।
येनैकेन निरस्तानि स मां किं नाभिपद्यते ॥ १२ ॥

निरुद्धा रावणेनाह मल्प वीर्येण रक्षसा ।
समर्थः खलु मे भर्ता रावणं हन्तु माहवे ॥ १३ ॥

विराधो दण्डकारण्ये येन राक्षस पुङ्गवः ।
रणे रामेण निहतः स मां किं नाभि पद्यते ॥ १४ ॥

कामं मध्ये समुद्रस्य लङ्केयं दुष्प्रधर्षणा ।
न तु राघव बाणानां गतिरो धीह विद्यते ॥ १७ ॥

किन्तु तत्कारणं येन रामो दृढ पराक्रमः ।
रक्षसा पहृतां भार्या मिष्टां नाभ्यवपद्यते ॥ १६ ॥

इहस्थां मां न जानीते शङ्के लक्ष्मण पूर्वजः ।
जानन्नपि हि तेजस्वी धर्षणं मर्षयिष्यति ॥ १५ ॥

ह्रतेति योऽधि गत्वा मां राघवाय निवेदयेत् ।
गृध्र राजोऽपि स रणे रावणेन निपातितः ॥ १८ ॥

कृतं कर्म महत्तेन मां तथाभ्यव पद्यता ।
तिष्ठता रावण द्वन्द्वे वृद्धेनापि जटायुषा ॥ १९ ॥

यदि मामिह जानीयाद् वर्तमानां स राघवः ।
अद्य बाणैरभिक्रुद्धः कुर्याल् लोक मराक्षसम् ॥ २० ॥

विधमेच्च पुरीं लङ्कां शोषयेच्च महोदधिम् ।
रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च नाशयेत् ॥ २१ ॥

ततो निहत नाथानां राक्षसीनां गृहे गृहे ।
यथाह मेवं रुदती तथा भुयो न संशयः ॥ २२ ॥

अन्विष्य रक्षसां लङ्कां कुर्याद् रामः सलक्ष्मणः ।
न हि ताभ्यां रिपु र्दृष्टो मुहूर्त मपि जीवति ॥ २३ ॥

चिता धूमा कुलपथा गृध्र मण्डल सङ्कुला ।
अचिरेण तु लङ्केयं श्मशान सदृशी भवेत् ॥ २४ ॥

अचिरेणैव कालेन प्राप्स्याम् येव मनोरथम् ।
दुष्प्रस्थानोऽय माख्याति सर्वेषां वो विपर्ययम् ॥ २५ ॥

यादृशानीह दृशन्ते लङ्काया मशुभानि वै ।
अचिरेण तु कालेन भविष्यति हतप्रभा ॥ २६ ॥

नूनं लङ्का हते पापे रावणे राक्षसाधमे ।
शोषं यास्यति दुर्धर्षा प्रमदा विधवा यथा ॥ २७॥

पुण्योत्सव समुत्था च नष्टभर्त्री स राक्षसी ।
भविष्यति पुरी लङ्का नष्ट भर्त्री यथाङ्गना ॥ २८ ॥

नूनं राक्षस कन्यानां रुदन्तीनां गृहे गृहे ।
श्रोष्यामि नचिरादेव दुःखार्ताना मिह ध्वनिम् ॥ २९ ॥

सान्धकारा हतद्योता हत राक्षस पुङ्गवा ।
भविष्यति पुरी लङ्का निर्दग्धा राम सायकैः ॥ ३० ॥

यदि नाम स शूरो मां रामो रक्तान्त लोचनः ।
जानीयाद् वर्तमानां हि रावणस्य निवेशने ॥ ३१ ॥

अनेन तु नृशंसेन रावणे नाधमेन मे ।
समयो यस्तु निर्दिष्टस् तस्य कालोऽयमागतः ॥ ३२ ॥

अकार्यं ये न जानन्ति नैर्ऋताः पाप कारिणः ।
अधर्मात्तु महोत्पातो भविष्यति हि साम्प्रतम् ॥ ३३ ॥

नैते धर्मं विजानन्ति राक्षसाः पिशिताशनाः ।
ध्रुवं मां प्रातराशार्थे राक्षसः कल्पयिष्यति ॥ ३४ ॥

साहं कथं करिष्यामि तं विना प्रिय दर्शनम् ।
रामं रक्तान्त नयन मपश्यन्ती सुदुःखिता ॥ ३५ ॥

यदि कश्चित् प्रदाता मे विषस्याद्य भवेदिह ।
क्षिप्रं वैवस्वतं देवं पश्येयं पतिना विना ॥ ३६ ॥

नाजानाज् जीवतीं रामः स मां लक्ष्मण पूर्वजः ।
जानन्तौ तौ न कुर्यातां नोर्व्यां हि मम मार्गणम् ॥ ३७ ॥

नूनं ममैव शोकेन स वीरो लक्ष्मणाग्रजः ।
देवलोक मितो यातस् त्यक्त्वा देहं महीतले ॥ ३८ ॥

धन्या देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
मम पश्यन्ति ये नाथं रामं राजीव लोचनम् ॥ ३९ ॥

अथवा न हि तस्यार्थो धर्मकामस्य धीमतः ।
मया रामस्य राजर्षेर् भार्यया परमात्मनः ॥ ४० ॥

दृश्यमाने भवेत्प्रीतिः सौहृदं नास्त्य पश्यतः ।
नाशयन्ति कृतघ्नास्तु न रामो नाशयिष्यति ॥ ४१ ॥

किं नु मे न गुणाः केचित् किं वा भाग्यक्षयो मम ।
याहं सीदामि रामेण हीना मुख्येन भामिनी ॥ ४२ ॥

श्रेयो मे जीवितान् मर्तुं विहीनाया महात्मनः ।
रामा दक्लिष्ट चारित्राच् छूराच् छत्रु निबर्हणात् ॥ ४३ ॥

अथवा न्यस्त शस्त्रौ तौ वने मूलफलाशिनौ ।
भ्रातरौ हि नरश्रेष्ठौ संवृत्तौ वनगोचरौ ॥ ४४ ॥

अथवा राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ।
छद्मना सादितौ शूरौ भ्रातरौ राम लक्ष्मणौ ॥ ४५ ॥

साऽहमेवं गते काले मर्तुमिच्छामि सर्वथा ।
न च मे विहितो मृत्यु रस्मिन् दुःखेऽपि वर्तति ॥ ४६ ॥

धन्याः खलु महात्मानो मुनयस् त्यक्त किल्बिषाः ।
जितात्मानो महाभागा येषां न स्तः प्रियाप्रिये ॥ ४७ ॥

प्रियान्न सम्भवेद् दुःख मप्रिया दधिकं भयम् ।
ताभ्यां हि ये वियुज्यन्ते नमस्तेषां महात्मनाम् ॥ ४८ ॥

साहं त्यक्ता प्रियार्हेण रामेण विदितात्मना ।
प्राणांस् त्यक्ष्यामि पापस्य रावणस्य गता वशम् ॥ ४९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

सुन्दरकाण्ड सप्तविंशः सर्गः (२७) - ॥ त्रिजटास्वप्नः ॥

इत्युक्ताः सीतया घोरा राक्षस्यः क्रोध मूर्छिताः ।
काश्चिज् जग्मुस् तदाख्यातुं रावणस्य तरस्विनः ॥ १ ॥

ततः सीता मुपागम्य राक्षस्यो घोर दर्शनाः ।
पुनः परुष मेकार्थ मनर्थार्थ मथाब्रुवन् ॥ २ ॥

अद्येदानीं तवानार्ये सीते पाप विनिश्चये ।
राक्षस्यो भक्षयिष्यन्ति मांस मेतद् यथासुखम् ॥ ३ ॥

सीतां ताभि रनार्याभिर् द्रुष्ट्वा सन्तर्जितां तदा ।
राक्षसी त्रिजटा वृद्धा शयाना वाक्य मब्रवीत् ॥ ४ ॥

आत्मानं खादता नार्या न सीतां भक्षयिष्यथ ।
जनकस्य सुतामिष्टां स्नुषां दशरथस्य च ॥ ५ ॥

स्वप्नो ह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोम हर्षणः ।
राक्षसाना मभावाय भर्तुरस्या भवाय च ॥ ६ ॥

एवमुक्तास् त्रिजटया राक्षस्यः क्रोध मूर्छिताः ।
सर्वा एवाब्रुवन् भीतास् त्रिजटां तामिदं वचः ॥ ७ ॥

कथयस्व त्वया दृष्टः स्वप्नोऽयं कीदृशो निशि ।
तासां श्रुत्वा तु वचनं राक्षसीनां मुखाच्च्युतम् ॥ ८ ॥

उवाच वचनं काले त्रिजटा स्वप्न संश्रितम् ।
गज दन्तमयीं दिव्यां शिबिका मन्तरिक्षगाम् ॥ ९ ॥

युक्तां हंस सहस्रेण स्वय मास्थाय राघवः ।
शुक्ल माल्याम्बर धरो लक्ष्मणेन सहागतः ॥ १० ॥

स्वप्ने चाद्य मया दृष्टा सीता शुक्लाम्बरा वृता ।
सागरेण परिक्षिप्तं श्वेतं पर्वत मास्थिता ॥ ११ ॥

रामेण सङ्गता सीता भास्करेण प्रभा यथा ।
राघवश्च मया दृष्टश् चतुर्दन्तं महागजम् ॥ १२ ॥

आरूढः शैल सङ्काशं चचार सह लक्ष्मणः ।
ततस्तौ नर शार्दूलौ दीप्यमानौ स्वतेजसा ॥ १३ ॥

शुक्ल माल्याम्बर धरौ जानकीं पर्युपस्थितौ ।
ततस् तस्य नगस्याग्रे ह्याकाशस् थस्य दन्तिनः ॥ १४ ॥

भर्त्रा परिगृहीतस्य जानकी स्कन्ध माश्रिता ।
भर्तुरङ्कात् समुत्पत्य ततः कमल लोचना ॥ १५ ॥

चन्द्रसूर्यौ मया दृष्टा पाणिना परिमार्जती ।
ततस् ताभ्यां कुमाराभ्या मास्थितः स गजोत्तमः ॥ १६ ॥

STOTRADHWANI

सीतया च विशालाक्ष्या लङ्काया उपरि स्थितः ।
पाण्डु रर्षभ युक्तेन रथेनाष्ट युजा स्वयम् ॥ १७ ॥

इहोपयातः काकुत्स्थः सीतया सह भार्यया ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह वीर्यवान् ॥ १८ ॥

आरुह्य पुष्पकं दिव्यं विमानं सूर्य सन्निभम् ।
उत्तरां दिशमालोक्य जगाम पुरुषोत्तमः ॥ १९ ॥

एवं स्वप्ने मया दृष्टो रामो विष्णु पराक्रमः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह राघवः ॥ २० ॥

न हि रामो महातेजाः शोक्यो जेतुं सुरासुरैः ।
राक्षसैर्वापि चान्यैर्वा स्वर्गः पाप जनैरिव ॥ २१ ॥

रावणश्च मया दृष्टः क्षितौ तैल समुक्षितः ।
रक्तवासाः पिबन् मत्तः करवीर कृतस्रजः ॥ २२ ॥

विमानात् पुष्पकादद्य रावणः पतितो भुवि ।
कृष्यमाणः स्त्रिया दृष्टो मुण्डः कृष्णाम्बरः पुनः ॥ २३ ॥

रथेन खरयुक्तेन रक्त माल्यानु लेपनः ।
पिबंस्तैलं हसन् नृत्यन् भ्रान्त चित्ता कुलेन्द्रियः ॥ २४ ॥

गर्दभेन ययौ शीघ्रं दक्षिणां दिश मास्थितः ।
पुनरेव मया दृष्टो रावणो राक्षसेश्वरः ॥ २५ ॥

पतितोऽवाक्छिरा भूमौ गर्दभाद् भय मोहितः ।
सहसोत्थाय सम्भ्रान्तो भयार्तो मदविह्वलः ॥ २६ ॥

उन्मत्त इव दिग्वासा दुर्वाक्यं प्रलपन्बहु ।
दुर्गन्धं दुःसहं घोरं तिमिरं नरकोपमम् ॥ २७ ॥

मलपङ्कं प्रविश्याशु मग्नस् तत्र स रावणः ।
कण्ठे बद्ध्वा दशग्रीवं प्रमदा रक्त वासिनी ॥ २८ ॥

काली कर्दम लिप्ताङ्गी दिशं याम्यां प्रकर्षति ।
एवं तत्र मया दृष्टः कुम्भकर्णो निशाचरः ॥ २९ ॥

रावणस्य सुताः सर्वे मुण्डास् तैल समुक्षिताः ।
वराहेण दशग्रीवः शिंशुमारेण चेन्द्रजित् ॥ ३० ॥

उष्ट्रेण कुम्भकर्णश्च प्रयातो दक्षिणां दिशम् ।
एकस्तत्र मया दृष्टः श्वेतच्छत्रो विभीषणः ॥ ३१ ॥

शुक्ल माल्याम्बर धरः शुक्ल गन्धानु लेपनः ।
शङ्ख दुन्दुभि निर्घोषै नृत्त गीतै रलङ्कृतः ॥ ३२ ॥

आरुह्य शैल सङ्काशं मेघस्तनित निःस्वनम् ।
चतुर्दन्तं गजं दिव्य मास्ते तत्र विभीषणः ॥ ३३ ॥

चतुर्भिः सचिवैः सार्धं वैहायस मुपस्थितः ।
समाजश्च मया दृष्टो गीत वादित्र निःस्वनः ॥ ३४ ॥

पिबतां रक्त माल्यानां रक्षसां रक्त वाससाम् ।
लङ्का चेयं पुरी रम्या सवाजि रथ कुञ्जरा ॥ ३५ ॥

सागरे पतिता दृष्टा भग्न गोपुर तोरणा ।
लङ्का दृष्टा मया स्वप्ने रावणे नाभिरक्षिता ॥ ३६ ॥

दग्धा रामस्य दूतेन वानरेण तरस्विना ।
पीत्वा तैलं प्रनृत्ताश्च प्रहसन्त्यो महास्वनाः ॥ ३७ ॥

लङ्कायां भस्म रूक्षायां प्रविष्टा राक्षस स्त्रियः ।
कुम्भकर्णादयश्चेमे सर्वे राक्षस पुङ्गवाः ॥ ३८ ॥

रक्तं निवसनं गृह्य प्रविष्टा गोमय ह्रदे ।
अपगच्छत नश्यध्वं सीतामाप स राघवः ॥ ३९ ॥

घातयेत् परमामर्षी सर्वैः सार्धं हि राक्षसैः ।
प्रियां बहुमतां भार्यां वनवास मनुव्रताम् ॥ ४० ॥

भर्त्सितां तर्जितां वापि नानुमंस्यति राघवः ।
तदलं क्रूर वाक्यैर्वः सान्त्व मेवाभि धीयताम् ॥ ४१ ॥

अभियाचाम वैदेही मेतद्धि मम रोचते ।
यस्या मेवंविधः स्वप्नो दुःखितायां प्रदृश्यते ॥ ४२ ॥

सा दुःखैर् विविधैर् मुक्ता प्रियं प्राप्नोत् यनुत्तमम् ।
भर्त्सितामपि याचध्वं राक्षस्यः किं विवक्षया ॥ ४३ ॥

राघवाद्धि भयं घोरं राक्षसाना मुपस्थितम् ।
प्रणिपात प्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा ॥ ४४ ॥

अलमेषा परित्रातुं राक्षस्यो महातो भयात् ।
अपि चास्या विशालाक्ष्या न किञ्चि दुपलक्षये ॥ ४५ ॥

विरूपमपि चाङ्गेषु सुसूक्ष्म मपि लक्षणम् ।
छाया वैगुण्य मात्रं तु शङ्के दुःख मुपस्थितम् ॥ ४६ ॥

अदुःखार्हा मिमां देवीं वैहायस मुपस्थिताम् ।
अर्थसिद्धिं तु वैदेह्याः पश्याम्यह मुपस्थिताम् ॥ ४७ ॥

राक्षसेन्द्र विनाशं च विजयं राघवस्य च ।
निमित्त भूत मेतत्तु श्रोतु मस्या महत्प्रियम् ॥ ४८ ॥

दृश्यते च स्फुरच्चक्षुः पद्मपत्र मिवायतम् ।
ईषच्च हृषितो वास्या दक्षिणाया ह्यदक्षिणः ॥ ४९ ॥

अकस्मादेव वैदेह्या बाहुरेकः प्रकम्पते ।
करेणु हस्त प्रतिमः सव्यश्चोरु रनुत्तमः ।
वेपमानः सूचयति राघवं पुरतः स्थितम् ॥ ५० ॥

पक्षी च शाखा निलयः प्रहृष्टः
पुनः पुनश् चोत्तम सान्त्व वादी ।
सुस्वागतां वाच मुदीरयानः
पुनः पुनश् चोदयतीव हृष्टः ॥ ५१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

सुन्दरकाण्ड अष्टाविंशः सर्गः(२८) - ॥ उद्बन्धन व्यवसायः ॥

सा राक्षसेन्द्रस्य वचो निशम्य
तद् रावणस्या प्रियम प्रियार्ता ।
सीता वितत्रास यथा वनान्ते
सिंहाभि पन्ना गजराज कन्या ॥ १ ॥

सा राक्षसी मध्य गता च भीरु:
वाग्भि र्भृशं रावण तर्जिता च ।
कान्तार मध्ये विजने विसृष्टा
बालेव कन्या विललाप सीता ॥ २ ॥

सत्यं बतेदं प्रवदन्ति लोके
नाकाल मृत्युर् भवतीति सन्तः ।
यत्राह मेवं परिभर्त्स्य माना
जीवामि किञ्चित् क्षण मप्य पुण्या ॥ ३ ॥

सुखाद् विहीनं बहुदुःख पूर्णम्
इदं तु नूनं हृदयं स्थिरं मे ।
विशीर्यते यन्न सहस्रधाऽद्य
वज्राहतं शृङ्ग मिवाचलस्य ॥ ४ ॥

नैवास्ति दोषं मम नूनमत्र
वध्याऽहमस्या प्रिय दर्शनस्य ।
भावं न चास्याह मनुप्रदातुम्
अलं द्विजो मन्त्र मिवा द्विजाय ॥ ५ ॥

नूनं ममाङ्गान् यचिराद नार्यः
शस्त्रैः शितैश् छेत्स्यति राक्षसेन्द्रः ।
तस्मिन् ननागच्छति लोकनाथे
गर्भस्थ जन्तो रिव शल्य कृन्तः ॥ ६ ॥

दुःखं बतेदं मम दुःखिताया
मासौ चिरायाधि गमिष्यतो द्वौ ।

बद्धस्य वध्यस्य तथा निशान्ते
राजापराधा दिव तस्करस्य ॥ ७ ॥

हा राम हा लक्ष्मण हा सुमित्रे
हा राममातः सह मे जनन्या ।
एषा विपद्याम् यहमल्प भाग्या
महार्णवे नौरिव मूढ वाता ॥ ८ ॥

तरस्विनौ धारयता मृगस्य
सत्त्वेन रूपं मनुजेन्द्र पुत्रौ ।
नूनं विशस्तौ मम कारणात्तौ
सिंहर्षभौ द्वाविव वैद्युतेन ॥ ९ ॥

नूनं स कालो मृग रूपधारी
मामल्प भाग्यां लुलुभे तदानीम् ।
यत्रार्य पुत्रं विससर्ज मूढा
रामानुजं लक्ष्मण पूर्वजं च ॥ १० ॥

हा राम सत्यव्रत दीर्घ बाहो
हा पूर्ण चन्द्र प्रतिमान वक्त्र ।
हा जीवलोकस्य हितः प्रियश्च
वध्यां न मां वेत्सि हि राक्षसानाम् ॥ ११ ॥

अनन्य देवत्व मियं क्षमा च
भूमौ च शय्या नियमश्च धर्मे ।
पतिव्रतात्वं विफलं ममेदं
कृतं कृतघ्नेष्विव मानुषाणाम् ॥ १२ ॥

मोघो हि धर्मश्चरितो मयाऽयं
तथैक पत्नीत्व मिदं निरर्थम् ।
या त्वां न पश्यामि कृशा विवर्णा
हीना त्वया सङ्गमने निराशा ॥ १३ ॥

पितुर् निदेशं नियमेन कृत्वा
वनान् निवृत्तश् चरितव्रतश्च ।
स्त्रीभिस्तु मन्ये विपुलेक्षणाभिः
त्वं रंस्यसे वीतभयः कृतार्थः ॥ १४ ॥

अहं तु राम त्वयि जातकामा
चिरं विनाशाय निबद्ध भावा ।
मोघं चरित्वाऽथ तपोव्रतं च
त्यक्ष्यामि धिग्जीवित मल्प भाग्या ॥ १५ ॥

सा जीवितं क्षिप्र महं त्यजेयं
विषेण शस्त्रेण शितेन वाऽपि ।
विषस्य दाता न हि मेऽस्ति कश्चित्
शस्त्रस्य वा वेश्मनि राक्षसस्य ॥ १६ ॥

शोकाभि तप्ता बहुधा विचिन्त्य
सीताऽथ वेण्युद् वेण्युद् ग्रथनं गृहीत्वा ।
उद्बध्य वेण्युद् ग्रथनेन शीघ्रम्
अहं गमिष्यामि यमस्य मूलम् ॥ १७ ॥

उपस्थिता सा मृदु सर्व गात्री
शाखां गृहीत्वाऽथ नगस्य तस्य ।

तस्यास्तु रामं प्रविचिन्तयन्त्या
रामानुजं स्वं च कुलं शुभाङ्ग्याः ॥१८॥

शोका निमित्तानि तथा बहूनि
धैर्यार्जितानि प्रवराणि लोके ।
प्रादुर् निमित्तानि तदा बभूवुः
पुराऽपि सिद्धान् युपलक्षितानि ॥ १९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

सुन्दरकाण्ड एकोनत्रिंशः सर्गः (२९) - ॥ शुभनिमित्तानि ॥

तथागतां तां व्यथिता मनिन्दितां
व्यपेत हर्षां परिदीन मानसाम् ।
शुभां निमित्तानि शुभानि भेजिरे
नरं श्रिया जुष्ट मिवोप जीविनः ॥ १ ॥

तस्याः शुभं वाम मरालपक्ष्म-
-राजी वृतं कृष्ण विशाल शुक्लम् ।
प्रास्पन्द तैकं नयनं सुकेश्या
मीनाहतं पद्म मिवाभि ताम्रम् ॥ २ ॥

भुजश्च चार्वञ्चितपीनवृत्तः
परार्ध्य कालागरु चन्दनार्हः ।

अनुत्तमे नाध्युषितः प्रियेण
चिरेण वामः सम वेपताशु ॥ ३ ॥

गजेन्द्र हस्त प्रतिमश्च पीनः
तयोर् दयोः संहतयोः सुजातः ।
प्रस्पन्दमानः पुनरूरु रस्या
रामं पुरस्तात् स्थित माचचक्षे ॥ ४ ॥

शुभं पुनर्हेम समान वर्णः
ईषद् रजोध्वस्त मिवा मलाक्ष्याः ।
वासः स्थितायाः शिखराग्र दत्याः
किञ्चित् परिस्रंसत चारु गात्र्याः ॥ ५ ॥

एतैर् निमित्तैरपरैश्च सुभ्रूः
सम्बो धिता प्रागपि साधु सिद्धैः ।
वातातप क्लान्त मिव प्रनष्टं
वर्षेण बीजं प्रति सञ्जहर्ष ॥ ६ ॥

तस्याः पुनर्बिम्ब फला धरोष्ठं
स्वक्षिभ्रु केशान्त मराल पक्ष्म ।
वक्त्रं बभासे सितशुक्ल दंष्ट्रं
राहोर् मुखाच्चन्द्र इव प्रमुक्तः ॥ ७ ॥

सा वीतशोका व्यपनीत तन्द्री
शान्त ज्वरा हर्ष विवृद्ध सत्त्वा ।
अशोभतार्या वदनेन शुक्ले
शीतांशुना रात्रि रिवोदितेन ॥ ८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

सुन्दरकाण्ड त्रिंशः सर्गः (३०) - सीता समाश्वासण निर्धारणम्

हनुमानपि विश्रान्तः सर्वं शुश्राव तत्त्वतः ।
सीतायास् त्रिजटायाश्च राक्षसीनां च तर्जनम् ॥ १ ॥

अवेक्षमाणस्तां देवीं देवतामिव नन्दने ।
ततो बहुविधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ॥ २ ॥

यां कपीनां सहस्राणि सुबहून् ययुतानि च ।
दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते सेयमासादिता मया ॥ ३ ॥

चारेण तु सुयुक्तेन शत्रोः शक्ति मवेक्षता ।
गूढेन चरता ताव दवेक्षित मिदं मया ॥ ४ ॥

राक्षसानां विशेषश्च पुरी चेय मवेक्षिता ।
राक्षसाधिपते रस्य प्रभावो रावणस्य च ॥ ५ ॥

युक्तं तस्या प्रमेयस्य सर्व सत्त्व दयावतः ।
समाश्वासयितुं भार्यां पति दर्शन काङ्क्षिणीम् ॥ ६ ॥

अहमाश्वासयाम् येनां पूर्णचन्द्र निभाननाम् ।
अदृष्ट दुःखां दुःखार्तां दुःखस्यान्त मगच्छतीम् ॥ ७ ॥

यद्यप्यह मिमां देवीं शोकोप हत चेतनाम् ।
अनाश्वास्य गमिष्यामि दोषवद् गमनं भवेत् ॥ ८ ॥

गते हि मयि तत्रेयं राजपुत्री यशस्विनी ।
परित्राण मविन्दन्ती जानकी जीवितं त्यजेत् ॥ ९ ॥

मया च स महाबाहुः पूर्णचन्द्र निभाननः ।
समाश्वासयितुं न्याय्यः सीता दर्शन लालसः ॥ १० ॥

निशाचरीणां प्रत्यक्ष मनर्हं चापि भाषणम् ।
कथं नु खलु कर्तव्य मिदं कृच्छ्र गतो ह्यहम् ॥ ११ ॥

अनेन रात्रि शेषेण यदि नाश्वास्यते मया ।
सर्वथा नास्ति सन्देहः परित्यक्ष्यति जीवितम् ॥ १२ ॥

रामश्च यदि पृच्छेन्मां किं मां सीताऽब्रवीद्वचः ।
किमहं तं प्रतिब्रूया मसम्भाष्य सुमध्यमाम् ॥ १३ ॥

सीता सन्देश रहितं मामितस् त्वरया गतम् ।
निर्दहेदपि काकुत्स्थः क्रुद्धस् तीव्रेण चक्षुषा ॥ १४ ॥

यदि चोद्यो जयिष्यामि भर्तारं राम कारणात् ।
व्यर्थ मागमनं तस्य ससैन्यस्य भविष्यति ॥ १५ ॥

अन्तरं त्वहमासाद्य राक्षसीना मिह स्थितः ।
शनै राश्वासयिष्यामि सन्ताप बहुला मिमाम् ॥ १६ ॥

अहं त्वति तनुश्चैव वानरश्च विशेषतः ।
वाचं चोदाहरिष्यामि मानुषी मिह संस्कृताम् ॥ १७ ॥

यदि वाचं प्रदास्यामि द्विजातिरिव संस्कृताम् ।
रावणं मन्यमाना मां सीता भीता भविष्यति ॥ १८ ॥

वानरस्य विशेषेण कथं स्यादभि भाषणम् ।
अवश्यमेव वक्तव्यं मानुषं वाक्य मर्थवत् ॥ १९ ॥

मया सान्त्वयितुं शक्या नान्यथेय मनिन्दिता ।
सेय मालोक्य मे रूपं जानकी भाषितं तथा ॥ २० ॥

रक्षोभिस् त्रासिता पूर्वं भूयस्त्रासं गमिष्यति ।
ततो जात परित्रासा शब्दं कुर्यान् मनस्विनी ॥ २१ ॥

जानमाना विशालाक्षी रावणं काम रूपिणम् ।
सीतया च कृते शब्दे सहसा राक्षसी गणः ॥ २२ ॥

नाना प्रहरणो घोरः समेया दन्तकोपमः ।
ततो मां सम्परिक्षिप्य सर्वतो विकृताननाः ॥ २३ ॥

वधे च ग्रहणे चैव कुर्युर्यत्नं यथा बलम् ।
गृह्य शाखाः प्रशाखाश्च स्कन्धांश् छोत्तमशाखिनाम् ॥ २४ ॥

दृष्ट्वा विपरिधावन्तं भवेयुर् भय शङ्किताः ।
मम रूपं च सम्प्रेक्ष्य वने विचरतो महत् ॥ २५ ॥

राक्षस्यो भय वित्रस्ता भवेयुर् विकृताननाः ।
ततः कुर्युः समाह्वानं राक्षस्यो रक्षसामपि ॥ २६ ॥

राक्षसेन्द्र नियुक्तानां राक्षसेन्द्र निवेशने ।
ते शूल शक्ति निस्त्रिंश विविधायुध पाणयः ॥ २७ ॥

आपतेयुर् विमर्देऽस्मिन् वेगेनोद् विग्न कारिणः ।
संरुद्धस् तैस्तु परितो विधमन् रक्षसां बलम् ॥ २८ ॥

शक्नुयां न तु सम्प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ।
मां वा गृह्णीयुराप्लुत्य बहवः शीघ्रकारिणः ॥ २९ ॥

स्यादियं चागृहीतार्था मम च ग्रहणं भवेत् ।
हिंसाभि रुचयो हिंस्यु रिमां वा जनकात्मजाम् ॥ ३० ॥

विपन्नं स्यात्ततः कार्यं रामसुग्रीवयो रिदम् ।
उद्देशे नष्टमार्गेऽस्मिन् राक्षसैः परिवारिते ॥ ३१ ॥

सागरेण परिक्षिप्ते गुप्ते वसति जानकी ।
विशस्ते वा गृहीते वा रक्षोभिर् मयि सम्युगे ॥ ३२ ॥

नान्यं पश्यामि रामस्य साहाय्यं कार्य साधने ।
विमृशंश्च न पश्यामि यो हते मयि वानरः ॥ ३३ ॥

शत योजन विस्तीर्णं लङ्घयेत महोदधिम् ।
कामं हन्तुं समर्थोऽस्मि सहस्राण्यपि रक्षसाम् ॥ ३४ ॥

न तु शक्ष्यामि सम्प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ।
असत्यानि च युद्धानि संशयो मे न रोचते ॥ ३५ ॥

कश्च निःसंशयं कार्यं कुर्यात्प्राज्ञः ससंशयम् ।
प्राण त्यागश्च वैदेह्या भवेदनभि भाषणे ॥ ३६ ॥

एष दोषो महान्हि स्यान् मम सीताभि भाषणे ।
भूताश् चार्था विनश्यन्ति देशकाल विरोधिताः ॥ ३७ ॥

विक्लबं दूतमासाद्य तमः सूर्योदये यथा ।
अर्था नर्थान्तरे बुद्धिर् निश्चिताऽपि न शोभते ॥ ३८ ॥

घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डित मानिनः ।
न विनश्येत् कथं कार्यं वैक्लव्यं न कथं भवेत् ॥ ३९ ॥

लङ्घनं च समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ।
कथं नु खलु वाक्यं मे शृणुयान् नोद्विजेत वा ॥ ४० ॥

इति सञ्चिन्त्य हनुमांश् चकार मतिमान् मतिम् ।
राम मक्लिष्ट कर्माणं स्वबन्धु मनुकीर्तयन् ॥ ४१ ॥

नैना मुद्वेज यिष्यामि तद्बन्धु गत मानसाम् ।
इक्ष्वाकूणां वरिष्ठस्य रामस्य विदितात्मनः ॥ ४२ ॥

शुभानि धर्म युक्तानि वचनानि समर्पयन् ।
श्रावयिष्यामि सर्वाणि मधुरां प्रब्रुवन् गिरम् ।
श्रद्धास्यति यथा हीयं तथा सर्वं समादधे ॥ ४३ ॥

इति स बहुविधं महानुभावो
जगतिपतेः प्रमदा मवेक्षमाणः ।
मधुर मवितथं जगाद वाक्यं
द्रुम विटपान्तर मास्थितो हनूमान् ॥ ४४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

सुन्दरकाण्ड एकत्रिंशः सर्गः (३१) - श्रीराम वृत्तान्त कथनम्

एवं बहुविधां चिन्तां चिन्तयित्वा महाकपिः ।
संश्रवे मधुरं वाक्यं वैदेह्या व्याजहार ह ॥ १ ॥

राजा दशरथो नाम रथ कुञ्जर वाजिमान् ।
पुण्यशीलो महाकीर्ति ॠजुरासीन् महायशाः ॥ २ ॥

राजर्षीणां गुणश्रेष्ठस् तपसा चर्षिभिः समः ।
चक्रवर्ति कुले जातः पुरन्दर समो बले ॥ ३ ॥

अहिंसा रतिर क्षुद्रो घृणी सत्य पराक्रमः ।
मुख्यश् चेक्ष्वाकु वंशस्य लक्ष्मीवाँल् लक्ष्मिवर्धनः ॥ ४ ॥

पार्थिव व्यञ्जनैर् युक्तः पृथुश्रीः पार्थिवर्षभः ।
पृथिव्यां चतुरन्तायां विश्रुतः सुखदः सुखी ॥ ५ ॥

तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठस् ताराधिप निभाननः ।
रामो नाम विशेषज्ञः श्रेष्ठः सर्व धनुष्मताम् ॥ ६ ॥

रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य च परन्तपः ॥ ७ ॥

तस्य सत्याभिसन्धस्य वृद्धस्य वचनात् पितुः ।
सभार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्रव्राजितो वनम् ॥ ८ ॥

तेन तत्र महारण्ये मृगयां परिधावता ।
राक्षसा निहताः शूरा बहवः कामरूपिणः ॥ ९ ॥

जनस्थान वधं श्रुत्वा हतौ च खरदूषणौ ।
ततस्त्व मर्षाप हृता जानकी रावणेन तु ॥ १० ॥

वञ्चयित्वा वने रामं मृग रूपेण मायया ।
स मार्गमाणस् तां देवीं रामः सीता मनिन्दिताम् ॥ ११ ॥

आससाद वने मित्रं सुग्रीवं नाम वानरम् ।
ततः स वालिनं हत्वा रामः परपुरञ्जयः ॥ १२ ॥

प्रायच्छत् कपि राज्यं तत् सुग्रीवाय महाबलः ।
सुग्रीवेणापि सन्दिष्टा हरयः काम रूपिणः ॥ १३ ॥

दिक्षु सर्वासु तां देवीं विचिन्वन्ति सहस्रशः ।
अहं सम्पाति वचनाच् छत योजन मायतम् ॥ १४ ॥

अस्या हेतोर् विशालाक्ष्याः सागरं वेगवान्प्लुतः ।
यथारूपां यथावर्णां यथालक्ष्मीं च निश्चिताम् ॥ १५ ॥

अश्रौषं राघवस्याहं सेय मासादिता मया ।
विर रामैव मुक्त्वाऽसौ वाचं वानर पुङ्गवः ॥ १६ ॥

जानकी चापि तच्छ्रुत्वा विस्मयं परमं गता ।
ततः सा वक्र केशान्ता सुकेशी केशसंवृतम् ।
उन्नम्य वदनं भीरुः शिंशुपा वृक्ष मैक्षत ॥ १७ ॥

निशम्य सीता वचनं कपेश्च
दिशश्च सर्वाः प्रदिशश्च वीक्ष्य ।
स्वयं प्रहर्षं परमं जगाम
सर्वात्मना राम मनुस्मरन्ती ॥ १८ ॥

सा तिर्य गूर्ध्वं च तथाप्यधस्तान्
निरी क्षमाणा तमचिन्त्य बुद्धिम् ।
ददर्श पिङ्गाधिपते रमात्यं
वातात्मजं सूर्य मिवोदयस्थम् ॥ १९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

सुन्दरकाण्ड द्वात्रिंशः सर्गः (३२) - सीता हनुमान् दर्शणम्

ततः शाखान्तरे लीनं दृष्ट्वा चलित मानसा ।
वेष्टितार्जुन वस्त्रं तं विद्युत् सङ्घात पिङ्गलम् ॥ १ ॥

सा ददर्श कपिं तत्र प्रश्रितं प्रिय वादिनम् ।
फुल्लाशोकोत् कराभासं तप्तचामी करेक्षणम् ॥ २ ॥

साऽथ दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठं विनीतव दवस्थितम् ।
मैथिली चिन्तयामास विस्मयं परमं गता ।
अहो भीममिदं रूपं वानरस्य दुरासदम् ॥ ३ ॥

दुर्निरीक्ष्य मिति ज्ञात्वा पुनरेव मुमोह सा ।
विललाप भृशं सीता करुणं भय मोहिता ॥ ४ ॥

रामरामेति दुःखार्ता लक्ष्मणेति च भामिनी ।
रुरोद बहुधा सीता मन्दं मन्दस्वरा सती ॥ ५ ॥

सा तं दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठं विनीतव दुपस्थितम् ।
मैथिली चिन्तयामास स्वप्नोऽयमिति भामिनी ॥ ६ ॥

सा वीक्षमाणा पृथु भुग्न वक्त्रं
शाखा मृगेन्द्रस्य यथोक्त कारम् ।
ददर्श पिङ्गाधिपते रमात्यं
वातात्मजं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ॥ ७ ॥

सा तं समीक्ष्यैव भृशं विसञ्ज्ञा
गतासु कल्पेव बभूव सीता ।
चिरेण सञ्ज्ञां प्रतिलभ्य भूयो
विचिन्तयामास विशाल नेत्रा ॥ ८ ॥

स्वप्ने मयाऽयं विकृतोऽद्य दृष्टः
शाखामृगः शास्त्र गणैर् निषिद्धः ।
स्वस्त्यस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
तथा पितुर्मे जनकस्य राज्ञः ॥ ९ ॥

स्वप्नोऽपि नायं न हि मेऽस्ति निद्रा
शोकेन दुःखेन च पीडितायाः ।
सुखं हि मे नास्ति यतोऽस्मि हीना
तेनेन्दु पूर्ण प्रति माननेन ॥ १० ॥

रामेति रामेति सदैव बुद्ध्या
विचिन्त्य वाचा ब्रुवती तमेव ।
तस्यानु रूपां च कथां तमर्थम्
एवं प्रपश्यामि तथा शृणोमि ॥ ११ ॥

अहं हि तस्याद्य मनोभवेन
सम्पीडिता तद्गत सर्व भावा ।
विचिन्तयन्ती सततं तमेव
तथैव पश्यामि तथा शृणोमि ॥ १२ ॥

मनोरथः स्या दिति चिन्तयामि
तथापि बुद्ध्या च वितर्कयामि ।

किं कारणं तस्य हि नास्ति रूपं
सुव्यक्त रूपश्च वदत्ययं माम् ॥ १३ ॥

नमोऽस्तु वाचस्पतये स वज्रिणे
स्वयम्भुवे चैव हुताशनाय च ।
अनेन चोक्तं यदिदं ममाग्रतो
वनौकसा तच्च तथाऽस्तु नान्यथा ॥ १४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

सुन्दरकाण्ड त्रयस्त्रिंशः सर्गः (३३) - ॥ हनूमज्जानकीसंवादोपक्रमः ॥

सोऽवतीर्य द्रुमात् तस्माद् विद्रुम प्रतिमाननः ।
विनीत वेषः कृपणः प्रणिपत्योप सृत्य च ॥ १ ॥

तामब्रवीन् महातेजा हनूमान् मारुतात्मजः ।
शिरस्यञ्जलि माधाय सीतां मधुरया गिरा ॥ २ ॥

का नु पद्म पलाशाक्षि क्लिष्ट कौशेय वासिनि ।
द्रुमस्य शाखा मालम्ब्य तिष्ठसि त्वमनिन्दिते ॥ ३ ॥

किमर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोकजम् ।
पुण्डरीक पलाशाभ्यां विप्रकीर्ण मिवोदकम् ॥ ४ ॥

सुराणा मसुराणां वा नाग गन्धर्व रक्षसाम् ।
यक्षाणां किन्नराणां वा का त्वं भवसि शोभने ॥ ५ ॥

का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा वरानने ।
वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे ॥ ६ ॥

किं नु चन्द्रमसा हीना पतिता विबुधालयात् ।
रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा श्रेष्ठा सर्वगुणान्विता ॥ ७ ॥

का त्वं भवसि कल्याणि त्वमनिन्दितलोचने ।
कोपाद्वा यदि वा मोहाद्भर्तार मसितेक्षणे ॥ ८ ॥

वसिष्ठं कोपयित्वा त्वं नासि कल्याण् यरुन्धती ।
को नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते सुमध्यमे ॥ ९ ॥

अस्माल् लोका दमुं लोकं गतं त्वमनु शोचसि ।
रोदनादति निःश्वासाद् भूमि संस्पर्शना दपि ॥ १० ॥

न त्वां देवीमहं मन्ये राज्ञः सञ्ज्ञाव धारणात् ।
व्यञ्जनानि च ते यानि लक्षणानि च लक्षये ॥ ११ ॥

महिषी भूमि पालस्य राज कन्याऽसि मे मता ।
रावणेन जनस्थानाद् बला दपहृता यदि ॥ १२ ॥

सीता त्वमसि भद्रं ते तन्म माचक्ष्व पृच्छतः ।
यथा हि तव वै दैन्यं रूपं चाप्यति मानुषम् ॥ १३ ॥

तपसा चान्वितो वेषस् त्वं राम महिषी ध्रुवम् ।
सा तस्य वचनं श्रुत्वा राम कीर्तन हर्षिता ॥ १४ ॥

उवाच वाक्यं वैदेही हनुमन्तं द्रुमाश्रितम् ।
पृथिव्यां राज सिंहानां मुख्यस्य विदितात्मनः ॥ १५ ॥

स्नुषा दशरथस् याहं शत्रु सैन्य प्रतापिनः ।
दुहिता जनकस्याहं वैदेहस्य महात्मनः ॥ १६ ॥

सीता च नाम नाम्नाहं भार्या रामस्य धीमतः ।
समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निवेशने ॥ १७ ॥

भुञ्जाना मानुषान् भोगान् सर्व काम समृद्धिनी ।
तत्र त्रयोदशे वर्षे राज्ये नेक्ष्वाकु नन्दनम् ॥ १८ ॥

अभिषेचयितुं राजा सोपाध्यायः प्रचक्रमे ।
तस्मिन्सम्भ्रियमाणे तु राघवस् याभिषेचने ॥ १९ ॥

कैकेयी नाम भर्तारं देवी वचन मब्रवीत् ।
न पिबेयं न खादेयं प्रत्यहं मम भोजनम् ॥ २० ॥

एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभि षिच्यते ।
यत्तदुक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृपति सत्तम ॥ २१ ॥

तच्चेन्न वितथं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ।
स राजा सत्यवाग् देव्या वरदान मनुस्मरन् ॥ २२ ॥

मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूर मप्रियम् ।
ततस्तु स्थविरो राजा सत्ये धर्मे व्यवस्थितः ॥ २३ ॥

ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं रुदन् राज्य मयाचत ।
स पितुर् वचनं श्रीमा नभिषेकात् परं प्रियम् ॥ २४ ॥

मनसा पूर्वमासाद्य वाचा प्रति गृहीतवान् ।
दद्यान्न प्रति गृह्णीयान्न ब्रूयत् किञ्चि दप्रियम् ॥ २५ ॥

अपि जीवित हेतोर्वा रामः सत्य पराक्रमः ।
स विहायोत्तरी याणि महार्हाणि महायशाः ॥ २६ ॥

विसृज्य मनसा राज्यं जनन्यै मां समादिशत् ।
साऽहं तस्याग्रतस् तूर्णं प्रस्थिता वनचारिणी ॥ २७ ॥

न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते ।
प्रागेव तु महाभागः सौमित्रिर् मित्र नन्दनः ॥ २८ ॥

पूर्वजस् यानु यात्रार्थे द्रुम चीरै रलङ्कृतः ।
ते वयं भर्तु रादेशं बहुमान्य दृढव्रताः ॥ २९ ॥

प्रविष्टाः स्म पुरादृष्टं वनं गम् भीर दर्शनम् ।
वसतो दण्डकारण्ये तस्याह ममितौजसः ॥ ३० ॥

रक्षसाऽपहृता भार्या रावणेन दुरात्मना ।
द्वौ मासौ तेन मे कालो जीवितानुग्रहः कृतः ।
ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस्त्यक्ष्यामि जीवितम् ॥ ३१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

सुन्दरकाण्ड चतुस्त्रिंशः सर्गः (३४) - क्षेमवृत्तान्त कथनम्

तस्यास् तद्वचनं श्रुत्वा हनुमान् हरि यूथपः ।
दुःखाद् दुःखाभि भूतायाः सान्त्व मुत्तर मब्रवीत् ॥ १ ॥

अहं रामस्य सन्देशाद् देवि दूतस् तवागतः ।
वैदेहि कुशली रामस् त्वां च कौशल मब्रवीत् ॥ २ ॥

यो ब्राह्म मस्त्रं वेदांश्च वेद वेदविदां वरः ।
स त्वां दाशरथी रामो देवि कौशल मब्रवीत् ॥ ३ ॥

लक्ष्मणश्च महातेजा भर्तुस्तेऽनुचरः प्रियः ।
कृतवान् शोक सन्तप्तः शिरसा तेऽभिवादनम् ॥ ४ ॥

सा तयोः कुशलं देवी निशम्य नरसिंहयोः ।
प्रीति संहृष्ट सर्वाङ्गी हनुमन्त मथाब्रवीत् ॥ ५ ॥

कल्याणी बत गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मा ।
एति जीवन्त मानन्दो नरं वर्ष शतादपि ॥ ६ ॥

तया समागते तस्मिन् प्रति रुत्पादिताऽद्भुता ।
परस्परेण चालापं विश्वस्तौ तौ प्रचक्रतुः ॥ ७ ॥

तस्यास् तद् वचनं श्रुत्वा हनुमान्हरियूथपः ।
सीतायाः शोकदीनायाः समीपमुपचक्रमे ॥ ८ ॥

यथा यथा समीपं स हनुमा नुपसर्पति ।
तथा तथा रावणं सा तं सीता परिशङ्कते ॥ ९ ॥

अहो धिग् दुष्कृत मिदं कथितं हि यदस्य मे ।
रूपान्तर मुपागम्य स एवायं हि रावणः ॥ १० ॥

तामशोकस्य शाखां सा विमुक्त्वा शोक कर्शिता ।
तस्या मेवानवद्याङ्गी धरण्यां समुपाविशत् ॥ ११ ॥

हनुमानपि दुःखार्तां तां दृष्ट्वा भयमोहिताम् ।
अवन्दत महाबाहुस् ततस् तां जनकात्मजाम् ॥ १२ ॥

सा चैनं भयवित्रस्ता भूयो नैवाभ्युदैक्षत ।
तं दृष्ट्वा वन्दमानं तु सीता शशि निभानना ॥ १३ ॥

अब्रवी द्दीर्घ मुच्छ्वस्य वानरं मधुर स्वरा ।
मायां प्रविष्टो मायावी यदि त्वं रावणः स्वयम् ॥ १४ ॥

उत्पादयसि मे भूयः सन्तापं तन्न शोभनम् ।
स्वं परित्यज्य रूपं यः परिव्राजक रूप धृत् ॥ १५ ॥

जनस्थाने मया दृष्टस् त्वं स एवासि रावणः ।
उपवास कृशां दीनां कामरूप निशाचर ॥ १६ ॥

सन्तापयसि मां भूयः सन्तप्तां तन्न शोभनम् ।
अथवा नैतदेवं हि यन्मया परिशङ्कितम् ॥ १७ ॥

मनसो हि मम प्रीतिरुत्पन्ना तव दर्शनात् ।
यदि रामस्य दूतस्त्वमागतो भद्रमस्तु ते ॥ १८ ॥

पृच्छामि त्वां हरिश्रेष्ठ प्रिया रामकथा हि मे ।
गुणात्रामस्य कथय प्रियस्य मम वानर ॥ १९ ॥

चित्तं हरसि मे सौम्य नदीकूलं यथा रयः ।
अहो स्वप्नस्य सुखता याहमेवं चिराहृता ॥ २० ॥

प्रेषितं नाम पश्यामि राघवेण वनौकसम् ।
स्वप्नेऽपि यद्यहं वीरं राघवं सहलक्ष्मणम् ॥ २१ ॥

पश्येयं नावसीदेयं स्वप्नोऽपि मम मत्सरी ।
नाहं स्वप्नमिमं मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् ॥ २२ ॥

न शक्योऽभ्युदयः प्राप्तुं प्राप्तश्चाभ्युदयो मम ।
किं नु स्याच्चित्तमोहोऽयं भवेद्वातगतिस्त्वियम् ॥ २३ ॥

उन्मादजो विकारो वा स्यादियं मृगतृष्णिका ।
अथवा नाय मुन्मादो मोहोऽप्युन्माद लक्षणः ॥ २४ ॥

सम्बुध्ये चाहमात्मानमिमं चापि वनौकसम् ।
इत्येवं बहुधा सीता सम्प्रधार्य बलाबलम् ॥ २५ ॥

रक्षसां कामरूप त्वान् मेने तं राक्षसाधिपम् ।
एतां बुद्धिं तदा कृत्वा सीता सा तनुमध्यमा ॥ २६ ॥

न प्रतिव्याजहाराथ वानरं जनकात्मजा ।
सीतायाश् चिन्तितं बुद्ध्वा हनुमान् मारुतात्मजः ॥ २७ ॥

श्रोत्रानु कूलैर् वचनैस् तदा तां सम्प्रहर्षयत् ।
आदित्य इव तेजस्वी लोक कान्तः शशी यथा ॥ २८ ॥

राजा सर्वस्य लोकस्य देवो वैश्रवणो यथा ।
विक्रमेणोप पन्नश्च यथा विष्णुर् महायशाः ॥ २९ ॥

सत्यवादी मधुरवाग् देवो वाचस्पतिर् यथा ।
रूपवान् सुभगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान् ॥ ३० ॥

स्थान क्रोधः प्रहर्ता च श्रेष्ठो लोके महारथः ।
बाहुच्छाया मवष्टब्धो यस्य लोको महात्मनः ॥ ३१ ॥

अपकृष् याश्रम पदान् मृग रूपेण राघवम् ।
शून्ये येनापनीतासि तस्य द्रक्ष्यसि यत्फलम् ॥ ३२ ॥

न चिराद्रावणं सङ्ख्ये यो वधिष्यति वीर्यवान् ।
रोष प्रमुक्तै रिषुभिर् ज्वलद्भि रिव पावकैः ॥ ३३ ॥

तेनाहं प्रेषितो दूतस् त्वत् सकाश मिहागतः ।
त्वद् वियोगेन दुःखार्तः स त्वां कौशल मब्रवीत् ॥ ३४ ॥

लक्ष्मणश्च महातेजाः सुमित्रानन्द वर्धनः ।
अभिवाद्य महाबाहुः स त्वां कौशल मब्रवीत् ॥ ३५ ॥

रामस्य च सखा देवि सुग्रीवो नाम वानरः ।
राजा वानर मुख्यानां स त्वां कौशल मब्रवीत् ॥ ३६ ॥

नित्यं स्मरति रामस्त्वां ससुग्रीवः सलक्ष्मणः ।
दिष्ट्या जीवसि वैदेहि राक्षसी वश मागता ॥ ३७ ॥

न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं लक्ष्मणं च महाबलम् ।
मध्ये वानर कोटीनां सुग्रीवं चामि तौजसम् ॥ ३८ ॥

अहं सुग्रीव सचिवो हनुमान् नाम वानरः ।
प्रविष्टो नगरीं लङ्कां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥ ३९ ॥

कृत्वा मूर्ध्नि पदन्यासं रावणस्य दुरात्मनः ।
त्वां द्रष्टु मुपयातोऽहं समाश्रित्य पराक्रमम् ॥ ४० ॥

नाहमस्मि तथा देवि यथा मामव गच्छसि ।
विशङ्का त्यज्यता मेषा श्रद्धत्स्व वदतो मम ॥ ४१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

सुन्दरकाण्ड पञ्चत्रिंशः सर्गः (३५) - ॥ विश्वासोत्पादनम् ॥

तां तु रामकथां श्रुत्वा वैदेही वानरर्षभात् ।
उवाच वचनं सान्त्व मिदं मधुरया गिरा ॥ १ ॥

क्व ते रामेण संसर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ।
वानराणां नराणां च कथमासीत् समागमः ॥ २ ॥

यानि रामस्य लिङ्गानि लक्ष्मणस्य च वानर ।
तानि भूयः समाचक्ष्व न मां शोकः समाविशेत् ॥ ३ ॥

कीदृशं तस्य संस्थानं रूपं रामस्य कीदृशम् ।
कथमूरू कथं बाहू लक्ष्मणस्य च शंस मे ॥ ४ ॥

एवमुक्तस्तु वैदेह्या हनुमान् मारुतात्मजः ।
ततो रामं यथातत्त्व माख्यातु मुपचक्रमे ॥ ५ ॥

जानन्ती बत दिष्ट्या मां वैदेहि परिपृच्छसि ।
भर्तुः कमल पत्राक्षि संस्थानं लक्ष्मणस्य च ॥ ६ ॥

यानि रामस्य चिह्नानि लक्ष्मणस्य च यानि वै ।
लक्षितानि विशालाक्षि वदतः शृणु तानि मे ॥ ७ ॥

रामः कमल पत्राक्षः सर्व सत्त्व मनोहरः ।
रूप दाक्षिण्य सम्पन्नः प्रसूतो जनकात्मजे ॥ ८ ॥

तेजसादित्य सङ्काशः क्षमया पृथिवी समः ।
बृहस्पति समो बुद्ध्या यशसा वासवोपमः ॥ ९ ॥

रक्षिता जीवलोकस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।
रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य धर्मस्य च परन्तपः ॥ १० ॥

रामो भामिनि लोकस्य चातुर् वर्ण्यस्य रक्षिता ।
मर्यादानां च लोकस्य कर्ता कारयिता च सः ॥ ११ ॥

अर्चिष्मा नर्चितो नित्यं ब्रह्मचर्य व्रते स्थितः ।
साधूना मुपकारज्ञः प्रचारज्ञश्च कर्मणाम् ॥ १२ ॥

राजविद्या विनीतश्च ब्राह्मणाना मुपासिता ।
श्रुतवान् शील सम्पन्नो विनीतश्च परन्तपः ॥ १३ ॥

यजुर्वेद विनीतश्च वेदविद्भिः सुपूजितः ।
धनुर्वेदे च वेदेषु वेदाङ्गेषु च निष्ठितः ॥ १४ ॥

विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवः शुभाननः ।
गूढजत्रुः सुताम्राक्षो रामो देवि जनैः श्रुतः ॥ १५ ॥

दुन्दुभिस्वन निर्घोषः स्निग्ध वर्णः प्रतापवान् ।
समः सम विभक्ताङ्गो वर्णं श्यामं समाश्रितः ॥ १६ ॥

त्रिस्थिरस् त्रिप्रलम्बश्च त्रिसमस् त्रिषु चोन्नतः ।
त्रिताम्रस् त्रिषु च स्निग्धो गम्भीरस् त्रिषु नित्यशः ॥ १७ ॥

त्रिवलीमांस् त्रयंवनतश् चतुर्व्यङ्गस् त्रीशीर्षवान् ।
चतुष्कलश् चतुर्लेखश् चतुष्किष्कुश् चतुःसमः ॥ १८ ॥

चतुर्दश सम द्वन्द्वश् चतुर्दंष्ट्रश् चतुर्गतिः ।
महोष्ठहनु नासश्च पञ्च स्निग्धोऽष्ट वंशवान् ॥ १९ ॥

दशपद्मो दशबृहत् त्रिभिर् व्याप्तो द्वि शुक्लवान् ।
षडुन्नतो नवतनुस् त्रिभिर् व्याप्नोति राघवः ॥ २० ॥

सत्य धर्मपरः श्रीमान् सङ्ग्र हानुग्रहे रतः ।
देशकाल विभागज्ञः सर्वलोक प्रियंवदः ॥ २१ ॥

भ्राता च तस्य द्वैमात्रः सौमित्रि रपराजितः ।
अनुरागेण रूपेण गुणैश्चैव तथाविधः ॥ २२ ॥

तावुभौ नर शार्दूलौ त्वद्दर्शन समुत्सुकौ ।
विचिन्वन्तौ महीं कृत्स्ना मस्माभिरभि सङ्गतौ ॥ २३ ॥

त्वामेव मार्गमाणौ तौ विचरन्तौ वसुन्धराम् ।
ददर्शतुर् मृगपतिं पूर्वजेना वरोपितम् ॥ २४ ॥

ऋश्यमूकस्य पृष्ठे तु बहुपादप सङ्कुले ।
भ्रातुर् भायार्त मासीनं सुग्रीवं प्रिय दर्शनम् ॥ २५ ॥

वयं तु हरिराजं तं सुग्रीवं सत्य सङ्गरम् ।
परिचर्यास्महे राज्यात् पूर्वजेना वरोपितम् ॥ २६ ॥

ततस्तौ चीर वसनौ धनुःप्रवर पाणिनौ ।
ऋश्यमूकस्य शैलस्य रम्यं देश मुपागतौ ॥ २७ ॥

स तौ दृष्ट्वा नर व्याघ्रौ धन्विनौ वानरर्षभः ।
अवप्लुतो गिरेस् तस्य शिखरं भय मोहितः ॥ २८ ॥

ततः स शिखरे तस्मिन् वानरेन्द्रो व्यवस्थितः ।
तयोः समीपं मामेव प्रेषयामास सत्वरम् ॥ २९ ॥

तावहं पुरुष व्याघ्रौ सुग्रीव वचनात् प्रभू ।
रूप लक्षण सम्पन्नौ कृताञ्जलि रुपस्थितः ॥ ३० ॥

तौ परिज्ञात तत्त्वार्थौ मया प्रीति समन्वितौ ।
पृष्ठ मारोप्य तं देशं प्रापितौ पुरुषर्षभौ ॥ ३१ ॥

निवेदितौ च तत्त्वेन सुग्रीवाय महात्मने ।
तयो रन्योन्य संलापाद् भृशं प्रीतिरजायत ॥ ३२ ॥

ततस्तौ प्रीति सम्पन्नौ हरीश्वर नरेश्वरौ ।
परस्पर कृताश्वासौ कथया पूर्व वृत्तया ॥ ३३ ॥

तं ततः सान्त्वयामास सुग्रीवं लक्ष्मणाग्रजः ।
स्त्रीहेतोर् वालिना भ्रात्रा निरस्त मुरु तेजसा ॥ ३४ ॥

ततस्त्वन् नाशजं शोकं रामस् याक्लिष्ट कर्मणः ।
लक्ष्मणो वानरेन्द्राय सुग्रीवाय न्यवेदयत् ॥ ३५ ॥

स श्रुत्वा वानरेन्द्रस्तु लक्ष्मणेने रितं वचः ।
तदासीन् निष्प्रभोऽत्यर्थं ग्रह ग्रस्त इवांशुमान् ॥ ३६ ॥

ततस्त्वद् गात्र शोभीनि रक्षसा ह्रियमाणया ।
यान्याभरण जालानि पातितानि महीतले ॥ ३७ ॥

तानि सर्वाणि रामाय आनीय हरि यूथपाः ।
संहृष्टा दर्शयामासुर् गतिं तु न विदुस्तव ॥ ३८ ॥

तानि रामाय दत्तानि मयैवोप हृतानि च ।
स्वनवन्त्यव कीर्णानि तस्मिन् विगत चेतसि ॥ ३९ ॥

तान्यङ्के दर्शनीयानि कृत्वा बहुविधं तव ।
तेन देव प्रकाशेन देवेन परिदेवितम् ॥ ४० ॥

पश्यतस्तानि रुदतस् ताम्यतश्च पुनः पुनः ।
प्रादीपयन् दाशरथेस् तानि शोकहुताशनम् ॥ ४१ ॥

शयितं च चिरं तेन दुःखार्तेन महात्मना ।
मयाऽपि विविधै र्वाक्यैः कृच्छ्रा दुत्थापितः पुनः ॥ ४२ ॥

तानि दृष्ट्वा महार्हाणि दर्शयित्वा मुहुर्मुहुः ।
राघवः सहसौमित्रिः सुग्रीवे सं न्यवेदयत् ॥ ४३ ॥

स तवादर्शना दार्ये राघवः परितप्यते ।
महता ज्वलता नित्य मग्नि नेवाग्नि पर्वतः ॥ ४४ ॥

त्वत् कृते तमनिद्रा च शोकश् चिन्ता च राघवम् ।
तापयन्ति महात्मान मग्न्य गार मिवाग्नयः ॥ ४५ ॥

तवादर्शन शोकेन राघवः परिचाल्यते ।
महता भूमि कम्पेन महानिव शिलोच्चयः ॥ ४६ ॥

काननानि सुरम्याणि नदीः प्रस्रवणानि च ।
चरन्न रति माप्नोति त्वा मपश्यन् नृपात्मजे ॥ ४७ ॥

स त्वां मनुज शार्दूलः क्षिप्रं प्राप्स्यति राघवः ।
समित्र बान्धवं हत्वा रावणं जनकात्मजे ॥ ४८ ॥

सहितौ राम सुग्रीवा वुभाव कुरुतां तदा ।
समयं वालिनं हन्तुं तव चान्वेषणं तथा ॥ ४९ ॥

ततस् ताभ्यां कुमाराभ्यां वीराभ्यां स हरीश्वरः ।
किष्किन्धां समुपागम्य वाली युद्धे निपातितः ॥ ५० ॥

ततो निहत्य तरसा रामो वालिन माहवे ।
सर्वर्क्ष हरिसङ्घानां सुग्रीव मकरोत् पतिम् ॥ ५१ ॥

राम सुग्रीवयो रैक्यं देव्येवं समजायत ।
हनुमन्तं च मां विद्धि तयोर्दूत मिहागतम् ॥ ५२ ॥

स्वराज्यं प्राप्य सुग्रीवः समानीय हरीश्वरान् ।
त्वदर्थं प्रेषयामास दिशो दश महाबलान् ॥ ५३ ॥

आदिष्टा वानरेन्द्रेण सुग्रीवेण महौजसा ।
अद्रिराज प्रतीकाशाः सर्वतः प्रस्थिता महीम् ॥ ५४ ॥

ततस्तु मार्गमाणा वै सुग्रीव वचनातुराः ।
चरन्ति वसुधां कृत्स्नां वयमन्ये च वानराः ॥ ५५ ॥

अङ्गदो नाम लक्ष्मीवान् वालिसूनुर् महाबलः ।
प्रस्थितः कपि शार्दूलस् भागबलसंवृतः ॥ ५६ ॥

तेषां नो विप्र नष्टानां विन्ध्ये पर्वत सत्तमे ।
भृशं शोक परीताना महोरात्र गणा गताः ॥ ५७ ॥

ते वयं कार्य नैराश्यात् कालस् यातिक्रमेण च ।
भयाच्च कपिराजस्य प्राणांस् त्यक्तुं व्यवस्थिताः ॥ ५८ ॥

विचित्य वन दुर्गाणि गिरि प्रस्रवणानि च ।
अनासाद्य पदं देव्याः प्राणांस् त्यक्तुं समुद्यताः ॥ ५९ ॥

दृष्ट्वा प्रायोपविष्टांश्च सर्वान् वानर पुङ्गवान् ।
भृशं शोकार्णवे मग्नः पर्य देव यदङ्गदः ॥ ६० ॥

तव नाशं च वैदेहि वालिनश्च तथा वधम् ।
प्रायोपवेश मस्माकं मरणं च जटायुषः ॥ ६१ ॥

तेषां नः स्वामि सन्देशान् निराशानां मुमूर्षताम् ।
कार्य हेतो रिवायातः शकुनिर् वीर्यवान् महान् ॥ ६२ ॥

गृध्र राजस्य सोदर्यः सम्पातिर् नाम गृध्रराट् ।
श्रुत्वा भ्रातृ वधं कोपा दिदं वचन मब्रवीत् ॥ ६३ ॥

यवीयान् केन मे भ्राता हतः क्व च निपातितः ।
एतदाख्यातु मिच्छामि भवद्भिर् वानरोत्तमाः ॥ ६४ ॥

अङ्गदो कथयत्तस्य जनस्थाने महद्वधम् ।
रक्षसा भीमरूपेण त्वामुद्दिश्य यथा तथम् ॥ ६५ ॥

जटायुषो वधं श्रुत्वा दुःखितः सोऽरुणात्मजः ।
त्वामाह स वरारोहे वसन्तीं रावणालये ॥ ६६ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सम्पातेः प्रीति वर्धनम् ।
अङ्गद प्रमुखास् तूर्णं ततः सम्प्रस्थिता वयम् ॥ ६७ ॥

विन्ध्या दुत्थाय सम्प्राप्ताः सागरस्यान्त मुत्तरम् ।
त्वद्दर्शन कृतोत्साहा हृष्टास् तुष्टाः प्लवङ्गमाः ॥ ६८ ॥

अङ्गद प्रमुखाः सर्वे वेलोपान्त मुपस्थिताः ।
चिन्तां जग्मुः पुनर् भीतास् त्वद् दर्शन समुत्सुकाः ॥ ६९ ॥

अथाऽहं हरि सैन्यस्य सागरं प्रेक्ष्य सीदतः ।
व्यवधूय भयं तीव्रं योजनानां शतं प्लुतः ॥ ७० ॥

लङ्का चापि मया रात्रौ प्रविष्टा राक्षसाकुला ।
रावणश्च मया दृष्टस् त्वंच शोक परिप्लुता ॥ ७१ ॥

एतत्ते सर्व माख्यातं यथावृत्त मनिन्दिते ।
अभिभाषस्व मां देवि दूतो दाशरथे रहम् ॥ ७२ ॥

तं मां रामकृतोद्योगं त्वन् निमित्त मिहागतम् ।
सुग्रीव सचिवं देवि बुध्यस्व पवनात्मजम् ॥ ७३ ॥

कुशली तव काकुत्स्थः सर्व शस्त्र भृतां वरः ।
गुरो राराधने युक्तो लक्ष्मणश्च सुलक्षणः ॥ ७४ ॥

तस्य वीर्यवतो देवि भर्तुस् तव हिते रतः ।
अहमेकस्तु सम्प्राप्तः सुग्रीव वचनादिह ॥ ७५ ॥

मयेय मसहायेन चरता काम रूपिणा ।
दक्षिणा दिगनु क्रान्ता त्वन्मार्ग विचयैषिणा ॥ ७६ ॥

दिष्ट्याहं हरिसैन्यानां त्वन्नाश मनुशोचताम् ।
अपनेष्यामि सन्तापं तवाभिग मशंसनात् ॥ ७७ ॥

दिष्ट्या हि मम न व्यर्थं देवि सागर लङ्घनम् ।
प्राप्स्याम् यहमिदं दिष्ट्या त्वद् दर्शन कृतं यशः ॥ ७८ ॥

राघवश्च महावीर्यः क्षिप्रं त्वामभि पत्स्यते ।
समित्र बान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाधिपम् ॥ ७९ ॥

माल्यवान् नाम वैदेहि गिरीणा मुत्तमो गिरिः ।
ततो गच्छति गोकर्णं पर्वतं केसरी हरिः ॥ ८० ॥

स च देवर्षिभिर् दिष्टः पिता मम महाकपिः ।
तीर्थे नदीपतेः पुण्ये शम्ब सादन मुद्धरत् ॥ ८१ ॥

तस्याहं हरिणः क्षेत्रे जातो वातेन मैथिलि ।
हनुमानिति विख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ॥ ८२ ॥

विश्वासार्थं तु वैदेहि भर्तुरुक्ता मया गुणाः ।
अचिराद् राघवो देवि त्वामितो नयितानघे ॥ ८३ ॥

एवं विश्वासिता सीता हेतुभिः शोक कर्शिता ।
उपपन्नै रभिज्ञानैर् दूतं तमव गच्छति ॥ ८४ ॥

अतुलं च गता हर्षं प्रहर्षेण च जानकी ।
नेत्राभ्यां वक्र पक्ष्मभ्यां मुमोचानन्दजं जलम् ॥ ८५ ॥

चारु तद्वदनं तस्यास् ताम्र शुक्लाय तेक्षणम् ।
अशोभत विशालाक्ष्या राहुमुक्त इवोडुराट् ॥ ८६ ॥

हनुमन्तं कपिं व्यक्तं मन्यते नान्यथेति सा ।
अथोवाच हनूमांस्ता मुत्तरं प्रियदर्शनाम् ॥ ८७ ॥

एतत्ते सर्व माख्यातं समाश्वसिहि मैथिलि ।
किं करोमि कथं वा ते रोचते प्रतियाम्यहम् ॥ ८८ ॥

हतेऽसुरे सम्यति शम्ब सादने
कपि प्रवीरेण महर्षि चोदनात् ।
ततोऽस्मि वायु प्रभवो हि मैथिलि
प्रभावतस् तत् प्रतिमश्च वानरः ॥ ८९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

सुन्दरकाण्ड षट्त्रिंशः सर्गः(३६) - ॥ अङ्गुलीयकप्रदानम् ॥

भूय एव महातेजा हनुमान् मारुतात्मजः ।
अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं सीता प्रत्यय कारणात् ॥ १ ॥

वानरोऽहं महाभागे दूतो रामस्य धीमतः ।
राम नामाङ्कितं चेदं पश्य देव्यङ्गुलीयकम् ॥ २ ॥

प्रत्ययार्थं तवानीतं तेन दत्तं महात्मना ।
समाश्वसिहि भद्रं ते क्षीण दुःख फला ह्यसि ॥ ३ ॥

गृहीत्वा प्रेक्षमाणा सा भर्तुः कर विभूषणम् ।
भर्तारमिव सम्प्राप्ता जानकी मुदिताऽभवत् ॥ ४ ॥

चारु तद् वदनं तस्यास् ताम्र शुक्लाय तेक्षणम् ।
अशोभत विशालाक्ष्या राहु मुक्त इवोडुराट् ॥ ५ ॥

ततः सा ह्रीमती बाला भर्तृ सन्देश हर्षिता ।
परितुष्टा प्रियं कृत्वा प्रशशंस महाकपिम् ॥ ६ ॥

विक्रान्तस् त्वं समर्थस्त्वं प्राज्ञस्त्वं वानरोत्तम ।
येनेदं राक्षसपदं त्वयैकेन प्रधर्षितम् ॥ ७ ॥

शत योजन विस्तीर्णः सागरो मकरालयः ।
विक्रम श्लाघनीयेन क्रमता गोष्पदीकृतः ॥ ८ ॥

न हि त्वां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ ।
यस्य ते नास्ति सन्त्रासो रावणान्नापि सम्भ्रमः ॥ ९ ॥

अर्हसे च कपि श्रेष्ठ मया समभिभाषितुम् ।
यद्यसि प्रेषितस् तेन रामेण विदितात्मना ॥ १० ॥

प्रेषयिष्यति दुर्धर्षो रामो न ह्यपरी क्षितम् ।
पराक्रम मविज्ञाय मत् सकाशं विशेषतः ॥ ११ ॥

दिष्ट्या स कुशली रामो धर्मात्मा सत्य सङ्गरः ।
लक्ष्मणश्च महातेजाः सुमित्रा नन्द वर्धनः ॥ १२ ॥

कुशली यदि काकुत्स्थः किं नु सागर मेखलाम् ।
महीं दहति कोपेन युगान्ताग्नि रिवोत्थितः ॥ १३ ॥

अथवा शक्तिमन्तौ तौ सुराणामपि निग्रहे ।
ममैव तु न दुःखा नामस्ति मन्ये विपर्ययः ॥ १४ ॥

कच्चिन्न व्यथितो रामः कच्चिन्न परितप्यते ।
उत्तराणि च कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः ॥ १५ ॥

कच्चिन्न दीनः सम्भ्रान्तः कार्येषु च न मुह्यति ।
कच्चित् पुरुष कार्याणि कुरुते नृपतेः सुतः ॥ १६ ॥

द्विविधं त्रिविधोपाय मुपायमपि सेवते ।
विजिगीषुः सुहृत् कच्चिन् मित्रेषु च परन्तपः ॥ १७ ॥

कच्चिन् मित्राणि लभते मित्रैश् चाप्यभि गम्यते ।
कच्चित् कल्याण मित्रश्च मित्रैश् चापि पुरस्कृतः ॥ १८ ॥

कच्चिदाशास्ति देवानां प्रसादं पार्थिवात्मजः ।
कच्चित् पुरुषकारं च दैवं च प्रतिपद्यते ॥ १९ ॥

कच्चिन्न विगत स्नेहः विवासान् मयि राघवः ।
कच्चिन्मां व्यसना दस्मान् मोक्षयिष्यति वानर ॥ २० ॥

सुखाना मुचितो नित्य मसुखाना मनूचितः ।
दुःख मुत्तर मासाद्य कच्चिद्रामो न सीदति ॥ २१ ॥

कौसल्यायास् तथा कच्चित् सुमित्रायास् तथैव च ।
अभीक्ष्णं श्रूयते कच्चित् कुशलं भरतस्य च ॥ २२ ॥

मन्निमित्तेन मानार्हः कच्चिच् छोकेन राघवः ।
कच्चिन् नान्यमना रामः कच्चिन्मां तारयिष्यति ॥ २३ ॥

कच्चि दक्षौहिणीं भीमां भरतो भ्रातृ वत्सलः ।
ध्वजिनीं मन्त्रिभिर् गुप्तां प्रेषयिष्यति मत् कृते ॥ २४ ॥

वानराधिपतिः श्रीमान् सुग्रीवः कच्चिदेष्यति ।
मत्कृते हरिभि र्वीरैर् वृतो दन्त नखायुधैः ॥ २५ ॥

कच्चिच्च लक्ष्मणः शूरः सुमित्रानन्द वर्धनः ।
अस्त्र विच्छर जालेन राक्षसान् विधमिष्यति ॥ २६ ॥

रौद्रेण कच्चिदस्त्रेण ज्वलता निहतं रणे ।
द्रक्ष्याम् यल्पेन कालेन रावणं ससुहृज् जनम् ॥ २७ ॥

कच्चिन्न तद्धेम समान वर्णं
तस्याननं पद्म समान गन्धि ।
मया विना शुष्यति शोक दीनं
जलक्षये पद्म मिवातपेन ॥ २८ ॥

धर्मापदेशात् त्यजतश्च राज्यं
मां चाप्यरण्यं नयतः पदातिम् ।
नासीद् यथा यस्य न भीर्न शोकः
कच्चित् स धैर्यं हृदये करोति ॥ २९ ॥

न चास्य माता न पिता च नान्यः
स्नेहाद् विशिष्टोऽस्ति मया समो वा ।
तावत्त्वहं दूत जिजीविषेयं
यावत् प्रवृत्तिं शृणुयां प्रियस्य ॥ ३० ॥

इतीव देवी वचनं महार्थं
तं वानरेन्द्रं मधुरार्थ मुक्त्वा ।
श्रोतुं पुनस्तस्य वचोऽभिरामं
रामार्थयुक्तं विरराम रामा ॥ ३१ ॥

सीताया वचनं श्रुत्वा मारुतिर् भीम विक्रमः ।
शिरस् यञ्जलि माधाय वाक्य मुत्तर मब्रवीत् ॥ ३२ ॥

न त्वामिहस्थां जानीते रामः कमल लोचने ।
तेन त्वां नानयत्याशु शचीमिव पुरन्दरः ॥ ३३ ॥

श्रुत्वैव तु वचो मह्यं क्षिप्रमेष्यति राघवः ।
चमूं प्रकर्षन् महतीं हर्यृक्ष गण संकुलाम् ॥ ३४ ॥

विष्टम्भयित्वा बाणौघै रक्षोभ्यं वरुणालयम् ।
करिष्यति पुरीं लङ्कां काकुत्स्थः शान्त राक्षसाम् ॥ ३५ ॥

तत्र यद्यन्तरा मृत्युर् यदि देवाः सहासुराः ।
स्थास्यन्ति पथि रामस्य स तानपि वधिष्यति ॥ ३६ ॥

तवादर्शनजे नार्ये शोकेन स परिप्लुतः ।
न शर्म लभते रामः सिंहार्दित इव द्विपः ॥ ३७ ॥

मलयेन च विन्ध्येन मेरुणा मन्दरेण च ।
दर्दुरेण च ते देवि शपे मूलफलेन च ॥ ३८ ॥

यथा सुनयनं वल्गु बिम्बोष्ठं चारु कुण्डलम् ।
मुखं द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्णचन्द्र मिवोदितम् ॥ ३९ ॥

क्षिप्रं द्रक्ष्यसि वैदेहि रामं प्रस्रवणे गिरौ ।
शतक्रतु मिवासीनं नाकपृष्ठस्य मूर्धनि ॥ ४० ॥

न मांसं राघवो भुङ्क्ते न चापि मधु सेवते ।
वन्यं सुविहितं नित्यं भक्तमश्नाति पञ्चमम् ॥ ४१ ॥

नैव दंशान्न मशकान्न कीटान्न सरीसृपान् ।
राघवोऽपनयेद् गात्रात् त्वद्गते नान्तरात्मना ॥ ४२ ॥

नित्यं ध्यानपरो रामो नित्यं शोकपरायणः ।
नान्यच्चिन्तयते किञ्चित्स तु कामवशं गतः ॥ ४३ ॥

अनिद्रः सततं रामः सुप्तोऽपि च नरोत्तमः ।
सीतेति मधुरां वाणीं व्याहरन् प्रति बुध्यते ॥ ४४ ॥

दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वा यद्वान्यत् सुमनोहरम् ।
बहुशो हा प्रियेत्येवं श्वसंस्त्वा मभिभाषते ॥ ४५ ॥

स देवि नित्यं परितप्यमानः
त्वामेव सीतेत्यभि भाषमाणः ।
धृत व्रतो राजसुतो महात्मा
तवैव लाभाय कृत प्रयत्नः ॥ ४६ ॥

सा राम संकीर्तन वीतशोका
रामस्य शोकेन समान शोका ।
शरन् मुखे साम्बुद शेष चन्द्रा
निशेव वैदेह सुता बभूव ॥ ४७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

सुन्दरकाण्ड सप्तत्रिंशः सर्गः (३७) - विश्वरूप दर्शनम्

सीता तद्वचनं श्रुत्वा पूर्णचन्द्र निभानना ।
हनूमन्त मुवाचेदं धर्मार्थ सहितं वचः ॥ १ ॥

अमृतं विषसंसृष्टं त्वया वानर भाषितम् ।
यच्च नान्यमना रामो यच्च शोक परायणः ॥ २ ॥

ऐश्वर्ये वा सुविस्तीर्णे व्यसने वा सुदारुणे ।
रज्ज्वेव पुरुषं बद्ध्वा कृतान्तः परिकर्षति ॥ ३ ॥

विधिर्नूनमसंहार्यः प्राणिनां प्लवगोत्तम ।
सौमित्रिं मां च रामं च व्यसनैः पश्य मोहितान् ॥ ४ ॥

शोकस्यास्य कदा पारं राघवोऽधिगमिष्यति ।
प्लवमानः परिश्रान्तो हतनौः सागरे यथा ॥ ५ ॥

राक्षसानां वधं कृत्वा सूदयित्वा च रावणम् ।
लङ्का मुन्मूलितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥ ६ ॥

स वाच्यः सन्त्वरस्वेति यावदेव न पूर्यते ।
अयं संवत्सरः कालस् तावद्धि मम जीवितम् ॥ ७ ॥

वर्तते दशमो मासो द्वौ तु शेषौ प्लवङ्गम ।
रावणेन नृशंसेन समयो यः कृतो मम ॥ ८ ॥

विभीषणेन च भ्रात्रा मम निर्यातनं प्रति ।
अनुनीतः प्रयत्नेन न च तत्कुरुते मतिम् ॥ ९ ॥

मम प्रति प्रदानं हि रावणस्य न रोचते ।
रावणं मार्गते सङ्ख्ये मृत्युः कालवशं गतम् ॥ १० ॥

ज्येष्ठा कन्यानला नाम विभीषणसुता कपे ।
तया ममेदमाख्यातं मात्रा प्रहितया स्वयम् ॥ ११ ॥

आसंशेयं हरिश्रेष्ठ क्षिप्रं मां प्राप्स्यते पतिः ।
अन्तरात्मा हि मे शुद्धस् तस्मिंश्च बहवो गुणाः ॥ १२ ॥

उत्साहः पौरुषं सत्त्व मानृशंस्यं कृतज्ञता ।
विक्रमश्च प्रभावश्च सन्ति वानर राघवे ॥ १३ ॥

चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां जघान यः ।
जनस्थाने विना भ्रात्रा शत्रुः कस्तस्य नोद्विजेत् ॥ १४ ॥

न स शक्यस् तुलयितुं व्यसनैः पुरुषर्षभः ।
अहं तस्य प्रभावज्ञा शक्रस्येव पुलोमजा ॥ १५ ॥

शर जालांशुमान्ञ् छूरः कपे राम दिवाकरः ।
शत्रु रक्षोमयं तोय मुपशोषं नयिष्यति ॥ १६ ॥

इति सञ्जल्पमानां तां रामार्थे शोक कर्शिताम् ।
अश्रु सम्पूर्ण नयना मुवाच वचनं कपिः ॥ १७ ॥

श्रुत्वैव तु वचो मह्यं क्षिप्र मेष्यति राघवः ।
चमूं प्रकर्षन् महतीं हर्यृक्ष गण संकुलाम् ॥ १८ ॥

अथवा मोचयिष्यामि त्वामद्यैव वरानने ।
अस्माद् दुःखा दुपारोह मम पृष्ठ मनिन्दिते ॥ १९ ॥

त्वां तु पृष्ठगतां कृत्वा सन्तरिष्यामि सागरम् ।
शक्तिरस्ति हि मे वोढुं लङ्कामपि स रावणाम् ॥ २० ॥

अहं प्रस्रवणस्थाय राघवा याद्य मैथिलि ।
प्रापयिष्यामि शक्राय हव्यं हुत मिवानलः ॥ २१ ॥

द्रक्ष्यस् यद्यैव वैदेहि राघवं सहल क्ष्मणम् ।
व्यवसाय समायुक्तं विष्णुं दैत्य वधे यथा ॥ २२ ॥

त्वद्दर्शन कृतोत्साह माश्रमस्थं महाबलम् ।
पुरन्दर मिवासीनं नाकराजस्य मूर्धनि ॥ २३ ॥

पृष्ठ मारोह मे देवि मा विकाङ्क्षस्व शोभने ।
योग मन्विच्छ रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ॥ २४ ॥

कथयन्तीव चन्द्रेण सूर्येण च महार्चिषा ।
मत्पृष्ठ मधिरुह्य त्वं तराकाश महार्णवौ ॥ २५ ॥

न हि मे सम्प्रयातस्य त्वामितो नयतोऽङ्गने ।
अनुगन्तुं गतिं शक्ताः सर्वे लङ्का निवासिनः ॥ २६ ॥

यथैवाह मिह प्राप्तस् तथैवाह मसंशयम् ।
यास्यामि पश्य वैदेहि त्वामुद्यम्य विहायसम् ॥ २७ ॥

मैथिली तु हरिश्रेष्ठाच् छ्रुत्वा वचन मद्भुतम् ।
हर्ष विस्मित सर्वाङ्गी हनुमन्त मथाब्रवीत् ॥ २८ ॥

हनुमन् दूर मध्वानं कथं मां वोढु मिच्छसि ।
तदेव खलु ते मन्ये कपित्वं हरि यूथप ॥ २९ ॥

कथं वाल्प शरीरस्त्वं मामितो नेतु मिच्छसि ।
सकाशं मानवेन्द्रस्य भर्तुर्मे प्लवगर्षभ ॥ ३० ॥

सीताया वचनं श्रुत्वा हनुमान् मारुतात्मजः ।
चिन्तयामास लक्ष्मीवान् नवं परिभवं कृतम् ॥ ३१ ॥

न मे जानाति सत्त्वं वा प्रभावं वाऽसितेक्षणा ।
तस्मात्पश्यतु वैदेही यद्रूपं मम कामतः ॥ ३२ ॥

इति सञ्चिन्त्य हनुमांस् तदा प्लवग सत्तमः ।
दर्शयामास वैदेह्याः स्वरूप मरिमर्दनः ॥ ३३ ॥

स तस्मात् पादपाद् धीमा नाप्लुत्य प्लवगर्षभः ।
ततो वर्धितु मारेभे सीता प्रत्यय कारणात् ॥ ३४ ॥

मेरु मन्दर सङ्काशो बभौ दीप्तानल प्रभः ।
अग्रतो व्यवतस्थे च सीताया वानरोत्तमः ॥ ३५ ॥

हरिः पर्वत सङ्काशस् ताम्र वक्त्रो महाबलः ।
वज्र दंष्ट्र नखो भीमो वैदेही मिद मब्रवीत् ॥ ३६ ॥

सपर्वत वनोद्देशां साट्ट प्राकार तोरणाम् ।
लङ्कामिमां सनाथां वा नयितुं शक्ति रस्ति मे ॥ ३७ ॥

तदवस्थाप्यतां बुद्धि रलं देवि विकाङ्क्षया ।
विशोकं कुरु वैदेहि राघवं सह लक्ष्मणम् ॥ ३८ ॥

तं दृष्ट्वा भीम सङ्काश मुवाच जनकात्मजा ।
पद्म पत्र विशालाक्षी मारुतस् यौरसं सुतम् ॥ ३९ ॥

तव सत्त्वं बलं चैव विजानामि महाकपे ।
वायोरिव गतिं चापि तेजश् चाग्ने रिवाद्भुतम् ॥ ४० ॥

प्राकृतोऽन्यः कथं चेमां भूमि मागन्तु मर्हति ।
उदधे रप्रमेयस्य पारं वानर पुङ्गव ॥ ४१ ॥

जानामि गमने शक्तिं नयने चापि ते मम ।
अवश्यं सम्प्रधार्याशु कार्य सिद्धिर् महात्मनः ॥ ४२ ॥

अयुक्तं तु कपिश्रेष्ठ मम गन्तुं त्वया सह ।
वायुवेग सवेगस्य वेगो मां मोहयेत्तव ॥ ४३ ॥

अहमाकाश मापन्ना ह्युपर् युपरि सागरम् ।
प्रपतेयं हि ते पृष्ठाद् भयाद् वेगेन गच्छतः ॥ ४४ ॥

पतिता सागरे चाहं तिमिनक्रझषा कुले ।
भवेयमाशु विवशा यादसा मन्न मुत्तमम् ॥ ४५ ॥

न च शक्ष्ये त्वया सार्धं गन्तुं शत्रु विनाशन ।
कलत्रवति सन्देहस् त्वय्यपि स्या दसंशयः ॥ ४६ ॥

ह्रियमाणां तु मां दृष्ट्वा राक्षसा भीमविक्रमाः ।
अनुगच्छेयु रादिष्टा रावणेन दुरात्मना ॥ ४७ ॥

तैस्त्वं परिवृतः शूरैः शूल मुद्गर पाणिभिः ।
भवेस्त्वं संशयं प्राप्तो मया वीर कलत्रवान् ॥ ४८ ॥

सायुधा बहवो व्योम्नि राक्षसास् त्वं निरायुधः ।
कथं शक्ष्यसि सम्यातुं मां चैव परिरक्षितुम् ॥ ४९ ॥

युध्यमानस्य रक्षोभिस् तव तैः क्रूरकर्मभिः ।
प्रपतेयं हि ते पृष्ठाद् भयार्ता कपि सत्तम ॥ ५० ॥

अथ रक्षांसि भीमानि महान्ति बलवन्ति च ।
कथञ्चित् साम्पराये त्वां जयेयुः कपिसत्तम ॥ ५१ ॥

अथवा युध्यमानस्य पतेयं विमुखस्य ते ।
पतितां च गृहीत्वा मां नयेयुः पाप राक्षसाः ॥ ५२ ॥

मां वा हरेयुस् त्वद्धस्ताद् विशसेयु रथापि वा ।
अव्यवस्थौ हि दृश्येते युद्धे जय पराजयौ ॥ ५३ ॥

अहं वाऽपि विपद्येयं रक्षोभि रभितर्जिता ।
त्वत् प्रयत्नो हरिश्रेष्ठ भवेन् निष्फल एव तु ॥ ५४ ॥

कामं त्वमसि पर्याप्तो निहन्तुं सर्व राक्षसान् ।
राघवस्य यशो हीयेत् त्वया शस्तैस्तु राक्षसैः ॥ ५५ ॥

अथवादाय रक्षांसि न्यसेयुः संवृते हि माम् ।
यत्र ते नाभि जानीयुर्ह रयो नापि राघवौ ॥ ५६ ॥

आरम्भस्तु मदर्थोऽयं ततस्तव निरर्थकः ।
त्वया हि सह रामस्य महा नागमने गुणः ॥ ५७ ॥

मयि जीवित मायत्तं राघवस्य महात्मनः ।
भ्रातृणां च महाबाहो तव राजकुलस्य च ॥ ५८ ॥

तौ निराशौ मदर्थं तु शोक संताप कर्शितौ ।
सह सर्वर्क्ष हरिभिस् त्यक्ष्यतः प्राण सङ्ग्रहम् ॥ ५९ ॥

भर्तृ भक्तिं पुरस्कृत्य रामादन्यस्य वानर ।
न स्पृशामि शरीरं तु पुंसो वानर पुङ्गव ॥ ६० ॥

यदहं गात्र संस्पर्शं रावणस्य बलाद्गता ।
अनीशा किं करिष्यामि विनाथा विवशा सती ॥ ६१ ॥

यदि रामो दशग्रीव मिह हत्वा सबान्धवम् ।
मामितो गृह्य गच्छेत तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ ६२ ॥

श्रुता हि दृष्टाश्च मया पराक्रमा
महात्मनस्तस्य रणाव मर्दिनः ।
न देव गन्धर्व भुजङ्ग राक्षसा
भवन्ति रामेण समा हि संयुगे ॥ ६३ ॥

समीक्ष्य तं सम्यति चित्र कार्मुकं
महाबलं वासव तुल्य विक्रमम् ।
सलक्ष्मणं को विषहेत राघवं
हुताशनं दीप्त मिवानिलेरितम् ॥ ६४ ॥

स लक्ष्मणं राघव माजि मर्दनं
दिशा गजं मत्तमिव व्यवस्थितम् ।
सहेत को वानर मुख्य सम्युगे
युगान्त सूर्य प्रतिमं शरार्चिषम् ॥ ६५ ॥

स मे हरि श्रेष्ठ सलक्ष्मणं पतिं
सयूथपं क्षिप्र मिहोप पादय ।
चिराय रामं प्रति शोक कर्शितां
कुरुष्व मां वानर मुख्य हर्षिताम् ॥ ६६ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

सुन्दरकाण्ड अष्टत्रिंशः सर्गः (३८) - ॥ वायसवृत्तान्तकथनम् ॥

ततः स कपि शार्दूल स्तेन वाक्येन हर्षितः ।
सीतामुवाच तच्छ्रुत्वा वाक्यं वाक्य विशारदः ॥ १ ॥

युक्तरूपं त्वया देवि भाषितं शुभ दर्शने ।
सदृशं स्त्री स्वभावस्य साध्वीनां विनयस्य च ॥ २ ॥

स्त्रीत्वं न तु समर्थं हि सागरं व्यति वर्तितुम् ।
मामधिष्ठाय विस्तीर्णं शतयोजन मायतम् ॥ ३ ॥

द्वितीयं कारणं यच्च ब्रवीषि विनयान्विते ।
रामादन्यस्य नार्हामि संस्पर्शमिति जानकि ॥ ४ ॥

एतत्ते देवि सदृशं पत्न्यास् तस्य महात्मनः ।
का ह्यन्या त्वामृते देवि ब्रूयाद् वचन मीदृशम् ॥ ५ ॥

श्रोष्यते चैव काकुत्स्थः सर्वं निरवशेषतः ।
चेष्टितं यत्त्वया देवि भाषितं मम चाग्रतः ॥ ६ ॥

कारणैर् बहुभिर् देवि रामप्रिय चिकीर्षया ।
स्नेह प्रस्कन्न मनसा मयैतत् समुदीरितम् ॥ ७ ॥

लङ्कायां दुष्प्रवेशत्वाद् दुस्तरत्वान् महोदधेः ।
सामर्थ्या दात्मनश्चैव मयैतत् समुदीरितम् ॥ ८ ॥

इच्छामि त्वां समानेतु मद्यैव रघुबन्धुना ।
गुरु स्नेहेन भक्त्या च नान्यथै तदुदाहृतम् ॥ ९ ॥

यदि नोत्सहसे यातुं मया सार्ध मनिन्दिते ।
अभिज्ञानं प्रयच्छ त्वं जानीयाद् राघवो हि यत् ॥ १० ॥

एवमुक्ता हनुमता सीता सुर सुतोपमा ।
उवाच वचनं मन्दं बाष्प प्रग्रथिताक्षरम् ॥ ११ ॥

इदं श्रेष्ठ मभिज्ञानं ब्रूयास्त्वं तु मम प्रियम् ।
शैलस्य चित्रकूटस्य पादे पूर्वोत्तरे पुरा ॥ १२ ॥

तापसाश्रमवासिन्याः प्राज्य मूल फलोदके ।
तस्मिन् सिद्धाश्रमे देशे मन्दाकिन्या ह्यदूरतः ॥ १३ ॥

तस्योपवन षण्डेषु नानापुष्प सुगन्धिषु ।
विहृत्य सलिल क्लिन्ना तवाङ्के समुपाविशम् ॥ १४ ॥

ततो मांस समायुक्तो वायसः पर्य तुण्डयत् ।
तमहं लोष्ट मुद्यम्य वारयामि स्म वायसम् ॥ १५ ॥

दारयन्स च मां काकस्तत्रैव परिलीयते ।
न चाप्युपारमन् मांसाद् भक्षार्थी बलिभोजनः ॥ १६ ॥

उत्कर्षन्त्यां च रशनां क्रुद्धायां मयि पक्षिणि ।
स्रस्यमाने च वसने ततो दृष्टा त्वया ह्यहम् ॥ १७ ॥

त्वयाप हसिता चाहं क्रुद्धा संलज्जिता तदा ।
भक्ष गृध्रेन काकेन दारिता त्वा मुपागता ॥ १८ ॥

आसीनस्य च ते श्रान्ता पुनरुत् सङ्ग माविशम् ।
क्रुध्यन्ती च प्रहृष्टेन त्वयाहं परिसान्त्विता ॥ १९ ॥

बाष्प पूर्ण मुखी मन्दं चक्षुषी परिमार्जती ।
लक्षिताहं त्वया नाथ वायसेन प्रकोपिता ॥ २० ॥

परिश्रमात् प्रसुप्ता च राघवाङ्केऽप्यहं चिरम् ।
पर्यायेण प्रसुप्तश्च ममाङ्के भरताग्रजः ॥ २१ ॥

स तत्र पुनरेवाथ वायसः समुपागमत् ।
ततः सुप्त प्रबुद्धां मां रामस्याङ्कात् समुत्थिताम् ॥ २२ ॥

वायसः सहसागम्य विददार स्तनान्तरे ।
पुनः पुनरथोत्पत्य विददार स मां भृशम् ॥ २३ ॥

ततः समुक्षितो रामो मुक्तैः शोणित बिन्दुभिः ॥ २४ ॥
स मां दृष्ट्वा महाबाहुर्वितुन्नां स्तनयोस्तदा ॥ २५ ॥

आशीविष इव क्रुद्धः श्वसन् वाक्य मभाषत ।
केन ते नाग नासोरु विक्षतं वै स्तनान्तरम् ॥ २६ ॥

कः क्रीडति सरोषेण पञ्चवक्त्रेण भोगिना ।
वीक्षमाणस् ततस् तं वै वायसं समुदैक्षत ॥ २७ ॥

नखैः सरुधिरैस् तीक्ष्णैर् मामेवाभि मुखं स्थितम् ।
पुत्रः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ॥ २८ ॥

धरान्तर गतः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ।
ततस् तस्मिन् महाबाहुः कोप संवर्तितेक्षणः ॥ २९ ॥

वायसे कृतवान्क्रूरां मतिं मतिमतां वरः ।
स दर्भं संस्तराद्गृह्य ब्राह्मे णास्त्रेण योजयत् ॥ ३० ॥

स दीप्त इव कालाग्निर् जज्वालाभि मुखो द्विजम् ।
स तं प्रदीप्तं चिक्षेप दर्भं तं वायसं प्रति ॥ ३१ ॥

ततस्तं वायसं दर्भः सोम्बरेनुजगाम तम् ।
अनुसृप्त स् तदा काको जगाम विविधां गतिम् ॥ ३२ ॥

STOTRADHWANI

लोक काम इमं लोकं सर्वं वै विचचार ह ।
स पित्रा च परित्यक्तः सुरैश्च स महर्षिभिः ॥ ३३ ॥

त्रीँल्लोकान्सम्परिक्रम्य तमेव शरणं गतः ।
स तं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतम् ॥ ३४ ॥

वधार्हमपि काकुत्स्थः कृपया पर्यपालयत् ॥ ३५ ॥
परिद्यूनं विषण्णं च स तमायान्त मब्रवीत् ।
मोघं कर्तुं न शक्यं तु ब्राह्ममस्त्रं तदुच्यताम् ॥ ३६ ॥

ततस् तस्याक्षि काकस्य हिनस्ति स्म स दक्षिणम् ॥ ३७ ॥

दत्त्वा स दक्षिणं नेत्रं प्राणेभ्यः परिरक्षितः ।
स रामाय नमस्कृत्वा राज्ञे दशरथाय च ॥ ३८ ॥

विसृष्टस् तेन वीरेण प्रतिपेदे स्वमालयम् ।
मत्कृते काकमात्रे तु ब्रह्मास्त्रं समुदीरितम् ॥ ३९ ॥

कस्माद्यो मां हरत्त्वत्तः क्षमसे तं महीपते ।
स कुरुष्व महोत्साहः कृपां मयि नरर्षभ ॥ ४० ॥

त्वया नाथवती नाथ ह्यनाथा इव दृश्यते ।
आनृशंस्यं परो धर्मस् त्वत्त एव मया श्रुतः ॥ ४१ ॥

जानामि त्वां महावीर्यं महोत्साहं महाबलम् ।
अपार पार मक्षोभ्यं गाम्भीर्यात् सागरोपमम् ॥ ४२ ॥

भर्तारं ससमुद्राया धरण्या वासवोपमम् ।
एवमस्त्र विदां श्रेष्ठः सत्यवान् बलवानपि ॥ ४३ ॥

किमर्थ मस्त्वं रक्षस्सु न योजयसि राघवः ।
न नागा नापि गन्धर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ॥ ४४ ॥

रामस्य समरे वेगं शक्ताः प्रति समाधितुम् ।
तस्य वीर्यवतः कश्चिद् यद्यस्ति मयि सम्भ्रमः ॥ ४५ ॥

किमर्थं न शरैस् तीक्ष्णैः क्षयं नयति राक्षसान् ।
भ्रातु रादेश मादाय लक्ष्मणो वा परन्तपः ॥ ४६ ॥

कस्य हेतोर्न मां वीरः परित्राति महाबलः ।
यदि तौ पुरुष व्याघ्रौ वाय्वग्नि सम तेजसौ ॥ ४७ ॥

सुराणामपि दुर्धर्षौ किमर्थं मामुपेक्षतः ।
ममैव दुष्कृतं किञ्चिन् महदस्ति न संशयः ॥ ४८ ॥

समर्थावपि तौ यन्मां नावेक्षेते परन्तपौ ।
वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रु भाषितम् ॥ ४९ ॥

अथाब्रवीन्महातेजा हनुमान् मारुतात्मजः ।
त्वच्छोक विमुखो रामो देवि सत्येन मे शपे ॥ ५० ॥

रामे दुःखाभिपन्ने च लक्ष्मणः परितप्यते ।
कथंचिद् भवती दृष्टा न कालः परिशोचितुम् ॥ ५१ ॥

इमं मुहूर्तं दुःखानां द्रक्ष्यस्यन्त मनिन्दिते ।
तावुभौ पुरुष व्याघ्रौ राजपुत्रौ महाबलौ ॥ ५२ ॥

त्वद्दर्शन कृतोत् साहौ लङ्कां भस्मी करिष्यतः ।
हत्वा च समरे क्रूरं रावणं सह बान्धवम् ॥ ५३ ॥

राघवस्त्वां विशालाक्षि नेष्यति स्वां पुरीं प्रति ।
ब्रूहि यद्राघवो वाच्यो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ ५४ ॥

सुग्रीवो वापि तेजस्वी हरयोपि समागताः ।
इत्युक्तवति तस्मिंश्च सीता सुर सुतोपमा ॥ ५५ ॥

कौसल्या लोकभर्तारं सुषुवे यं मनस्विनी ॥ ५६ ॥

तं ममार्थे सुखं पृच्छ शिरसा चाभिवादय ।
स्रजश्च सर्वरत्नानि प्रिया याश्च वराङ्गनाः ॥ ५७ ॥

ऐश्वर्यं च विशालायां पृथिव्या मपि दुर्लभम् ।
पितरं मातरं चैव संमान्याभि प्रसाद्य च ॥ ५८ ॥

अनु प्रव्रजितो रामं सुमित्रा येन सुप्रजाः ।
आनुकूल्येन धर्मात्मा त्यक्त्वा सुख मनुत्तमम् ॥ ५९ ॥

अनुगच्छति काकुत्स्थं भ्रातरं पालयन् वने ।
सिंहस्कन्धो महाबाहुर् मनस्वी प्रियदर्शनः ॥ ६० ॥

पितृवद् वर्तते रामे मातृवन् मां समाचरन् ।
ह्रियमाणां तदा वीरो न तु मां वेद लक्ष्मणः ॥ ६१ ॥

वृद्धोपसेवी लक्ष्मीवान् शक्तो न बहु भाषिता ।
राजपुत्रः प्रियः श्रेष्ठः सदृशः श्वशुरस्य मे ॥ ६२ ॥

मम प्रियतरो नित्यं भ्राता रामस्य लक्ष्मणः ।
नियुक्तो धुरि यस्यां तु तामुद्वहति वीर्यवान् ॥ ६३ ॥

यं दृष्ट्वा राघवो नैव वृत्तमार्य मनुस्मरेत् ।
स ममार्थाय कुशलं वक्तव्यो वचनान् मम ॥ ६४ ॥

मृदुर् नित्यं शुचिर् दक्षः प्रियो रामस्य लक्ष्मणः ।
यथा हि वानर श्रेष्ठ दुःख क्षयकरो भवेत् ॥ ६५ ॥

त्वमस्मिन् कार्य निर्योगे प्रमाणं हरि सत्तम ।
राघवस् त्वत् समारम्भान् मयि यत्नपरो भवेत् ॥ ६६ ॥

इदं ब्रूयाश्च मे नाथं शूरं रामं पुनः पुनः ।
जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ॥ ६७ ॥

ऊर्ध्वं मासान्न जीवेयं सत्येनाहं ब्रवीमि ते ।
रावणेनोप रुद्धां मां निकृत्या पाप कर्मणा ॥ ६८ ॥

त्रातु मर्हसि वीर त्वं पातालादिव कौशिकीम् ।
ततो वस्त्रगतं मुक्त्वा दिव्यं चूडामणिं शुभम् ॥ ६९ ॥

प्रदेयो राघवायेति सीता हनुमते ददौ ।
प्रतिगृह्य ततो वीरो मणिरत्न मनुत्तमम् ॥ ७० ॥

अङ्गुल्या योजयामास न ह्यस्य प्राभवद् भुजः ।
मणिरत्नं कपिवरः प्रतिगृह् याभिवाद्य च ॥ ७१ ॥

सीतां प्रदक्षिणं कृत्वा प्रणतः पार्श्वतः स्थितः ।
हर्षेण महता युक्तः सीता दर्शनजेन सः ।
हृदयेन गतो रामं शरीरेण तु निष्ठितः ॥ ७२ ॥

मणिवरमुपगृह्य तं महार्हं
जनक नृपात्मजया धृतं प्रभावात् ।

गिरिरिव पवनावधूत मुक्तः
सुखितमनाः प्रति सङ्क्रमं प्रपेदे ॥ ७३ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे अष्टत्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

सुन्दरकाण्ड एकोनचत्वारिंशः सर्गः (३९) - सीता समाश्वासनम्

मणिं दत्त्वा ततः सीता हनुमन्त मथाब्रवीत् ।
अभिज्ञान मभिज्ञात मेतद्रामस्य तत्त्वतः ॥ १ ॥

मणिं तु दृष्ट्वा रामो वै त्रयाणां संस्मरिष्यति ।
वीरो जनन्या मम च राज्ञो दशरथस्य च ॥ २ ॥

स भूयस्त्वं समुत्साहे चोदितो हरिसत्तम ।
अस्मिन् कार्य समारम्भे प्रचिन्तय यदुत्तरम् ॥ ३ ॥

त्वमस्मिन् कार्य निर्योगे प्रमाणं हरिसत्तम ।
हनुमन् यत्न मास्थाय दुःख क्षयकरो भव ॥ ४ ॥

तस्य चिन्तयतो यत्नो दुःख क्षयकरो भवेत् ।
स तथेति प्रतिज्ञाय मारुतिर् भीम विक्रमः ॥ ५ ॥

शिरसाऽऽवन्द्य वैदेहीं गमनायोप चक्रमे ।
ज्ञात्वा सम्प्रस्थितं देवी वानरं मारुतात्मजम् ॥ ६ ॥

बाष्प गद्गदया वाचा मैथिली वाक्य मब्रवीत् ।
कुशलं हनुमन्ब्रूयाः सहितौ राम लक्ष्मणौ ॥ ७ ॥

सुग्रीवं च सहामात्यं वृद्धान्सर्वांश्च वानरान् ।
ब्रूयास्त्वं वानरश्रेष्ठ कुशलं धर्म संहितम् ॥ ८ ॥

यथा स च महाबाहुर् मां तारयति राघवः ।
अस्माद् दुःखाम्बु संरोधात् तवं समाधातु मर्हसि ॥ ९ ॥

जीवन्तीं मां यथा रामः सम्भावयति कीर्तिमान् ।
तत्तथा हनुमन् वाच्यो वाचा धर्म मवाप्नुहि ॥ १० ॥

नित्यमुत्साह युक्ताश्च वाचः श्रुत्वा त्वयेरिताः ।
वर्धिष्यते दाशरथेः पौरुषं मदवाप्तये ॥ ११ ॥

मत् सन्देश युता वाचस् त्वत्तः श्रुत्वैव राघवः ।
पराक्रम विधिं वीरो विधिवत् संविधास्यति ॥ १२ ॥

सीताया वचनं श्रुत्वा हनुमान् मारुतात्मजः ।
शिरस्यञ्जलि माधाय वाक्य मुत्तर मब्रवीत् ॥ १३ ॥

क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थो हर्यृक्ष प्रवरै र्वृतः ।
यस्ते युधि विजित्यारीन् शोकं व्यपनयिष्यति ॥ १४ ॥

न हि पश्यामि मर्त्येषु नासुरेषु सुरेषु वा ।
यस्तस्य क्षिपतो बाणान्स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः ॥ १५ ॥

अप्यर्कमपि पर्जन्यमपि वैवस्वतं यमम् ।
स हि सोढुं रणे शक्तस्तव हेतोर् विशेषतः ॥ १६ ॥

स हि सागर पर्यन्तां महीं शासितु मीहते ।
त्वन् निमित्तो हि रामस्य जयो जनक नन्दिनि ॥ १७ ॥

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सम्यक् सत्यं सुभाषितम् ।
जानकी बहु मेनेऽथ वचनं चेद मब्रवीत् ॥ १८ ॥

ततस्तं प्रस्थितं सीता वीक्षमाणा पुनः पुनः ।
भर्तृ स्नेहान्वितं वाक्यं सौहार्दा दनुमानयत् ॥ १९ ॥

यदि वा मन्यसे वीर वसैकाहमरिन्दम ।
कस्मिंश्चित् संवृते देशे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥ २० ॥

मम चेदल्प भाग्यायाः सान्निध्यात् तव वानर ।
अस्य शोकस्य महतो मुहूर्तं मोक्षणं भवेत् ॥ २१ ॥

गते हि हरि शार्दूल पुनरागमनाय तु ।
प्राणानामपि सन्देहो मम स्यान्नात्र संशयः ॥ २२ ॥

तवादर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत् ।
दुःखाद्दुःखपरामृष्टां दीपयन्निव वानर ॥ २३ ॥

अयं च वीर सन्देहस् तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
सुमहांस् त्वत् सहायेषु हर्यृक्षेषु हरीश्वर ॥ २४ ॥

कथं नु खलु दुष्पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥ २५ ॥

त्रयाणामेव भूतानां सागरस्यास्य लङ्घने ।
शक्तिः स्याद्वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥ २६ ॥

तदस्मिन्कार्यनिर्योगे वीरैवं दुरितक्रमे ।
किं पश्यसि समाधानं त्वं हि कार्यविदां वरः ॥ २७ ॥

काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः पर वीरघ्न यशस्यस्ते फलोदयः ॥ २८ ॥

बलैः समग्रैर् यदि मां रावणं जित्य सम्युगे ।
विजयी स्वपुरीं यायात् तत्तु मे स्याद् यशस्करम् ॥ २९ ॥

शरैस्तु संकुलां कृत्वा लङ्कां परबलार्दनः ।
मां नयेद्यदि काकुत्स्थस् तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ ३० ॥

तद्यथा तस्य विक्रान्त मनुरूपं महात्मनः ।
भवेदाहव शूरस्य तथा त्वमुप पादय ॥ ३१ ॥

तदर्थोप हितं वाक्यं सहितं हेतु संहितम् ।
निशम्य हनुमान् शेषं वाक्य मुत्तर मब्रवीत् ॥ ३२ ॥

देवि हर्यृक्ष सैन्याना मीश्वरः प्लवतां वरः ।
सुग्रीवः सत्त्व सम्पन्नस् तवार्थे कृत निश्चयः ॥ ३३ ॥

स वानरसहस्राणां कोटीभि रभिसंवृतः ।
क्षिप्रमेष्यति वैदेहि राक्षसानां निबर्हणः ॥ ३४ ॥

तस्य विक्रम सम्पन्नाः सत्त्व वन्तो महाबलाः ।
मनः सङ्कल्प सम्पाता निदेशे हरयः स्थिताः ॥ ३५ ॥

येषां नोपरि नाधस्तान्न तिर्यक् सज्जते गतिः ।
न च कर्मसु सीदन्ति महत् स्वमित तेजसः ॥ ३६ ॥

असकृत्तैर् महोत् साहैः ससागर धरा धरा ।
प्रदक्षिणी कृता भूमिर् वायु मार्गानु सारिभिः ॥ ३७ ॥

मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च सन्ति तत्र वनौकसः ।
मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन् नास्ति सुग्रीव सन्निधौ ॥ ३८ ॥

अहं तावदिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः ।
न हि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ ३९ ॥

तदलं परितापेन देवि शोको व्यपैतु ते ।
एकोत् पातेन ते लङ्का मेष्यन्ति हरि यूथपाः ॥ ४० ॥

मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्रसूर्या विवोदितौ ।
त्वत्सकाशं महासत्त्वौ नृसिंहावा गमिष्यतः ॥ ४१ ॥

तौ हि वीरौ नरवरौ सहितौ रामलक्ष्मणौ ।
आगम्य नगरीं लङ्कां सायकैर् विधमिष्यतः ॥ ४२ ॥

सगणं रावणं हत्वा राघवो रघुनन्दनः ।
त्वामादाय वरारोहे स्वपुरं प्रतियास्यति ॥ ४३ ॥

तदाश्वसिहि भद्रं ते भव त्वं कालकाङ्क्षिणी ।
न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं प्रज्वलन्त मिवानलम् ॥ ४४ ॥

निहते राक्षसेन्द्रेऽस्मिन् सपुत्रामात्य बान्धवे ।
त्वं समेष्यसि रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ॥ ४५ ॥

क्षिप्रं त्वं देवि शोकस्य पारं यास्यसि मैथिलि ।
रावणं चैव रामेण निहतं द्रक्ष्यसेऽचिरात् ॥ ४६ ॥

एव माश्वास्य वैदेहीं हनुमान् मारुतात्मजः ।
गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीं पुनरब्रवीत् ॥ ४७ ॥

तमरिघ्नं कृतात्मानं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
लक्ष्मणं च धनुष्पाणिं लङ्काद्वार मुपस्थितम् ॥ ४८ ॥

नख दंष्ट्रायुधान् वीरान् सिंह शार्दूल विक्रमान् ।
वानरान् वारणेन्द्राभान् क्षिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ॥ ४९ ॥

शैलाम्बुद निकाशानां लङ्का मलय सानुषु ।
नर्दतां कपि मुख्याना मार्ये यूथान् यनेकशः ॥ ५० ॥

स तु मर्मणि घोरेण ताडितो मन्मथेषुणा ।
न शर्म लभते रामः सिंहार्दित इव द्विपः ॥ ५१ ॥

मा रुदो देवि शोकेन मा भूत्ते मनसोऽप्रियम् ।
शचीव पत्या शक्रेण भर्त्रा नाथवती ह्यसि ॥ ५२ ॥

रामाद्विशिष्टः कोऽन्योऽस्ति कश्चित् सौमित्रिणा समः ।
अग्निमारुत कल्पौ तौ भ्रातरौ तव संश्रयौ ॥ ५३ ॥

नास्मिंश् चिरं वत्स्यसि देवि देशे
रक्षोगणै रध्युषितेऽति रौद्रे ।
न ते चिरा दागमनं प्रियस्य
क्षमस्व मत्सङ्ग मकाल मात्रम् ॥ ५४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे
एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

सुन्दरकाण्ड चत्वारिंशः सर्गः (४०) - ॥ हनूमत्प्रेषणम् ॥

श्रुत्वा तु वचनं तस्य वायुसूनोर् महात्मनः ।
उवाचात् महितं वाक्यं सीता सुर सुतोपमा ॥ १ ॥

त्वां दृष्ट्वा प्रिय वक्तारं सम्प्रहृष्यामि वानर ।
अर्ध सञ्जात सस्येव वृष्टिं प्राप्य वसुन्धरा ॥ २ ॥

यथा तं पुरुष व्याघ्रं गात्रैः शोकाभि कर्शितैः ।
संस्पृशेयं सकामाहं तथा कुरु दयां मयि ॥ ३ ॥

अभिज्ञानं च रामस्य दद्या हरि गणोत्तम ।
क्षिप्तामिषीकां काकस्य कोपा देकाक्षि शातनीम् ॥ ४ ॥

मनःशिलायास् तिलको गण्ड पार्श्वे निवेशितः ।
त्वया प्रनष्टे तिलके तं किल स्मर्तु मर्हसि ॥ ५ ॥

स वीर्यवान् कथं सीतां हृतां समनुमन्यसे ।
वसन्तीं रक्षसां मध्ये महेन्द्र वरुणोपमः ॥ ६ ॥

एष चूडामणिर् दिव्यो मया सुपरिरक्षितः ।
एतं दृष्ट्वा प्रहृष्यामि व्यसने त्वामिवानघ ॥ ७ ॥

एष निर्यातितः श्रीमान् मया ते वारिसम्भवः ।
अतः परं न शक्ष्यामि जीवितुं शोक लालसा ॥ ८ ॥

असह्यानि च दुःखानि वाचश्च हृदयच्छिदः ।
राक्षसीनां सुघोराणां त्वत्कृते मर्षयाम्यहम् ॥ ९ ॥

धारयिष्यामि मासं तु जीवितं शत्रु सूदन ।
मासादूर्ध्वं न जीविष्ये त्वया हीना नृपात्मज ॥ १० ॥

घोरो राक्षस राजोऽयं दृष्टिश्च न सुखा मयि ।
त्वां च श्रुत्वा विषज्जन्तं न जीवेयमहं क्षणम् ॥ ११ ॥

वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रु भाषितम् ।
अथाऽब्रवीन् महातेजा हनुमान् मारुतात्मजः ॥ १२ ॥

त्वच्छोक विमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ।
रामे दुःखाभि भूते तु लक्ष्मणः परितप्यते ॥ १३ ॥

कथंचिद् भवती दृष्टा न कालः परिशोचितुम् ।
इमं मुहूर्तं दुःखाना मन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥ १४ ॥

तावुभौ पुरुष व्याघ्रौ राजपुत्रा वरिन्दमौ ।
त्वद्दर्शन कृतोत्साहौ लङ्कां भस्मी करिष्यतः ॥ १५ ॥

हत्वा तु समरे क्रूरं रावणं सह बान्धवम् ।
राघवौ त्वां विशालाक्षि स्वां पुरीं प्रापयिष्यतः ॥ १६ ॥

यत्तु रामो विजानीया दभिज्ञान मनिन्दिते ।
प्रीति सञ्जननं तस्य भूयस् त्वं दातु मर्हसि ॥ १७ ॥

साऽब्रवी द्दत्त मेवेति मयाभिज्ञान मुत्तमम् ।
एतदेव हि रामस्य दृष्ट्वा मत्केश भूषणम् ॥ १८ ॥

श्रद्धेयं हनुमन् वाक्यं तव वीर भविष्यति ।
स तं मणिवरं गृह्य श्रीमान् प्लवग सत्तमः ॥ १९ ॥

प्रणम्य शिरसा देवीं गमनायोप चक्रमे ।
तमुत्पात कृतोत्साह मवेक्ष्य हरिपुङ्गवम् ॥ २० ॥

वर्धमानं महावेग मुवाच जनकात्मजा ।
अश्रु पूर्णमुखी दीना बाष्प गद्गदया गिरा ॥ २१ ॥

हनुमन् सिंह सङ्काशौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान् ब्रूया ह्यनामयम् ॥ २२ ॥

यथा च स महाबाहुर् मां तारयति राघवः ।
अस्माद् दुःखाम्बु संरोधात् त्वं समाधातु मर्हसि ॥ २३ ॥

इमं च तीव्रं मम शोक वेगं
रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपं
शिवश्च तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर ॥ २४ ॥

स राजपुत्र्या प्रति वेदितार्थः
कपिः कृतार्थः परिहृष्ट चेताः ।
अल्पाव शेषं प्रसमीक्ष्य कार्यं
दिशं ह्युदीचीं मनसा जगाम ॥ २५ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

सुन्दरकाण्ड एकचत्वारिंशः सर्गः (४१) - अशोकभञ्जनम्

स च वाग्भिः प्रशस्ताभिर् गमिष्यन् पूजितस् तया ।
तस्माद् देशादपक्रम्य चिन्तयामास वानरः ॥ १ ॥

अल्प शेष मिदं कार्यं दृष्टेय मसितेक्षणा ।
त्रीनुपाया नतिक्रम्य चतुर्थ इह दृश्यते ॥ २ ॥

न साम रक्षःसु गुणाय कल्पते
न दानमर्थोप चितेषु युज्यते ।
न भेद साध्या बलदर्पिता जनाः
पराक्रमस् त्वेव ममेह रोचते ॥ ३ ॥

न चास्य कार्यस्य पराक्र माद्दते
विनिश्चयः कश्चि दिहोप पद्यते ।
हत प्रवीरा हि रणे हि राक्षसाः
कथंचिदीयुर् यदिहाद्य मार्दवम् ॥ ४ ॥

कार्ये कर्मणि निर्दिष्टे यो बहून्यपि साधयेत् ।
पूर्व कार्या विरोधेन स कार्यं कर्तु मर्हति ॥ ५ ॥

न ह्येकः साधको हेतुः स्वल्पस् यापीह कर्मणः ।
यो ह्यर्थं बहुधा वेद स समर्थोऽर्थसाधने ॥ ६ ॥

इहैव तावत् कृत निश्चयो ह्यहं
यदि व्रजेयं प्लवगेश्व रालयम् ।
परात्म संमर्द विशेष तत्त्ववित्
ततः कृतं स्यान्मम भर्तृ शासनम् ॥ ७ ॥

कथं नु खल्वद्य भवेत् सुखागतं
प्रसह्य युद्धं मम राक्षसैः सह ।
तथैव खल्वात्म बलं च सारवत्
स मानयेन्मां च रणे दशाननः ॥ ८ ॥

ततः समासाद्य रणे दशाननं
समन्त्रि वर्गं सबल प्रयायिनम् ।
हृदि स्थितं तस्य मतं बलं च वै
सुखेन मत्वा हमितः पुनर् व्रजे ॥ ९ ॥

इदमस्य नृशंसस्य नन्दनोपम मुत्तमम् ।
वनं नेत्र मनःकान्तं नाना द्रुम लतायुतम् ॥ १० ॥

इदं विध्वंसयिष्यामि शुष्कं वन मिवानलः ।
अस्मिन् भग्ने ततः कोपं करिष्यति दशाननः ॥ ११ ॥

ततो महत्साश्व महारथ द्विपं
बलं समादेक्ष्यति राक्षसाधिपः ।
त्रिशूल कालायस पट्टसायुधं
ततो महद् युद्धमिदं भविष्यति ॥ १२ ॥

अहं तु तैः सम्यति चण्डविक्रमैः
समेत्य रक्षोभि रसह्य विक्रमः ।
निहत्य तद्रावण चोदितं बलं
सुखं गमिष्यामि कपीश्वरालयम् ॥ १३ ॥

ततो मारुतवत् क्रुद्धो मारुतिर् भीमविक्रमः ।
ऊरुवेगेन महता द्रुमान् क्षेप्तु मथारभत् ॥ १४ ॥

ततस्तु हनुमान् वीरो बभञ्ज प्रमदावनम् ।
मत्त द्विज समाघुष्टं नाना द्रुम लतायुतम् ॥ १५ ॥

तद्वनं मथितैर् वृक्षै र्भिन्नैश्च सलिलाशयैः ।
चूर्णितैः पर्वताग्रैश्च बभूवाप्रिय दर्शनम् ॥ १६ ॥

नाना शकुन्त विरुतैः प्रभिन्नैः सलिलाशयैः ।
ताम्रैः किलसयैः क्लान्तैः क्लान्त द्रुम लतायुतम् ॥ १७ ॥

न बभौ तद्वनं तत्र दावानल हतं यथा ।
व्याकुला वरणा रेजुर् विह्वला इव ता लताः ॥ १८ ॥

लता गृहैश् चित्र गृहैश्च नाशितैः
महोरगैर् व्याल मृगैश्च निर्धुतैः ।
शिलागृहै रुन्मथितैस् तथा गृहैः
प्रनष्ट रूपं तदभून् महद्वनम् ॥ १९ ॥

सा विह्वलाऽशोक लता प्रताना
वनस्थली शोक लता प्रताना ।
जाता दशास्य प्रमदा वनस्य
कपेर् बलाद्धि प्रमदा वनस्य ॥ २० ॥

स तस्य कृत्वाऽर्थ पतेर् महाकपिः
महद् व्यलीकं मनसो महात्मनः ।
युयुत्सुरेको बहुभिर् महाबलैः
श्रिया ज्वलंस् तोरण मास्थितः कपिः ॥ २१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

सुन्दरकाण्ड द्विचत्वारिंशः सर्गः (४२) - ॥ किङ्कर वधः ॥

ततः पक्षि निनादेन वृक्ष भङ्ग स्वनेन च ।
बभूवुस् त्रास सम्भ्रान्ताः सर्वे लङ्का निवासिनः ॥ १ ॥

विद्रुताश्च भयत्रस्ता विनेदुर् मृगपक्षिणः ।
रक्षसां च निमित्तानि क्रूराणि प्रतिपेदिरे ॥ २ ॥

ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो विकृताननाः ।
तद्वनं ददृशुर् भग्नं तं च वीरं महाकपिम् ॥ ३ ॥

स ता दृष्ट्वा महाबाहुर् महासत्त्वो महाबलः ।
चकार सुमहद् रूपं राक्षसीनां भयावहम् ॥ ४ ॥

ततस्तं गिरि सङ्काश मतिकायं महाबलम् ।
राक्षस्यो वानरं दृष्ट्वा पप्रच्छुर् जनकात्मजाम् ॥ ५ ॥

कोऽयं कस्य कुतो वायं किं निमित्त मिहागतः ।
कथं त्वया सहानेन संवादः कृत इत्युत ॥ ६ ॥

आचक्ष्व नो विशालाक्षि मा भूत्ते सुभगे भयम् ।
संवादमसितापाङ्गे त्वया किं कृतवानयम् ॥ ७ ॥

अथाब्रवीत् तदा साध्वी सीता सर्वाङ्ग सुन्दरी ।
रक्षसां भीमरूपाणां विज्ञाने मम का गतिः ॥ ८ ॥

यूयमेवाभि जानीत योऽयं यद्वा करिष्यति ।
अहिरेव ह्यहेः पादान् विजानाति न संशयः ॥ ९ ॥

अहमप्यस्य भीताऽस्मि नैनं जानामि कोन्वयम् ।
वेद्मि राक्षस मेवैनं कामरूपिण मागतम् ॥ १० ॥

वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो विद्रुता दिशः ।
स्थिताः काश्चिद्गताः काश्चिद् रावणाय निवेदितुम् ॥ ११ ॥

रावणस्य समीपे तु राक्षस्यो विकृताननाः ।
विरूपं वानरं भीम माख्यातु मुपचक्रमुः ॥ १२ ॥

अशोक वनिका मध्ये राजन् भीम वपुः कपिः ।
सीतया कृत संवादस् तिष्ठत् यमित विक्रमः ॥ १३ ॥

न च तं जानकी सीता हरिं हरिण लोचना ।
अस्माभिर् बहुधा पृष्टा निवेदयितु मिच्छति ॥ १४ ॥

वासवस्य भवेद् दूतो दूतो वैश्रवणस्य वा ।
प्रेषितो वापि रामेण सीतान्वेषण काङ्क्षया ॥ १५ ॥

तेन त्वद्भुत रूपेण यत्तत् तव मनोहरम् ।
नाना मृग गणा कीर्णं प्रमृष्टं प्रमदावनम् ॥ १६ ॥

न तत्र कश्चिदुद्देशो यस्तेन न विनाशितः ।
यत्र सा जानकी सीता स तेन न विनाशितः ॥ १७ ॥

जानकी रक्षणार्थं वा श्रमाद्वा नोपलक्ष्यते ।
अथवा कः श्रमस् तस्य सैव तेनाभि रक्षिता ॥ १८ ॥

चारु पल्लव पुष्पाढ्यं यं सीता स्वय मास्थिता ।
प्रवृद्धः शिंशुपा वृक्षः स च तेनाभिरक्षितः ॥ १९ ॥

तस्योग्ररूपस्योग्र त्वं दण्ड माज्ञातु मर्हसि ।
सीता सम्भाषिता येन तद्वनं च विनाशितम् ॥ २० ॥

मनःपरिगृहीतां तां तव रक्षो गणेश्वर ।
कः सीता मभि भाषेत यो न स्यात् त्यक्त जीवितः ॥ २१ ॥

राक्षसीनां वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ।
हुताग्निरिव जज्वाल कोपसंवर्तितेक्षणः ॥ २२ ॥

तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां प्रापतन् नास्र बिन्दवः ।
दीप्ताभ्यामिव दीपाभ्यां सार्चिषः स्नेह बिन्दवः ॥ २३ ॥

आत्मनः सदृशान् शूरान् किङ्करान्नाम राक्षसान् ।
व्यादिदेश महातेजा निग्रहार्थं हनूमतः ॥ २४ ॥

तेषामशीति साहस्रं किङ्कराणां तरस्विनाम् ।
निर्ययुर् भवनात् तस्मात् कूटमुद्गर पाणयः ॥ २५ ॥

महोदरा महादंष्ट्रा घोररूपा महाबलाः ।
युद्धाभि मनसः सर्वे हनुमद् गृहणोन्मुखाः ॥ २६ ॥

ते कपीन्द्रं समासाद्य तोरणस्थ मवस्थितम् ।
अभिपेतुर् महावेगाः पतङ्गा इव पावकम् ॥ २७ ॥

ते गदाभिर् विचित्राभिः परिघैः काञ्चनाङ्गदैः ।
आजघ्नुर् वानर श्रेष्ठं शरैश्चादित्य सन्निभैः ॥ २८ ॥

मुद्गरैः पट्टिशैः शूलैः प्रास तोमर शक्तिभिः ।
परिवार्य हनूमन्तं सहसा तस्थुरग्रतः ॥ २९ ॥

हनुमानपि तेजस्वी श्रीमान् पर्वत सन्निभः ।
क्षितावा विध्य लाङ्गूलं ननाद च महास्वनम् ॥ ३० ॥

स भूत्वा सुमहाकायो हनुमान् मारुतात्मजः ।
धृष्ट मास्फोटयामास लङ्कां शब्देन पूरयन् ॥ ३१ ॥

तस्यास्फोटित शब्देन महता सानुनादिना ।
पेतुर् विहङ्गा गगना दुच्चैश् चेद मघोषयत् ॥ ३२ ॥

जयत् यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभि पालितः ॥ ३३ ॥

दासोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याक्लिष्ट कर्मणः ।
हनुमान् शत्रु सैन्यानां निहन्ता मारुतात्मजः ॥ ३४ ॥

न रावण सहस्रं मे युद्धे प्रतिबलं भवेत् ।
शिलाभिस्तु प्रहरतः पादपैश्च सहस्रशः ॥ ३५ ॥

अर्दयित्वा पुरीं लङ्का मभिवाद्य च मैथिलीम् ।
समृद्धार्थो गमिष्यामि मिषतां सर्वरक्षसाम् ॥ ३६ ॥

तस्य सन्नाद शब्देन तेऽभवन् भय शङ्किताः ।
ददृशुश्च हनूमन्तं सन्ध्यामेघ मिवोन्नतम् ॥ ३७ ॥

स्वामि सन्देश निःशङ्कास् ततस्ते राक्षसाः कपिम् ।
चित्रैः प्रहरणैर् भीमै रभिपेतुस् ततस् ततः ॥ ३८ ॥

स तैः परिवृतः शूरैः सर्वतः स महाबलः ।
आस सादायसं भीमं परिघं तोरणाश्रितम् ॥ ३९ ॥

स तं परिघमादाय जघान च निशाचरान् ।
स पन्नग मिवादाय स्फुरन्तं विनता सुतः ॥ ४० ॥

विचचाराम्बरे वीरः परिगृह्य च मारुतिः ।
सूदयामास वज्रेण दैत्यानिव सहस्र दृक् ।
स हत्वा राक्षसान् वीरान् किङ्करान् मारुतात्मजः ॥ ४१ ॥

युद्धकाङ्क्षी पुनर्वीरस् तोरणं समुपाश्रितः ।
ततस् तस्माद् भयान् मुक्ताः कतिचित् तत्र राक्षसाः ।
निहतान् किङ्करान् सर्वान् रावणाय न्यवेदयन् ॥ ४२ ॥

स राक्षसानां निहतं महद्बलं
निशम्य राजा परिवृत्त लोचनः ।
समादिदेशा प्रतिमं पराक्रमे
प्रहस्त पुत्रं समरे सुदुर्जयम् ॥ ४३ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

सुन्दरकाण्ड त्रिचत्वारिंशः सर्गः (४३) - ॥ चैत्य प्रासाद दाहः ॥

ततः स किङ्करान् हत्वा हनुमान् ध्यान मास्थितः ।
वनं भग्नं मया चैत्य प्रासादो न विनाशितः ॥ १ ॥

तस्मात् प्रासाद मप्येव मिमं विध्वंसयाम् यहम् ।
इति सञ्चिन्त्य मनसा हनुमान् दर्शयन् बलम् ॥ २ ॥

चैत्य प्रासाद माप्लुत्य मेरु शृङ्ग मिवोन्नतम् ।
आरुरोह हरि श्रेष्ठो हनुमान् मारुतात्मजः ॥ ३ ॥

आरुह्य गिरि सङ्काशं प्रासादं हरियूथपः ।
बभौ स सुमहातेजाः प्रतिसूर्य इवोदितः ॥ ४ ॥

सम्प्रधृष्य च दुर्धर्षं चैत्य प्रासाद मुत्तमम् ।
हनुमान् प्रज्वलँल् लक्ष्म्या पारियात्रोपमोऽभवत् ॥ ५ ॥

स भूत्वा सुमहाकायः प्रभावान् मारुतात्मजः ।
धृष्ट मास्फोटयामास लङ्कां शब्देन पूरयन् ॥ ६ ॥

तस्यास्फोटित शब्देन महता श्रोत्र घातिना ।
पेतुर् विहङ्गमास् तत्र चैत्य पालाश्च मोहिताः ॥ ७ ॥

अस्त्र विज्जयतां रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभि पालितः ॥ ८ ॥

दासोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याक्लिष्ट कर्मणः ।
हनुमान् शत्रु सैन्यानां निहन्ता मारुतात्मजः ॥ ९ ॥

न रावणसहस्रं मे युद्धे प्रतिबलं भवेत् ।
शिलाभिस्तु प्रहरतः पादपैश्च सहस्रशः ॥ १० ॥

अर्दयित्वा पुरीं लङ्का मभिवाद्य च मैथिलीम् ।
समृद्धार्थो गमिष्यामि मिषतां सर्वरक्षसाम् ॥ ११ ॥

एवमुक्त्वा महाबाहुश् चैत्यस्थो हरियूथपः ।
ननाद भीमनिर्ह्रादो रक्षसां जनयन्भयम् ॥ १२ ॥

तेन शब्देन महता चैत्यपालाः शतं ययुः ।
गृहीत्वा विविधा नस्त्रान् प्रासान् खड्गान् परश्वधान् ॥ १३ ॥

विसृजन्तो महाकाया मारुतिं पर्यवारयन् ।
ते गदाभिर् विचित्राभिः परिघैः काञ्चनाङ्गदैः ॥ १४ ॥

आजघ्नुर् वानर श्रेष्ठं बाणैश् चादित्य सन्निभैः ।
आवर्त इव गङ्गायास् तोयस्य विपुलो महान् ॥ १५ ॥

परिक्षिप्य हरि श्रेष्ठं स बभौ रक्षसां गणः ।
ततो वातात्मजः क्रुद्धो भीमरूपं समास्थितः ॥ १६ ॥

प्रासादस्य महान्तस्य स्तम्भं हेम परिष्कृतम् ।
उत्पाटयित्वा वेगेन हनुमान् पवनात्मजः ॥ १७ ॥

ततस्तं भ्रामयामास शतधारं महाबलः ।
तत्र चाग्निः समभवत् प्रासादश् चाप्यदह्यत ॥ १८ ॥

दह्यमानं ततो दृष्ट्वा प्रासादं हरियूथपः ।
स राक्षस शतं हत्वा वज्रेणेन्द्र इवासुरान् ॥ १९ ॥

अन्तरिक्षे स्थितः श्रीमा निदं वचन मब्रवीत् ।
मादृशानां सहस्राणि विसृष्टानि महात्मनाम् ॥ २० ॥

बलिनां वानरेन्द्राणां सुग्रीव वश वर्तिनाम् ।
अटन्ति वसुधां कृत्स्नां वयमन्ये च वानराः ॥ २१ ॥

दश नागबलाः केचित् केचिद् दश गुणोत्तराः ।
केचिन् नाग सहस्रस्य बभूवुस् तुल्यविक्रमाः ॥ २२ ॥

सन्ति चौघ बलाः केचित् केचिद् वायु बलोपमाः ।
अप्रमेय बलाश्चान्ये तत्रासन् हरियूथपाः ॥ २३ ॥

ईदृग् विधैस्तु हरिभि र्वृतो दन्त नखायुधैः ।
शतैः शत सहस्रैश्च कोटीभि रयुतैरपि ॥ २४ ॥

आगमिष्यति सुग्रीवः सर्वेषां वो निषूदनः ।
नेयमस्ति पुरी लङ्का न यूयं न च रावणः ।
यस्मा दिक्ष्वाकु नाथेन बद्धं वैरं महात्मना ॥ २५ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४३ ॥

सुन्दरकाण्ड चतुश्चत्वारिंशः सर्गः (४४) - ॥ जम्बुमालिवधः ॥

सन्दिष्टो राक्षसेन्द्रेण प्रहस्तस्य सुतो बली ।
जम्बुमाली महादंष्ट्रो निर्जगाम धनुर्धरः ॥ १ ॥

रक्त माल्याम्बरधरः स्रग्वी रुचिर कुण्डलः ।
महान् विवृत्त नयनश् चण्डः समर दुर्जयः ॥ २ ॥

धनुः शक्रधनुःप्रख्यं महद् रुचिर सायकम् ।
विस्फारयानो वेगेन वज्राशनि समस्वनम् ॥ ३ ॥

तस्य विस्फार घोषेण धनुषो महता दिशः ।
प्रदिशश्च नभश्चैव सहसा समपूर्यत ॥ ४ ॥

रथेन खरयुक्तेन तमागत मुदीक्ष्य सः ।
हनुमान् वेग सम्पन्नो जहर्ष च ननाद च ॥ ५ ॥

तं तोरण विटङ्कस्थं हनुमन्तं महाकपिम् ।
जम्बुमाली महाबाहुर् विव्याध निशितैः शरैः ॥ ६ ॥

अर्धचन्द्रेण वदने शिरस्येकेन कर्णिना ।
बाह्वोर् विव्याध नाराचैर् दशभिस्तं कपीश्वरम् ॥ ७ ॥

तस्य तच्छुशुभे ताम्रं शरेणाभिहतं मुखम् ।
शरदीवाम्बुजं फुल्लं विद्धं भास्कर रश्मिना ॥ ८ ॥

तत्तस्य रक्तं रक्तेन रञ्जितं शुशुभे मुखम् ।
यथाकाशे महापद्मं सिक्तं चन्दन बिन्दुभिः ॥ ९ ॥

चुकोप बाणाभिहतो राक्षसस्य महाकपिः ।
ततः पार्श्वेऽतिविपुलां ददर्श महतीं शिलाम् ॥ १० ॥

तरसा तां समुत्पाट्य चिक्षेप बलवद् बली ।
तां शरैर् दशभिः क्रुद्धस् ताडयामास राक्षसः ॥ ११ ॥

विपन्नं कर्म तद् दृष्ट्वा हनुमांश् चण्डविक्रमः ।
सालं विपुल मुत्पाट्य भ्रामयामास वीर्यवान् ॥ १२ ॥

भ्रामयन्तं कपिं दृष्ट्वा साल वृक्षं महाबलम् ।
चिक्षेप सुबहून् बाणान् जम्बुमाली महाबलः ॥ १३ ॥

सालं चतुर्भिश् चिच्छेद वानरं पञ्चभिर् भुजे ।
शिरस् येकेन बाणेन दशभिस्तु स्तनान्तरे ॥ १४ ॥

स शरैः पूरित तनुः क्रोधेन महता वृतः ।
तमेव परिघं गृह्य भ्रामयामास वेगतः ॥ १५ ॥

अतिवेगोऽति वेगेन भ्रामयित्वा बलोत्कटः ।
परिघं पातयामास जम्बुमालेर् महोरसि ॥ १६ ॥

तस्य चैव शिरो नास्ति न बाहू न च जानुनी ।
न धनुर् न रथो नाश्वास् तत्रा दृश्यन्त नेषवः ॥ १७ ॥

स हतस् रसा तेन जम्बुमाली महाबलः ।
पपात निहतो भूमौ चूर्णिताङ्गविभूषणः ॥ १८ ॥

जम्बुमालिं च निहतं किंकरांश्च महाबलान् ।
चुक्रोध रावणः श्रुत्वा कोप संरक्त लोचनः ॥ १९ ॥

स रोष संवर्तित ताम्र लोचनः
प्रहस्त पुत्रे निहते महाबले ।
अमात्य पुत्रा नतिवीर्य विक्रमान्
समादि देशाशु निशाच रेश्वरः ॥ २० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

सुन्दरकाण्ड पञ्चचत्वारिंशः सर्गः (४५) - ॥ मन्त्रिपुत्रवधः ॥

ततस्ते राक्षसेन्द्रेण चोदिता मन्त्रिणां सुताः ।
निर्ययुर् भवनात् तस्मात् सप्त सप्तार्चि वर्चसः ॥ १ ॥

महाबल परीवारा धनुष्मन्तो महाबलाः ।
कृतास् त्रास्त्र विदां श्रेष्ठाः परस्पर जयैषिणः ॥ २ ॥

हेमजाल परिक्षिप्तैर् ध्वजवद्भिः पताकिभिः ।
तोयदस्वन निर्घोषैर् वाजि युक्तैर् महारथैः ॥ ३ ॥

तप्त काञ्चन चित्राणि चापान् यमित विक्रमाः ।
विस्फारयन्तः संहृष्टास् तटित्वन्त इवाम्बुदाः ॥ ४ ॥

जनन्यस्तु ततस्तेषां विदित्वा किङ्करान् हतान् ।
बभूवुः शोक सम्भ्रान्ताः सबान्धव सुहृज् जनाः ॥ ५ ॥

ते परस्पर सङ्घर्षात् तप्त काञ्चन भूषणाः ।
अभिपेतुर् हनूमन्तं तोरणस्थ मवस्थितम् ॥ ६ ॥

सृजन्तो बाण वृष्टिं ते रथ गर्जित निःस्वनाः ।
वृष्टिमन्त इवाम्भोदा विचेरुर् नैर्ऋताम्बुदाः ॥ ७ ॥

अवकीर्णस् ततस् ताभिर् हनुमान् शर वृष्टिभिः ।
अभवत् संवृताकारः शैलराडिव वृष्टिभिः ॥ ८ ॥

स शरान् मोघयामास तेषा माशुचरः कपिः ।
रथवेगं च वीराणां विचरन् विमलेऽम्बरे ॥ ९ ॥

स तैः क्रीडन् धनुष्मद्भिर् व्योम्नि वीरः प्रकाशते ।
धनुष्मद्भिर् यथा मेघै र्मारुतः प्रभुरम्बरे ॥ १० ॥

स कृत्वा निनदं घोरं त्रासयंस्तां महाचमूम् ।
चकार हनुमान् वेगं तेषु रक्षःसु वीर्यवान् ॥ ११ ॥

तलेनाभ्यहनत् काश्चि पादैः कांश्चित्परन्तपः ।
मुष्टिना भ्यहनत् काश्चिन् नखैः कांश्चिद् व्यदारयत् ॥ १२ ॥

प्रम माथोरसा कांश्चि दूरुभ्या मपरान् कपिः ।
केचित् तस्य निनादेन तत्रैव पतिता भुवि ॥ १३ ॥

ततस् तेष्वव सन्नेषु भूमौ निपतितेषु च ।
तत् सैन्य मगमत् सर्वं दिशो दश भयार्दितम् ॥ १४ ॥

विनेदुर् विस्वरं नागा निपेतुर् भुवि वाजिनः ।
भग्न नीडध्वजच् छत्रैर् भूश्च कीर्णाऽभवद् रथैः ॥ १५ ॥

स्रवता रुधिरेणाथ स्रवन्त्यो दर्शिताः पथि ।
विविधैश्च स्वरैर् लङ्का ननाद विकृतं तदा ॥ १६ ॥

स तान्प्रवृद्धान् विनिहत्य राक्षसान्
महाबलश् चण्ड पराक्रमः कपिः ।
युयुत्सु रन्यैः पुनरेव राक्षसैः
तदेव वीरोभि जगाम तोरणम् ॥ १७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

सुन्दरकाण्ड षट्चत्वारिंशः सर्गः (४६) - पञ्चसेनापतिवधः

हतान् मन्त्रि सुतान् बुद्ध्वा वानरेण महात्मना ।
रावणः संवृताकारश् चकार मतिमुत्तमाम् ॥ १ ॥

स विरूपाक्ष यूपाक्षौ दुर्धरं चैव राक्षसम् ।
प्रघसं भासकर्णं च पञ्च सेनाग्र नायकान् ॥ २ ॥

STOTRADHWANI

सन्दिदेश दशग्रीवो वीरान् नय विशारदान् ।
हनुमद् ग्रहणे व्यग्रान् वायुवेग समान्युधि ॥ ३ ॥

यात सेनाग्रगाः सर्वे महाबल परिग्रहाः ।
सवाजि रथ मातङ्गाः स कपिः शास्यतामिति ॥ ४ ॥

यत्तैश्च खलु भाव्यं स्यात् तमासाद्य वनालयम् ।
कर्म चापि समाधेयं देशकाल विरोधिनम् ॥ ५ ॥

न ह्यहं तं कपिं मन्ये कर्मणा प्रति तर्कयन् ।
सर्वथा तन् महद् भूतं महाबल परिग्रहम् ॥ ६ ॥

भवेदिन्द्रेण वा सृष्ट मस्मदर्थं तपोबलात् ।
सनाग यक्ष गन्धर्वा देवासुर महर्षयः ॥ ७ ॥

युष्माभिः सहितैः सर्वैर् मया सह विनिर्जिताः ।
तैरवश्यं विधातव्यं व्यलीकं किञ्चिदेव नः ॥ ८ ॥

तदेव नात्र सन्देहः प्रसह्य परिगृह्यताम् ।
नावमान्यो भवद्भिश्च हरिर् धीर पराक्रमः ॥ ९ ॥

दृष्टा हि हरयः पूर्वं मया विपुल विक्रमाः ।
वाली च सहसुग्रीवो जाम्बवांश्च महाबलः ॥ १० ॥

नीलः सेनापतिश्चैव ये चान्ये द्विविदादयः ।
नैवं तेषां गतिर्भीमा न तेजो न पराक्रमः ॥ ११ ॥

न मतिर्न बलोत्साहौ न रूप परिकल्पनम् ।
महत् सत्त्व मिदं ज्ञेयं कपि रूपं व्यवस्थितम् ॥ १२ ॥

प्रयत्नं महदास्थाय क्रियतामस्य निग्रहः ।
कामं लोकास्त्रयः सेन्द्राः ससुरासुर मानवाः ॥ १३ ॥

भवता मग्रतः स्थातुं न पर्याप्ता रणाजिरे ।
तथापि तु नयज्ञेन जय माकाङ्क्षता रणे ॥ १४ ॥

आत्मा रक्ष्यः प्रयत्नेन युद्ध सिद्धिर्हि चञ्चला ।
ते स्वामि वचनं सर्वे प्रतिगृह्य महौजसः ॥ १५ ॥

समुत्पेतुर् महावेगा हुताश सम तेजसः ।
रथैर् मत्तैश्च मातङ्गैर् वाजिभिश्च महाजवैः ॥ १६ ॥

शस्त्रैश्च विविधैस् तीक्ष्णैः सर्वैश् चोपचिता बलैः ।
ततस्तं ददृशुर् वीरा दीप्यमानं महाकपिम् ॥ १७ ॥

रश्मिमन्त मिवोद्यन्तं स्वतेजो रश्मि मालिनम् ।
तोरणस्थं महोत्साहं महासत्त्वं महाबलम् ॥ १८ ॥

महामतिं महावेगं महाकायं महाबलम् ।
तं समीक्ष्यैव ते सर्वे दिक्षु सर्वास् ववस्थिताः ॥ १९ ॥

तैस्तैः प्रहरणैर् भीमै रभिपेतुस् ततस्ततः ।
तस्य पञ्चायसास् तीक्ष्णाः शिताः पीतमुखाः शराः ॥ २० ॥

शिरस् युत्पल पत्राभा दुर्धरेण निपातिताः ।
स तैः पञ्चभिराविद्धः शरैः शिरसि वानरः ॥ २१ ॥

उत्पपात नदन् व्योम्नि दिशो दश विनादयन् ।
ततस्तु दुर्धरो वीरः सरथः सज्य कार्मुकः ॥ २२ ॥

किरन् शर शतैस् तीक्ष्णै रभिपेदे महाबलः ।
स कपिर् वारयामास तं व्योम्नि शरवर्षिणम् ॥ २३ ॥

वृष्टिमन्तं पयोदान्ते पयोदमिव मारुतः ।
अर्द्यमानस् ततस्तेन दुर्धरेणा निलात्मजः ॥ २४ ॥

चकार कदनं भूयो व्यवर्धत च वेगवान् ।
स दूरं सहसोत्पत्य दुर्धरस्य रथे हरिः ॥ २५ ॥

निपपात महावेगो विद्युद् राशिर् गिराविव ।
ततः स मथिताष्टाश्वं रथं भग्नाक्ष कूबरम् ॥ २६ ॥

विहाय न्यपतद् भूमौ दुर्धरस् त्यक्त जीवितः ।
तं विरूपाक्ष यूपाक्षौ दृष्ट्वा निपतितं भुवि ॥ २७ ॥

सञ्जात रोषौ दुर्धर्षा वुत्पेततु ररिन्दमौ ।
स ताभ्यां सहसोत्पत्य विष्ठितो विमलेऽम्बरे ॥ २८ ॥

मुद्गराभ्यां महाबाहुर् यक्षस्यभिहतः कपिः ।
तयोर् वेगवतोर् वेगं विनिहत्य महाबलः ॥ २९ ॥

निपपात पुनर् भूमौ सुपर्ण सम विक्रमः ।
स साल वृक्ष मासाद्य समुत्पाट्य च वानरः ॥ ३० ॥

तावुभौ राक्षसौ वीरौ जघान पवनात्मजः ।
ततस्तां स्त्रीन् हतान् ज्ञात्वा वानरेण तरस्विना ॥ ३१ ॥

अभिपेदे महावेगः प्रसह्य प्रघसो हरिम् ।
भास कर्णश्च सङ्क्रुद्धः शूलमादाय वीर्यवान् ॥ ३२ ॥

एकतः कपि शार्दूलं यशस्विन मवस्थितम् ।
पट्टसेन शिताग्रेण प्रघसः प्रत्ययोधयत् ॥ ३३ ॥

भास कर्णश्च शूलेन राक्षसः कपि सत्तमम् ।
स ताभ्यां विक्षतैर् गात्रै रसृग् दिग्ध तनूरुहः ॥ ३४ ॥

अभवद् वानरः क्रुद्धो बाल सूर्य समप्रभः ।
समुत्पाट्य गिरेः शृङ्गं समृग व्याल पादपम् ॥ ३५ ॥

जघान हनुमान् वीरो राक्षसौ कपि कुञ्जरः ।
ततस् तेष्वव सन्नेषु सेनापतिषु पञ्चसु ॥ ३६ ॥

बलं तदवशेषं च नाशयामास वानरः ।
अश्वै रश्वान् गजैर् नागान् योधैर् योधान् रथै रथान् ॥ ३७ ॥

स कपिर् नाशयामास सहस्राक्ष इवासुरान् ।
हतैर्नागैश्च तुरगैर् भग्नाक्षैश्च महारथैः ।
हतैश्च राक्षसैर्भूमी रुद्धमार्गा समन्ततः ॥ ३९ ॥

ततः कपिस्तान् ध्वजिनी पतीन् रणे
निहत्य वीरान् सबलान् सवाहनान् ।
समीक्ष्य वीरः परिगृह्य तोरणं
कृतक्षणः काल इव प्रजाक्षये ॥ ३९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

सुन्दरकाण्ड सप्तचत्वारिंशः सर्गः (४७)-॥ अक्षकुमारवधः ॥

सेनापतीन् पञ्च स तु प्रमापितान्
हनूमता सानुचरान् सवाहनान् ।
समीक्ष्य राजा समरोद्धतोन् मुखं
कुमारमक्षं प्रसमैक्ष ताग्रतः ॥ १ ॥

स तस्य दृष्ट्यर्पण सम्प्रचोदितः
प्रतापवान् काञ्चन चित्र कार्मुकः ।
समुत् पपाताथ सदस् युदीरितो
द्विजाति मुख्यैर् हविषेव पावकः ॥ २ ॥

ततो महद् बाल दिवाकर प्रभं
प्रतप्त जाम्बूनद जाल सन्ततम् ।
रथं समास्थाय ययौ स वीर्यवान्
महाहरिं तं प्रति नैर्ऋतर्षभः ॥ ३ ॥

ततस्तपः सङ्ग्रह सञ्चयार्जितं
प्रतप्त जाम्बूनद जाल शोभितम् ।
पताकिनं रत्न विभूषित ध्वजं
मनोज वाष्टाश्व वरैः सुयोजितम् ॥ ४ ॥

सुरासुरा धृष्य मसङ्ग चारिणं
रवि प्रभं व्योम चरं समाहितम् ।
सतूणमष्टासि निबद्ध बन्धुरं
यथा क्रमा वेशित शक्ति तोमरम् ॥ ५ ॥

विराजमानं प्रति पूर्ण वस्तुना
सहेम दाम्ना शशि सूर्य वर्चसा ।

दिवाकराभं रथ मास्थितस् ततः
स निर्जगामामर तुल्य विक्रमः ॥ ६ ॥

स पूरयन् खं च महीं च साचलां
तुरङ्ग मातङ्ग महारथ स्वनैः ।
बलैः समेतैः स हि तोरण स्थितं
समर्थ मासीन मुपागमत् कपिम् ॥ ७ ॥

स तं समासाद्य हरिं हरीक्षणो
युगान्त कालाग्नि मिव प्रजाक्षये ।
अवस्थितं विस्मित जात सम्भ्रमः
समैक्षताक्षो बहुमान चक्षुषा ॥ ८ ॥

स तस्य वेगं च कपेर् महात्मनः
पराक्रमं चारिषु पार्थि वात्मजः ।
विचारयन् स्वं च बलं महाबलो
हिमक्षये सूर्य इवाभि वर्धते ॥ ९ ॥

स जातमन्युः प्रसमीक्ष्य विक्रमं
स्थिरं स्थितः सम्यति दुर्निवारणम् ।
समाहितात्मा हनुमन्त माहवे
प्रचोदयामास शरैस्त्रिभिः शितैः ॥ १० ॥

ततः कपिं तं प्रसमीक्ष्य गर्वितं
जित श्रमं शत्रु पराज योर्जितम् ।
अवैक्षताक्षः समुदीर्ण मानसः
स बाण पाणिः प्रगृहीत कार्मुकः ॥ ११ ॥

स हेम निष्काङ्गद चारु कुण्डलः
समाससा दाशु पराक्रमः कपिम् ।
तयोर् भूवा बप्रतिमः समागमः
सुरासुराणामपि सम्भ्रम प्रदः ॥ १२ ॥

ररास भूमिर्न तताप भानुमान्
ववौ न वायुः प्रचचाल चाचलः ।
कपेः कुमारस्य च वीक्ष्य सम्युगं
ननाद च द्यौ रुदधिश्च चुक्षुभे ॥ १३ ॥

ततः स वीरः सुमुखान् पतत्रिणः
सुवर्ण पुङ्खान् सविषा निवोरगान् ।
समाधि सम्योग विमोक्ष तत्त्ववित्
शरानथ त्रीन् कपि मूर्ध्र्य पातयत् ॥ १४ ॥

स तैः शरै मूर्ध्नि समं निपातितैः
क्षरन् नसृग् दिग्ध विवृत्त लोचनः ।
नवोदि तादित्य निभः शरांशुमान्
व्यरोच तादित्य इवांशु मालिकः ॥ १५ ॥

ततः स पिङ्गाधिप मन्त्रि सत्तमः
समीक्ष्य तं राज वरात्मजं रणे ।
उदग्र चित्रायुध चित्र कार्मुकं
जहर्ष चापूर्यत चाह वोन् मुखः ॥ १६ ॥

स मन्दरा ग्रस्थ इवांशु मालिको
विवृद्ध कोपो बलवीर्य सम्युतः ।

कुमारमक्षं सबलं सवाहनं
ददाह नेत्राग्नि मरीचिभिस् तदा ॥ १७ ॥

ततः स बाणासन चित्र कार्मुकः
शर प्रवर्षो युधि राक्षसाम्बुदः ।
शरान् मुमोचाशु हरीश्वराचले
बलाहको वृष्टि मिवाचलोत्तमे ॥ १८ ॥

ततः कपिस्तं रणचण्ड विक्रमं
विवृद्ध तेजो बलवीर्य सम्युतम् ।
कुमारमक्षं प्रसमीक्ष्य सम्युगे
ननाद हर्षाद् घन तुल्य विक्रमः ॥ १९ ॥

स बाल भावाद् युधि वीर्यदर्पितः
प्रवृद्ध मन्युः क्षत जोपमेक्षणः ।
समास सादा प्रतिमं कपिं रणे
गजो महाकूप मिवावृतं तृणैः ॥ २० ॥

स तेन बाणैः प्रसभं निपातितैः
चकार नादं घन नाद निःस्वनः ।
समुत् पपाताशु नभः स मारुतिः
भुजोरु विक्षेपण घोर दर्शनः ॥ २१ ॥

समुत्पतन्तं समभिद्रवद् बली
स राक्षसानां प्रवरः प्रतापवान् ।
रथी रथि श्रेष्ठतमः किरन् शरैः
पयोधरः शैल मिवाश्म वृष्टिभिः ॥ २२ ॥

स तान् शरांस्तस्य हरिर् विमोक्षयन्
चचार वीरः पथि वायु सेविते ।
शरान्तरे मारुतवद् विनिष्पतन्
मनोजवः सम्यति चण्ड विक्रमः ॥ २३ ॥

तमात्त बाणासन माहवोन् मुखं
खमास् तृणन्तं विशिखैः शरोत्तमैः ।
अवैक्षताक्षं बहुमान चक्षुषा
जगाम चिन्तां च स मारुतात्मजः ॥ २४ ॥

ततः शरैर् भिन्न भुजान्तरः कपिः
कुमार वीर्येण महात्मना नदन् ।
महाभुजः कर्म विशेष तत्त्वविद्
विचिन्तयामास रणे पराक्रमम् ॥ २५ ॥

अबालवद् बाल दिवाकर प्रभः
करोत्ययं कर्म महन् महाबलः ।
न चास्य सर्वाहव कर्म शोभिनः
प्रमापणे मे मतिरत्र जायते ॥ २६ ॥

अयं महात्मा च महांश्च वीर्यतः
समाहितश् चाति सहश्च सम्युगे ।
असंशयं कर्मगुणोदयादयं
सनाग यक्षैर् मुनिभिश्च पूजितः ॥ २७ ॥

पराक्र मोत्साह विवृद्ध मानसः
समीक्षते मां प्रमुखागतः स्थितः ।

पराक्रमो ह्यस्य मनांसि कम्पयेत्
सुरा सुराणा मपि शीघ्र गामिनः ॥ २८ ॥

न खल्वयं नाभि भवे दुपेक्षितः
पराक्रमो ह्यस्य रणे विवर्धते ।
प्रमापणं त्वेव ममास्य रोचते
न वर्धमानोऽग्नि रुपेक्षितुं क्षमः ॥ २९ ॥

इति प्रवेगं तु परस्य तर्कयन्
स्वकर्म योगं च विधाय वीर्यवान् ।
चकार वेगं तु महाबलस् तदा
मतिं च चक्रेऽस्य वधे महाकपिः ॥ ३० ॥

स तस्य तानष्ट हयान् महाजवान्
समाहितान् भार सहान् विवर्तने ।
जघान वीरः पथि वायु सेविते
तल प्रहारैः पवनात्मजः कपिः ॥ ३१ ॥

ततस् तलेनाभि हतो महारथः
स तस्य पिङ्गाधिप मन्त्रि निर्जितः ।
प्रभग्न नीडः परिमुक्त कूबरः
पपात भूमौ हत वाजिरम्बरात् ॥ ३२ ॥

स तं परित्यज्य महारथो रथं
सकार्मुकः खड्गधरः खमुत्पतन् ।
तपोभि योगाद् रुषिरुग्र वीर्यवान्
विहाय देहं मरुता मिवालयम् ॥ ३३ ॥

ततः कपिस्तं विचरन्त मम्बरे
पतत्रि राजा निल सिद्ध सेविते ।
समेत्य तं मारुत तुल्य विक्रमः
क्रमेण जग्राह स पादयो र्दृढम् ॥ ३४ ॥

स तं समाविध्य सहस्रशः कपि:
महोरगं गृह्य इवाण्डजेश्वरः ।
मुमोच वेगात् पितृ तुल्य विक्रमो
महीतले सम्यति वानरोत्तमः ॥ ३५ ॥

स भग्न बाहूरु कटी शिरोधरः
क्षरन् नसृङ् निर्मथितास्थि लोचनः ।
स भग्न सन्धिः प्रविकीर्ण बन्धनो
हतः क्षितौ वायु सुतेन राक्षसः ।
महाकपिर् भूमि तले निपीड्य तं
चकार रक्षोधिपतेर् महद् भयम् ॥ ३६ ॥

महर्षिभिश् चक्र चरैर् महाव्रतैः
समेत्य भूतैश्च सयक्ष पन्नगैः ।
सुरैश्च सेन्द्रैर् भृशजात विस्मयै:
हते कुमारे स कपिर् निरीक्षितः ॥ ३७ ॥

निहत्य तं वज्रि सुतोपमं रणे
कुमारमक्षं क्षतजोप मेक्षणम् ।
तदेव वीरोऽभि जगाम तोरणं
कृतक्षणः काल इव प्रजाक्षये ॥ ३८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

सुन्दरकाण्ड अष्टचत्वारिंशः सर्गः (४८) - हनुमद्बन्धनम्

ततः स रक्षोऽधिपतिर् महात्मा
हनूमताऽक्षे निहते कुमारे ।
मनः समाधाय तदेन्द्र कल्पं
समादि देशेन्द्रजितं सरोषात् ॥ १ ॥

त्वमस्त्रविच् छस्त्र विदां वरिष्ठः
सुरासुराणा मपि शोक दाता ।
सुरेषु सेन्द्रेषु च दृष्ट कर्मा
पिता महाराधन सञ्चितास्त्रः ॥ २ ॥

तवास्त्र बलमासाद्य नासुरा न मरुद्गणाः ।
न शेकुः समरे स्थातुं सुरेश्वर समाश्रिताः ॥ ३ ॥

न कश्चित् त्रिषु लोकेषु सम्युगे न गत श्रमः ।
भुज वीर्याभि गुप्तश्च तपसा चाभिरक्षितः ।
देशकाल विभागज्ञस् त्वमेव मतिसत्तमः ॥ ४ ॥

न तेऽस्त्य शक्यं समरेषु कर्मणा
न तेऽस्त्य कार्यं मतिपूर्व मन्त्रणे ।

न सोऽस्ति कश्चित् त्रिषु सङ्ग्रहेषु वै
न वेद यस्तेऽस्त्रबलं बलं च ते ॥ ५ ॥

ममानु रूपं तपसो बलं च ते
पराक्रमश् चास्त्र बलं च सम्युगे ।
न त्वां समासाद्य रणावमर्दे
मनः श्रमं गच्छति निश्चितार्थम् ॥ ६ ॥

निहताः किङ्कराः सर्वे जम्बुमाली च राक्षसः ।
अमात्य पुत्रा वीराश्च पञ्च सेनाग्र यायिनः ॥ ७ ॥

बलानि सुसमृद्धानि साश्व नाग रथानि च ।
सहोदरस्ते दयितः कुमारोऽक्षश्च सूदितः ।
न हि तेष्वेव मे सारो यस्त्वय्यरिनिषूदन ॥ ८ ॥

इदं हि दृष्ट्वा मतिमन् महद्बलं
कपेः प्रभावं च पराक्रमं च ।
त्वमात्मनश् चापि समीक्ष्य सारं
कुरुष्व वेगं स्वबलानु रूपम् ॥ ९ ॥

बलाव मर्दस् त्वयि सन्निकृष्टे
यथागते शाम्यति शान्त शत्रौ ।
तथा समीक्ष्यात्म बलं परं च
समारभस् वास्त्र विदां वरिष्ठ ॥ १० ॥

न वीर सेना गण शोच्यवन्ति
न वज्रमादाय विशाल सारम् ।
न मारुतस् यास्य गतेः प्रमाणं
न चाग्नि कल्पः करणेन हन्तुम् ॥ ११ ॥

तमेव मर्थं प्रसमीक्ष्य सम्यक्
स्वकर्म साम्याद्धि समा हितात्मा ।
स्मरंश्च दिव्यं धनुषोऽस्त्र वीर्यं
व्रजाक्षतं कर्म समारभस्व ॥ १२ ॥

न खल्वियं मतिः श्रेष्ठा यत्त्वां सम्प्रेषयाम्यहम् ।
इयं च राज धर्माणां क्षत्रस्य च मतिर्मता ॥ १३ ॥

नाना शस्त्रैश्च सङ्ग्रामे वैशारद्य मरिन्दम ।
अवश्यमेव बोद्धव्यं काम्यश्च विजयो रणे ॥ १४ ॥

ततः पितुस्तद् वचनं निशम्य
प्रदक्षिणं दक्ष सुत प्रभावः ।
चकार भर्तार मदीनसत्त्वो
रणाय वीरः प्रतिपन्न बुद्धिः ॥ १५ ॥

ततस्तैः स्वगणै रिष्टै रिन्द्रजित् प्रतिपूजितः ।
यद्धोद्धतः कृतोत्साहः सङ्ग्रामं प्रत्यपद्यत ॥ १६ ॥

श्रीमान् पद्म पलाशाक्षो राक्षसाधिपतेः सुतः ।
निर्जगाम महातेजाः समुद्र इव पर्वसु ॥ १७ ॥

स पक्षि राजोपम तुल्य वेगैः
व्यालैश् चतुर्भिः सित तीक्ष्ण दंष्ट्रैः ।
रथं समायुक्त मसङ्ग वेगं
समा रुरोहेन्द्र जिदिन्द्र कल्पः ॥ १८ ॥

स रथी धन्विनां श्रेष्ठः शस्त्रज्ञोऽस्त्र विदां वरः ।
रथेनाभि ययौ क्षिप्रं हनूमान् यत्र सोऽभवत् ॥ १९ ॥

स तस्य रथ निर्घोषं ज्यास्वनं कार्मुकस्य च ।
निशम्य हरिवीरोऽसौ सम्प्रहृष्ट तरोऽभवत् ॥ २० ॥

सुमहच्चाप मादाय शित शल्यांश्च सायकान् ।
हनुमन्त मभिप्रेत्य जगाम रण पण्डितः ॥ २१ ॥

तस्मिंस् ततः सम्यति जात हर्षे
रणाय निर्गच्छति बाण पाणौ ।
दिशश्च सर्वाः कलुषा बभूवुः
मृगाश्च रौद्रा बहुधा विनेदुः ॥ २२ ॥

समागतास् तत्र तु नागयक्षा
महर्षयश् चक्र चराश्च सिद्धाः ।
नभः समावृत्य च पक्षि सङ्घा
विनेदुरुच्चैः परम प्रहृष्टाः ॥ २३ ॥

आयान्तं सरथं दृष्ट्वा तूर्ण मिन्द्रिजितं कपिः ।
विननाद महानादं व्यवर्धत च वेगवान् ॥ २४ ॥

इन्द्रजित्तु रथं दिव्य मास्थितश् चित्र कार्मुकः ।
धनुर् विस्फारयामास तटिदूर्जित निःस्वनम् ॥ २५ ॥

ततः समेता वति तीक्ष्णवेगौ
महाबलौ तौ रण निर्विशङ्कौ ।

कपिश्च रक्षोऽधि पतेश्च पुत्रः
सुरा सुरेन्द्राविव बद्ध वैरौ ॥ २६ ॥

स तस्य वीरस्य महारथस्य
धनुष्मतः सम्यति संमतस्य ।
शर प्रवेगं व्यहनत् प्रवृद्धः
चचार मार्गे पितु रप्रमेये ॥ २७ ॥

ततः शरानायत तीक्ष्ण शल्यान्
सुपत्रिणः काञ्चन चित्र पुङ्खान् ।
मुमोच वीरः परवीर हन्ता
सुनन्नतान् वज्र निपात वेगान् ॥ २८ ॥

तत्स्तु तत्स्यन्दन निःस्वनं च
मृदङ्ग भेरी पटहस्वनं च ।
विकृष्यमाणस्य च कार्मुकस्य
निशम्य घोषं पुनरुत् पपात ॥ २९ ॥

शराणा मन्तरेष्वाशु व्यवर्तत महाकपिः ।
हरिस् तस्याभि लक्ष्यस्य मोघयँल्लक्ष्य सङ्ग्रहम् ॥ ३० ॥

शराणा मग्रतस् तस्य पुनः समभि वर्तत ।
प्रसार्य हस्तौ हनुमा नुत्पपाता निलात्मजः ॥ ३१ ॥

तावुभौ वेग सम्पन्नौ रणकर्म विशारदौ ।
सर्वभूत मनोग्राहि चक्रतुर् युद्ध मुत्तमम् ॥ ३२ ॥

हनूमतो वेद न राक्षसोन्तरं
न मारुतिस् तस्य महात्मनोन्तरम् ।
परस्परं निर्विषहौ बभूवतुः
समेत्य तौ देव समान विक्रमौ ॥ ३३ ॥

ततस्तु लक्ष्ये स विहन्यमाने
शरेष्व मोघेषु च सम्पतत्सु ।
जगाम चिन्तां महतीं महात्मा
समाधि सम्योग समाहितात्मा ॥ ३४ ॥

ततो मतिं राक्षस राजसूनुः
चकार तस्मिन् हरिवीर मुख्ये ।
अवध्यतां तस्य कपेः समीक्ष्य
कथं निगच्छेदिति निग्रहार्थम् ॥ ३५ ॥

ततः पैतामहं वीरः सोऽस्त्र मस्त्रविदां वरः ।
सन्दधे सुमहा तेजास् तं हरि प्रवरं प्रति ॥ ३६ ॥

अवध्योऽयमिति ज्ञात्वा तमस्त्रेणास्त्र तत्त्व वित् ।
निजग्राह महा बाहुर् मारुतात्मज मिन्द्रजित् ॥ ३७ ॥

तेन बद्धस् ततोऽस्त्रेण राक्षसेन स वानरः ।
अभवन् निर्विचेष्टश्च पपात स महीतले ॥ ३८ ॥

ततोऽथ बुद्ध्वा स तदस्त्र बन्धं
प्रभोः प्रभावाद् विगतात्म वेगः ।
पितामहानुग्रह मात्मनश्च
विचिन्तयामास हरि प्रवीरः ॥ ३९ ॥

ततः स्वायम्भुवैर् मन्त्रैर् ब्रह्मास्त्र मभिमन्त्रितम् ।
हनूमांश् चिन्तयामास वरदानं पितामहात् ॥ ४० ॥

न मेऽस्य बन्धस्य च शक्तिरस्ति
विमोक्षणे लोक गुरोः प्रभावात् ।
इत्येव मत्वा विहितोऽस्त्रबन्धो
मयात्म योने रनुवर्तितव्यः ॥ ४१ ॥

स वीर्यमस्त्रस्य कपिर् विचार्य
पितामहानुग्रहमात्मनश्च ।
विमोक्षशक्तिं परिचिन्तयित्वा
पितामहाज्ञा मनुवर्तते स्म ॥ ४२ ॥

अस्त्रेणापि हि बद्धस्य भयं मम न जायते ।
पितामह महेन्द्राभ्यां रक्षितस् यानिलेन च ॥ ४३ ॥

ग्रहणे चापि रक्षोभिर् महान्मे गुणदर्शनः ।
राक्षसेन्द्रेण संवादस् तस्माद् गृह्णन्तु मां परे ॥ ४४ ॥

स निश्चितार्थः परवीर हन्ता
समीक्ष्यकारी विनिवृत्त चेष्टः ।
परैः प्रसह्याभि गतैर् निगृह्य
ननाद तैस्तैः परिभर्त्स्यमानः ॥ ४५ ॥

ततस्तं राक्षसा दृष्ट्वा निर्विचेष्टमरिन्दमम् ।
बबन्धुः शण वल्कैश्च द्रुमचीरैश्च संहतैः ॥ ४६ ॥

स रोचयामास परैश्च बन्धं
प्रसह्य वीरै रभिनिग्रहं च ।
कौतूहलान्मां यदि राक्षसेन्द्रो
द्रष्टुं व्यवस्ये दिति निश्चितार्थः ॥ ४७ ॥

स बद्धस्तेन वल्केन विमुक्तोऽस्त्रेण वीर्यवान् ।
अस्त्र बन्धः स चान्यं हि न बन्ध मनुवर्तते ॥ ४८ ॥

अथेन्द्रजित् तु द्रुम चीर बद्धं
विचार्य वीरः कपि सत्तमं तम् ।
विमुक्त मस्त्रेण जगाम चिन्तां
नान्येन बद्धो ह्यनुवर्ततेऽस्त्रम् ॥ ४९ ॥

अहो महत् कर्म कृतं निरर्थकं
न राक्षसैर् मन्त्रगतिर् विमृष्टा ।
पुनश्च नास्त्रे विहतेऽस्त्रमन्यत्
प्रवर्तते संशयिताः स्म सर्वे ॥ ५० ॥

अस्त्रेण हनुमान् मुक्तो नात्मान मवबुध्यत ।
कृष्यमाणस्तु रक्षोभिस् तैश्च बन्धैर् निपीडितः ॥ ५१ ॥

हन्यमानस् ततः क्रूरै राक्षसैः काष्ठ मुष्टिभिः ।
समीपं राक्षसेन्द्रस्य प्राकृष्यत स वानरः ॥ ५२ ॥

अथेन्द्रजित्तं प्रसमीक्ष्य मुक्तम्
अस्त्रेण बद्धं द्रुम चीर सूत्रैः ।
व्यदर्शयत् तत्र महाबलं तं
हरि प्रवीरं सगणाय राज्ञे ॥ ५३ ॥

तं मत्तमिव मातङ्गं बद्धं कपिवरोत्तमम् ।
राक्षसा राक्षसेन्द्राय रावणाय न्यवेदयन् ॥ ५४ ॥

कोऽयं कस्य कुतो वाऽत्र किं कार्यं को व्यपाश्रयः ।
इति राक्षस वीराणां तत्र सञ्जज्ञिरे कथाः ॥ ५५ ॥

हन्यतां दह्यतां वापि भक्ष्यतामिति चापरे ।
राक्षसास् तत्र सङ्क्रुद्धाः परस्पर मथाब्रुवन् ॥ ५६ ॥

अतीत्य मार्गं सहसा महात्मा
स तत्र रक्षोऽधिप पादमूले ।
ददर्श राज्ञः परिचार वृद्धान्
गृहं महारत्न विभूषितं च ॥ ५७ ॥

स ददर्श महातेजा रावणः कपिसत्तमम् ।
रक्षोभिर् विकृताकारैः कृष्यमाण मितस्ततः ॥ ५८ ॥

राक्षसाधिपतिं चापि ददर्श कपि सत्तमः ।
तेजोबल समायुक्तं तपन्तमिव भास्करम् ॥ ५९ ॥

स रोष संवर्तित ताम्र दृष्टिः
दशाननस् तं कपिमन्व वेक्ष्य ।
अथोप विष्टान् कुल शीलवृद्धान्
समादिशत्तं प्रति मन्त्रि मुख्यान् ॥ ६० ॥

यथा क्रमं तैः स कपिर् विपृष्टः
कार्यार्थ मर्थस्य च मूलमादौ ।

निवेदयामास हरीश्वरस्य
दूतः सकाशा दह मागतोऽस्मि ॥ ६१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

सुन्दरकाण्ड एकोनपञ्चाशः सर्गः (४९) – रावण प्रभाव दर्शनम्

ततः स कर्मणा तस्य विस्मितो भीम विक्रमः ।
हनुमान् रोष ताम्राक्षो रक्षोऽधिप मवैक्षत ॥ १ ॥

भ्राजमानं महार्हेण काञ्चनेन विराजता ।
मुक्ताजाला वृतेनाथ मुकुटेन महाद्युतिम् ॥ २ ॥

वज्र सम्योग सम्युक्तैर् महार्ह मणिविग्रहैः ।
हैमै राभरणैश् चित्रैर् मनसेव प्रकल्पितैः ॥ ३ ॥

महार्हक्षौम संवीतं रक्त चन्दन रूषितम् ।
स्वनुलिप्तं विचित्राभिर् विविधाभिश्च भक्तिभिः ॥ ४ ॥

विवृतैर् दर्शनीयैश्च रक्ताक्षैर् भिम दर्शनैः ।
दीप्त तीक्ष्ण महादंष्ट्रैः प्रलम्ब दशनच्छदैः ॥ ५ ॥

शिरोभिर् दशभिर् वीरं भ्राजमानं महौजसम् ।
नानाव्याल समाकीर्णैः शिखरैरिव मन्दरम् ॥ ६ ॥

नीलाञ्जन चय प्रख्यं हारेणोरसि राजता ।
पूर्ण चन्द्राभ वक्त्रेण सबलाक मिवाम्बुदम् ॥ ७ ॥

बाहुभिर् बद्ध केयूरैश् चन्दनोत्तम रूषितैः ।
भ्राजमानाङ्गदैः पीनैः पञ्चशीर्षै रिवोरगैः ॥ ८ ॥

महति स्फाटिके चित्रे रत्न सम्योग संस्कृते ।
उत्तमास् तरणास्तीर्णे सूपविष्टं वरासने ॥ ९ ॥

अलङ्कृताभि रत्यर्थं प्रमदाभिः समन्ततः ।
वाल व्यजन हस्ताभि रारात् समुप सेवितम् ॥ १० ॥

दुर्धरेण प्रहस्तेन महा पार्श्वेन रक्षसा ।
मन्त्रिभिर् मन्त्र तत्त्वज्ञैर् निकुम्भेन च मन्त्रिणा ॥ ११ ॥

उपोपविष्टं रक्षोभिश् चतुर्भिर् बलदर्पितैः ।
कृत्स्नं परिवृतं लोकं चतुर्भिरिव सागरैः ॥ १२ ॥

मन्त्रिभिर् मन्त्र तत्त्वज्ञै रन्यैश्च शुभ बुद्धिभिः ।
अन्वास्यमानं सचिवैः सुरैरिव सुरेश्वरम् ॥ १३ ॥

अपश्यद् राक्षस पतिं हनुमा नतितेजसम् ।
विष्ठितं मेरु शिखरे सतोयमिव तोयदम् ॥ १४ ॥

स तैः सम्पीड्यमानोऽपि रक्षोभिर् भीम विक्रमैः ।
विस्मयं परमं गत्वा रक्षोऽधिप मवैक्षत ॥ १५ ॥

भ्राजमानं ततो दृष्ट्वा हनुमान् राक्षसेश्वरम् ।
मनसा चिन्तयामास तेजसा तस्य मोहितः ॥ १६ ॥

अहो रूपमहो धैर्य महो सत्त्वमहो द्युतिः ।
अहो राक्षस राजस्य सर्व लक्षण युक्तता ॥ १७ ॥

यद्यधर्मो न बलवान् स्यादयं राक्षसेश्वरः ।
स्यादयं सुरलोकस्य सशक्रस्यापि रक्षिता ॥ १८ ॥

अस्य क्रूरैर् नृशंसैश्च कर्मभिर् लोक कुत्सितैः ।
तेन बिभ्यति खल्वस्माल् लोकाः सामर दानवाः ॥ १९ ॥

अयं ह्युत्सहते क्रुद्धः कर्तु मेकार्णवं जगत् ।
इति चिन्तां बहुविधा मकरोन् मतिमान् हरिः ।
दृष्ट्वा राक्षस राजस्य प्रभाव ममितौजसः ॥ २० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

सुन्दरकाण्ड पञ्चाशः सर्गः (५०) - ॥ प्रहस्त प्रश्नः ॥

तमुद्वीक्ष्य महाबाहुः पिङ्गाक्षं पुरतः स्थितम् ।
कोपेण महताविष्टो रावणो लोक रावणः ॥ १ ॥

शङ्का हतात्मा दध्यौ स कपीन्द्रं तेजसावृतम् ।
किमेष भगवान् नन्दी भवेत् साक्षादिहा गतः ॥ २ ॥

येन शप्तोऽस्मि कैलासे मया सञ्चालिते पुरा ।
सोऽयं वानरमूर्तिः स्यात् किंस्विद् बाणोऽपि वासुरः ॥ ३ ॥

स राजा रोष ताम्राक्षः प्रहस्तं मन्त्रि सत्तमम् ।
कालयुक्त मुवाचेदं वचो विपुल मर्थवत् ॥ ४ ॥

दुरात्मा पृच्छ्यतामेष कुतः किं वास्य कारणम् ।
वनभङ्गे च कोऽस्यार्थो राक्षसीनां च तर्जने ॥ ५ ॥

मत्पुरीमप्र धृष्यां वागमने किं प्रयोजनम् ।
आयोधने वा किं कार्यं पृच्छ्यता मेष दुर्मतिः ॥ ६ ॥

रावणस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्तो वाक्य मब्रवीत् ।
समाश्वसिहि भद्रं ते न भीः कार्या त्वया कपे ॥ ७ ॥

यदि तावत् त्व मिन्द्रेण प्रेषितो रावणालयम् ।
तत्त्व माख्याहि मा भूत्ते भयं वानर मोक्ष्यसे ॥ ८ ॥

यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य च ।
चार रूपमिदं कृत्वा प्रविष्टो नः पुरीमिमाम् ॥ ९ ॥

विष्णुना प्रेषितो वापि दूतो विजय काङ्क्षिणा ।
न हि ते वानरं तेजो रूप मात्रं तु वानरम् ॥ १० ॥

तत्त्वतः कथयस्वाद्य ततो वानर मोक्ष्यसे ।
अनृतं वदतश्चापि दुर्लभं तव जीवितम् ॥ ११ ॥

अथवा यन्निमित्तं ते प्रवेशो रावणालये ।
एवमुक्तो हरिश्रेष्ठस् तदा रक्षो गणेश्वरम् ॥ १२ ॥

अब्रवीन् नास्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य वा ।
धनदेन न मे सख्यं विष्णुना नास्मि चोदितः ॥ १३ ॥

जातिरेव मम त्वेषा वानरोऽह मिहागतः ।
दर्शने राक्षसेन्द्रस्य दुर्लभे तदिदं मया ॥ १४ ॥

वनं राक्षस राजस्य दर्शनार्थे विनाशितम् ।
ततस्ते राक्षसाः प्राप्ता बलिनो युद्ध काङ्क्षिणः ॥ १५ ॥

रक्षणार्थं तु देहस्य प्रतियुद्धा मया रणे ।
अस्त्रपाशैर्न शक्योऽहं बद्धुं देवासुरैरपि ॥ १६ ॥

पितामहादेव वरो ममाप् येषो भ्युपागतः ।
राजानं द्रष्टु कामेन मयास्त्र मनुवर्तितम् ॥ १७ ॥

विमुक्तो ह्यह मस्त्रेण राक्षसैस् त्वभि पीडितः ।
केनचिद् राजकार्येण सम्प्राप्तोऽस्मि तवान्तिकम् ॥ १८ ॥

दूतोऽहमिति विज्ञेयो राघवस् योमितौजसः ।
श्रूयतां चापि वचनं मम पथ्यमिदं प्रभो ॥ १९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

सुन्दरकाण्ड एकपञ्चाशः सर्गः (५१) - ॥ हनूमदुपदेशः ॥

तं समीक्ष्य महासत्त्वं सत्त्ववान् हरिसत्तमः ।
वाक्य मर्थवद व्यग्रस् तमुवाच दशाननम् ॥ १ ॥

अहं सुग्रीव सन्देशा दिह प्राप्तस् तवालयम् ।
राक्षसेन्द्र हरीशस् त्वां भ्राता कुशल मब्रवीत् ॥ २ ॥

भ्रातुः शृणु समादेशं सुग्रीवस्य महात्मनः ।
धर्मार्थोप हितं वाक्य मिह चामुत्र च क्षमम् ॥ ३ ॥

राजा दशरथो नाम रथ कुञ्जर वाजिमान् ।
पितेव बन्धुर् लोकस्य सुरेश्वर समद्युतिः ॥ ४ ॥

ज्येष्ठस् तस्य महाबाहुः पुत्रः प्रियकरः प्रभुः ।
पितुर् निदेशान् निष्क्रान्तः प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ ५ ॥

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया चापि भार्यया ।
रामो नाम महातेजा धर्म्यं पन्थान माश्रितः ॥ ६ ॥

तस्य भार्या वने नष्टा सीता पति मनुव्रता ।
वैदेहस्य सुता राज्ञो जनकस्य महात्मनः ॥ ७ ॥

स मार्गमाणस् तां देवीं राजपुत्रः सहानुजः ।
ऋश्यमूक मनुप्राप्तः सुग्रीवेण समागतः ॥ ८ ॥

तस्य तेन प्रतिज्ञातं सीतायाः परिमार्गणम् ।
सुग्रीवस्यापि रामेण हरिराज्यं निवेदितम् ॥ ९ ॥

ततस्तेन मृधे हत्वा राजपुत्रेण वालिनम् ।
सुग्रीवः स्थापितो राज्ये हर्यृक्षाणां गणेश्वरः ॥ १० ॥

त्वया विज्ञात पूर्वश्च वाली वानर पुङ्गवः ।
रामेण निहतः सङ्ख्ये शरेणैकेन वानरः ॥ ११ ॥

स सीता मार्गणे व्यग्रः सुग्रीवः सत्य सङ्गरः ।
हरीन् सम्प्रेषयामास दिशः सर्वा हरीश्वरः ॥ १२ ॥

तां हरीणां सहस्राणि शतानि नियुतानि च ।
दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते ह्यधश्चोपरि चाम्बरे ॥ १३ ॥

वैनतेय समाः केचित् केचित् तत्रा निलोपमाः ।
असङ्ग गतयः शीघ्रा हरिवीरा महाबलाः ॥ १४ ॥

अहं तु हनुमान् नाम मारुतस् यौरसः सुतः ।
सीतायास्तु कृते तूर्णं शतयोजन मायतम् ॥ १५ ॥

समुद्रं लङ्घयित्वैव तां दिदृक्षु रिहागतः ।
भ्रमता च मया दृष्टा गृहे ते जनकात्मजा ॥ १६ ॥

तद् भवान् दृष्ट धर्मार्थस् तपः कृत परिग्रहः ।
परदारान् महाप्राज्ञ नोपरोद्धुं त्वमर्हसि ॥ १७ ॥

न हि धर्म विरुद्धेषु बह्वपायेषु कर्मसु ।
मूलघातिषु सज्जन्ते बुद्धिमन्तो भवद्विधाः ॥ १८ ॥

कश्च लक्ष्मण मुक्तानां राम कोपानु वर्तिनाम् ।
शराणा मग्रतः स्थातुं शक्तो देवासुरेष्वपि ॥ १९ ॥

न चापि त्रिषु लोकेषु राजन् विद्येत कश्चन ।
राघवस्य व्यलीकं यः कृत्वा सुखमवाप्नुयात् ॥ २० ॥

तत् त्रिकाल हितं वाक्यं धर्म्य मर्थानु बन्धि च ।
मन्यस्व नरदेवाय जानकी प्रति दीयताम् ॥ २१ ॥

दृष्टा हीयं मया देवी लब्धं यदिह दुर्लभम् ।
उत्तरं कर्म यच्छेषं निमित्तं तत्र राघवः ॥ २२ ॥

लक्षितेयं मया सीता तथा शोक परायणा ।
गृह्य यां नाभिजानासि पञ्चास्या मिव पन्नगीम् ॥ २३ ॥

नेयं जरयितुं शक्या सासुरै रमरैरपि ।
विष संसृष्ट मत्यर्थं भुक्तमन्न मिवौजसा ॥ २४ ॥

तपःसन्ताप लब्धस्ते योऽयं धर्म परिग्रहः ।
न स नाशयितुं न्याय्य आत्म प्राण परिग्रहः ॥ २५ ॥

अवध्यतां तपोभिर्यां भवान् समनु पश्यति ।
आत्मनः सासुरैर् देवैर् हेतुस् तत्राप्ययं महान् ॥ २६ ॥

सुग्रीवो न हि देवोऽयं नासुरो न च राक्षसः ।
न दानवो न गन्धर्वो न यक्षो न च पन्नगः ॥ २७ ॥

तस्मात् प्राण परित्राणं कथं राजन् करिष्यसि ।
न तु धर्मोप संहार मधर्म फल संहितम् ॥ २८ ॥

तदेव फलमन्वेति धर्मश् चाधर्म नाशनः ।
प्राप्तं धर्मफलं तावद् भवता नात्र संशयः ॥ २९ ॥

फल मस्याप्य धर्मस्य क्षिप्रमेव प्रपत्स्यसे ।
जनस्थान वधं बुद्ध्वा बुद्ध्वा वालि वधं तथा ॥ ३० ॥

राम सुग्रीव सख्यं च बुध्यस्व हित मात्मनः ।
कामं खल्वह मप्येकः सवाजि रथ कुञ्जराम् ॥ ३१ ॥

लङ्कां नाशयितुं शक्तस् तस्यैष तु न निश्चयः ।
रामेण हि प्रतिज्ञातं हर्यृक्ष गण सन्निधौ ॥ ३२ ॥

उत्सादन ममित्राणां सीता यैस्तु प्रधर्षिता ।
अपकुर्वन्हि रामस्य साक्षादपि पुरन्दरः ॥ ३३ ॥

न सुखं प्राप्नुयादन्यः किं पुनस्त्वद्विधो जनः ।
यां सीतेत्यभि जानासि येयं तिष्ठति ते वशे ॥ ३४ ॥

कालरात्रीति तां विद्धि सर्व लङ्का विनाशिनीम् ।
तदलं काल पाशेन सीता विग्रह रूपिणा ॥ ३५ ॥

स्वयं स्कन्धाव सक्तेन क्षममात्मनि चिन्त्यताम् ।
सीतायास् तेजसा दग्धां राम कोप प्रपीडिताम् ॥ ३६ ॥

दह्यमाना मिमां पश्य पुरीं साट्ट प्रतोलिकाम् ।
स्वानि मित्राणि मन्त्रींश्च ज्ञातीन् भ्रातॄन् सुतान्हितान् ॥ ३७ ॥

भोगान् दारांश्च लङ्कां च मा विनाश मुपानय ।
सत्यं राक्षस राजेन्द्र शृणुष्व वचनं मम ॥ ३८ ॥

रामदासस्य दूतस्य वानरस्य विशेषतः ।
सर्वाँल्लोकान् सु संहृत्य सभूतान् स चराचरान् ॥ ३९ ॥

पुनरेव तथा स्रष्टुं शक्तो रामो महायशाः ।
देवासुर नरेन्द्रेषु यक्ष रक्षो गणेषु च ॥ ४० ॥

विद्याधरेषु सर्वेषु गन्धर्वेषू रगेषु च ।
सिद्धेषु किन्नरेन्द्रेषु पतत्रिषु च सर्वतः ॥ ४१ ॥

सर्वभूतेषु सर्वत्र सर्वकालेषु नास्ति सः ।
यो रामं प्रति युध्येत विष्णु तुल्य पराक्रमम् ॥ ४२ ॥

सर्वलोकेश्वरस् यैवं कृत्वा विप्रिय मीदृशम् ।
रामस्य राजसिंहस्य दुर्लभं तव जीवितम् ॥ ४३ ॥

देवाश्च दैत्याश्च निशाचरेन्द्र
गन्धर्व विद्याधर नागयक्षाः ।
रामस्य लोकत्रय नायकस्य
स्थातुं न शक्ताः समरेषु सर्वे ॥ ४४ ॥

ब्रह्मा स्वयम्भूश् चतुराननो वा
रुद्रस् त्रिनेत्रस् त्रिपुरान्तको वा ।
इन्द्रो महेन्द्रः सुरनायको वा
त्रातुं न शक्ता युधि रामवध्यम् ॥ ४५ ॥

स सौष्ठ वोपेत मदीन वादिनः
कपेर् निशम्या प्रतिमोऽप्रियं वचः ।
दशाननः कोप विवृत्त लोचनः
समादिशत् तस्य वधं महाकपेः ॥ ४६ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥ ५१ ॥

सुन्दरकाण्ड द्विपञ्चाशः सर्गः (५२) - ॥ दूतवधनिवारणम् ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः ।
आज्ञापयद् वधं तस्य रावणः क्रोध मूर्छितः ॥ १ ॥

वधे तस्य समाज्ञप्ते रावणेन दुरात्मना ।
निवेदितवतो दौत्यं नानुमेने विभीषणः ॥ २ ॥

तं रक्षोऽधिपतिं क्रुद्धं तच्च कार्य मुपस्थितम् ।
विदित्वा चिन्तयामास कार्यं कार्यविधौ स्थितः ॥ ३ ॥

निश्चितार्थस् ततः साम्ना पूज्यं शत्रुजि दग्रजम् ।
उवाच हित मत्यर्थं वाक्यं वाक्य विशारदः ॥ ४ ॥

क्षमस्व रोषं त्यज राक्षसेन्द्र
प्रसीद मद्वाक्य मिदं शृणुष्व ।
वधं न कुर्वन्ति परावरज्ञा
दूतस्य सन्तो वसुधाधिपेन्द्राः ॥ ५ ॥

राज धर्म विरुद्धं च लोक वृत्तेश्च गर्हितम् ।
तव चा सदृशं वीर कपेरस्य प्रमापणम् ॥ ६ ॥

धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च राजधर्म विशारदः ।
परावरज्ञो भूतानां त्वमेव परमार्थवित् ॥ ७ ॥

गृह्यन्ते यदि रोषेण त्वादृशोपि विपश्चितः ।
ततः शास्त्र विपश्चित्त्वं श्रम एव हि केवलम् ॥ ८ ॥

तस्मात् प्रसीद शत्रुघ्न राक्षसेन्द्र दुरासद ।
युक्तायुक्तं विनिश्चित्य दूते दण्डो विधीयताम् ॥ ९ ॥

विभीषण वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ।
रोषेण महताविष्टो वाक्य मुत्तर मब्रवीत् ॥ १० ॥

न पापानां वधे पापं विद्यते शत्रु सूदन ।
तस्मादेनं वधिष्यामि वानरं पाप चारिणम् ॥ ११ ॥

अधर्ममूलं बहुदोष युक्तम्
अनार्य जुष्टं वचनं निशम्य ।
उवाच वाक्यं परमार्थ तत्त्वं
विभीषणो बुद्धिमतां वरिष्ठः ॥ १२ ॥

प्रसीद लङ्केश्वर राक्षसेन्द्र
धर्मार्थ युक्तं वचनं शृणुष्व ।
दूता न वध्याः समयेषु राजन्
सर्वेषु सर्वत्र वदन्ति सन्तः ॥ १३ ॥

असंशयं शत्रुरयं प्रवृद्धः
कृतं ह्यनेना प्रिय मप्रमेयम् ।
न दूतवध्यां प्रवदन्ति सन्तो
दूतस्य दृष्टा बहवो हि दण्डाः ॥ १४ ॥

वैरूप्य मङ्गेषु कशाभि घातो
मौण्ड्यं तथा लक्षण सन्निपातः ।
एतान्हि दूते प्रवदन्ति दण्डान्
वधस्तु दूतस्य न नः श्रुतोऽपि ॥ १५ ॥

कथं च धर्मार्थ विनीत बुद्धिः
परावर प्रत्यय निश्चितार्थः ।
भवद्विधः कोप वशे हि तिष्ठेत्
कोपं नियच्छन्ति हि सत्त्व वन्तः ॥ १६ ॥

न धर्मवादे न च लोक वृत्ते
न शास्त्र बुद्धि ग्रहणेषु चापि ।

विद्येत कश्चित्तव वीर तुल्य:
त्वं ह्युत्तमः सर्वसुरा सुराणाम् ॥ १७ ॥

पराक्रमोत्साह मनस्विनां च
सुरासुराणा मपि दुर्जयेन ।
त्वयाप्रमेयेन सुरेन्द्र सङ्घा
जिताश्च युद्धेष् वसकृन् नरेन्द्राः ॥ १८ ॥

इत्थं विधस्यामर दैत्य शत्रोः
शूरस्य वीरस्य तवाजितस्य ।
कुर्वन्ति वीरा मनसो प्यलीकं
प्राणैर् वियुक्ता न तु भो पुरा ते ॥ १९ ॥

न चाप्यस्य कपेर् घाते कञ्चित् पश्याम् यहं गुणम् ।
तेष्वयं पात्यतां दण्डो यैरयं प्रेषितः कपिः ॥ २० ॥

साधुर्वा यदि वासाधुः परैरेष समर्पितः ।
ब्रुवन्परार्थं परवान्न दूतो वधमर्हति ॥ २१ ॥

अपि चास्मिन् हते राजन् नान्यं पश्यामि खेचरम् ।
इह यः पुनरागच्छेत् परं पारं महोदधेः ॥ २२ ॥

तस्मान् ना स्य वधे यत्नः कार्यः पर पुरञ्जय ।
भवान् सेन्द्रेषु देवेषु यत्न मास्थातु मर्हति ॥ २३ ॥

अस्मिन् विनष्टे न हि दूतमन्यं
पश्यामि यस्तौ नर राजपुत्रौ ।

युद्धाय युद्ध प्रिय दुर्विनीतौ
उद्यो जयेद्दीर्घ पथावरुद्धौ ॥ २४ ॥

पराक्र मोत्साह मनस्विनां च
सुरा सुराणा मपि दुर्जयेन ।
त्वया मनो नन्दन नैर्ऋतानां
युद्धायतिर् नाशयितुं न युक्ता ॥ २५ ॥

हिताश्च शूराश्च समाहिताश्च
कुलेषु जाताश्च महागुणेषु ।
मनस्विनः शस्त्र भृतां वरिष्ठाः
कोट्यग्रतस्ते सुभृताश्च योधाः ॥ २६ ॥

तदेक देशेन बलस्य तावत्
केचित् तवादेश कृतोऽभियान्तु ।
तौ राजपुत्रौ विनिगृह्य मूढौ
परेषु ते भावयितुं प्रभावम् ॥ २७ ॥

निशाचराणा मधिपोऽनुजस्य
विभीषणस् योत्तम वाक्य मिष्टम् ।
जग्राह बुद्ध्या सुरलोक शत्रुः
महाबलो राक्षस राजमुख्यः ॥ २८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

सुन्दरकाण्ड त्रिपञ्चाशः सर्गः (५३) - ॥ पुच्छदाहनम् ॥

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा दशग्रीवो महाबलः ।
देशकाल हितं वाक्यं भ्रातु रुत्तर मब्रवीत् ॥ १ ॥

सम्यगुक्तं हि भवता दूतवध्या विगर्हिता ।
अवश्यं तु वधादन्यः क्रियतामस्य निग्रहः ॥ २ ॥

कपीनां किल लाङ्गूल मिष्टं भवति भूषणम् ।
तदस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥ ३ ॥

ततः पश्यन् त्विमं दीनमङ्ग वैरूप्य कर्शितम् ।
समित्र ज्ञातयः सर्वे बान्धवाः ससुहृज् जनाः ॥ ४ ॥

आज्ञापयद् राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं सचत्वरम् ।
लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन रक्षोभिः परिणीयताम् ॥ ५ ॥

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा राक्षसाः कोप कर्कशाः ।
वेष्टयन्ति स्म लाङ्गूलं जीर्णैः कार्पासिकै पटैः ॥ ६ ॥

संवेष्ट्यमाने लाङ्गूले व्यवर्धत महाकपिः ।
शुष्क मिन्धन मासाद्य वनेष्विव हुताशनः ॥ ७ ॥

तैलेन परिषिच्याथ तेऽग्निं तत्राव पातयन् ।
लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन राक्षसांस्ता नपातयत् ॥ ८ ॥

रोषामर्ष परीतात्मा बालसूर्य समाननः ।
लाङ्गूलं सम्प्रदीप्तं तु द्रष्टुं तस्य हनूमतः ॥ ९ ॥

सहस्त्रीबालवृद्धाश्च जग्मुः प्रीता निशाचराः ।
स भूयः सङ्गतैः क्रूरै राक्षसैर् हरिसत्तमः ॥ १० ॥

निबद्धः कृतवान् वीरस् तत्काल सदृशीं मतिम् ।
कामं खलु न मे शक्ता निबद्धस्यापि राक्षसाः ॥ ११ ॥

छित्त्वा पाशान् समुत्पत्य हन्या मह मिमान्पुनः ।
यदि भर्तृ हितार्थाय चरन्तं भर्तृ शासनात् ॥ १२ ॥

बध्नन्त्येते दुरात्मनो न तु मे निष्कृतिः कृता ।
सर्वेषामेव पर्याप्तो राक्षसाना महं युधि ॥ १३ ॥

किं तु रामस्य प्रीत्यर्थं विषहिष्येऽह मीदृशम् ।
लङ्का चारयितव्या वै पुनरेव भवेदिति ॥ १४ ॥

रात्रौ न हि सुदृष्टा मे दुर्ग कर्म विधानतः ।
अवश्यमेव द्रष्टव्या मया लङ्का निशाक्षये ॥ १५ ॥

कामं बद्धस्य मे भूयः पुच्छस्योद् दीपनेन च ।
पीडां कुर्वन्तु रक्षांसि न मेऽस्ति मनसः श्रमः ॥ १६ ॥

ततस्ते संवृताकारं सत्त्ववन्तं महाकपिम् ।
परिगृह्य ययुर्हृष्टा राक्षसाः कपि कुञ्जरम् ॥ १७ ॥

शङ्ख भेरी निनादैस्तं घोषयन्तः स्वकर्मभिः ।
राक्षसाः क्रूर कर्माणश् चारयन्ति स्म तां पुरीम् ॥ १८ ॥

अन्वीयमानो रक्षोभिर् ययौ सुख मरिन्दमः ।
हनूमांश् चारयामास राक्षसानां महापुरीम् ॥ १९ ॥

अथा पश्यद् विमानानि विचित्राणि महाकपिः ।
संवृतान् भूमिभागांश्च सुविभक्तांश्च चत्वरान् ॥ २० ॥

वीथीश्च गृह सम्बाधाः कपिः शृङ्गाटकानि च ।
तथा रथ्योप रथ्याश्च तथैव गृह कान्तरान् ॥ २१ ॥

गृहांश्च मेघ सङ्काशान् ददर्श पवनात्मजः ।
चत्वरेषु चतुष्केषु राजमार्गे तथैव च ॥ २२ ॥

घोषयन्ति कपिं सर्वे चारीक इति राक्षसाः ।
स्त्री बाल वृद्धा निर्जग्मुस् तत्र तत्र कुतूहलात् ॥ २३ ॥

तं प्रदीपित लाङ्गूलं हनुमन्तं दिदृक्षवः ।
दीप्यमाने ततस् तस्य लाङ्गूलाग्रे हनूमतः ॥ २४ ॥

राक्षस्यस्ता विरूपाक्ष्यः शंसुर् देव्यास् तदप्रियम् ।
यस्त्वया कृत संवादः सीते ताम्रमुखः कपिः ॥ २५ ॥

लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन स एष परिणीयते ।
श्रुत्वा तद्वचनं क्रूर मात्माप हरणोपमम् ॥ २६ ॥

वैदेही शोक सन्तप्ता हुताशन मुपागमत् ।
मङ्गलाभि मुखी तस्य सा तदासीन् महाकपेः ॥ २७ ॥

उपतस्थे विशालाक्षी प्रयता हव्य वाहनम् ।
यद्यस्ति पति शुश्रूषा यद्यस्ति चरितं तपः ॥ २८ ॥

यदि वास्त्येक पत्नीत्वं शीतो भव हनूमतः ।
यदि किञ्चि दनुक्रोशस् तस्य मय्यस्ति धीमतः ॥ २९ ॥

यदि वा भाग्य शेषो मे शीतो भव हनूमतः ।
यदि मां वृत्त सम्पन्नां तत् समागम लालसाम् ॥ ३० ॥

स विजानाति धर्मात्मा शीतो भव हनूमतः ।
यदि मां तारयेदार्यः सुग्रीवः सत्य सङ्गरः ॥ ३१ ॥

अस्माद् दुःखाम्बु संरोधाच् छीतो भव हनूमतः ।
ततस् तीक्ष्णार्चिर व्यग्रः प्रदक्षिण शिखोऽनलः ॥ ३२ ॥

जज्वाल मृग शाबाक्ष्याः शंसन्निव शिवं कपेः ।
हनुमज् जनकश्चापि पुच्छानल युतोऽनिलः ॥ ३३ ॥

ववौ स्वास्थ्यकरो देव्याः प्रालेयानिल शीतलः ।
दह्यमाने च लाङ्गूले चिन्तयामास वानरः ॥ ३४ ॥

प्रदीप्तोऽग्नि रयं कस्मान् न मां दहति सर्वतः ।
दृश्यते च महाज्वालः न करोति च मे रुजम् ॥ ३५ ॥

शिशिरस्येव सम्पातो लाङ्गूलाग्रे प्रतिष्ठितः ।
अथवा तदिदं व्यक्तं यद् दृष्टं प्लवता मया ॥ ३६ ॥

राम प्रभावा दाश्चर्यं पर्वतः सरितां पतौ ।
यदि तावत् समुद्रस्य मैनाकस्य च धीमतः ॥ ३७ ॥

रामार्थं सम्भ्रमस् तादृक् किमग्निर्न करिष्यति ।
सीतायाश् चानृशंस् येन तेजसा राघवस्य च ॥ ३८ ॥

पितुश्च मम सख्येन न मां दहति पावकः ।
भूयः स चिन्तयामास मुहूर्तं कपि कुञ्जरः ॥ ३९ ॥

उत्पपाताथ वेगेन ननाद च महाकपिः ।
पुरद्वारं ततः श्रीमान् शैल शृङ्ग मिवोन्नतम् ॥ ४० ॥

विभक्त रक्षःसम्बाध माससादा निलात्मजः ।
स भूत्वा शैल सङ्काशः क्षणेन पुनरात्मवान् ॥ ४१ ॥

ह्रस्वतां परमां प्राप्तो बन्धनान् यवशातयत् ।
विमुक्तश् चाभवच् छ्रीमान् पुनः पर्वत सन्निभः ॥ ४२ ॥

वीक्षमाणश्च ददृशे परिघं तोरणाश्रितम् ।
स तं गृह्य महाबाहुः कालायस परिष्कृतम् ।
रक्षिणस् तान् पुनः सर्वान् सूदयामास मारुतिः ॥ ४३ ॥

स तान् निहत्वा रण चण्ड विक्रमः
समीक्षमाणः पुनरेव लङ्काम् ।
प्रदीप्त लाङ्गूल कृतार्चिमाली
प्रकाश तादित्य इवार्चिमाली ॥ ४४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

सुन्दरकाण्ड चतुष्पञ्चाशः सर्गः (५४) - लङ्कादहनम्

वीक्षमाणस् ततो लङ्कां कपिः कृत मनोरथः ।
वर्धमान समुत्साहः कार्यशेष मचिन्तयत् ॥ १ ॥

किं नु खल्व वशिष्टं मे कर्तव्य मिह साम्प्रतम् ।
यदेषां रक्षसां भूयः सन्ताप जननं भवेत् ॥ २ ॥

वनं तावत् प्रमथितं प्रकृष्टा राक्षसा हताः ।
बलै कदेशः क्षपितः शेषं दुर्ग विनाशनम् ॥ ३ ॥

दुर्गे विनाशिते कर्म भवेत् सुख परिश्रमम् ।
अल्प यत्नेन कार्येऽस्मिन् मम स्यात् सफलः श्रमः ॥ ४ ॥

यो ह्ययं मम लाङ्गूले दीप्यते हव्य वाहनः ।
अस्य सन्तर्पणं न्याय्यं कर्तुमेभि र्गृहोत्तमैः ॥ ५ ॥

ततः प्रदीप्त लाङ्गूलः सविद्युदिव तोयदः ।
भवनाग्रेषु लङ्काया विचचार महाकपिः ॥ ६ ॥

गृहाद् गृहं राक्षसाना मुद्यानानि च वानरः ।
वीक्षमाणो ह्यसन्त्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥ ७ ॥

अवप्लुत्य महावेगः प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
अग्निं तत्र स निक्षिप्य श्वसनेन समो बली ॥ ८ ॥

ततोऽन्यत् पुप्लुवे वेश्म महा पार्श्वस्य वीर्यवान् ।
मुमोच हनुमानग्निं कालानल शिखोपमम् ॥ ९ ॥

वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ।
शुकस्य च महातेजाः सारणस्य च धीमतः ॥ १० ॥

तथा चेन्द्रजितो वेश्म ददाह हरियूथपः ।
जम्बुमालेः सुमालेश्च ददाह भवनं ततः ॥ ११ ॥

रश्मिकेतोश्च भवनं सूर्य शत्रोस्त थैव च ।
ह्रस्वकर्णस्य दंष्ट्रस्य रोमशस्य च रक्षसः ॥ १२ ॥

युद्धोन् मत्तस्य मत्तस्य ध्वज ग्रीवस्य रक्षसः ।
विद्युज् जिह्वस्य घोरस्य तथा हस्ति मुखस्य च ॥ १३ ॥

करालस्य पिशाचस्य शोणिताक्षस्य चैव हि ।
कुम्भकर्णस्य भवनं मकराक्षस्य चैव हि ॥ १४ ॥

यज्ञ शत्रोश्च भवनं ब्रह्म शत्रोस् तथैव च ।
नरान्तकस्य कुम्भस्य निकुम्भस्य दुरात्मनः ॥ १५ ॥

वर्जयित्वा महातेजा विभीषण गृहं प्रति ।
क्रममाणः क्रमेणैव ददाह हरिपुङ्गवः ॥ १६ ॥

तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायशाः ।
गृहेष् वृद्धिमता मृद्धिं ददाह स महाकपिः ॥ १७ ॥

सर्वेषां समतिक्रम्य राक्षसेन्द्रस्य वीर्यवान् ।
आससादाथ लक्ष्मीवान् रावणस्य निवेशनम् ॥ १८ ॥

ततस् तस्मिन्गृहे मुख्ये नानारत्न विभूषिते ।
मेरु मन्दर सङ्काशे सर्व मङ्गल शोभिते ॥ १९ ॥

प्रदीप्त मग्नि मुत्सृज्य लाङ्गूलाग्रे प्रतिष्ठितम् ।
ननाद हनुमान् वीरो युगान्त जलदो यथा ॥ २० ॥

श्वसनेन च सम्योगा दतिवेगो महाबलः ।
कालाग्निरिव जज्वाल प्रावर्धत हुताशनः ॥ २१ ॥

प्रदीप्त मग्निं पवनस् तेषु वेश्मस्व चारयत् ।
अभूच्छ्वसन सम्योगा दतिवेगो हुताशनः ॥ २२ ॥

तानि काञ्चन जालानि मुक्तामणि मयानि च ।
भवनान् यवशीर्यन्त रत्नवन्ति महान्ति च ॥ २३ ॥

तानि भग्न विमानानि निपेतुर् वसुधातले ।
भवनानीव सिद्धाना मम्बरात् पुण्यसङ्क्षये ॥ २४ ॥

सञ्जज्ञे तुमुलः शब्दो राक्षसानां प्रधावताम् ।
स्वगृहस्य परित्राणे भग्नोत्साहोर् जितश्रियाम् ॥ २५ ॥

नूनमेषोऽग्नि रायातः कपि रूपेण हा इति ।
क्रन्दन्त्यः सहसा पेतुस् स्तनन्धय धराः स्त्रियः ॥ २६ ॥

काश्चिदग्नि परीतेभ्यो हर्म्येभ्यो मुक्त मूर्धजाः ।
पतन्त्यो रेजिरेऽभ्रेभ्यः सौदामिन्य इवाम्बरात् ॥ २७ ॥

वज्र विद्रुम वैडूर्य मुक्ता रजत संहितान् ।
विचित्रान् भवनान् धातून् स्यन्दमानान् ददर्श सः ॥ २८ ॥

नाग्निस् तृप्यति काष्ठानां तृणानां हरियूथपः ।
नाग्नेर् नापि विशस्तानां राक्षसानां वसुन्धरा ॥ २९ ॥

क्वचित् किंशुक सङ्काशाः क्वचिच् छाल्मलि सन्निभाः ।
क्वचित् कुङ्कुम सङ्काशाः शिखा वह्नेश् चकाशिरे ॥ ३० ॥

हनूमता वेगवता वानरेण महात्मना ।
लङ्कापुरं प्रदग्धं तद् रुद्रेण त्रिपुरं यथा ॥ ३१ ॥

ततस्तु लङ्कापुर पर्वताग्रे
समुत्थितो भीम पराक्रमोऽग्निः ।

प्रसार्य चूडावलयं प्रदीप्तो
हनूमता वेगवता विसृष्टः ॥ ३२ ॥

युगान्त कालानल तुल्यवेगः
समारुतोऽग्निर् ववृधे दिविस्पृक् ।
विधूम रश्मिर् भवनेषु सक्तो
रक्षःशरीराज्य समर्पितार्चिः ॥ ३३ ॥

आदित्य कोटी सदृशः सुतेजा
लङ्कां समस्तां परिवार्य तिष्ठन् ।
शब्दै रनेकै रशनि प्ररूढैः
भिन्दन्ति वाण्डं प्रबभौ महाग्निः ॥ ३४ ॥

तत्राम्बरादग्निरतिप्रवृद्धो
रूक्षप्रभः किंशुकपुष्पचूडः ।
निर्वाणधूमाकुलराजयश्च
नीलोत्पलाभाः प्रचकाशिरेऽभ्राः ॥ ३५ ॥

वज्री महेन्द्रस् त्रिदशेश्वरो वा
साक्षाद्यमो वा वरुणोऽनिलो वा ।
रुद्रोऽग्नि रर्को धनदश्च सोमो
न वानरोऽयं स्वयमेव कालः ॥ ३६ ॥

किं ब्रह्मणः सर्व पितामहस्य
सर्वस्य धातुश् चतुराननस्य ।
इहागतो वानर रूप धारी
रक्षोप संहार करः प्रकोपः ॥ ३७ ॥

किं वैष्णवं वा कपि रूपमेत्य
रक्षो विनाशाय परं सुतेजः ।
अनन्त मव्यक्त मचिन्त्य मेकं
स्वमायया साम्प्रत मागतं वा ॥ ३८ ॥

इत्येव मूचुर् बहवो विशिष्टा
रक्षोगणास् तत्र समेत्य सर्वे ।
सप्राणि सङ्घां सगृहां सवृक्षां
दग्धां पुरीं तां सहसा समीक्ष्य ॥ ३९ ॥

ततस्तु लङ्का सहसा प्रदग्धा
सराक्षसा साश्वरथा सनागा ।
सपक्षिसङ्घा समृगा सवृक्षा
रुरोद दीना तुमुलं सशब्दम् ॥ ४० ॥

हा तात हा पुत्रक कान्त मित्र
हा जीवितं भोगयुतं सुपुण्यम् ।
रक्षोभि रेवं बहुधा ब्रुवद्भिः
शब्दः कृतो घोरतरः सुभीमः ॥ ४१ ॥

हुताशन ज्वाल समावृता सा
हतप्रवीरा परिवृत्त योधा ।
हनूमतः क्रोध बलाभि भूता
बभूव शापोप हतेव लङ्का ॥ ४२ ॥

स सम्भ्रम त्रस्त विषण्ण राक्षसां
समुज्ज्वल ज्वाल हुताश नाङ्किताम् ।

ददर्श लङ्कां हनुमान् महामानाः
स्वयम्भु कोपोप हता मिवावनिम् ॥ ४३ ॥

भङ्क्त्वा वनं पादप रत्न सङ्कुलं
हत्वा तु रक्षांसि महान्ति सम्युगे ।
दग्ध्वा पुरीं तां गृहरत्नमालिनीं
तस्थौ हनूमान् पवनात्मजः कपिः ॥ ४४ ॥

स राक्षसांस् तान् सुबहूंश्च हत्वा
वनं च भङ्क्त्वा बहुपादपं तत् ।
विसृज्य रक्षो भवनेषु चाग्निं
जगाम रामं मनसा महात्मा ॥ ४५ ॥

ततस्तु तं वानर वीर मुख्यं
महाबलं मारुत तुल्यवेगम् ।
महामतिं वायुसुतं वरिष्ठं
प्रतुष्टुवुर् देव गणाश्च सर्वे ॥ ४६ ॥

भङ्क्त्वा वनं महातेजा हत्वा रक्षांसि सम्युगे ।
दग्ध्वा लङ्कापुरीं रम्यां रराज स महाकपिः ॥ ४७ ॥

तत्र देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
दृष्ट्वा लङ्कां प्रदग्धां तां विस्मयं परमं गताः ॥ ४८ ॥

तं दृष्ट्वा वानर श्रेष्ठं हनुमन्तं महाकपिम् ।
कालाग्नि रिति सञ्चिन्त्य सर्वभूतानि तत्रसुः ॥ ४९ ॥

देवाश्च सर्वे मुनि पुङ्गवाश्च
गन्धर्व विद्याधर नागयक्षाः ।
भूतानि सर्वाणि महान्ति तत्र
जग्मुः परां प्रीति मतुल्य रूपाम् ॥ ५० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

सुन्दरकाण्ड पञ्चपञ्चाशः सर्गः (५५) - ॥ हनुमतस्त्रासः ॥

सन्दीप्यमानां विध्वस्तां त्रस्त रक्षोगणां पुरीम् ।
अवेक्ष्य हनुमाँल् लङ्कां चिन्तयामास वानरः ॥ १ ॥

तस्याभूत् सुमहांस्त्रासः कुत्सा चात्मन्य जायत ।
लङ्कां प्रदहता कर्म किंस्वित् कृतमिदं मया ॥ २ ॥

धन्यास्ते पुरुषश्रेष्ठा ये बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ।
निरुन्धन्ति महात्मानो दीप्तमग्नि मिवाम्भसा ॥ ३ ॥

क्रुद्धः पापं न कुर्यात्कः क्रुद्धो हन्याद् गुरूनपि ।
क्रुद्धः परुषया वाचा नरः साधू नधिक्षिपेत् ॥ ४ ॥

वाच्या वाच्यं प्रकुपितो न विजानाति कर्हिचित् ।
नाकार्य मस्ति क्रुद्धस्य नावाच्यं विद्यते क्वचित् ॥ ५ ॥

यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयैव निरस्यति ।
यथोरगस् त्वचं जीर्णां स वै पुरुष उच्यते ॥ ६ ॥

धिगस्तु मां सुदुर्भुद्धिं निर्लज्जं पाप कृत्तमम् ।
अचिन्तयित्वा तां सीता मग्निदं स्वामि घातकम् ॥ ७ ॥

यदि दग्धा त्वियं लङ्का नून मार्यापि जानकी ।
दग्धा तेन मया भर्तुर् हतं कार्य मजानता ॥ ८ ॥

यदर्थमय मारम्भस् तत् कार्य मवसादितम् ।
मया हि दहता लङ्कां न सीता परिरक्षिता ॥ ९ ॥

ईषत् कार्यमिदं कार्यं कृतमासीन्न संशयः ।
तस्य क्रोधाभि भूतेन मया मूलक्षयः कृतः ॥ १० ॥

विनष्टा जानकी नूनं न ह्यदग्धः प्रदृश्यते ।
लङ्कायां कश्चिदुद्देशः सर्वा भस्मीकृता पुरी ॥ ११ ॥

यदि तद् विहतं कार्यं मम प्रज्ञा विपर्ययात् ।
इहैव प्राण संन्यासो ममापि ह्यद्य रोचते ॥ १२॥

किमग्नौ निपताम्यद्य आहोस्विद् बडवा मुखे ।
शरी रमाहो सत्त्वानां दद्मि सागर वासिनाम् ॥ १३ ॥

कथं हि जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीश्वरः ।
तौ वा पुरुष शार्दूलौ कार्य सर्वस्व घातिना ॥ १४ ॥

मया खलु तदेवेदं रोष दोषात् प्रदर्शितम् ।
प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्व मनवस्थितम् ॥ १५ ॥

धिगस्तु राजसं भाव मनीश मनवस्थितम् ।
ईश्वरेणापि यद्रागान् मया सीता न रक्षिता ॥ १६ ॥

विनष्टायां तु सीतायां तावुभौ विनशिष्यतः ।
तयोर् विनाशे सुग्रीवः सबन्धुर् विनशिष्यति ॥ १७ ॥

एतदेव वचः श्रुत्वा भरतो भ्रातृ वत्सलः ।
धर्मात्मा सह शत्रुघ्नः कथं शक्ष्यति जीवितुम् ॥ १८ ॥

इक्ष्वाकु वंशे धर्मिष्ठे गते नाश मसंशयम् ।
भविष्यन्ति प्रजाः सर्वाः शोक सन्ताप पीडिताः ॥ १९ ॥

तदहं भाग्य रहितो लुप्त धर्मार्थ सङ्ग्रहः ।
रोषदोष परीतात्मा व्यक्तं लोक विनाशनः ॥ २० ॥

इति चिन्तयतस् तस्य निमित्तान् युपपेदिरे ।
पूर्वमप्युप लब्धानि साक्षात् पुन रचिन्तयत् ॥ २१ ॥

अथवा चारु सर्वाङ्गी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
न नशिष्यति कल्याणी नाग्निरग्नौ प्रवर्तते ॥ २२ ॥

न हि धर्मात्मनस् तस्य भार्या ममित तेजसः ।
स्वचारित्राभि गुप्तां तां स्वप्तु मर्हति पावकः ॥ २३ ॥

नूनं राम प्रभावेन वैदेह्याः सुकृतेन च ।
यन्मां दहन कर्मायं नादहद् धव्य वाहनः ॥ २४ ॥

त्रयाणां भरतादीनां भ्रातृणां देवता च या ।
रामस्य च मनःकान्ता सा कथं विनशिष्यति ॥ २५ ॥

यद्वा दहन कर्मायं सर्वत्र प्रभुरव्ययः ।
न मे दहति लाङ्गूलं कथमार्यां प्रधक्ष्यति ॥ २६ ॥

पुनश्चा चिन्तयत् तत्र हनुमान् विस्मितस् तदा ।
हिरण्य नाभस्य गिरेर् जलमध्ये प्रदर्शनम् ॥ २७ ॥

तपसा सत्य वाक्येन अनन्यत्वाच्च भर्तरि ।
अपि सा निर्दहे दग्निं न तामग्निः प्रधक्ष्यति ॥ २८ ॥

स तथा चिन्तयंस् तत्र देव्या धर्म परिग्रहम् ।
शुश्राव हनुमान् वाक्यं चारणानां महात्मनाम् ॥ २९ ॥

अहो खलु कृतं कर्म दुष्करं हि हनूमता ।
अग्निं विसृजता भीक्ष्णं भीमं राक्षस सद्मनि ॥ ३० ॥

प्रपलायित रक्षःस्त्री बाल वृद्ध समाकुला ।
जन कोलाहलाध् माता क्रन्दन्ती वाद्रि कन्दरे ॥ ३१ ॥

दग्धेयं नगरी सर्वा साट्ट प्राकार तोरणा ।
जानकी न च दग्धेति विस्मयोऽद्भुत एव नः ॥ ३२ ॥

स निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ।
ऋषि वाक्यैश्च हनुमा नभवत् प्रीत मानसः ॥ ३३ ॥

ततः कपिः प्राप्त मनोरथार्थः
तामक्षतां राज सुतां विदित्वा ।
प्रत्यक्ष तस्तां पुनरेव दृष्ट्वा
प्रति प्रयाणाय मतिं चकार ॥ ३४॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

सुन्दरकाण्ड षट्पञ्चाशः सर्गः (५६) - लङ्कातसमुत्पाटनम्

ततस्तु शिंशुपा मूले जानकीं पर्यवस्थिताम् ।
अभिवाद्या ब्रवीद् दिष्ट्या पश्यामि त्वा मिहाक्षताम् ॥ १ ॥

ततस्तं प्रस्थितं सीता वीक्षमाणा पुनः पुनः ।
भर्तृस्नेहान्वितं वाक्यं हनूमन्त मभाषत ॥ २ ॥

काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरघ्न यशस्यस्ते बलोदयः ॥ ३ ॥

शरैः सुसङ्कुलां कृत्वा लङ्कां परबलार्दनः ।
मां नयेद्यदि काकुत्स्थस् तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ ४ ॥

तद्यथा तस्य विक्रान्त मनुरूपं महात्मनः ।
भवेदाहव शूरस्य तथा त्वमुप पादय ॥ ५ ॥

तदर्थोप हितं वाक्यं प्रश्रितं हेतु संहितम् ।
निशम्य हनुमांस् तस्या वाक्य मुत्तर मब्रवीत् ॥ ६ ॥

क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थो हर्यृक्ष प्रवरै र्वृतः ।
यस्ते युधि विजित्यारीन् शोकं व्यपनयिष्यति ॥ ७ ॥

एवमाश्वास्य वैदेहीं हनुमान् मारुतात्मजः ।
गमनाय मतिं कृत्वा वैदेही मभ्यवादयत् ॥ ८ ॥

ततः स कपि शार्दूलः स्वामि सन्दर्शनोत्सुकः ।
आरुरोह गिरि श्रेष्ठ मरिष्ट मरिमर्दनः ॥ ९ ॥

तुङ्ग पद्मक जुष्टाभिर् नीलाभिर् वनराजिभिः ।
सोत्तरीय मिवाम्भोदैः शृङ्गान्तर विलम्बिभिः ॥ १० ॥

बोध्यमान मिव प्रीत्या दिवाकर करैः शुभैः ।
उन्मिषन्त मिवोद्धूतैर् लोचनैरिव धातुभिः ॥ ११ ॥

तोयौघ निःस्वनैर् मन्द्रैः प्राधीत मिव सर्वतः ।
प्राधीत मिव विस्पष्टैर् नाना प्रस्रवण स्वनैः ॥ १२ ॥

देवदारुभि रत्युच्चै रूर्ध्व बाहु मिव स्थितम् ।
प्रपात जल निर्घोषैः प्राक्रुष्ट मिव सर्वतः ॥ १३ ॥

वेपमानमिव श्यामैः कम्पमानैः शरद्घनैः ।
वेणुभि र्मारुतोद्धूतैः कूजन्तमिव कीचकैः ॥ १४ ॥

निःश्वसन्त मिवामर्षाद् घोरैराशी विषोत्तमैः ।
नीहार कृत गम्भीरै र्ध्यायन्त मिव गह्वरैः ॥ १५ ॥

मेघपाद निभैः पादैः प्रक्रान्तमिव सर्वतः ।
जृम्भमाण मिवाकाशे शिखरै रभ्रमालिभिः ॥ १६ ॥

कूटैश्च बहुधा कीर्णैः शोभितं बहु कन्दरैः ।
सालतालाश्व कर्णैश्च वंशैश्च बहुभिर् वृतम् ॥ १७ ॥

लता वितानैर् विततैः पुष्पवद्भि रलङ्कृतम् ।
नाना मृग गणा कीर्णं धातु निष्यन्द भूषितम् ॥ १८ ॥

बहु प्रस्रवणो पेतं शिला सञ्चय सङ्कटम् ।
महर्षि यक्ष गन्धर्व किन्नरोरग सेवितम् ॥ १९ ॥

STOTRADHWANI

लता पादप सम्बाधं सिंहाध्युषित कन्दरम् ।
व्याघ्र सङ्घ समाकीर्णं स्वादु मूल फलोदकम् ॥ २० ॥

तमारुरोह हनुमान् पर्वतं पवनात्मजः ।
राम दर्शन शीघ्रेण प्रहर्षेणाभि चोदितः ॥ २१ ॥

तेन पाद तलाक्रान्ता रम्येषु गिरिसानुषु ।
सघोषाः समशीर्यन्त शिलाश् चूर्णी कृतास् ततः ॥ २२ ॥

स तमारुह्य शैलेन्द्रं व्यवर्धत महाकपिः ।
दक्षिणा दुत्तरं पारं प्रार्थयँल् लवणाम्भसः ॥ २३ ॥

अधिरुह्य ततो वीरः पर्वतं पवनात्मजः ।
ददर्श सागरं भीमं मीनोरग निषेवितम् ॥ २४ ॥

स मारुत इवाकाशं मारुतस्यात्म सम्भवः ।
प्रपेदे हरि शार्दूलो दक्षिणा दुत्तरां दिशम् ॥ २५ ॥

स तदा पीडितस् तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।
ररास सह तैर्भूतैः प्रविशन् वसुधातलम् ॥ २६ ॥

कम्पमानैश्च शिखरैः पतद्भिरपि च द्रुमैः ।
तस्योरु वेगोन् मथिताः पादपाः पुष्प शालिनः ॥ २७ ॥

निपेतुर् भूतले रुग्णाः शक्रायुध हता इव ।
कन्दरोदर संस्थानां पीडितानां महौजसाम् ॥ २८ ॥

सिंहानां निनदो भीमो नभो भिन्दन्स शुश्रुवे ।
स्रस्त व्याविद्ध वसना व्याकुली कृत भूषणाः ॥ २९ ॥

विद्याधर्यः समुत्पेतुः सहसा धरणी धरात् ।
अतिप्रमाणा बलिनो दीप्तजिह्वा महाविषाः ॥ ३० ॥

निपीडित शिरोग्रीवा व्यवेष्टन्त महाहयः ।
किन्नरोरग गन्धर्व यक्ष विद्याधरास् तदा ॥ ३१ ॥

पीडितं तं नगवरं त्यक्त्वा गगन मास्थिताः ।
स च भूमिधरः श्रीमान् बलिना तेन पीडितः ॥ ३२ ॥

सवृक्ष शिखरो दग्रः प्रविवेश रसातलम् ।
दश योजन विस्तारस् त्रिशद् योजन मुच्छ्रितः ॥ ३३ ॥

धरण्यां समतां यातः स बभूव धराधरः ।
स लिलङ्घयिषुर् भीमं सलीलं लवणार्णवम् ।
कल्लोलास् फाल वेलान्त मुत्पपात नभो हरिः ॥ ३४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

सुन्दरकाण्ड सप्तपञ्चाशः सर्गः (५७) - उत्तरतीरप्राप्तिः

सचन्द्र कुमुदं रम्यं सार्क कारण्डवं शुभम् ।
तिष्य श्रवण कादम्ब मभ्र शैवाल शाद्वलम् ॥ १ ॥

पुनर्वसु महामीनं लोहिताङ्ग महाग्रहम् ।
ऐरावत महाद्वीपं स्वाती हंस विलोलितम् ॥ २ ॥

वात सङ्घात जातोर्मि चन्द्रांशु शिशिराम्बुमत् ।
भुजङ्ग यक्ष गन्धर्व प्रबुद्ध कमलोत्पलम् ॥ ३ ॥

हनुमान् मारुत गतिर् महानौरिव सागरम् ।
अपार मपरिश्रान्तः पुप्लुवे गगनार्णवम् ॥ ४ ॥

ग्रसमान इवाकाशं ताराधिप मिवोल्लिखन् ।
हरन्नि व सनक्षत्रं गगनं सार्क मण्डलम् ॥ ५ ॥

मारुतस् यात्मजः श्रीमान् कपिर् व्योमचरो महान् ।
हनुमान् मेघ जालानि विकर्षन्निव गच्छति ॥ ६ ॥

पाण्डरारुण वर्णानि नील माञ्जिष्ठकानि च ।
हरितारुण वर्णानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ ७ ॥

प्रविशन् नभ्र जालानि निष्क्रामंश्च पुनः पुनः ।
प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च चन्द्रमा इव लक्ष्यते ॥ ८ ॥

विविधाभ्र घनापन्न गोचरो धवलाम्बरः ।
दृश्यादृश्य तनुर् वीरस् तदा चन्द्रायतेम्बरे ॥ ९ ॥

तार्क्ष्यायमाणो गगने बभासे वायु नन्दनः ।
दारयन् मेघ वृन्दानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ॥ १० ॥

नदन् नादेन महता मेघस्वन महास्वनः ।
प्रवरान् राक्षसान् हत्वा नाम विश्राव्य चात्मनः ॥ ११ ॥

आकुलां नगरीं कृत्वा व्यथयित्वा च रावणम् ।
अर्दयित्वा बलं घोरं वैदेही मभिवाद्य च ॥ १२ ॥

STOTRADHWANI

आजगाम महातेजाः पुनर् मध्येन सागरम् ।
पर्वतेन्द्रं सुनाभं च समुप स्पृश्य वीर्यवान् ॥ १३ ॥

ज्यामुक्त इव नाराचो महावेगोऽभ्युपागतः ।
स किञ्चिदनु सम्प्राप्तः समालोक्य महागिरिम् ॥ १४ ॥

महेन्द्रं मेघ सङ्काशं ननाद हरि पुङ्गवः ।
स पूरयामास कपिर् दिशो दश समन्ततः ॥ १५ ॥

नदन् नादेन महता मेघस्वन महास्वनः ।
स तं देश मनुप्राप्तः सुहृद् दर्शन लालसः ॥ १६ ॥

ननाद हरिशार्दूलो लाङ्गूलं चाप्यकम्पयत् ।
तस्य नानद्य मानस्य सुपर्ण चरिते पथि ॥ १७ ॥

फलतीवास्य घोषेण गगनं सार्क मण्डलम् ।
ये तु तत्रोत्तरे तीरे समुद्रस्य महाबलाः ॥ १८ ॥

पूर्वं संविष्ठिताः शूरा वायुपुत्र दिदृक्षवः ।
महतो वायुनुन्नस्य तोयदस्येव गर्जितम् ॥ १९ ॥

शुश्रुवुस्ते तदा घोष मूरुवेगं हनूमतः ।
ते दीन वदनाः सर्वे शुश्रुवुः काननौकसः ॥ २० ॥

वानरेन्द्रस्य निर्घोषं पर्जन्य निनदोपमम् ।
निशम्य नदतो नादं वानरास्ते समन्ततः ॥ २१ ॥

बभूवुरुत्सुकाः सर्वे सुहृद् दर्शन काङ्क्षिणः ।
जाम्बवांन् स हरिश्रेष्ठः प्रीति संहृष्ट मानसः ॥ २२ ॥

उपामन्त्र्य हरीन् सर्वा निदं वचन मब्रवीत् ।
सर्वथा कृत कार्योऽसौ हनूमान् नात्र संशयः ॥ २३ ॥

न ह्यस्या कृत कार्यस्य नाद एवं विधो भवेत् ।
तस्य बाहूरु वेगं च निनादं च महात्मनः ॥ २४ ॥

निशम्य हरयो हृष्टाः समुत्पेतुस् ततस् ततः ।
ते नगाग्रान् नगाग्राणि शिखराच् छिखराणि च ॥ २५ ॥

प्रहृष्टाः समपद्यन्त हनूमन्तं दिदृक्षवः ।
ते प्रीताः पादपाग्रेषु गृह्य शाखाः सुविष्ठिताः ॥ २६ ॥

वासांसीव प्रशाखाश्च समा विध्यन्त वानराः ।
गिरि गह्वर संलीनो यथा गर्जति मारुतः ॥ २७ ॥

एवं जगर्ज बलवान् हनूमान् मारुतात्मजः ।
तमभ्र घन सङ्काश मापतन्तं महाकपिम् ॥ २८ ॥

दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तस्थुः प्राञ्जलयस् तदा ।
ततस्तु वेगवांस् तस्य गिरेर् गिरिनिभः कपिः ॥ २९ ॥

निपपात महेन्द्रस्य शिखरे पादपाकुले ।
हर्षेणापूर्य माणोऽसौ रम्ये पर्वत निर्झरे ॥ ३० ॥

छिन्नपक्ष इवाकाशात् पपात धरणीधरः ।
ततस्ते प्रीतमनसः सर्वे वानर पुङ्गवाः ॥ ३१ ॥

हनुमन्तं महात्मानं परिवार्योप तस्थिरे ।
परिवार्य च ते सर्वे परां प्रीति मुपागताः ॥ ३२ ॥

प्रहृष्ट वदनाः सर्वे तमरोग मुपागतम् ।
उपायनानि चादाय मूलानि च फलानि च ॥ ३३ ॥

प्रत्यर्चयन् हरि श्रेष्ठं हरयो मारुतात्मजम् ।
हनूमांस्तु गुरून् वृद्धान् जाम्बवत् प्रमुखांस् तदा ॥ ३४ ॥

कुमार मङ्गदं चैव सोऽवन्दत महाकपिः ।
स ताभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश्च प्रसादितः ॥ ३५ ॥

दृष्टा सीतेति विक्रान्तः सङ्क्षेपेण न्यवेदयत् ।
निषसाद च हस्तेन गृहीत्वा वालिनः सुतम् ॥ ३६ ॥

रमणीये वनोद्देशे महेन्द्रस्य गिरेस् तदा ।
हनुमा नब्रवीद् दृष्टस् तदा तान् वानरर्षभान् ॥ ३७ ॥

अशोक वनिका संस्था दृष्टा सा जनकात्मजा ।
रक्ष्यमाणा सुघोराभी राक्षसीभि रनिन्दिता ॥ ३८ ॥

एकवेणीधरा बाला राम दर्शन लालसा ।
उपवास परिश्रान्ता जटिला मलिना कृशा ॥ ३९ ॥

ततो दृष्टेति वचनं महार्थ ममृतोपमम् ।
निशम्य मारुतेः सर्वे मुदिता वानरा भवन् ॥ ४० ॥

क्ष्वेलन्त्यन्ये नदन्त्यन्ये गर्जन्त्यन्ये महाबलाः ।
चक्रुः किलिकिला मन्ये प्रति गर्जन्ति चापरे ॥ ४१ ॥

केचिदुच्छ्रित लाङ्गूलाः प्रहृष्टाः कपिकुञ्जराः ।
अञ्चितायत दीर्घाणि लाङ्गूलानि प्रविव्यधुः ॥ ४२ ॥

STOTRADHWANI

अपरे च हनूमन्तं वानरा वारणोपमम् ।
आप्लुत्य गिरिशृङ्गेभ्यः संस्पृशन्ति स्म हर्षिताः ॥ ४३ ॥

उक्तवाक्यं हनूमन्त मङ्गदस्त मथाब्रवीत् ।
सर्वेषां हरि वीराणां मध्ये वचन मुत्तमम् ॥ ४४ ॥

सत्त्वे वीर्ये न ते कश्चित् समो वानर विद्यते ।
यदवप्लुत्य विस्तीर्णं सागरं पुनरागतः ॥ ४५ ॥

अहो स्वामिनि ते भक्ति रहो वीर्यमहो धृतिः ।
दिष्ट्या दृष्टा त्वया देवी रामपत्नी यशस्विनी ॥ ४६ ॥

दिष्ट्या त्यक्ष्यति काकुत्स्थः शोकं सीता वियोगजम् ।
ततोङ्गदं हनूमन्तं जाम्बवन्तं च वानराः ॥ ४७ ॥

परिवार्य प्रमुदिता भेजिरे विपुलाः शिलाः ।
श्रोतुकामाः समुद्रस्य लङ्घनं वानरोत्तमाः ॥ ४८ ॥

दर्शनं चापि लङ्कायाः सीताया रावणस्य च ।
तस्थुः प्राञ्जलयः सर्वे हनुमद् वदनोन् मुखाः ॥ ४९ ॥

तस्थौ तत्राङ्गदः श्रीमान् वानरैर् बहुभिर् वृतः ।
उपास्यमानो विबुधैर्दिवि देवपतिर् यथा ॥ ५० ॥

हनूमता कीर्तिमता यशस्विना
तथाङ्गदे नाङ्गद बद्ध बाहुना ।
मुदा तदाध्यासित मुन्नतं महन्
महीधराग्रं ज्वलितं श्रियाऽभवत् ॥ ५१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

सुन्दरकाण्ड अष्टपञ्चाशः सर्गः (५८) - लङ्का वृत्तांत कथनम्

ततस् तस्य गिरेः शृङ्गे महेन्द्रस्य महाबलाः ।
हनुमत् प्रमुखाः प्रीतिं हरयो जग्मुरुत्तमाम् ॥ १ ॥

तं ततः प्रति संहृष्टः प्रीतिमन्तं महाकपिम् ।
जाम्बवान् कार्य वृत्तान्त मपृच्छ दनिलात्मजम् ॥ २ ॥

कथं दृष्टा त्वया देवी कथं वा तत्र वर्तते ।
तस्यां वा स कथं वृत्तः क्रूर कर्मा दशाननः ॥ ३ ॥

तत्त्वतः सर्वमेतन्नः प्रब्रूहि त्वं महाकपे ।
श्रुतार्थाश् चिन्त यिष्यामो भूयः कार्य विनिश्चयम् ॥ ४ ॥

यश्चार्थस् तत्र वक्तव्यो गतैरस्माभि रात्मवान् ।
रक्षितव्यं च यत् तत्र तद् भवान् व्याकरोतु नः ॥ ५ ॥

स नियुक्तस् ततस्तेन सम्प्रहृष्ट तनूरुहः ।
प्रणम्य शिरसा देव्यै सीतायै प्रत्यभाषत ॥ ६ ॥

प्रत्यक्षमेव भवतां महेन्द्राग्रात् खमाप्लुतः ।
उदधेर् दक्षिणं पारं काङ्क्षमाणः समाहितः ॥ ७ ॥

गच्छतश्च हि मे घोरं विघ्न रूप मिवाभवत् ।
काञ्चनं शिखरं दिव्यं पश्यामि सुमनोहरम् ॥ ८ ॥

स्थितं पन्थान मावृत्य मेने विघ्नं च तं नगम् ।
उपसङ्गम्य तं दिव्यं काञ्चनं नगसत्तमम् ॥ ९ ॥

कृता मे मनसा बुद्धिर् भेत्तव्योऽयं मयेति च ।
प्रहतं च मया तस्य लाङ्गूलेन महागिरेः ॥ १० ॥

शिखरं सूर्य सङ्काशं व्यशीर्यत सहस्रधा ।
व्यवसायं च तं बुद्ध्वा स होवाच महागिरिः ॥ ११ ॥

पुत्रेति मधुरां वाणीं मनः प्रह्लादयन्निव ।
पितृव्यं चापि मां विद्धि सखायं मातरिश्वनः ॥ १२ ॥

मैनाकमिति विख्यातं निवसन्तं महोदधौ ।
पक्षवन्तः पुरा पुत्र बभूवुः पर्वतोत्तमाः ॥ १३ ॥

छन्दतः पृथिवीं चेरुर् बाधमानाः समन्ततः ।
श्रुत्वा नगानां चरितं महेन्द्रः पाक शासनः ॥ १४ ॥

चिच्छेद भगवान् पक्षान् वज्रेणैषां सहस्रशः ।
अहं तु मोक्षितस् तस्मात्तव पित्रा महात्मना ॥ १५ ॥

मारुतेन तदा वत्स प्रक्षिप्तोऽस्मि महार्णवे ।
रामस्य च मया साह्ये वर्तितव्य मरिन्दम ॥ १६ ॥

रामो धर्मभृतां श्रेष्ठो महेन्द्र समविक्रमः ।
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य मैनाकस्य महात्मनः ॥ १७ ॥

कार्यमावेद्य तु गिरे रुद्यतं च मनो मम ।
तेन चाह मनुज्ञातो मैनाकेन महात्मना ॥ १८ ॥

स चाप्यन्तर्हितः शैलो मानुषेण वपुष्मता ।
शरीरेण महाशैलः शैलेन च महोदधौ ॥ १९ ॥

उत्तमं जवमास्थाय शेषं पन्थान मास्थितः ।
ततोऽहं सुचिरं कालं वेगेनाभ् यगमं पथि ॥ २० ॥

ततः पश्याम् यहं देवीं सुरसां नागमातरम् ।
समुद्र मध्ये सा देवी वचनं मामभाषत ॥ २१ ॥

मम भक्षः प्रदिष्टस्त्व ममरैर् हरिसत्तम ।
अतस्त्वां भक्षयिष्यामि विहितस् त्वं चिरस्य मे ॥ २२ ॥

एवमुक्तः सुरसया प्राञ्जलिः प्रणतः स्थितः ।
विवर्ण वदनो भूत्वा वाक्यं चेद मुदीरयन् ॥ २३ ॥

रामो दाशरथिः श्रीमान् प्रविष्टो दण्डकावनम् ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च परन्तपः ॥ २४ ॥

तस्य सीता हृता भार्या रावणेन दुरात्मना ।
तस्याः सकाशं दूतोऽहं गमिष्ये रामशासनात् ॥ २५ ॥

कर्तुमर्हसि रामस्य साहाय्यं विषये सती ।
अथवा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाक्लिष्टकारिणम् ॥ २६ ॥

आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिशृणोमि ते ।
एवमुक्ता मया सा तु सुरसा कामरूपिणी ॥ २७ ॥

अब्रवीन् नातिवर्तेत कश्चिदेष वरो मम ।
एवमुक्तः सुरसया दश योजन मायतः ॥ २८ ॥

ततोऽर्ध गुण विस्तारो बभूवाहं क्षणेन तु ।
मत् प्रमानुरूपं च व्यादितं तु मुखं तया ॥ २९ ॥

तद्दृष्ट्वा व्यादितं चास्यं ह्रस्वं ह्यकरवं वपुः ।
तस्मिन् मुहूर्ते च पुनर् बभूवाङ्गुष्ठ मात्रकः ॥ ३० ॥

अभिपत्याशु तद्वक्त्रं निर्गतोऽहं ततः क्षणात् ।
अब्रवीत् सुरसा देवी स्वेन रूपेण मां पुनः ॥ ३१ ॥

अर्थसिद्ध्यै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् ।
समानय च वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥ ३२ ॥

सुखी भव महाबाहो प्रीतास्मि तव वानर ।
ततोऽहं साधु साध्वीति सर्वभूतैः प्रशंसितः ॥ ३३ ॥

ततोन्तरिक्षं विपुलं प्लुतोऽहं गरुडो यथा ।
छाया मे निगृहीता च न च पश्यामि किञ्चन ॥ ३४ ॥

सोऽहं विगत वेगस्तु दिशो दश विलोकयन् ।
न किञ्चित् तत्र पश्यामि येन मेऽपहृता गतिः ॥ ३५ ॥

ततो मे बुद्धि रुत्पन्ना किं नाम गगने मम ।
ईदृशो विघ्न उत्पन्नो रूपं यत्र न दृश्यते ॥ ३६ ॥

अधोभागेन मे दृष्टिः शोचता पातिता मया ।
ततोऽद्राक्ष महं भीमां राक्षसीं सलिलेशयाम् ॥ ३७ ॥

प्रहस्य च महानाद मुक्तोऽहं भीमया तया ।
अवस्थित मसम्भ्रान्त मिदं वाक्य मशोभनम् ॥ ३८ ॥

क्वासि गन्ता महाकाय क्षुधिताया ममेप्सितः ।
भक्षः प्रीणय मे देहं चिर माहार वर्जितम् ॥ ३९ ॥

बाढमित्येव तां वाणीं प्रत्य गृह्णामहं ततः ।
आस्य प्रमाणा दधिकं तस्याः काय मपूरयम् ॥ ४० ॥

तस्याश् चास्यं महद्भीमं वर्धते मम भक्षणे ।
न च मां साधु बुबुधे मम वा निकृतं कृतम् ॥ ४१ ॥

ततोऽहं विपुलं रूपं सङ्क्षिप्य निमिषान्तरात् ।
तस्या हृदय मादाय प्रपतामि नभःस्थलम् ॥ ४२ ॥

सा विसृष्ट भुजा भीमा पपात लवणाम्भसि ।
मया पर्वत सङ्काशा निकृत्त हृदया सती ॥ ४३ ॥

शृणोमि खगतानां च सिद्धानां चारणैः सह ।
राक्षसी सिंहिका भीमा क्षिप्रं हनुमता हता ॥ ४४ ॥

तां हत्वा पुनरेवाहं कृत्य मात्ययिकं स्मरन् ।
गत्वा चाहं महाध्वानं पश्यामि नगमण्डितम् ॥ ४५ ॥

दक्षिणं तीरमुदधेर् लङ्का यत्र च सा पुरी ।
अस्तं दिनकरे याते रक्षसां निलयं पुरम् ॥ ४६ ॥

प्रविष्टोऽह मविज्ञातो रक्षोभिर् भीम विक्रमैः ।
तत्र प्रविशतश्चापि कल्पान्त घन सन्निभा ॥ ४७ ॥

अट्टहासं विमुञ्चन्ती नारी काप्युत्थिता पुरः ।
जिघांसन्तीं ततस्तां तु ज्वलदग्नि शिरोरुहाम् ॥ ४८ ॥

सव्य मुष्टि प्रहारेण पराजित्य सुभैरवाम् ।
प्रदोष काले प्रविशं भीतयाहं तयोदितः ॥ ४९ ॥

अहं लङ्कापुरी वीर निर्जिता विक्रमेण ते ।
यस्मात् तस्माद् विजेतासि सर्व रक्षांस् यशेषतः ॥ ५० ॥

तत्राहं सर्वरात्रं तु विचिन्वन् जनकात्मजाम् ।
रावणान्तःपुरगतो न चापश्यं सुमध्यमाम् ॥ ५१ ॥

ततः सीता मपश्यंस्तु रावणस्य निवेशने ।
शोक सागर मासाद्य न पार मुपलक्षये ॥ ५२ ॥

शोचता च मया दृष्टं प्राकारेण समावृतम् ।
काञ्चनेन विकृष्टेन गृहोपवन मुत्तमम् ॥ ५३ ॥

स प्राकार मवप्लुत्य पश्यामि बहु पादपम् ।
अशोक वनिका मध्ये शिंशुपा पादपो महान् ॥ ५४ ॥

तमारुह्य च पश्यामि काञ्चनं कदली वनम् ।
अदूरे शिंशुपा वृक्षात् पश्यामि वर वर्णिनीम् ॥ ५५ ॥

श्यामां कमल पत्राक्षी मुपवास कृशाननाम् ।
तदेकवासःसंवीतां रजोध्वस्त शिरोरुहाम् ॥ ५६ ॥

शोक सन्ताप दीनाङ्गीं सीतां भर्तृ हिते स्थिताम् ।
राक्षसीभिर् विरूपाभिः क्रूराभिरभि संवृताम् ॥ ५७ ॥

मांस शोणित भक्षाभि र्व्याघ्रीभिर् हरिणीमिव ।
सा मया राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्महुः ॥ ५८ ॥

एक वेणीधरा दीना भर्तृ चिन्ता परायणा ।
भूमिशय्या विवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमागमे ॥ ५९ ॥

रावणाद् विनिवृत्तार्था मर्तव्य कृत निश्चया ।
कथंचिन् मृगशाबाक्षी तूर्ण मासादिता मया ॥ ६० ॥

तां दृष्ट्वा तादृशीं नारीं रामपत्नीं यशस्विनीम् ।
तत्रैव शिंशुपा वृक्षे पश्यन्नह मवस्थितः ॥ ६१ ॥

ततो हलहला शब्दं काञ्ची नूपुर मिश्रितम् ।
शृणोम्यधिक गम्भीरं रावणस्य निवेशने ॥ ६२ ॥

ततोऽहं परमोद् विग्नः स्वं रूपं प्रति संहरन् ।
अहं तु शिंशुपा वृक्षे पक्षीव गहने स्थितः ॥ ६३ ॥

ततो रावण दाराश्च रावणश्च महाबलः ।
तं देशं समनुप्राप्ता यत्र सीताभवत् स्थिता ॥ ६४ ॥

तद्दृष्ट्वाथ वरारोहा सीता रक्षो महाबलम् ।
सङ्कुच्योरू स्तनौ पीनौ बाहुभ्यां परिरभ्य च ॥ ६५ ॥

वित्रस्तां परमोद् विग्नां वीक्षमाणां ततस्ततः ।
त्राणं किञ्चि दपश्यन्तीं वेपमानां तपस्विनीम् ॥ ६६ ॥

तामुवाच दशग्रीवः सीतां परमदुःखिताम् ।
अवाक्छिराः प्रपतितो बहुमन्यस्व मामिति ॥ ६७ ॥

यदि चेत्त्वं तु दर्पान्मां नाभि नन्दसि गर्विते ।
द्वौ मासा वन्तरं सीते पास्यामि रुधिरं तव ॥ ६८ ॥

एतच्छ्रुत्वा वचस् तस्य रावणस्य दुरात्मनः ।
उवाच परम क्रुद्धा सीता वचन मुत्तमम् ॥ ६९ ॥

राक्षसाधम रामस्य भार्या ममित तेजसः ।
इक्ष्वाकु कुल नाथस्य स्नुषां दशरथस्य च ॥ ७० ॥

अवाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव ।
किञ्चिद् वीर्यं तवानार्य यो मां भर्तुर सन्निधौ ॥ ७१ ॥

अपहृत्यागतः पाप तेनादृष्टो महात्मना ।
न त्वं रामस्य सदृशो दास्येऽप्यस्य न युज्यसे ॥ ७२ ॥

यज्ञीयः सत्यवादी च रणश्लाघी च राघवः ।
जानक्या परुषं वाक्यमेवमुक्तो दशाननः ॥ ७३ ॥

जज्वाल सहसा कोपाच् चितास्थ इव पावकः ।
विवर्त्य नयने क्रूरे मुष्टि मुद्यम्य दक्षिणम् ॥ ७४ ॥

मैथिलीं हन्तुमारब्धः स्त्रीभिर् हाहा कृतं तदा ।
स्त्रीणां मध्यात् समुत्पत्य तस्य भार्या दुरात्मनः ॥ ७५ ॥

वरा मन्दोदरीनाम तया स प्रतिषेधितः ।
उक्तश्च मधुरां वाणीं तया स मदनार्दितः ॥ ७६ ॥

सीतया तव किं कार्यं महेन्द्र सम विक्रम ।
देव गन्धर्व कन्याभिर् यक्षकन्याभि रेव च ॥ ७७ ॥

सार्धं प्रभो रमस्वेह सीतया किं करिष्यसि ।
ततस्ताभिः समेताभिर् नारीभिः स महाबलः ॥ ७८ ॥

प्रसाद्य सहसा नीतो भवनं स्वं निशाचरः ।
याते तस्मिन् दशग्रीवे राक्षस्यो विकृताननाः ॥ ७९ ॥

सीतां निर्भर्त्सयामासुर् वाक्यैः क्रूरैः सुदारुणैः ।
तृणवद् भाषितं तासां गणयामास जानकी ॥ ८० ॥

गर्जितं च तदा तासां सीतां प्राप्य निरर्थकम् ।
वृथा गर्जित निश्चेष्टा राक्षस्यः पिशिताशनाः ॥ ८१ ॥

रावणाय शशंसुस्ताः सीता ध्यवसितं महत् ।
ततस्ताः सहिताः सर्वा विहताशा निरुद्यमाः ॥ ८२ ॥

परिक्षिप्य समन्तात्तां निद्रावश मुपागताः ।
तासु चैव प्रसुप्तासु सीता भर्तृहिते रता ॥ ८३ ॥

विलप्य करुणं दीना प्रशुशोच सुदुःखिता ।
तासां मध्यात् समुत्थाय त्रिजटा वाक्य मब्रवीत् ॥ ८४ ॥

आत्मानं खादत क्षिप्रं न सीता विनशिष्यति ।
जनकस् यात्मजा साध्वी स्नुषा दशरथस्य च ॥ ८५ ॥

स्वप्नो ह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः ।
रक्षसां च विनाशाय भर्तुरस्या जयाय च ॥ ८६ ॥

अलमस्मात् परित्रातुं राघवाद् राक्षसी गणम् ।
अभियाचाम वैदेही मेतद्धि मम रोचते ॥ ८७ ॥

यस्या ह्येवंविधः स्वप्नो दुःखितायाः प्रदृश्यते ।
सा दुःखैर् विविधैर् मुक्ता सुखमाप्नोत् यनुत्तमम् ॥ ८८ ॥

प्रणिपात प्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा ।
ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुर् विजय हर्षिता ॥ ८९ ॥

अवोचद्यदि तत् तथ्यं भवेयं शरणं हि वः ।
तां चाहं तादृशीं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दशाम् ॥ ९० ॥

चिन्तयामास विक्रान्तो न च मे निर्वृतं मनः ।
सम्भाषणार्थं च मया जानक्याश् चिन्तितो विधिः ॥ ९१ ॥

इक्ष्वाकूणां हि वंशस्तु ततो मम पुरस्कृतः ।
श्रुत्वा तु गदितां वाचं राजर्षि गण पूजिताम् ॥ ९२ ॥

प्रत्यभाषत मां देवी बाष्पैः पिहित लोचना ।
कस्त्वं केन कथं चेह प्राप्तो वानर पुङ्गव ॥ ९३ ॥

का च रामेण ते प्रीतिस् तन्मे शंसितु मर्हसि ।
तस्यास्तद् वचनं श्रुत्वा ह्यह मप्यब्रवं वचः ॥ ९४ ॥

देवि रामस्य भर्तुस्ते सहायो भीम विक्रमः ।
सुग्रीवो नाम विक्रान्तो वानरेन्द्रो महाबलः ॥ ९५ ॥

तस्य मां विद्धि भृत्यं त्वं हनुमन्त मिहागतम् ।
भर्त्राहं प्रेषितस् तुभ्यं रामेणाक्लिष्ट कर्मणा ॥ ९६ ॥

इदं च पुरुष व्याघ्रः श्रीमान् दाशरथिः स्वयम् ।
अङ्गुलीय मभिज्ञान मदात् तुभ्यं यशस्विनि ॥ ९७ ॥

तदिच्छामि त्वयाज्ञप्तं देवि किं करवाण्यहम् ।
रामलक्ष्मणयोः पार्श्वं नयामि त्वां किमुत्तरम् ॥ ९८ ॥

एतच्छ्रुत्वा विदित्वा च सीता जनक नन्दिनी ।
आह रावण मुत्साद्य राघवो मां नयत्विति ॥ ९९ ॥

प्रणम्य शिरसा देवी महमार्या मनिन्दिताम् ।
राघवस्य मनो ह्लाद मभिज्ञान मयाचिषम् ॥ १०० ॥

अथ मामब्रवीत् सीता गृह्यता मयमुत्तमः ।
मणिर्येन महाबाहू रामस्त्वां बहु मन्यते ॥ १०१ ॥

इत्युक्त्वा तु वरारोहा मणि प्रवर मद्भुतम् ।
प्रायच्छत् परमोद्विग्ना वाचा मां सन्दिदेश ह ॥ १०२ ॥

ततस् तस्यै प्रणम्याहं राजपुत्र्यै समाहितः ।
प्रदक्षिणं परिक्राम मिहाभ्युद्गत मानसः ॥ १०३ ॥

उत्तरं पुनरेवेदं निश्चित्य मनसा तया ।
हनुमन् मम वृत्तान्तं वक्तु मर्हसि राघवे ॥ १०४ ॥

यथा श्रुत्वैव नचिरात् तावुभौ राम लक्ष्मणौ ।
सुग्रीव सहितौ वीरा वुपेयातां तथा कुरु ॥ १०५ ॥

यद्यन्यथा भवे देतद्द्वौ मासौ जीवितं मम ।
न मां द्रक्ष्यति काकुत्स्थो म्रिये साह मनाथवत् ॥ १०६ ॥

तच्छ्रुत्वा करुणं वाक्यं क्रोधो मामभ्यवर्तत ।
उत्तरं च मया दृष्टं कार्यशेष मनन्तरम् ॥ १०७ ॥

ततोऽवर्धत मे कायस् तदा पर्वत सन्निभः ।
युद्धकाङ्क्षी वनं तच्च विनाशयितु मारभे ॥ १०८ ॥

तद्भग्नं वनषण्डं तु भ्रान्त त्रस्त मृगद्विजम् ।
प्रतिबुद्धा निरीक्षन्ते राक्षस्यो विकृताननाः ॥ १०९ ॥

मां च दृष्ट्वा वने तस्मिन् समागम्य ततस्ततः ।
ताः समभ्यागताः क्षिप्रं रावणायाच चक्षिरे ॥ ११० ॥

राजन् वनमिदं दुर्गं तव भग्नं दुरात्मना ।
वानरेण ह्यविज्ञाय तव वीर्यं महाबल ॥ १११ ॥

दुर्बुद्धेस् तस्य राजेन्द्र तव विप्रिय कारिणः ।
वधमाज्ञापय क्षिप्रं यथासौ विलयं व्रजेत् ॥ ११२ ॥

तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रेण विसृष्टा भृश दुर्जयाः ।
राक्षसाः किङ्करा नाम रावणस्य मनोऽनुगाः ॥ ११३ ॥

तेषा मशीति साहस्रं शूल मुद्गर पाणिनाम् ।
मया तस्मिन् वनोद्देशे परिघेण निषूदितम् ॥ ११४ ॥

तेषां तु हतशेषा ये ते गत्वा लघु विक्रमाः ।
निहतं च महत् सैन्यं रावणायाच चक्षिरे ॥ ११५ ॥

ततो मे बुद्धि रुत्पन्ना चैत्य प्रासाद माक्रमम् ।
तत्रस्थान् राक्षसान् हत्वा शतं स्तम्भेन वै पुनः ॥ ११६ ॥

ललामभूतो लङ्कायाः स च विध्वंसितो मया ।
ततः प्रहस्तस्य सुतं जम्बुमालिन मादिशत् ॥ ११७ ॥

राक्षसैर् बहुभिः सार्धं घोर रूपैर् भयानकैः ।
तमहं बल सम्पन्नं राक्षसं रण कोविदम् ॥ ११८ ॥

परिघेणाति घोरेण सूदयामि सहानुगम् ।
तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रस्तु मन्त्रि पुत्रान् महाबलान् ॥ ११९ ॥

पदाति बल सम्पन्नान् प्रेषयामास रावणः ।
परिघेणैव तान् सर्वान् नयामि यम सादनम् ॥ १२० ॥

मन्त्रि पुत्रान् हतान् श्रुत्वा समरे लघु विक्रमान् ।
पञ्च सेनाग्रगान् शूरान् प्रेषयामास रावणः ॥ १२१ ॥

तानहं सहसैन्यान् वै सर्वा नेवाभ्य सूदयम् ।
ततः पुनर् दशग्रीवः पुत्रमक्षं महाबलम् ॥ १२२ ॥

बहुभी राक्षसैः सार्धं प्रेषयामास रावणः ।
तं तु मन्दोदरीपुत्रं कुमारं रण पण्डितम् ॥ १२३ ॥

सहसा खं समुत्क्रान्तं पादयोश्च गृहीतवान् ।
चर्मासिनं शतगुणं भ्रामयित्वा व्यपेषयम् ॥ १२४ ॥

तमक्ष मागतं भग्नं निशम्य स दशाननः ।
तत इन्द्रजितं नाम द्वितीयं रावणः सुतम् ॥ १२५ ॥

व्यादिदेश सुसङ्क्रुद्धो बलिनं युद्ध दुर्मदम् ।
तच्चाप्यहं बलं सर्वं तं च राक्षस पुङ्गवम् ॥ १२६ ॥

नष्टौजसं रणे कृत्वा परं हर्ष मुपागमम् ।
महता हि महाबाहुः प्रत्ययेन महाबलः ॥ १२७ ॥

प्रेषितो रावणेनैव सह वीरैर् मदोत्कटैः ।
सोऽविषह्यं हि मां बुद्ध्वा स्वबलं चावमर्दितम् ॥ १२८ ॥

ब्राह्मेणास्त्रेण स तु मां प्राबध्नाच् चाति वेगितः ।
रज्जुभिश्चाभि बध्नन्ति ततो मां तत्र राक्षसाः ॥ १२९ ॥

रावणस्य समीपं च गृहीत्वा मामुपानयन् ।
दृष्ट्वा सम्भाषितश्चाहं रावणेन दुरात्मना ॥ १३० ॥

पृष्टश्च लङ्का गमनं राक्षसानां च तं वधम् ।
तत्सर्वं च मया तत्र सीतार्थमिति जल्पितम् ॥ १३१ ॥

अस्याहं दर्शनाकाङ्क्षी प्राप्तस् त्वद् वनं विभो ।
मारुतस् यौरसः पुत्रो वानरो हनुमानहम् ॥ १३२ ॥

रामदूतं च मां विद्धि सुग्रीव सचिवं कपिम् ।
सोऽहं दूत्येन रामस्य त्वत् सकाश मिहागतः ॥ १३३ ॥

सुग्रीवश्च महातेजाः स त्वां कुशल मब्रवीत् ।
धर्मार्थ काम सहितं हितं पथ्यमुवाच च ॥ १३४ ॥

वसतो ऋश्यमूके मे पर्वते विपुलद्रुमे ।
राघवो रण विक्रान्तो मित्रत्वं समुपागतः ॥ १३५ ॥

तेन मे कथितं राज्ञा भार्या मे रक्षसा हृता ॥ १३६ ॥
तत्र साहाय्यहेतोर्मे समयं कर्तुमर्हसि ॥ १३७ ॥

वालिना हृत राज्येन सुग्रीवेण सह प्रभुः ।
चक्रेऽग्नि साक्षिकं सख्यं राघवः सह लक्ष्मणः ॥ १३८ ॥

तेन वालिन मुत्पाट्य शरेणैकेन सम्युगे ।
वानराणां महाराजः कृतः स प्लवतां प्रभुः ॥ १३९ ॥

तस्य साहाय्य मस्माभिः कार्यं सर्वात्मना त्विह ।
तेन प्रस्थापितस् तुभ्यं समीपमिह धर्मतः ॥ १४० ॥

क्षिप्र मानीयतां सीता दीयतां राघवाय च ।
यावन्न हरयो वीरा विधमन्ति बलं तव ॥ १४१ ॥

वानराणां प्रभावो हि न केन विदितः पुरा ।
देवतानां सकाशं च ये गच्छन्ति निमन्त्रिताः ॥ १४२ ॥

इति वानर राजस्त्वा माहेत् यभिहितो मया ।
मामैक्षत ततः क्रुद्धश् चक्षुषा प्रदहन्निव ॥ १४३ ॥

तेन वध्योऽह माज्ञप्तो रक्षसा रौद्र कर्मणा ।
मत् प्रभाव मविज्ञाय रावणेन दुरात्मना ॥ १४४ ॥

ततो विभीषणो नाम तस्य भ्राता महामतिः ।
तेन राक्षस राजोऽसौ याचितो मम कारणात् ॥ १४५ ॥

नैवं राक्षस शार्दूल त्यज्यतामेष निश्चयः ।
राज शास्त्र व्यपेतो हि मार्गः संसेव्यते त्वया ॥ १४६ ॥

दूतवध्या न दृष्टा हि राज शास्त्रेषु राक्षस ।
दूतेन वेदितव्यं च यथार्थं हित वादिना ॥ १४७ ॥

सुमहत् यपराधेऽपि दूतस् यातुल विक्रम ।
विरूप करणं दृष्टं न वधोऽस्तीह शास्त्रतः ॥ १४८ ॥

विभीषणेनैव मुक्तो रावणः सन्दिदेश तान् ।
राक्षसाने तदेवास्य लाङ्गूलं दह्यतामिति ॥ १४९ ॥

ततस् तस्य वचः श्रुत्वा मम पुच्छं समन्ततः ।
वेष्टितं शणवल्कैश्च जीर्णैः कार्पासजैः पटैः ॥ १५० ॥

राक्षसाः सिद्ध सन्नाहास् ततस्ते चण्ड विक्रमाः ।
तदादह्यन्त मे पुच्छं निघ्नन्तः काष्ठ मुष्टिभिः ॥ १५१ ॥

बद्धस्य बहुभिः पाशैर् यन्त्रितस्य च राक्षसैः ।
ततस्ते राक्षसाः शूरा बद्धं मामग्नि संवृतम् ॥ १५२ ॥

अघोषयन् राजमार्गे नगर द्वार मागताः ।
ततोऽहं सुमहद् रूपं सङ्क्षिप्य पुनरात्मनः ॥ १५३ ॥

विमोचयित्वा तं बन्धं प्रकृतिस्थः स्थितः पुनः ।
आयसं परिघं गृह्य तानि रक्षांस्य सूदयम् ॥ १५४ ॥

ततस्तन् नगर द्वारं वेगे नाप्लुतवा नहम् ।
पुच्छेन च प्रदीप्तेन तां पुरीं साट्ट गोपुराम् ॥ १५५ ॥

दहाम्यह मसम्भ्रान्तो युगान्ताग्नि रिव प्रजाः ।
ततो मे ह्यभवन्त्रासो लङ्कां दग्धां समीक्ष्य तु ॥ १५६ ॥

विनष्टा जानकी व्यक्तं न ह्यदग्धः प्रदृश्यते ।
लङ्कायां कश्चि दुद्देशः सर्वा भस्मी कृता पुरी ॥ १५७ ॥

दहता च मया लङ्कां दग्धा सीता न संशयः ।
रामस्य हि महत् कार्यं मयेदं वितथी कृतम् ॥ १५८ ॥

इति शोक समाविष्टश् चिन्तामह मुपागतः ।
अथाहं वाच मश्रौषं चारणानां शुभाक्षराम् ॥ १५९ ॥

जानकी न च दग्धेति विस्मयोदन्त भाषिणाम् ।
ततो मे बुद्धि रुत्पन्ना श्रुत्वा तामद्भुतां गिरम् ॥ १६० ॥

अदग्धा जानकीत्येव निमित्तैश् चोपलक्षिता ।
दीप्यमाने तु लाङ्गूले न मां दहति पावकः ॥ १६१ ॥

हृदयं च प्रहृष्टं मे वाताः सुरभि गन्धिनः ।
तैर् निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ॥ १६२ ॥

ऋषिवाक्यैश्च सिद्धार्थै रभवं हृष्ट मानसः ।
पुन र्दृष्ट्वा च वैदेहीं विसृष्टश्च तया पुनः ॥ १६३ ॥

ततः पर्वत मासाद्य तत्रारिष्ट महं पुनः ।
प्रतिप्लवन मारेभे युष्म द्दर्शन काङ्क्षया ॥ १६४ ॥

ततः पवन चन्द्रार्क सिद्ध गन्धर्व सेवितम् ।
पन्थान मह माक्रम्य भवतो दृष्टवानिह ॥ १६५ ॥

राघवस्य प्रभावेन भवतां चैव तेजसा ।
सुग्रीवस्य च कार्यार्थं मया सर्व मनुष्ठितम् ॥ १६६ ॥

एतत्सर्वं मया तत्र यथावदुप पादितम् ।
अत्र यन्न कृतं शेषं तत्सर्वं क्रियतामिति ॥ १६७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

सुन्दरकाण्ड एकोनषष्टितमः सर्गः (५९) - समानान्तर कार्यलोचनम्

एतदाख्याय तत् सर्वं हनुमान् मारुतात्मजः ।
भूयः समुपचक्राम वचनं वक्तु मुत्तरम् ॥ १ ॥

सफलो राघवोद्योगः सुग्रीवस्य च सम्भ्रमः ।
शीलमासाद्य सीताया मम च प्रवणं मनः ॥ २ ॥

तपसा धारयेल् लोकान् क्रुद्धो वा निर्दहेदपि ।
सर्वथाति प्रवृद्धोऽसौ रावणो राक्षसाधिपः ॥ ३ ॥

तस्य तां स्पृशतो गात्रं तपसा न विनाशितम् ।
न तदग्नि शिखा कुर्यात् संस्पृष्टा पाणिना सती ॥ ४ ॥

जनकस् यात्मजा कुर्याद् यत्क्रोध कलुषी कृता ।
जाम्बवत्प्रमुखान्सर्वाननुज्ञाप्य महाहरीन् ॥ ५ ॥

अस्मिन् नेवं गते कार्ये भवतां च नवैदतै ।
न्याय्यं स्म सह वैदेह्या द्रष्टुं तौ पार्थिवात्मजौ ॥ ६ ॥

अहमेकोऽपि पर्याप्तः सराक्षस गणां पुरीम् ।
तां लङ्कां तरसा हन्तुं रावणं च महाबलम् ॥ ७ ॥

किं पुनः सहितो वीरैर् बलवद्भिः कृतात्मभिः ।
कृतास्त्रैः प्लवगैः शूरैर् भवद्भिर् विजयैषिभिः ॥ ८ ॥

अहं तु रावणं युद्धे ससैन्यं सपुरःसरम् ।
सहपुत्रं वधिष्यामि सहोदर युतं युधि ॥ ९ ॥

ब्राह्ममैन्द्रं च रौद्रं च वायव्यं वारुणं तथा ।
यदि शक्रजितोऽस्त्राणि दुर्निरीक्षाणि सम्युगे ॥ १० ॥

तान्यहं विधमिष्यामि निहनिष्यामि राक्षसान् ।
भवतामभ् यनुज्ञातो विक्रमो मे रुणद्धि तम् ॥ ११ ॥

मयातुला विसृष्टा हि शैल वृष्टिर् निरन्तरा ।
देवानपि रणे हन्यात् किं पुनस्तान् निशाचरान् ॥ १२ ॥

सागरोऽप्यतियाद् वेलां मन्दरः प्रचलेदपि ।
न जाम्बवन्तं समरे कम्पयेदरि वाहिनी ॥ १३ ॥

सर्व राक्षस सङ्घानां राक्षसा ये च पूर्वकाः ।
अलमेको विनाशाय वीरो वालिसुतः कपिः ॥ १४ ॥

पनसस् योरु वेगेन नीलस्य च महात्मनः ।
मन्दरोऽपि विशीर्येत किं पुनर् युधि राक्षसाः ॥ १५ ॥

सदेवासुर यक्षेषु गन्धर्वोरग पक्षिषु ।
मैन्दस्य प्रतियोद्धारं शंसत द्विविदस्य वा ॥ १६ ॥

अश्विपुत्रौ महाभागा वेतौ प्लवग सत्तमौ ।
एतयोः प्रतियोद्धारं न पश्यामि रणाजिरे ॥ १७ ॥

मयैव निहता लङ्का दग्धा भस्मीकृता पुनः ।
राजमार्गेषु सर्वत्र नाम विश्रावितं मया ॥ १८ ॥

जयत्यति बलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभि पालितः ॥ १९ ॥

अहं कोसल राजस्य दासः पवन सम्भवः ।
हनुमानिति सर्वत्र नाम विश्रावितं मया ॥ २० ॥

अशोक वनिका मध्ये रावणस्य दुरात्मनः ।
अधस्ताच् छिंशुपा वृक्षे साध्वी करुणमास्थिता ॥ २१ ॥

राक्षसीभिः परिवृता शोक सन्ताप कर्शिता ।
मेघ लेखा परिवृता चन्द्र लेखेव निष्प्रभा ॥ २२ ॥

अचिन्तयन्ती वैदेही रावणं बलदर्पितम् ।
पतिव्रता च सुश्रोणी अवष्टब्धा च जानकी ॥ २३ ॥

अनुरक्ता हि वैदेही रामं सर्वात्मना शुभा ।
अनन्यचित्ता रामे च पौलोमीव पुरन्दरे ॥ २४ ॥

तदेकवासःसंवीता रजोध्वस्ता तथैव च ॥ २५ ॥

सा मया राक्षसी मध्ये तर्ज्यमाना मुहुर् मुहुः ।
राक्षसीभिर् विरूपाभिर् दृष्टा हि प्रमदावने ॥ २६ ॥

एक वेणीधरा दीना भर्तृ चिन्ता परायणा ।
अधःशय्या विवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमागमे ॥ २७ ॥

रावणाद् विनिवृत्तार्था मर्तव्य कृत निश्चया ।
कथञ्चिन् मृग शाबाक्षी विश्वास मुपपादिता ॥ २८ ॥

ततः सम्भाषिता चैव सर्वमर्थं च दर्शिता ।
राम सुग्रीव सख्यं च श्रुत्वा प्रीति मुपागता ॥ २९ ॥

नियतः समुदाचारो भक्तिर् भर्तरि चोत्तमा ।
यन्न हन्ति दशग्रीवं स महात्मा कृतागसम् ॥ ३० ॥

निमित् निमात्रं रामस्तु वधे तस्य भविष्यति ।
सा प्रकृत्यैव तन्वङ्गी तद् वियोगाच्च कर्शिता ॥ ३१ ॥

प्रतिपत् पाठ शीलस्य विद्येव तनुतां गता ।
एवमास्ते महाभागा सीता शोक परायणा ।
यदत्र प्रति कर्तव्यं तत् सर्व मुपपद्यताम् ॥ ३२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे
एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

सुन्दरकाण्ड षष्टितमः सर्गः (६०) - ॥ अङ्गदजाम्बवत्संवादः ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वालि सूनु रभाषत ।

ताम् लङ्काम् तरसा हन्तुम् रावणम् च महाबलम्॥ १॥

किम् पुन: सहितैर् वीरैर् बलवद्भि: क्रुतात्मभि: |
क्रुतास्त्रै: प्लवगै: शक्तैर् भवद्भिर् विजयैवशिभि: ॥ २ ॥

दृष्टा देवी न चानीता इति तत्र निवेदनम् ।
अयुक्तमिव पश्यामि भवद्भिः ख्यात विक्रमैः ॥ ३ ॥

न हि नः प्लवने कश्चिन् नापि कश्चित् प्रराक्रमे ।
तुल्यः सामरदैत्येषु लोकेषु हरिसत्तमाः ॥ ४ ॥

तेष्वेवं हत वीरेषु राक्षसेषु हनूमता ।
किमन्यदत्र कर्तव्यं गृहीत्वा याम जानकीम् ॥ ५ ॥

तमेवं कृत सङ्कल्पं जाम्बवान् हरि सत्तमः ।
उवाच परमप्रीतो वाक्यमर्थ वदर्थवित् ॥ ६ ॥

न तावदेषा मतिरक्षमा नो
यथा भवान्पश्यति राजपुत्रः ।
यथा तु रामस्य मतिर् निविष्टा
तथा भवान् पश्यतु कार्य सिद्धिम् ॥ ७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

सुन्दरकाण्ड एकषष्टितमः सर्गः (६१) - ॥ मधुवन भञ्जनम्॥

ततो जाम्बवतो वाक्य मगृह्णन्त वनौकसः ।
अङ्गद प्रमुखा वीरा हनूमांश्च महाकपिः ॥ १ ॥

प्रीतिमन्तस् ततस् सर्वे वायुपुत्र पुरःसराः ।
महेन्द्राद्रिं परित्यज्य पुप्लुवुः प्लवगर्षभाः ॥ २ ॥

मेरुमन्दर सङ्काशा मत्ता इव महागजाः ।
छादयन्त इवाकाशं महाकाया महाबलाः ॥ ३ ॥

सभाज्यमानं भूतैस्त मात्मवन्तं महाबलम् ।
हनुमन्तं महावेगं वहन्त इव दृष्टिभिः ॥ ४ ॥

राघवे चार्थ निर्वृत्तिं कर्तुं च परमं यशः ।
समाधाय समृद्धार्थाः कर्म सिद्धिभि रुन्नताः ॥ ५ ॥

प्रियाख्या नोन्मुखाः सर्वे सर्वे युद्धाभि नन्दिनः ।
सर्वे राम प्रतीकारे निश्चितार्था मनस्विनः ॥ ६ ॥

प्लवमानाः खमाप्लुत्य ततस्ते काननौकसः ।
नन्दनोपम मासेदुर् वनं द्रुम लतायुतम् ॥ ७ ॥

यत्तन् मधुवनं नाम सुग्रीवस्याभि रक्षितम् ।
अधृष्यं सर्व भूतानां सर्वभूत मनोहरम् ॥ ८ ॥

यद्रक्षति महावीर्यः सदा दधिमुखः कपिः ।
मातुलः कपि मुख्यस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ॥ ९ ॥

ते तद्वन मुपागम्य बभूवुः परमोत्कटाः ।
वानरा वानरेन्द्रस्य मनःकान् तमं महत् ॥ १० ॥

ततस्ते वानरा हृष्टा दृष्ट्वा मधुवनं महत् ।
कुमार मभ्य याचन्त मधूनि मधु पिङ्गलाः ॥ ११ ॥

ततः कुमारस् तान् वृद्धान् जाम्बवत् प्रमुखान् कपीन् ।
अनुमान्य ददौ तेषां निसर्गं मधुभक्षणे ॥ १२ ॥

ततश्चानुमताः सर्वे सम्प्रहृष्टा वनौकसः ।
मुदिताः प्रेरिताश्चापि प्रनृत्यन्तोऽभवंस् ततः ॥ १३ ॥

गायन्ति केचित् प्रणमन्ति केचित्
नृत्यन्ति केचित् प्रहसन्ति केचित् ।
पतन्ति केचिद् विचरन्ति केचित्
प्लवन्ति केचित् प्रलपन्ति केचित् ॥ १४ ॥

परस्परं केचिदुपा श्रयन्ते
परस्परं केचिदुपा क्रमन्ते ।
परस्परं केचिदुप ब्रुवन्ते
परस्परं केचिदुपा रमन्ते ॥ १५ ॥

द्रुमाद् द्रुमं केचि दभिद्रवन्ते
क्षितौ नगाग्रान् निपतन्ति केचित् ।
महीतलात् केचि दुदीर्ण वेगा
महा द्रुमाग्राण् यभि सम्पतन्ति ॥ १६ ॥

गायन्त मन्यः प्रहसन् नुपैति
हसन्त मन्यः प्ररुदन् नुपैति ।
रुदन्त मन्यः प्रणदन् नुपैति
नुदन्त मन्यः प्रणुदन् नुपैति ॥ १७ ॥

समाकुलं तत् कपिसैन्य मासीत्
मधु प्रपानोत्कट सत्त्व चेष्टम् ।
न चात्र कश्चिन्न बभूव मत्तो
न चात्र कश्चिन्न बभूव तृप्तः ॥ १८ ॥

ततो वनं तैः परिभक्ष्यमाणं
द्रुमांश्च विध्वंसित पत्रपुष्पान् ।
समीक्ष्य कोपाद् दधि वक्त्र नामा
निवारयामास कपिः कपींस् तान् ॥ १९ ॥

स तैः प्रवृद्धैः परि भर्त्स्यमानो
वनस्य गोप्ता हरिवीर वृद्धः ।

चकार भूयो मतिमुग्र तेजा
वनस्य रक्षां प्रति वानरेभ्यः ॥ २० ॥

उवाच कांश्चित् परुषाणि धृष्टम्
असक्त मन्यांश्च तलैर् जघान ।
समेत्य कैश्चित् कलहं चकार
तथैव साम्नोप जगाम कांश्चित् ॥ २१ ॥

स तैर्मदात् सम्परिवार्य वाक्यैः
बलाच्च तेन प्रति वार्यमाणैः ।
प्रधर्षितस् त्यक्त भयैः समेत्य
प्रकृष्यते चाप्यन वेक्ष्य दोषम् ॥ २२ ॥

नखैस्तु दन्तो दशनैर् दशन्तः
तलैश्च पादैश्च समापयन्तः ।
मदात् कपिं तं कपयः समग्रा
महावनं निर्विषयं च चक्रुः ॥ २३ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

सुन्दरकाण्ड द्विषष्टितमः सर्गः (६२) – वनपालप्र दर्शनम्

तानुवाच हरिश्रेष्ठो हनुमान् वानरर्षभः ।
अव्यग्र मनसो यूयं मधु सेवत वानराः ॥ १ ॥

अहमावार यिष्यामि युष्माकं परिपन्थिनः ।
श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं हरीणां प्रवरोङ्गदः ॥ २ ॥

प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा पिबन्तु हरयो मधु ।
अवश्यं कृत कार्यस्य वाक्यं हनुमतो मया ॥ ३ ॥

अकार्यमपि कर्तव्यं किमङ्ग पुनरीदृशम् ।
अङ्गदस्य मुखाच् छ्रुत्वा वचनं वानरर्षभाः ॥ ४ ॥

साधु साध्विति संहृष्टा वानराः प्रत्य पूजयन् ।
पूजयित्वाङ्गदं सर्वे वानरा वानरर्षभम् ॥ ५ ॥

जग्मुर् मधुवनं यत्र नदीवेगा इव द्रुतम् ।
ते प्रविष्टा मधुवनं पालानाक्रम्य वीर्यतः ॥ ६ ॥

अतिसर्गाच्च पटवो दृष्ट्वा श्रुत्वा च मैथिलीम् ।
पपुः सर्वे मधु तदा रसवत् फलमाददुः ॥ ७ ॥

उत्पत्य च ततः सर्वे वनपालान् समागतान् ।
ताडयन्ति स्म शतशः सक्तान् मधुवने तदा ॥ ८ ॥

मधूनि द्रोण मात्राणि बाहुभिः परिगृह्य ते ।
पिबन्ति सहिताः सर्वे निघ्नन्ति स्म तथापरे ॥ ९ ॥

केचित् पीत्वाप विध्यन्ति मधूनि मधु पिङ्गलाः ।
मधूच्छिष्टेन केचिच्च जघ्नु रन्योन्य मुत्कटाः ॥ १० ॥

अपरे वृक्षमूले तु शाखां गृह्य व्यवस्थिताः ।
अत्यर्थं च मदग्लानाः पर्णान् यास्तीर्य शेरते ॥ ११ ॥

उन्मत्त भूताः प्लवगा मधुमत्ताश्च हृष्टवत् ।
क्षिपन्ति च तदान्योन्यं स्खलन्ति च तथापरे ॥ १२ ॥

केचित् क्ष्वेलां प्रकुर्वन्ति केचित् कूजन्ति हृष्टवत् ।
हरयो मधुना मत्ताः केचित्सुप्ता महीतले ॥ १३ ॥

कृत्वा केचिद् धसन्त्यन्ये केचित् कुर्वन्ति चेतरत् ।
कृत्वा केचिद् वदन्त्यन्ये केचिद् बुध्यन्ति चेतरत् ॥ १४ ॥

येऽप्यत्र मधुपालाः स्युः प्रेष्या दधि मुखस्य तु ।
तेऽपि तैर् वानरैर् भीमैः प्रतिषिद्धा दिशो गताः ॥ १५ ॥

जानुभिस्तु प्रकृष्टाश्च देव मार्गं प्रदर्शिताः ।
अब्रुवन् परमोद्विग्ना गत्वा दधिमुखं वचः ॥ १६ ॥

हनूमता दत्तवरैर् हतं मधुवनं बलात् ।
वयं च जानुभिः कृष्टा देवमार्गं च दर्शिताः ॥ १७ ॥

ततो दधिमुखः क्रुद्धो वनपस् तत्र वानरः ।
हतं मधुवनं श्रुत्वा सान्त्वयामास तान्हरीन् ॥ १८ ॥

इहागच्छत गच्छामो वानरान् बलदर्पितान् ।
बलेन वारयिष्यामो मधु भक्षयतो वयम् ॥ १९ ॥

श्रुत्वा दधिमुखस् येदं वचनं वानरर्षभाः ।
पुनर् वीरा मधुवनं तेनैव सहसा ययुः ॥ २० ॥

मध्ये चैषां दधिमुखः प्रगृह्य तरसा तरुम् ।
समभ्य धावद् वेगेन ते च सर्वे प्लवङ्गमाः ॥ २१ ॥

STOTRADHWANI

ते शिलाः पादपांश्चापि पर्वतांश्चापि वानराः ।
गृहीत्वाऽभ्यगमन् क्रुद्धा यत्र ते कपिकुञ्जराः ॥ २२ ॥

अथ दृष्ट्वा दधिमुखं क्रुद्धं वानर पुङ्गवाः ।
अभ्यधावन्त वेगेन हनुमत् प्रमुखास् तदा ॥ २३ ॥

तं सवृक्षं महाबाहु मापतन्तं महाबलम् ।
आर्यकं प्राहरत् तत्र बाहुभ्यां कुपितोङ्गदः ॥ २४ ॥

मदान्धश्च न वेदैन मार्यकोऽयं ममेति सः ।
अथैनं निष्पिपेषाशु वेगवद् वसुधातले ॥ २५ ॥

स भग्न बाहूरु भुजो विह्वलः शोणितोक्षितः ।
मुमोह सहसा वीरो मुहूर्तं कपिकुञ्जरः ॥ २६ ॥

स कथञ्चिद् विमुक्तस्तैर् वानरैर् वा नरर्षभः ।
उवाचैकान्त माश्रित्य भृत्यान् स्वान् समुपागतान् ॥ २७ ॥

एते तिष्ठन्तु गच्छामो भर्ता नो यत्र वानरः ।
सुग्रीवो विपुलग्रीवः सह रामेण तिष्ठति ॥ २८ ॥

सर्वं चैवाङ्गदे दोषं श्रावयिष्यामि पार्थिवे ।
अमर्षी वचनं श्रुत्वा घातयिष्यति वानरान् ॥ २९ ॥

इष्टं मधुवनं ह्येतत् सुग्रीवस्य महात्मनः ।
पितृ पैतामहं दिव्यं देवैरपि दुरासदम् ॥ ३० ॥

स वानरा निमान् सर्वान् मधुलुब्धान् गतायुषः ।
घातयिष्यति दण्डेन सुग्रीवः ससुहृज् जनान् ॥ ३१ ॥

वध्या ह्येते दुरात्मानो नृपाज्ञा परिभाविनः ।
अमर्ष प्रभवो रोषः सफलो नो भविष्यति ॥ ३२ ॥

एवमुक्त्वा दधिमुखो वनपालान् महाबलः ।
जगाम सहसोत्पत्य वनपालैः समन्वितः ॥ ३३ ॥

निमेषान्तर मात्रेण स हि प्राप्तो वनालयः ।
सहस्रांशु सुतो धीमान् सुग्रीवो यत्र वानरः ॥ ३४ ॥

रामं च लक्ष्मणं चैव दृष्ट्वा सुग्रीवमेव च ।
सम प्रतिष्ठां जगती माकाशान् निपपात ह ॥ ३५ ॥

सन्निपत्य महावीर्यः सर्वैस्तैः परिवारितः ।
हरिर् दधिमुखः पालैः पालानां परमेश्वरः ॥ ३६ ॥

स दीन वदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।
सुग्रीवस्य शुभौ मूर्ध्ना चरणौ प्रत्यपीडयत् ॥ ३७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

सुन्दरकाण्ड त्रिषष्टितमः सर्गः (६३) - मधुवनभङ्ग-निवेदनम्

ततो मूर्ध्ना निपतितं वानरं वानरर्षभः ।
दृष्ट्वैवोद् विग्न हृदयो वाक्यमेत दुवाच ह ॥ १ ॥

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कस्मात्त्वं पादयोः पतितो मम ।
अभयं ते भवेद्वीर सर्व मेवाभि धीयताम् ॥ २ ॥

स तु विश्वासितस् तेन सुग्रीवेण महात्मना ।
उत्थाय सुमहा प्राज्ञो वाक्यं दधिमुखोऽब्रवीत् ॥ ३ ॥

नैवर्क्षरजसा राजन् न त्वया नापि वालिना ।
वनं निसृष्ट पूर्वं हि भक्षितं तच्च वानरैः ॥ ४ ॥

एभिः प्रधर्षिताश् चैव वानरा वन रक्षिभिः ।
मधून्य चिन्तयित्वेमान् भक्षयन्ति पिबन्ति च ॥ ५ ॥

शिष्ट मत्राप विध्यन्ति भक्षयन्ति तथाऽपरे ।
निवार्यमाणास् ते सर्वे भ्रुवौ वै दर्शयन्ति हि ॥ ६ ॥

इमे हि संरब्ध तरास् तथा तैः सम्प्रधर्षिताः ।
वारयन्तो वनात् तस्मात् क्रुद्धैर् वानर पुङ्गवैः ॥ ७ ॥

ततस्तैर् बहुभिर् वीरैर् वानरैर् वानरर्षभ ।
संरक्त नयनैः क्रोधाद् धरयः प्रविचालिताः ॥ ८ ॥

पाणिभिर् निहताः केचित् केचिज् जानुभिराहताः ।
प्रकृष्टाश्च यथा कामं देवमार्गं च दर्शिताः ॥ ९ ॥

एवमेते हताः शूरास् त्वयि तिष्ठति भर्तरि ।
कृत्स्नं मधुवनं चैव प्रकामं तैः प्रभक्ष्यते ॥ १० ॥

एवं विज्ञाप्यमानं तं सुग्रीवं वानरर्षभम् ।
अपृच्छत्तं महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परवीरहा ॥ ११ ॥

किमयं वानरो राजन् वनपः प्रत्युपस्थितः ।
कं चार्थ मभिनिर्दिश्य दुःखितो वाक्य मब्रवीत् ॥ १२ ॥

एवमुक्तस्तु सुग्रीवो लक्ष्मणेन महात्मना ।
लक्ष्मणं प्रत्युवाचेदं वाक्यं वाक्य विशारदः ॥ १३ ॥

आर्य लक्ष्मण सम्प्राह वीरो दधिमुखः कपिः ।
अङ्गद प्रमुखैर् वीरैर् भक्षितं मधु वानरैः ॥ १४ ॥

विचित्य दक्षिणामाशा मागतैर् हरिपुङ्गवैः ।
नैषाम कृत कृत्याना मीदृशः स्यादुपक्रमः ॥ १५ ॥

आगतैश्च प्रमथितं यथा मधुवनं हि तैः ।
धर्षितं च वनं कृत्स्न मुपयुक्तं च वानरैः ॥ १६ ॥

वनं यदाऽभिपन्नमंतै साधितं कर्म वानरैः ।
दृष्टा देवी न सन्देहो न चान्येन हनूमता ॥ १७ ॥

न ह्यन्यः साधने हेतुः कर्मणोऽस्य हनूमतः ।
कार्यसिद्धिर् मतिश्चैव तस्मिन् वानर पुङ्गवे ॥ १८ ॥

व्यवसायश्च वीर्यं च श्रुतं चापि प्रतिष्ठितम् ।
जाम्बवान् यत्र नेता स्या दङ्गदश्च महाबलः ॥ १९ ॥

हनूमांश् चाप्यधिष्ठाता न तस्य गतिरन्यथा ।
अङ्गद प्रमुखैर् वीरैर् हतं मधुवनं किल ॥ २० ॥

वारयन्तश्च सहितास् तथा जानुभिराहताः ।
एतदर्थ मयं प्राप्तो वक्तुं मधुर वागिह ॥ २१ ॥

नाम्ना दधिमुखो नाम हरिः प्रख्यात विक्रमः ।
दृष्टा सीता महाबाहो सौमित्रे पश्य तत्त्वतः ॥ २२ ॥

अभिगम्य तथा सर्वे पिबन्ति मधु वानराः ।
न चाप्य दृष्ट्वा वैदेहीं विश्रुताः पुरुषर्षभ ॥ २३ ॥

वनं दत्तवरं दिव्यं धर्षयेयुर् वनौकसः ।
ततः प्रहृष्टो धर्मात्मा लक्ष्मणः सह राघवः ॥ २४ ॥

श्रुत्वा कर्ण सुखां वाणीं सुग्रीव वदनाच्च्युताम् ।
प्राहृष्यत भृशं रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ २५ ॥

श्रुत्वा दधिमुखस् येदं सुग्रीवस्तु प्रहृष्य च ।
वनपालं पुनर्वाक्यं सुग्रीवः प्रत्यभाषत ॥ २६ ॥

प्रीतोऽस्मि सोहं यद्भुक्तं वनं तैः कृत कर्मभिः ।
मर्षितं मर्षणीयं च चेष्टितं कृत कर्मणाम् ॥ २७ ॥

इच्छामि शीघ्रं हनुमत् प्रधानान्
शाखा मृगांस् तान् मृगराज दर्पान् ।
द्रष्टुं कृतार्थान् सह राघवाभ्यां
श्रोतुं च सीताधिगमे प्रयत्नम् ॥ २८ ॥

प्रीति स्फीताक्षौ सम्प्रहृष्टौ कुमारौ
दृष्ट्वा सिद्धार्थौ वानराणां च राजा ।
अङ्गैः संहृष्टैः कर्म सिद्धिं विदित्वा
बाह्वो रासन्नां सोऽतिमात्रं ननन्द ॥ २९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

सुन्दरकाण्ड चतुःषष्टितमः सर्गः (६४) - ॥ हनूमाद्यागमनम् ॥

सुग्रीवेणैव मुक्तस्तु हृष्टो दधिमुखः कपिः ।
राघवं लक्ष्मणं चैव सुग्रीवं चाभ्यवादयत् ॥ १ ॥

स प्रणम्य च सुग्रीवं राघवौ च महाबलौ ।
वानरैः सह तैः शूरैर् दिवमेवोत् पपात ह ॥ २ ॥

स यथैवागतः पूर्वं तथैव त्वरितं गतः ।
निपत्य गगनाद् भूमौ तद्वनं प्रविवेश ह ॥ ३ ॥

स प्रविष्टो मधुवनं ददर्श हरि यूथपान् ।
विमदानुत्थितान् सर्वान् मेहमानान् मधूदकम् ॥ ४ ॥

स तानुपागमद् वीरो बद्ध्वा कर पुटाञ्जलिम् ।
उवाच वचनं श्लक्ष्ण मिदं हृष्टव दङ्गदम् ॥ ५ ॥

सौम्य रोषो न कर्तव्यो यदेभिरभि वारितः ।
अज्ञानाद् रक्षिभिः क्रोधाद् भवन्तः प्रतिषेधिताः ॥ ६ ॥

युवराजस् त्वमीशश्च वनस्यास्य महाबल ।
मौर्ख्यात् पूर्वं कृतो दोषस्तं भवान् क्षन्तुमर्हति ॥ ७ ॥

आख्यातं हि मया गत्वा पितृव्यस्य तवानघ ।
इहोप यातं सर्वेषा मेतेषां वनचारिणाम् ॥ ८ ॥

स त्वदागमनं श्रुत्वा सहैभिर् हरियूथपैः ।
प्रहृष्टो न तु रुष्टोऽसौ वनं श्रुत्वा प्रधर्षितम् ॥ ९ ॥

प्रहृष्टो मां पितृव्यस्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
शीघ्रं प्रेषय सर्वांस्ता निति होवाच पार्थिवः ॥ १० ॥

श्रुत्वा दधि मुखस्येदम् वचनं श्लक्ष्ण मङ्गदः ।
अब्रवीत्तान् हरिश्रेष्ठो वाक्यं वाक्य विशारदः ॥ ११ ॥

शङ्के श्रुतोऽयं वृत्तान्तो रामेण हरियूथपाः ।
तत्क्षमं नेह नः स्थातुं कृते कार्ये परन्तपाः ॥ १२ ॥

पीत्वा मधु यथाकामं विश्रान्ता वनचारिणः ।
किं शेषं गमनं तत्र सुग्रीवो यत्र मे गुरुः ॥ १३ ॥

सर्वे यथा मां वक्ष्यन्ति समेत्य हरियूथपाः ।
तथाऽस्मि कर्ता कर्तव्ये भवद्भिः परवानहम् ॥ १४ ॥

नाज्ञापयितु मीशोऽहं युवराजोऽस्मि यद्यपि ।
अयुक्तं कृत कर्माणो यूयं धर्षयितुं मया ॥ १५ ॥

ब्रुवतश् चाङ्गदस् येवं श्रुत्वा वचन मव्ययम् ।
प्रहृष्टमनसो वाक्य मिद मूचुर् वनौकसः ॥ १६ ॥

एवं वक्ष्यति को राजन् प्रभुः सन् वानरर्षभ ।
ऐश्वर्य मदमत्तो हि सर्वोऽहमिति मन्यते ॥ १७ ॥

तव चेदं सुसदृशं वाक्यं नान्यस्य कस्यचित् ।
सन्नतिर्हि तवाख्याति भविष्यच् छुभ भाग्यताम् ॥ १८ ॥

सर्वे वयमपि प्राप्तास् तत्र गन्तुं कृतक्षणाः ।
स यत्र हरिवीराणां सुग्रीवः पतिरव्ययः ॥ १९ ॥

त्वया ह्यनुक्तैर् हरिभि र्नैव शक्यं पदात्पदम् ।
क्वचिद् गन्तुं हरिश्रेष्ठ ब्रूमः सत्यमिदं तु ते ॥ २० ॥

एवं तु वदतां तेषा मङ्गदः प्रत्यभाषत ।
बाढं गच्छाम इत्युक्त्वा उत्पपात महीतलात् ॥ २१ ॥

उत्पतन्त मनूत्पेतुः सर्वे ते हरियूथपाः ।
कृत्वाकाशं निराकाशं यन्त्रोत् क्षिप्ता इवाचलाः ॥ २२ ॥

तेम्बरं सहसोत्पत्य वेगवन्तः प्लवङ्गमाः ।
विनदन्तो महानादं घना वातेरिता यथा ॥ २३ ॥

अङ्गदे ह्यननु प्राप्ते सुग्रीवो वानराधिपः ।
उवाच शोकोप हतं रामं कमल लोचनम् ॥ २४ ॥

समाश्वसिहि भद्रं ते दृष्टा देवी न संशयः ।
नागन्तुमिह शक्यं तै रतीते समये हि नः ॥ २५ ॥

न मत् सकाश मागच्छेत् कृत्ये हि विनिपातिते ।
युवराजो महाबाहुः प्लवतां प्रवरोङ्गदः ॥ २६ ॥

यद्यप्य कृत कृत्याना मीदृशः स्या दुपक्रमः ।
भवेत्स दीन वदनो भ्रान्त विप्लुत मानसः ॥ २७ ॥

पितृ पैतामहं चैतत् पूर्वकै रभिरक्षितम् ।
न मे मधुवनं हन्या दहृष्टः प्लवगेश्वरः ॥ २८ ॥

कौसल्या सुप्रजा राम समाश्वसिहि सुव्रत ।
दृष्टा देवी न सन्देहो न चान्येन हनूमता ॥ २९ ॥

न ह्यन्यः कर्मणो हेतुः साधनेऽस्य हनूमतः ।
हनूमति हि सिद्धिश्च मतिश्च मति सत्तम ॥ ३० ॥

व्यवसायश्च वीर्यं च सूर्ये तेज इव ध्रुवम् ।
जाम्बवान् यत्र नेता स्या दङ्गदश्च बलेश्वरः ॥ ३१ ॥

हनुमांश् चाप्यधिष्ठाता न तस्य गतिरन्यथा ।
मा भूश् चिन्ता समायुक्तः सम्प्रत् यमित विक्रम ॥ ३२ ॥

ततः किलकिला शब्दं शुश्रावा सन्न मम्बरे ।
हनुमत् कर्म दृप्तानां नर्दतां काननौकसाम् ॥ ३३ ॥

किष्किन्धा मुपयातानां सिद्धिं कथयतामिव ।
ततः श्रुत्वा निनादं तं कपीनां कपि सत्तमः ॥ ३४ ॥

आयताञ्चित लाङ्गूलः सोऽभवद् दृष्टमानसः ।
आजग्मुस्तेऽपि हरयो राम दर्शन काङ्क्षिणः ॥ ३५ ॥

अङ्गदं पुरतः कृत्वा हनूमन्तं च वानरम् ।
तेऽङ्गद प्रमुखा वीराः प्रहृष्टाश्च मुदान्विताः ॥ ३६ ॥

निपेतुर् हरि राजस्य समीपे राघवस्य च ।
हनुमांश्च महाबहुः प्रणम्य शिरसा ततः ॥ ३७ ॥

नियता मक्षतां देवीं राघवाय न्यवेदयत् ॥ ३८ ॥

निश्चितार्थस् ततस् तस्मिन् सुग्रीवः पवनात्मजे ।
लक्ष्मणः प्रीतिमान् प्रीतं बहुमाना दवैक्षत ॥ ३९ ॥

प्रीत्या च रम माणोऽथ राघवः परवीरहा ।
बहुमानेन महता हनूमन्त मवैक्षत ॥ ४० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

सुन्दरकाण्ड पञ्चषष्टितमः सर्गः (६५) - ॥ चूडामणि प्रदानम् ॥

ततः प्रस्रवणं शैलं ते गत्वा चित्र काननम् ।
प्रणम्य शिरसा रामं लक्ष्मणं च महाबलम् ॥ १ ॥

युवराजं पुरस्कृत्य सुग्रीव मभिवाद्य च ।
प्रवृत्तिमथ सीतायाः प्रवक्तु मुपचक्रमुः ॥ २ ॥

रावणान्तःपुरे रोधं राक्षसीभिश्च तर्जनम् ।
रामे समनुरागं च यश्चायं समयः कृतः ॥ ३ ॥

एतदाख्यान्ति ते सर्वे हरयो राम सन्निधौ ।
वैदेही मक्षतां श्रुत्वा रामस्तूत्तर मब्रवीत् ॥ ४ ॥

क्व सीता वर्तते देवी कथं च मयि वर्तते ।
एतन् मे सर्वमाख्यात वैदेहीं प्रति वानराः ॥ ५ ॥

रामस्य गदितं श्रुत्वा हरयो राम सन्निधौ ।
चोदयन्ति हनूमन्तं सीता वृत्तान्त कोविदम् ॥ ६ ॥

श्रुत्वा तु वचनं तेषां हनुमान् मारुतात्मजः ।
प्रणम्य शिरसा देव्यै सीतायै तां दिशं प्रति ॥ ७ ॥

उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः सीताया दर्शनं यथा ।
समुद्रं लङ्घयित्वाऽहं शत योजन मायतम् ॥ ८ ॥

अगच्छं जानकीं सीतां मार्गमाणो दिदृक्षया ।
तत्र लङ्केति नगरी रावणस्य दुरात्मनः ॥ ९ ॥

दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ।
तत्र दृष्टा मया सीता रावणान्तःपुरे सती ॥ १० ॥

संन्यस्य त्वयि जीवन्ती रामा राम मनोरथम् ।
दृष्टा मे राक्षसी मध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ॥ ११ ॥

राक्षसीभिर् विरूपाभी रक्षिता प्रमदावने ।
दुःख मापद्यते देवी तता दुःखोचिता सती ॥ १२ ॥

रावणान्तःपुरे रुद्धा राक्षसीभिः सुरक्षिता ।
एकवेणी धरा दीना त्वयि चिन्ता परायणा ॥ १३ ॥

अधःशय्या विवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमागमे ।
रावणाद् विनिवृत्तार्था मर्तव्य कृत निश्चया ॥ १४ ॥

देवी कथञ्चित् काकुत्स्थ त्वन्मना मार्गिता मया ।
इक्ष्वाकु वंश विख्यातिं शनैः कीर्तयता नघ ॥ १५ ॥

सा मया नर शार्दूल विश्वास मुपपादिता ।
ततः सम्भाषिता देवी सर्वमर्थं च दर्शिता ॥ १६ ॥

राम सुग्रीव सख्यं च श्रुत्वा प्रीति मुपागता ।
नियतः समुदाचारो भक्तिश् चास्यास् तथा त्वयि ॥ १७ ॥

एवं मया महाभागा दृष्टा जनक नन्दिनी ।
उग्रेण तपसा युक्ता त्वद्भक्त्या पुरुषर्षभ ॥ १८ ॥

अभिज्ञानं च मे दत्तं यथा वृत्तं तवान्तिके ।
चित्रकूटे महाप्राज्ञ वायसं प्रति राघव ॥ १९ ॥

विज्ञाप्यश्च नर व्याघ्रो रामो वायुसुत त्वया ।
अखिलेनेह यद् दृष्ट मिति मामाह जानकी ॥ २० ॥

अयं चास्मै प्रदातव्यो यत्नात् सुपरिरक्षितः ।
ब्रुवता वचनान् येवं सुग्रीवस्योप शृण्वतः ॥ २१ ॥

एष चूडामणिः श्रीमान् मया सुपरिरक्षितः ।
मनःशिलायास् तिलको गण्ड पार्श्वे निवेशितः ॥ २२ ॥

एष निर्यातितः श्रीमान्मया ते वारिसम्भवः ॥ २३ ॥

एतं दृष्ट्वा प्रमोदिष्ये व्यसने त्वामिवानघ ।
जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ॥ २४ ॥

ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं रक्षसां वशमागता ।
इति मा मब्रवीत् सीता कृशाङ्गी धर्मचारिणी ॥ २५ ॥

रावणान्तःपुरे रुद्धा मृगी वोत्फुल्ल लोचना ।
एतदेव मयाख्यातं सर्वं राघव यद्यथा ।
सर्वथा सागर जले सन्तारः प्रविधीयताम् ॥ २६ ॥

तौ जाताश्वासौ राज पुत्रौ विदित्वा
तच्चाभिज्ञानं राघवाय प्रदाय ।

देव्या चाख्यातं सर्वमेवानु पूर्व्यात्
वाचा सम्पूर्णं वायुपुत्रः शशंस ॥ २७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

सुन्दरकाण्ड षट्षष्टितमः सर्गः (६६) - ॥ सीता भणित प्रश्नाः ॥

एवमुक्तो हनुमता रामो दशरथात्मजः ।
तं मणिं हृदये कृत्वा प्ररुरोद सलक्ष्मणः ॥ १ ॥

तं तु दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं राघवः शोक कर्शितः ।
नेत्राभ्या मश्रु पूर्णाभ्यां सुग्रीव मिद मब्रवीत् ॥ २ ॥

यथैव धेनुः स्रवति स्नेहाद् वत्सस्य वत्सला ।
तथा ममापि हृदयं मणिरत्नस्य दर्शनात् ॥ ३ ॥

मणिरत्नमिदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण मे ।
वधूकाले यथा बद्ध मधिकं मूर्ध्नि शोभते ॥ ४ ॥

अयं हि जल सम्भूतो मणिः सज्जन पूजितः ।
यज्ञे परम तुष्टेन दत्तः शक्रेण धीमता ॥ ५ ॥

इमं दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं यथा तातस्य दर्शनम् ।
अद्यास् म्यवगतः सौम्य वैदेहस्य तथा विभोः ॥ ६ ॥

अयं हि शोभते तस्याः प्रियाया मूर्ध्नि मे मणिः ।
अस्याद्य दर्शनेनाहं प्राप्तां तामिव चिन्तये ॥ ७ ॥

किमाह सीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
पिपासुमिव तोयेन सिञ्चन्ती वाक्य वारिणा ॥ ८ ॥

इतस्तु किं दुःखतरं यदिमं वारि सम्भवम् ।
मणिं पश्यामि सौमित्रे वैदेही मागतं विना ॥ ९ ॥

चिरं जीवति वैदेही यदि मासं धरिष्यति ।
न जीवेयं क्षणमपि विना ता मसितेक्षणाम् ॥ १० ॥

नय मामपि तं देशं यत्र दृष्टा मम प्रिया ।
न तिष्ठेयं क्षणमपि प्रवृत्ति मुपलभ्य च ॥ ११ ॥

कथं सा मम सुश्रोणि भीरुभीरुः सती सदा ।
भयावहानां घोराणां मध्ये तिष्ठति रक्षसाम् ॥ १२ ॥

शारदस् तिमिरोन् मुक्तो नूनं चन्द्र इवाम्बुदैः ।
आवृतं वदनं तस्या न विराजति राक्षसैः ॥ १३ ॥

किमाह सीता हनुमंस् तत्त्वतः कथयाद्य मे ।
एतेन खलु जीविष्ये भेषजे नातुरो यथा ॥ १४ ॥

मधुरा मधुरालापा किमाह मम भामिनी ।
मद्विहीना वरारोहा हनुमन् कथयस्व मे ॥ १५ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

सुन्दरकाण्ड सप्तषष्टितमः सर्गः (६७) - सीता वचन अनुवाद

एवमुक्तस्तु हनुमान् राघवेण महात्मना ।
सीताया भाषितं सर्वं न्यवेदयत राघवे ॥ १ ॥

इद मुक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभ ।
पूर्व वृत्त मभिज्ञानं चित्रकूटे यथातथम् ॥ २ ॥

सुखसुप्ता त्वया सार्धं जानकी पूर्वमुत्थिता ।
वायसः सहसोत्पत्य विददार स्तनान्तरे ॥ ३ ॥

पर्यायेण च सुप्तस् त्वं देव्यङ्के भरताग्रज ।
पुनश्च किल पक्षी स देव्या जनयति व्यथाम् ॥ ४ ॥

पुनः पुनरुपागम्य विरराद भृशं किल ।
ततस्त्वं बोधितस् तस्याः शोणितेन समुक्षितः ॥ ५ ॥

वायसेन च तेनैव सततं बाध्य मानया ।
बोधितः किल देव्या त्वं सुखसुप्तः परन्तप ॥ ६ ॥

तां तु दृष्ट्वा महाबाहो दारितां च स्तनान्तरे ।
आशीविष इव क्रुद्धो निःश्वसन् नभ्य भाषथाः ॥ ७ ॥

नखाग्रैः केन ते भीरु दारितं तु स्तनान्तरम् ।
कः क्रीडति सरोषेण पञ्च वक्त्रेण भोगिना ॥ ८ ॥

निरीक्षमाणः सहसा वायसं सम वैक्षथाः ।
नखैः सरुधिरैस् तीक्ष्णैस् तामेवाभि मुखं स्थितम् ॥ ९ ॥

सुतः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ।
धरान्तरचरः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥ १० ॥

ततस् तस्मिन् महाबाहो कोप संवर्ति तेक्षणः ।
वायसे त्वं कृथाः क्रूरां मतिं मतिमतां वर ॥ ११ ॥

स दर्भं संस्तराद् गृह्य ब्रह्मास्त्रेण ह्ययो जयः ।
स दीप्त इव कालाग्निर् जज्वालाभि मुखः खगम् ॥ १२ ॥

क्षिप्तवांस् त्वं प्रदीप्तं हि दर्भं तं वायसं प्रति ।
ततस्तु वायसं दीप्तः स दर्भोऽनु जगाम ह ॥ १३ ॥

स पित्रा च परित्यक्तः सुरैश्च समहर्षिभिः ।
त्रीँल्लोकान् सम्परिक्रम्य त्रातारं नाधिगच्छति ॥ १४ ॥

पुनरेवागस् त्रस्तस् त्वत् सकाश मरिन्दम ।
स तं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतम् ॥ १५ ॥

वधार्हमपि काकुत्स्थ कृपया पर्य पालयः ।
मोघमस्त्रं न शक्यं तु कर्तु मित्येव राघव ॥ १६ ॥

भवांस् तस्याक्षि काकस्य हिनस्ति स्म स दक्षिणम् ।
राम त्वां स नमस्कृत्य राज्ञे दशरथाय च ॥ १७ ॥

विसृष्टस्तु तदा काकः प्रतिपेदे स्वमालयम् ।
एवमस्त्रविदां श्रेष्ठः सत्त्ववान् शीलवानपि ॥ १८ ॥

किमर्थ मस्त्रं रक्षःसु न योजयति राघवः ।
न नागा नापि गन्धर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ॥ १९ ॥

न च सर्वे रणे शक्ता रामं प्रति समासितुम् ।
तस्य वीर्यवतः कश्चिद् यद्यस्ति मयि सम्भ्रमः ॥ २० ॥

क्षिप्रं सुनिशितैर् बाणैर् हन्यतां युधि रावणः ।
भ्रातु रादेश माज्ञाय लक्ष्मणो वा परन्तपः ॥ २१ ॥

स किमर्थं नरवरो न मां रक्षति राघवः ।
शक्तौ तौ पुरुष व्याघ्रौ वाय्वग्नि समतेजसौ ॥ २२ ॥

सुराणामपि दुर्धर्षौ किमर्थं मामुपेक्षतः ।
ममैव दुष्कृतं किञ्चिन् महदस्ति न संशयः ॥ २३ ॥

समर्थौ सहितौ यन्मां नावेक्षेते परन्तपौ ।
वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रु भाषितम् ॥ २४ ॥

पुनरप्यह मार्यां तामिदं वचन मब्रवम् ।
त्वच्छोक विमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ॥ २५ ॥

रामे दुःखाभिभूते तु लक्ष्मणः परितप्यते ।
कथञ्चिद् भवती दृष्टा न कालः परिशोचितुम् ॥ २६ ॥

इमं मुहूर्तं दुःखाना मन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ।
तावुभौ नर शार्दूलौ राजपुत्रा वनिन्दितौ ॥ २७ ॥

त्वद् दर्शन कृतोत् साहौ लङ्कां भस्मी करिष्यतः ।
हत्वा च समरे रौद्रं रावणं सहबान्धवम् ॥ २८ ॥

राघवस्त्वां वरारोहे स्वां पुरीं नयते ध्रुवम् ।
यत्तु रामो विजानीया दभिज्ञान मनिन्दिते ॥ २९ ॥

प्रीति सञ्जननं तस्य प्रदातुं त्वमिहार्हसि ।
साभिवीक्ष्य दिशः सर्वा वेण्युद् ग्रथन मुत्तमम् ॥ ३० ॥

मुक्त्वा वस्त्राद् ददौ मह्यं मणिमेतं महाबल ।
प्रतिगृह्य मणिं दिव्यं तव हेतो रघूद्वह ॥ ३१ ॥

शिरसा तां प्रणम्यार्या मह मागमने त्वरे ।
गमने च कृतोत्साह मवेक्ष्य वर वर्णिनी ॥ ३२ ॥

विवर्धमानं च हि मा मुवाच जनकात्मजा ।
अश्रु पूर्ण मुखी दीना बाष्प संदिग्ध भाषिणी ॥ ३३ ॥

ममोत्पतन सम्भ्रान्ता शोक वेग समाहता ।
हनुमन् सिह सङ्काशा वुभौ तौ रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान् ब्रूया ह्यनामयम् ॥ ३४ ॥

यथा च स महाबाहुर् मां तारयति राघवः ।
अस्माद् दुःखाम्बु संरोधात् त्वं समाधातु मर्हसि ॥ ३५ ॥

इमं च तीव्रं मम शोक वेगं
रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपं
शिवश्च तेऽध्वास्तु हरि प्रवीर ॥ ३६ ॥

एतत् तवार्या नृप राज सिंह
सीता वचः प्राह विषाद पूर्वम् ।
एतच्च बुद्ध्वा गदितं मया त्वं
श्रद्धत्स्व सीतां कुशलां समग्राम् ॥ ३७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

सुन्दरकाण्ड अष्टषष्टितमः सर्गः (६८) – सीता समाश्वासन कथनम्

अथाह मुत्तरं देव्या पुनरुक्तः स सम्भ्रमः ।
तव स्नेहान् नरव्याघ्र सौहार्दा दनुमान्य वै ॥ १ ॥

एवं बहुविधं वाच्यो रामो दाशरथि स् त्वया ।
यथा मामाप्नुयाच् छीघ्रं हत्वा रावण माहवे ॥ २ ॥

यदि वा मन्यसे वीर वसैकाह मरिन्दम ।
कस्मिंश्चित् संवृते देशे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥ ३ ॥

मम चाप्यल्प भाग्यायाः सान्निध्यात् तव वानर ।
अस्य शोक विपाकस्य मुहूर्तं स्याद् विमोक्षणम् ॥ ४ ॥

गते हि त्वयि विक्रान्ते पुन रागमनाय वै ।
प्राणानामपि सन्देहो मम स्यान् नात्र संशयः ॥ ५ ॥

तवा दर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत् ।
दुःखाद् दुःखा पराभूतां दुर्गतां दुःख भागिनीम् ॥ ६ ॥

अयं च वीर सन्देहस् तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
सुमहांस् त्वत् सहायेषु हर्यृक्षेषु हरीश्वर ॥ ७ ॥

कथं नु खलु दुष्पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
तानि हर्यृक्ष सैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥ ८ ॥

त्रयाणामेव भूतानां सागरस्यास्य लङ्घने ।
शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥ ९ ॥

तदस्मिन् कार्य निर्योगे वीरैवं दुरतिक्रमे ।
किं पश्यसि समाधानं ब्रूहि कार्य विदां वरः ॥ १० ॥

काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरघ्न यशस्यस्ते बलोदयः ॥ ११ ॥

बलैः समग्रैर् यदि मां हत्वा रावण माहवे ।
विजयी स्वां पुरीं रामो नयेत्तत् स्याद् यशस्करम् ॥ १२ ॥

यथाहं तस्य वीरस्य वना दुपधिना हृता ।
रक्षसा तद् भयादेव तथा नार्हति राघवः ॥ १३ ॥

बलैस्तु सङ्कुलां कृत्वा लङ्कां पर बलार्दनः ।
मां नयेद्यदि काकुत्स्थस् तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ १४ ॥

तद्यथा तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः ।
भवत्याहव शूरस्य तथा त्वमुप पादय ॥ १५ ॥

तदर्थोप हितं वाक्यं प्रश्रितं हेतु संहितम् ।
निशम्याहं ततः शेषं वाक्य मुत्तर मब्रवम् ॥ १६ ॥

देवि हर्यृक्ष सैन्याना मीश्वरः प्लवतां वरः ।
सुग्रीवः सत्त्व सम्पन्नस् तवार्थे कृत निश्चयः ॥ १७ ॥

तस्य विक्रम सम्पन्नाः सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
मनःसङ्कल्प सम्पाता निदेशे हरयः स्थिताः ॥ १८ ॥

येषां नोपरि नाधस्तान् न तिर्यक् सज्जते गतिः ।
न च कर्मसु सीदन्ति महत् स्वमित तेजसः ॥ १९ ॥

असकृत्तैर् महाभागैर् वानरैर् बलदर्पितैः ।
प्रदक्षिणी कृता भूमिर् वायु मार्गानु सारिभिः ॥ २० ॥

मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च सन्ति तत्र वनौकसः ।
मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन् नास्ति सुग्रीव सन्निधौ ॥ २१ ॥

अहं तावदिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः ।
न हि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ २२ ॥

तदलं परितापेन देवि मन्युर् व्यपैतु ते ।
एकोत्पातेन वै लङ्का मेष्यन्ति हरि यूथपाः ॥ २३ ॥

मम पृष्ठ गतौ तौ च चन्द्र सूर्या विवोदितौ ।
त्वत् सकाशं महाभागे नृसिंहा वा गमिष्यतः ॥ २४ ॥

अरिघ्नं सिंह सङ्काशं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
लक्ष्मणं च धनुष्पाणिं लङ्का द्वार मुपस्थितम् ॥ २५ ॥

नख दंष्ट्रायुधान् वीरान् सिंह शार्दूल विक्रमान् ।
वानरान् वारणेन्द्राभान् क्षिप्रं द्रक्ष्यसि सङ्गतान् ॥ २६ ॥

शैलाम्बुद निकाशानां लङ्कामलय सानुषु ।
नर्दतां कपि मुख्याना मचिराच् छ्रोष्यसि स्वनम् ॥ २७ ॥

निवृत्त वनवासं च त्वया सार्ध मरिन्दमम् ।
अभिषिक्त मयोध्यायां क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ २८ ॥

ततो मया वाग्भिरदीन भाषिणा
शिवाभि रिष्टाभि रभि प्रसादिता ।

जगाम शान्तिं मम मैथिलात्मजा
तवापि शोकेन तदाभि पीडिता ॥ २९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे अष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

श्रीराम पट्टाभिषेक सर्गः

शिरस् यञ्जलि माधाय कैकेय्यानन्द वर्धनः ।
बभाषे भरतो ज्येष्ठं रामं सत्य पराक्रमम् ॥ १

पूजिता मामिका माता दत्तं राज्यमिदं मम ।
तद् ददामि पुनस् तुभ्यं यथा त्वमददा मम ॥ २

धुरमेकाकिना न्यस्ताम् ऋषभेण बलीयसा ।
किशोरवद् गुरुं भारं न वोढुमह मुत्सहे ॥ ३

वारि वेगेन महता भिन्नः सेतुरिव क्षरन् ।
दुर्बन्धन मिदं मन्ये राज्यच्छिद्र मसंवृतम् ॥ ४

गतिं खर इवाश्वस्य हंसस्येव च वायसः ।
नान्वेतु मुत्सहे राम तव मार्ग मरिन्दम ॥ ५

यथा चारोपितो वृक्षो जातश्चान्तर् निवेशने ।
महांश्च सुदुरारोहो महास्कन्धः प्रशाखवान् ॥ ६

शीर्येत पुष्पितो भूत्वा न फलानि प्रदर्शयन् ।
तस्य नानुभवेदर्थं यस्य हेतोः स रोप्यते ॥ ७

एषोपमा महाबाहो त्वदर्थं वेत्तु मर्हसि ।
यद्यस्मान् मनुजेन्द्र त्वं भक्तान् भृत्यान्न शाधि हि ॥ ८

जगदद्याभिषिक्तं त्वा मनुपश्यतु सर्वतः ।
प्रतपन्त मिवादित्यं मध्याह्ने दीप्त तेजसम् ॥ ९

तूर्य सङ्घात निर्घोषैः काञ्ची नूपुर निस्वनैः ।
मधुरैर् गीत शब्दैश्च प्रति बुध्यस्व राघव ॥ १०

यावदावर्तते चक्रं यावती च वसुन्धरा ।
तावत् त्वमिह सर्वस्य स्वामित्व मनुवर्तय ॥ ११

भरतस्य वचः श्रुत्वा रामः पर पुरञ्जयः ।
तथेति प्रतिजग्राह निषसा दासने शुभे ॥ १२

ततः शत्रुघ्न वचनान् निपुणाः श्मश्रु वर्धकाः ।
सुखहस्ताः सुशीघ्राश्च राघवं पर्युपासत ॥ १३

पूर्वं तु भरते स्नाते लक्ष्मणे च महाबले ।
सुग्रीवे वानरेन्द्रे च राक्षसेन्द्रे विभीषणे ॥ १४

विशोधित जटः स्नातश् चित्र माल्यानु लेपनः ।
महार्ह वसनो रामस् तस्थौ तत्र श्रिया ज्वलन् ॥ १५

प्रतिकर्म च रामस्य कारयामास वीर्यवान् ।
लक्ष्मणस्य च लक्ष्मीवा निक्ष्वाकु कुल वर्धनः ॥ १६

प्रतिकर्म च सीतायाः सर्वा दशरथ स्त्रियः ।
आत्मनैव तदा चक्रुर् मनस्विन्यो मनोहरम् ॥ १७

ततो वानरपत्नीनां सर्वासा मेव शोभनम् ।
चकार यत्नात् कौसल्या प्रहृष्टा पुत्र लालसा ॥ १८

ततः शत्रुघ्न वचनात् सुमन्त्रो नाम सारथिः ।
योजयित्वाऽभि चक्राम रथं सर्वाङ्ग शोभनम् ॥ १९

अर्क मण्डल सङ्काशं दिव्यं दृष्ट्वा रथोत्तमम् ।
आरुरोह महाबाहू रामः सत्य पराक्रमः ॥ २०

सुग्रीवो हनुमांश् चैव महेन्द्र सदृश द्युती ।
स्नातौ दिव्य निभैर् वस्त्रैर् जग्मतुः शुभकुण्डलौ ॥ २१

वरा भरण सम्पन्ना ययुस्ताः शुभ कुण्डलाः ।
सुग्रीव पत्न्यः सीता च द्रष्टुं नगरमुत्सुकाः ॥ २२

अयोध्यायां तु सचिवा राज्ञो दशरथस्य ये ।
पुरोहितं पुरस्कृत्य मन्त्रयामासु रर्थवत् ॥ २३

अशोको विजयश्चैव सुमन्त्रश्चैव सङ्गताः ।
मन्त्रयन् राम वृद्ध्यर्थ मृद्ध्यर्थं नगरस्य च ॥ २४

सर्व मेवाभिषेकार्थं जयार्हस्य महात्मनः ।
कर्तु मर्हथ रामस्य यद्यन् मङ्गल पूर्वकम् ॥ २५

इति ते मन्त्रिणः सर्वे सन्दिश्य तु पुरोहितम् ।
नगरान् निर्ययुस् तूर्णं रामदर्शन बुद्धयः ॥ २६

हरियुक्तं सहस्राक्षो रथमिन्द्र इवानघः ।
प्रययौ रथमास्थाय रामो नगर मुत्तमम् ॥ २७

जग्राह भरतो रश्मीञ् शत्रुघ्नश् छत्रमाददे ।
लक्ष्मणो व्यजनं तस्य मूर्ध्नि सम्पर्य वीजयत् ॥ २८

श्वेतं च वाल व्यजनं जग्राह पुरतः स्थितः ।
अपरं चन्द्रसङ्काशं राक्ष सेन्द्रो विभीषणः ॥ २९

ऋषिसङ्घैस् तदाऽऽकाशे देवैश्च समरुद्गणैः ।
स्तूयमानस्य रामस्य शुश्रुवे मधुर ध्वनिः ॥ ३०

ततः शत्रुञ्जयं नाम कुञ्जरं पर्वतोपमम् ।
आरुरोह महातेजाः सुग्रीवः प्लवगर्षभः ॥ ३१

नवनाग सहस्राणि ययुरास्थाय वानराः ।
मानुषं विग्रहं कृत्वा सर्वाभरण भूषिताः ॥ ३२

शङ्ख शब्द प्रणादैश्च दुन्दुभीनां च निस्स्वनैः ।
प्रययौ पुरुषव्याघ्रस् तां पुरीं हर्म्य मालिनीम् ॥ ३३

ददृशुस्ते समायान्तं राघवं सपुरस्सरम् ।
विराजमानं वपुषा रथेनाति रथं तदा ॥ ३४

ते वर्धयित्वा काकुत्स्थं रामेण प्रति नन्दिताः ।
अनुजग्मुर् महात्मानं भ्रातृभिः परिवारितम् ॥ ३५

अमात्यैर् ब्राह्मणैश्चैव तथा प्रकृतिभि र्वृतः ।
श्रिया विरुरुचे रामो नक्षत्रैरिव चन्द्रमाः ॥ ३६

स पुरोगामिभिस् तूर्यैस् ताल स्वस्तिक पाणिभिः ।
प्रव्या हरद्भिर् मुदितैर् मङ्गलानि ययौ वृतः ॥ ३७

अक्षतं जातरूपं च गावः कन्यास् तथा द्विजाः ।
नरा मोदक हस्ताश्च रामस्य पुरतो ययुः ॥ ३८

सख्यं च रामः सुग्रीवे प्रभावं चानिलात्मजे ।
वानराणां च तत्कर्म राक्षसानां च तद्बलम् ।
विभीषणस्य सम्योग माचचक्षे च मन्त्रिणाम् ॥ ३९

श्रुत्वा तु विस्मयं जग्मु रयोध्या पुर वासिनः ॥ ४०

द्युतिमाने तदाख्याय रामो वानर संवृतः ।
हृष्टपुष्ट जनाकीर्णा मयोध्यां प्रविवेश ह ॥ ४१

ततो ह्यभ्युच्छ्रयन् पौराः पताकास्ते गृहे गृहे ॥ ४२

ऐक्ष्वाका ध्युषितं रम्य माससाद पितुर्गृहम् ॥ ४३

अथाब्रवीद्राजसुतो भरतं धर्मिणां वरम् ।
अर्थोपहितया वाचा मधुरं रघुनन्दनः ॥ ४४

पितुर् भवन मासाद्य प्रविश्य च महात्मनः ।
कौसल्यां च सुमित्रां च कैकेयी मभिवाद्य च ॥ ४५

यच्च मद्भवनं श्रेष्ठं साशोक वनिकं महत् ।
मुक्ता वैडूर्य सङ्कीर्णं सुग्रीवाय निवेदय ॥ ४६

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भरतः सत्य विक्रमः ।
पाणौ गृहीत्वा सुग्रीवं प्रविवेश तमालयम् ॥ ४७

ततस्तैल प्रदीपांश्च पर्यङ्कास् तरणानि च ।
गृहीत्वा विविशुः क्षिप्रं शत्रुघ्नेन प्रचोदिताः ॥ ४८

उवाच च महातेजाः सुग्रीवं राघवानुजः ।
अभिषेकाय रामस्य दूता नाज्ञापय प्रभो ॥ ४९

सौवर्णान् वानरेन्द्राणां चतुर्णां चतुरो घटान् ।
ददौ क्षिप्रं स सुग्रीवः सर्वरत्नविभूषितान् ॥ ५०

यथा प्रत्यूषसमये चतुर्णां सागराम्भसाम् ।
पूर्णैर् घटैः प्रतीक्षध्वं तथा कुरुत वानराः ॥ ५१

एवमुक्ता महात्मानो वानरा वारणोपमाः ।
उत्पेतुर् गगनं शीघ्रं गरुडा इव शीघ्रगाः ॥ ५२

जाम्बवांश्च हनूमांश्च वेगदर्शी च वानरः ।
ऋषभश्चैव कलशान् जलपूर्णा मथानयन् ॥ ५३

नदीशतानां पञ्चानां जलं कुम्भेषु चाहरन् ॥ ५४

पूर्वात् समुद्रात् कलशं जलपूर्ण मथानयत् ।
सुषेणः सत्त्व सम्पन्नः सर्वरत्न विभूषितम् ॥ ५५

ऋषभो दक्षिणात् तूर्णं समुद्राज् जलमाहरत् ।
रक्त चन्दन शाखाभिः संवृतं काञ्चनं घटम् ॥ ५६

गवयः पश्चिमात् तोय माजहार महार्णवात् ।
रत्न कुम्भेन महता शीतं मारुत विक्रमः ॥ ५७

उत्तराच्च जलं शीघ्रं गरुडानिल विक्रमः ।
आजहार स धर्मात्मा नलः सर्व गुणान्वितः ॥ ५८

ततस्तैर् वानर श्रेष्ठै रानीतं प्रेक्ष्य तज्जलम् ।
अभिषेकाय रामस्य शत्रुघ्नः सचिवैः सह ।
पुरोहिताय श्रेष्ठाय सुहृद्भ्यश्च न्यवेदयत् ॥ ५९

पट्टाभिषेक घट्टः

ततः स प्रयतो वृद्धो वसिष्ठो ब्राह्मणैः सह ।
रामं रत्नमये पीठे सहसीतं न्यवेशयत् ॥ ६०

वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ काश्यपः ।
कात्यायनः सुयज्ञश्च गौतमो विजयस् तथा ॥ ६१

अभ्यषिञ्न् नर व्याघ्रं प्रसन्नेन सुगन्धिना ।
सलिलेन सहस्राक्षं वसवो वासवं यथा ॥ ६२

ऋत्विग्भि र्ब्राह्मणैः पूर्वं कन्याभिर् मन्त्रिभिस् तथा ।
योधैश् चैवाभ्य षिञ्चंस्ते सम्प्रहृष्टाः सनैगमैः ॥ ६३

सर्वौषधि रसैर् दिव्यैर् दैवतैर् नभसि स्थितैः ।
चतुर्भिर् कपालैश्च सर्वैर् दैवैश्च सङ्गतैः ॥ ६४

ब्रह्मणा निर्मितं पूर्वं किरीटं रत्न शोभितम् ।
अभिषिक्तः पुरा येन मनुर् वैवस्त पुरा ॥ ६५
तस्यान् ववाये राजानः क्रमाद् येनाभिषेचिताः ।

सभायां हेम क्लुप्तायां शोभितायां महाजनैः ।
रत्नैर् नानाविधैश् छैव चित्रितायां सुशोभनैः ॥ ६६

नाना रत्नमये पीठे कल्पयित्वा यथा विधि ।
किरीटेन ततः पश्चाद् वसिष्ठेन महात्मना ।
ऋत्विग्भिर् भूषणैश् छैव समयोक्ष्यत राघवः ॥ ६७

छत्रं तु तस्य जग्राह शत्रुघ्नः पाण्डुरं शुभम् ।
श्वेतं च वाल व्यजनं सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
अपरं चन्द्र सङ्काशं राक्षसेन्द्रो विभीषणः ॥ ६८

मालां ज्वलन्तीं वपुषा काञ्चनीं शत पुष्कराम् ।
राघवाय ददौ वायुर् वासवेन प्रचोदितः ॥ ६९

सर्वरत्न समायुक्तं मणिरत्न विभूषितम् ।
मुक्ताहारं नरेन्द्राय ददौ शक्र प्रचोदितः ॥ ७०

प्रजगुर् देव गन्धर्वा ननृतुश् चाप्सरो गणाः ।
अभिषेके तदर्हस्य तदा रामस्य धीमतः ॥ ७१

भूमिः सस्यवती चैव फलवन्तश्च पादपाः ।
गन्धवन्ति च पुष्पाणि बभूवू राघवोत्सवे ॥ ७२

सहस्र शत मश्वानां धेनूनां च गवां तथा ।
ददौ शतं वृषान् पूर्वं द्विजेभ्यो मनुजर्षभः ॥ ७३

त्रिंशत् कोटीर् हिरण्यस्य ब्राह्मणेभ्यो ददौ पुनः ।
नानाभरण वस्त्राणि महार्हाणि च राघवः ॥ ७४

अर्क रश्मि प्रतीकाशां काञ्चनीं मणि विग्रहाम् ।
सुग्रीवाय स्रजं दिव्यां प्रायच्छन् मनुजर्षभः ॥ ७५

वैडूर्य मणिचित्रे च वज्र रत्न विभूषिते ।
वालिपुत्राय धृतिमा नङ्गदा याङ्गदे ददौ ॥ ७६

मणिप्रवर जुष्टं च मुक्ताहार मनुत्तमम् ।
सीतायै प्रददौ रामश् चन्द्र रश्मि समप्रभम् ॥ ७७

अरजे वाससी दिव्ये शुभान् याभरणानि च ।
अवेक्षमाणा वैदेही प्रददौ वायु सूनवे ॥ ७८

अवमुच्यात्मनः कण्ठाद्धारं जनक नन्दिनी ।
अवैक्षत हरीन् सर्वान् भर्तारं च मुहुर्मुहुः ॥ ७९

तामिङ्गितज्ञः सम्प्रेक्ष्य बभाषे जनकात्मजाम् ।
प्रदेहि सुभगे हारं यस्य तुष्टासि भामिनि ।
पौरुषं विक्रमो बुद्धिर् यस्मिन् नेतानि सर्वशः ॥ ८०

ददौ सा वायुपुत्राय तं हार मसितेक्षणा ।
हनुमांस्तेन हारेण शुशुभे वानरर्षभः ।
चन्द्रांशुचय गौरेण श्वेताभ्रेण यथाऽचलः ॥ ८१

ततो द्विविद मैन्दाभ्यां नीलाय च परन्तपः ।
सर्वान् कामगुणान् वीक्ष्य प्रददौ वसुधाधिपः ॥ ८२

सर्व वानर वृद्धाश्च ये चान्ये वानरेश्वराः ।
वासोभिर् भूषणैश्चैव यथार्हं प्रतिपूजिताः ॥ ८३

विभीषणोऽथ सुग्रीवो हनुमान् जाम्बवांस् तथा ।
सर्व वानर मुख्याश्च रामेणाक्लिष्ट कर्मणा ॥ ८४

यथार्हं पूजिताः सर्वैः कामै रत्नैश्च पुष्कलैः ।
प्रहृष्ट मनसः सर्वे जग्मुरेव यथागतम् ॥ ८५

नत्वा सर्वे महात्मानं ततस्ते प्लवगर्षभाः ।
विसृष्टाः पार्थिवेन्द्रेण किष्किन्धा मभ्युपागमन् ॥ ८६

सुग्रीवो वानरश्रेष्ठो दृष्ट्वा रामाभिषेचनम् ।
पूजितश्चैव रामेण किष्किन्धां प्राविशत् पुरीम् ॥ ८७

रामेण सर्व कामैश्च यथार्हं प्रतिपूजितः ।
लब्ध्वा कुलधनं राजा लङ्कां प्रायाद्वि भीषणः ॥ ८८

स राज्यमखिलं शासन् निहतारिर् महायशाः ।
राघवः परमोदारः शशास परया मुदा ॥ ८९

उवाच लक्ष्मणं रामो धर्मज्ञं धर्म वत्सलः ॥ ९०

आतिष्ठ धर्मज्ञ मया सहेमां
गां पूर्व राजाध्युषितां बलेन ।
तुल्यं मया त्वं पितृभिर् धृता या
तां यौव राज्ये धुरमुद् वहस्व ॥ ९१

सर्वात्मना पर्य नुनीय मानो
यदा न सौमित्रि रुपैति योगम् ।
नियुज्य मानोऽपि च यौव राज्ये
ततोऽभ्यषिञ्चद् भरतं महात्मा ॥ ९२

पौण्डरी काश्वमेधाभ्यां वाजपेयेन चासकृत् ।
अन्यैश्च विविधैर् यज्ञै रयजत् पार्थिवर्षभः ॥ ९३

राज्यं दश सहस्राणि प्राप्य वर्षाणि राघवः ।
शताश्वमेधा नाजह्रे सदश्वान् भूरि दक्षिणान् ॥ ९४

आजानु लम्ब बाहुः स महास्कन्धः प्रतापवान् ।
लक्ष्मणानुचरो रामः पृथिवी मन्व पालयत् ॥ ९५

राघवश्चापि धर्मात्मा प्राप्य राज्य मनुत्तमम् ।
ईजे बहुविधैर् यज्ञैः ससुहृज् ज्ञाति बान्धवः ॥ ९६

न पर्य देवन् विधवा न च व्याल कृतं भयम् ।
न व्याधिजं भयं वाऽपि रामे राज्यं प्रशासति ॥ ९७

निर्दस्यु रभवल् लोको नानर्थः कंचिदस् पृशत् ।
न च स्म वृद्धा बालानां प्रेत कार्याणि कुर्वते ॥ ९८

सर्वं मुदित मेवासीत् सर्वो धर्मपरोऽभवत् ।
राममेवानु पश्यन्तो नाभ्य हिंसन् परस्परम् ॥ ९९

आसन् वर्ष सहस्राणि तथा पुत्र सहस्रिणः ।
निरामया विशोकाश्च रामे राज्यं प्रशासति ॥ १००

रामो रामो राम इति प्रजाना मभवन् कथाः ।
रामभूतं जगदभूद् रामे राज्यं प्रशासति ॥ १०१

नित्य पुष्पा नित्य फलास् तरवः स्कन्ध विस्तृताः ।
काले वर्षी च पर्जन्यः सुख स्पर्शश्च मारुतः ॥ १०२

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा लोभ विवर्जिताः ।
स्वकर्मसु प्रवर्तन्ते तुष्टाः स्वैरेव कर्मभिः ॥ १०३

आसन् प्रजा धर्मरता रामे शासति नानृताः ।
सर्वे लक्षण सम्पन्नाः सर्वे धर्म परायणाः ॥ १०४

दश वर्ष सहस्राणि दश वर्ष शतानि च ।
भ्रातृभिः सहितः श्रीमान् रामो राज्य मकारयत् ॥ १०५

रामायण फलश्रुति

धन्यं यशस्य मायुष्यं राज्ञां च विजयावहम् ।
आदिकाव्य मिदं त्वार्षं पुरा वाल्मीकिना कृतम् ।
यः पठेच् छृणुयाल्लोके नरः पापाद् विमुच्यते ॥ १०६

पुत्र कामस्तु पुत्रान् वैधन कामो धनानि च ।
लभते मनुजो लोके श्रुत्वा रामाभिषेचनम् ॥ १०७

महीं विजयते राजा रिपूंश् चाप्यधि तिष्ठति ।
राघवेण यथा माता सुमित्रा लक्ष्मणेन च ॥ १०८

भरतेनेव कैकेयी जीव पुत्रास् तथा स्त्रियः ।
भविष्यन्ति सदानन्दाः पुत्र पौत्र समन्विताः ॥ १०९

श्रुत्वा रामायण मिदं दीर्घमायुश्च विन्दति ।
रामस्य विजयं चैव सर्व मक्लिष्ट कर्मणः ॥ ११०

शृणोति य इदं काव्य मार्षं वाल्मीकिना कृतम् ।
श्रद्दधानो जितक्रोधो दुर्गाण् यतितरत् यसौ ॥ १११

समागमं प्रवासान्ते लभते चापि बान्धवैः ।
प्रार्थितांश्च वरान् सर्वान् प्रप्नुयादिह राघवात् ॥ ११२

श्रवणेन सुराः सर्वे प्रीयन्ते संप्र शृण्वताम् ।
विनायकाश्च शाम्यन्ति गृहे तिष्ठन्ति यस्य वै ॥ ११३

विजयेत महीं राजा प्रवासी स्वस्तिमान् व्रजेत् ।
स्त्रियो रजस्वलाः श्रुत्वा पुत्रान् सूयुरनुत्तमान् ॥ ११४

पूजयंश्च पठंश् चेम मितिहासं पुरातनम् ।
सर्व पापात् प्रमुच्येत दीर्घमायु रवाप्नुयात् ॥ ११५

प्रणम्य शिरसा नित्यं श्रोतव्यं क्षत्रियैर् द्विजात् ।
ऐश्वर्यं पुत्र लाभश्च भविष्यति न संशयः ॥ ११६

रामायणमिदं कृत्स्नं शृण्वतः पठतः सदा ।
प्रीयते सततं रामः स हि विष्णुः सनातनः ॥ ११७

आदिदेवो महाबाहुर् हरिर् नारायणः प्रभुः ।
साक्षाद् रामो रघुश्रेष्ठः शेषो लक्ष्मण उच्यते ॥ ११८

कुटुम्ब वृद्धिं धन धान्य वृद्धिं
स्त्रियश्च मुख्याः सुख मुत्तमं च ।
शृत्वा शुभं काव्यमिदं महार्थं
प्राप्नोति सर्वां भुवि चार्थ सिद्धिम् ॥ ११९

आयुष्य मारोग्य करं यशस्यं
सौभ्रातृकं बुद्धिकरं सुखं च ।
श्रोतव्य मेतन् नियमेन सद्भिः
आख्यान मोजस्कर मृद्धि कामैः ॥ १२०

एवमेतत् पुरावृत्त माख्यानं भद्रमस्तु वः ।
प्रव्याहरत विस्रब्धं बलं विष्णोः प्रवर्धताम् ॥ १२१

देवाश्च सर्वे तुष्यन्ति ग्रहणाच् छ्रवणात् तथा ।
रामायणस्य श्रवणात् तुष्यन्ति पितरस् तथा ॥ १२२

भक्त्या रामस्य ये चेमां संहिता मृषिणा कृताम् ।
लेखयन्तीह च नरास् तेषां वासस् त्रिविष्टपे ॥ १२३

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये युद्धकाण्डे
श्रीरामपट्टाभिषेक सर्गः ।

सीताराम स्तोत्रम्

अयोध्यापुर नेतारं पमिथिलापुर नायिकाम् ।
राघवाणा मलङ्कार वेदेहाना मलङ्क्रियाम् ॥ १॥

रघूणां कुलदीपं च निमीनां कुलदीपिकाम् ।
सूर्यवंश समुद्भूतं सोमवंश समुद्भवाम् ॥ २॥

पुत्रं दशरथ स्याद्यं पुत्रीं जनक भूपतेः ।
वशिष्ठानुमताचारं शतानन्दमतानुगाम् ॥ ३॥

कोसल्यागर्भं सम्भूतं वेदिगर्भदितां स्वयम् ।
पुण्डरीक विशालाक्षं स्फुर दिन्दीवरेरक्षणाम् ॥ ४॥

चन्द्रकान्तान नाग्भीजं चन्द्रबिम्बोप माननाम् ।
मत्त मातङ्ख गमनं मत्त हंस वधू गताम् ॥ ५॥

चन्दनार्द्र भुजामध्यं कुङ्कुमाद्र कुचस्थलीम् ।
चापालङ्कृत हस्ताब्जं पद्मालङ्कृत पाणिकाम् ॥ ६॥

शरणागत गोप्तारं प्रणिपाद प्रसादिकाम् ।
कालमेघनिभं रामं कार्तस्वर समप्रभाम् ॥ ७॥

दिव्य सिंहास नासीनं दिव्य सखग्वस्तर भूषणाम् ।
अनुक्षणं कटाक्षाभ्यां अन्योन्येक्षण कङ्क्षिणौ ॥ ८॥

अन्योन्य सदशाकारौ त्रेलोक्यगृह दम्पती।
इमो युवां प्रणम्याहं भजाम्यद्य कृतार्थताम् ॥ ९॥
अनेन स्तौति यः स्तुत्यं रामं सीतां च भक्तितः ।
तस्य तौ तनुतां पुण्या स्सम्पदः सकलार्थदाः ॥ १०॥

एवं श्रीरामचन्द्रस्य जानक्याश्च विशेषतः ।
कृतं हनूमता पुण्यं स्तोत्रं सद्यो विमुक्तिदम् ।
यः पठेत्प्रातरुद्धाय सर्वान् कामा नवाप्रयात् ॥ ११॥

॥ इति हनूमत्कृत सीताराम स्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥